ŞU HAİN KALPLERİMİZ

Rosalind Coward

kadınlar erkeklere neden teslim olurlar?

İngilizceden çevirenler:
Aksu Bora - Asuman Emre

AYRINTI

ROSALIND COWARD

Rosalind Coward Londra'da doğdu. New Hall, Cambridge ve Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi, Birmingham'da okudu. Bir süre Londra'daki Goldsmiths' College'da çalıştıktan sonra 1985'te Reading Üniversitesi, Medya Araştırmaları Bölümü'ne geçti. 90'lı yılların başlarında üniversiteden ayrılıp serbest yazarlık ve gazetecilik yapmaya başladı.

Bir süre iki arkadaşıyla birlikte feminist *m/f* dergisini çıkardı. Çeşitli dergi (*The New Statesman, Feminist Review, Screen Education, Spare Rib* ve d.) ve gazetelerde (*The Guardian* ve *The Observer*) yazıları yayımlandı. Radyo ve televizyon programları yaptı: Radio 4'da "Kadın Saati" adlı bir program yapıyor. Televizyon alanında ise Channel 4'un *Pictures of Women* dizisinin kimi bölümlerini sundu. Yayım programımıza aldığımız, alternatif tıp arayışlarını konu alan ve son zamanlardaki sağlık takıntısından, Aids'ten, kadın-doğa ilişkisinden söz eden *The Whole Truth. The Myth of Alternative Health* adlı kitabı BBC televizyonu, elinizdeki *Our Treacherous Hearts* ise Channel 4 için belgesel haline getirildi.

Rosalind Coward 40 yaşında, iki çocuğu var. Londra'da oturuyor.

Diğer Kitapları: (John Ellis'le birlikte) *Language and Materialism*, (*Dil ve Maddecilik*, çev. Esen Tarım, İletişim Y., 1985), *Patriarchal Precedents* ve *Female Desire. Women's Sexuality Today* (*Kadınlık Arzuları. Günümüzde Kadın Cinseliği*, çev. Alev Türker, Ayrıntı Y., 1993, 3.basım)

Ayrıntı: 106
Edebiyat dizisi: 54

Şu Hain Kalplerimiz
Kadınlar Erkeklere Neden Teslim Olurlar?
Rosalind Coward

İngilizceden çeviren
Aksu Bora - Asuman Emre

Yayıma hazırlayan
Tuncay Birkan

Kitabın özgün adı
Our Treacherous Hearts
Why Women Let Men Get Their Way

Faber and Faber/1992
basımından çevrilmiştir

© Kesim Telif Hakları Ajansı

Bu kitabın tüm hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak illüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Basıma hazırlık
Renk Yapımevi (0 212) 516 94 15

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. (0 212) 212 03 40

Birinci basım
Ocak 1995

ISBN 975-539-081-2

AYRINTI YAYINLARI
Piyer Loti Cad. 17/2 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518.76 19 Fax: (0 212) 516 45 77

Rosalind Coward

ŞU HAİN KALPLERİMİZ

Kadınlar Erkeklere Neden Teslim Olurlar?

İ N C E L E M E D İ Z İ S İ

ŞENLİKLİ TOPLUM
İvan Illich/2. basım

YEŞİL POLİTİKA
Jonathon Porritt/2. basım

MARKS, FREUD VE GÜNLÜK HAYATIN ELEŞTİRİSİ
Bruce Brown/2. basım

KADINLIK ARZULARI
Günümüzde Kadın Cinselliği
Rosalind Coward/3. basım

FREUD'DAN LACAN'A PSİKANALİZ
Saffet Murat Tura/Tükendi

NASIL SOSYALİZM? HANGİ YEŞİL? NE İÇİN SANAYİ?
Rudolf Bahro/Tükendi

ANTROPOLOJİK AÇIDAN ŞİDDET
Der: David Riches

ELEŞTİREL AİLE KURAMI
Mark Poster

İKİBİN'E DOĞRU
Raymond Williams

DEMOKRASİ ARAYIŞINDA KENT
Kürşat Bumin

YARIN
Sanayi Toplumu Yol Ayrımında Eleştiri ve Gerçek Ütopya
Robert Havemann

DEVLETE KARŞI TOPLUM
Pierre Clastres

RUSYA'DA SOVYETLER (1905-1921)
Oskar Anweiler

BOLŞEVİKLER VE İŞÇİ DENETİMİ
1917den 1921'e Devlet ve Karşı Devrim
Maurice Brinton

EDEBİYAT KURAMI
Terry Eagleton

İKİ FARKLI SİYASET
Levent Köker

ÖZGÜR EĞİTİM
Joel Spring

EZİLENLERİN PEDAGOJİSİ
Paulo Freire/Tükendi

SANAYİ SONRASI ÜTOPYALAR
Boris Frankel

İŞKENCEYİ DURDURUN!
İnsan Hakları ve Marksizm
Taner Akçam

ZORUNLU EĞİTİME HAYIR!
Catherine Baker/Tükendi

SESSİZ YIĞINLARIN GÖLGESİNDE YA DA TOPLUMSALIN SONU
Jean Baudrillard/Tükendi

ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM
Paul Feyerabend

VAHŞİ SAVAŞÇININ MUTSUZLUĞU
Siyasal Antropoloji Araştırmaları
Pierre Clastres

CEHENNEME ÖVGÜ
Gündelik Hayatta Totalitarizm
Gündüz Vassaf/4. basım

AĞIR ÇEKİM
Değişen Erkeklikler/Değişen Erkekler
Lynne Segal

CİNSEL ŞİDDET
Yaşayanların/Yaşatanların Anlatımlarıyla
Alberto Godenzi

ALTERNATİF TEKNOLOJİ
Teknik Değişmenin Politik Boyutları
David Dickson

ATEŞ VE GÜNEŞ
Platon Sanatçıları Niçin Dışladı?
Iris Murdoch

OTORİTE
Richard Sennett

TOTALİTARİZM
Simon Tormey

İSLAM'IN BİLİNÇALTINDA KADIN
Fetna Ayt Sabbah/Tükendi

MEDYA VE DEMOKRASİ
John Keane/2. basım

ÇOCUK HAKLARI
Der: Bob Franklin

ÇÖKÜŞTEN SONRA
Sosyalizmin Geleceği
Der: Robin Blackburn

DÜNYANIN BATILILAŞMASI
Gezegenimizin Bürokratikleşmesinin Anlamı, Önemi ve Sorunları Üstüne Bir Deneme
Serge Latouche

TÜRKİYE'NİN BATILILAŞTIRILMASI
Cengiz Aktar

SINIRLARI YIKMAK
Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru
Mary Mellor

KAPİTALİZM, SOSYALİZM, EKOLOJİ
Yönelim Bozuklukları/Arayışlar
André Gorz

AVRUPAMERKEZCİLİK
Bir İdeolojinin Eleştirisi
Samir Amin

AHLÂK VE MODERNLİK
Ross Poole

GÜNDELİK HAYAT KILAVUZU
Susan Willis

SİVİL TOPLUM VE DEVLET
Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar
Der: John Keane

TELEVİZYON: ÖLDÜREN EĞLENCE
Gösteri Çağında Kamusal Söylem
Neil Postman

MODERNLİĞİN SONUÇLARI
Anthony Giddens

DAHA AZ DEVLET/DAHA ÇOK TOPLUM
Özgürlük/Ekoloji/Anarşizm
Rolf Cantzen

GELECEĞE BAKMAK
21. Yüzyıl İçin Katılımcı Ekonomi
Michael Albert - Robin Hahnel

MEDYA, DEVLET VE ULUS
'Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlikler
Philip Schlesinger

MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ
Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm
Anthony Giddens

TARİH VE TİN
Özgürleşme Felsefesi Üzerine Bir İnceleme
Joel Kovel

ÖZGÜRLÜĞÜN EKOLOJİSİ
Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü
Murray Bookchin

DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM
Avrupa Sosyalizminin Açmazları, Toplumsal ve Siyasal İktidarın Denetlenmesi Sorunu ve Demokrasi Beklentileri Üzerine
John Keane

ŞU HAİN KALPLERİMİZ
Kadınlar Erkeklere Neden Teslim Olurlar?
Rosalind Coward

H A Z I R L A N A N K İ T A P L A R

İKTİSADİ AKLIN ELEŞTİRİSİ
André Gorz

AKLA VEDA
Paul Feyerabend

BEYİN İĞFAL ŞEBEKESİ
Uluslararası Reklamcılık
Armand Mattelart

GÜÇLÜ DEMOKRASİ
Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset
Benjamin Barber

BİR VAROLUŞ ESTETİĞİ OLARAK ETİK
Michel Foucault

YÖNTEME KARŞI
(Yazar Tarafından Gözden Geçirilmiş Yeni Basımdan Yeni Çeviri)
Paul Feyerabend

TUHAF HAVA
Sınırlar Çağında Kültür, Bilim ve Teknoloji
Andrew Ross

POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ
Mike Featherstone

İÇİNDEKİLER

— GİRİŞ
KAHRAMANLAR YA DA İŞBİRLİKÇİLER:
ÇAĞDAŞ TOPLUMDA KADINLARIN YERİ 9

I. "HER ŞEYE SAHİP OLANLAR", HER ŞEYİ BIRAKANLAR ... 23

II. HASET, REKABET VE İŞİN "GERÇEKDIŞILIĞI" 39

III. ANNELİĞİN ZEVKLERİ VE TEHLİKELERİ 57

IV. DERİNLERE GÖMDÜĞÜMÜZ DUYGULAR 74

V. İYİ ANNE OLMA İDEALİ 89

VI. ANNELERİN KEDERİ: KADINLARIN ANNELERİYLE
İLGİLİ DUYGULARI KARARLARINI NASIL ETKİLİYOR? 105

VII. SUÇLULUK DUYAN KADINLAR.....121
VIII. ERKEKLERİ İDEALİZE EDEN KADINLAR..... 137
IX. KADINLAR VE DUYGUSAL MANİPÜLASYON..... 154
X. İNCE VE SEKSİ: MODERN KADININ ORUCU..... 167
XI. KURBAN OLARAK KADINLAR.....185
XII. KADINLAR DOĞALARI GEREĞİ EDİLGEN MİDİRLER?.... 198
— SONUÇ: KADINLARIN SUÇORTAKLIĞI.....213

TEŞEKKÜR

Bu kitap, 1990 ve 1991'de yaptığım görüşmelere dayanıyor. Mahremiyeti korumak amacıyla görüştüğüm kadınların isimlerini değiştirdim. Ama görüşmelere katılan tüm kadınlara teşekkür etmek istiyorum. Çoğu beni evlerinde ağırlayıp, başka bağlantılar kurmamı sağladılar ve en önemlisi de sorularıma uzun ve son derece dürüst cevaplar verdiler. Bu kitap onların yardımı olmadan yazılamazdı; isimlerini tek tek belirtemiyorsam da, kendilerine ne kadar müteşekkir olduğumu bilmelerini isterim.

Bu kitaba yön veren düşünceleri oluşturur ve yazarken beni yüreklendirmiş olan kişilere de teşekkür etmek istiyorum. Fiona McCrae, Antony Goff ve Natasha Fairweather, büyük bir inançla projeyi desteklediler, tıpkı aynı zamanda o zahmetli sürece, kitabı ortaya çıkarma sürecine nezaret eden Susanne McDadd'ın yaptığı gibi. Bu kitaptaki fikirleri çalıştığı televizyon kanalında bir belgesel filme dönüştüren Agniescka Piotrowska'ya yaptığımız verimli tartışmalar için, Catherine Kenyon'a da bu projeye yaptığı katkılarından ve kitabın yayımlanması sırasındaki yardımlarından ötürü teşekkür ederim. Guardian'da çalışan Louise Chunn ve She dergisinde çalışan Emma Dally'ye de bana bu kitaptaki bazı fikirleri geliştirme olanağı sağladıkları için minnettarım.

Son olarak, arkadaşlarım ve aileme, özellikle bu projeyi yaşamak zorunda kalan John, Carl ve Harriet'e yardımları ve cesaret vermelerinden ötürü teşekkür ederim.

GİRİŞ
KAHRAMANLAR YA DA İŞBİRLİKÇİLER: ÇAĞDAŞ TOPLUMDA KADINLARIN YERİ

1990'lar büyük bir siyasal altüst oluş dönemi olacak gibi görünüyor. Eski kesinlikler kayboldu. Berlin Duvarı yıkıldı. Komünist rejimler kargaşa içinde.Ortaya beklenmedik "düşman"lar ve çatışma noktaları çıktı. Yeni bir dünya düzeni kuruluyor ve bu süreç akışkan, istikrarsız ve oturmamış durumda. Ama her şeyin yeni biçimler aldığı söylenemez. Bazı şeyler, özellikle toplumsal ve eviçi idealler tam tersine, karşı konulmaz bir biçimde eskiden neyseler ona dönüşüyorlar.

Medyaya bakılırsa feminizmin yol açtığı kaos ve kargaşa sona erdi. O kaos -cinsel rollerin değişmesine ve öfkeli kadınların uzlaşmazlığına dayanan kaos- farklı bir çağa aitti. Savaş yapıldı ve kazanıldı. Kadınlar, gürültücü kız kardeşlerinin baskısı olmadan,

nasıl yaşamak istediklerine kendileri karar veriyorlar artık. Büyük çoğunluğu aslında geleneksel şeyler istiyor: çocuk, aile, erkekler tarafından çekici bulunmanın verdiği güven. Çalışmak isteyebilirler; erkeklerle "eşit" ilişkiler kurmayı umabilirler; ama cinsler arasındaki geleneksel ilişkiyi bozmadığı sürece.

Bugün birçok kişi cinsler arasındaki savaşın bittiğini düşünüyor. 70'lerin feminizmi, erkeklerin çabucak teslim alındığı kanlı ve sevimsiz bir hesaplaşma olarak görülüyor. Kadınların olanaklarındaki hızlı değişimler, meselenin erkeklere yanlışlarının gösterilmesi gerektiğinden ibaret olduğunun kanıtı gibi kullanılıyor. Bununla beraber kadınların oy kullanamadıkları ya da evlendiklerinde belli işlerden istifa etmek zorunda oldukları günler çok geride kalmış sayılmaz -her ne kadar 1980'ler İngiltere'sinde bir kadının başbakan olmasına izin verilmişse de. Margaret Thatcher -seçimlerde yenilmez, siyasal hayatta korkunç bir hasım ve otoritenin cisimleşmiş hali-, kadınlar için her şeyin geri dönülmez biçimde değiştiğinin kanıtı gibi görülüyor. Bundan sonra kimse kadınların erkeklerden farklı olduğunu ve iki cinsin eşit olmadıklarını söylemeye cesaret edemeyecek.

Thatcher'ın kişisel başarıları, feminizmin fazlalık gibi göründüğü on yıllık bir dönemde ortaya çıktı. Mesleki, ekonomik ve toplumsal eşitlik, kadınların nihai kazanımları olarak belirdi bu dönemde. 70'lerde feministler kadınların pek çok mesleğe giremediğinden, diğer mesleklerde ise yükselmelerinin engellendiğinden yakınırlardı. Ama daha istatistikler bu yakınmayı desteklemeye kalkmadan başarılı işkadını imajı yalnızca ekranlarımıza değil, bilinçlerimize de yerleşmeye başladı. TV programları ve filmler kadınları borsada, bir şirketi idare ederken ya da bir televizyon kuruluşunun başında gösteriyorlardı. Dergiler de bize başarılı kariyerler, pırıl pırıl evler ve tatlı çocuklar göstererek onların gerçek yaşamdaki muadillerini sergiliyorlardı. "Sıradan" anneler, hayatları kendilerininkine hiç benzemeyen bu süper annelerden şikayetçiydiler. Ama onların sesleri basına ulaşmıyordu. Tersine, gazeteler bu ışıltılı, aşırı dişi, işkadını anneleri "post feminist" çağa geçildiğinin bir kanıtı olarak değerlendiriyorlardı.

Medya, izleyicilerine feminizme artık ne kadar soğuk bakıldığını hatırlatmaktan zevk alıyordu. Kadınlar bu "erkek düş-

manları"na sırt çevirip evlerinde aileleriyle mutlu olmayı beceriyorlardı. Bize, genç kadınların feminizmin hayatlarında gereksiz bir şey olduğuna karar verdikleri söyleniyordu. Daha radikal olanlar, feminizmin son kamusal kalıntısı olarak gördükleri şeyden -iş kadınlarının savaşından- kopmuşlardı. Siyasal cephede evsizlik, çevre ve ırkçılık gibi sorunlar, kadınların ilerlemesinden daha büyük bir öncelik kazanmıştı. Kadın meselesiyle uğraşmaya devam edenler, gücenik bir kuşağın komik kalıntıları olarak damgalanmışlardı. Bize çelişkinin tamamen sona erdiği söyleniyordu -artık ilerleme zamanıydı.

Fakat işin aslı öyle miydi? Kadınların talihi çoğunun temelli değişikliklere ihtiyaç duymayacağı kadar dönmüş müydü gerçekten? Kadınlar kurbanlar olarak değil eşit bireyler olarak geleneksel aile yapılarını benimseyip benimsememekte gerçekten özgür müydüler? Yoksa gerçekliği birbirlerine tarif etmekte özgür olmaktan çok, o eski mitin, kadınların aileye ilişkin olarak neler hissettiklerini ve neler hissetmeleri gerektiğini söyleyen mitin yeni bir versiyonunun tuzağına mı düşmüşlerdi?

Kadınların durumlarının feminizme ihtiyaç duymayacakları kadar iyileşmiş olduğu fikri ilk bakışta doğru gibi görünüyor. Feminist hareketin yükselmesine sebep olan pek çok kısıtlama artık ortadan kalktı. Kadınların önünde, yirmi yıl önce hayal bile edilemeyen olanaklar var. Tüm meslekler kadınlara açık. Ayrımcılığa engel olan yasalar çıkarıldı. Pek çok kadın en tepeye yükseldi. Feminizmden önce mizah anlayışında ve kültürde yerleşik bir yeri olan ve kadınları işçiler, anneler ve ev kadınları olarak küçümseyen ve marjinalize eden dışlayıcı "cinsiyetçilik" de büyük ölçüde kayboldu.

İstatistikçiler, kadınların hayatının istihdam kalıpları ve nüfus açısından toptan bir dönüşüm geçirdiği konusunda hemfikirler. 1980'ler boyunca iş piyasasında daha fazla kadın işçiye ihtiyaç duyuldu, artık her sınıftan çok sayıda kadının -annelerin bile- çalışması bekleniyor. Çocuklarından ayrı kalma zorunluluğu suçluluk duygusu yaratmaya devam etse de, çalışan anneler artık eskisi gibi damgalanmıyor. Aile yapıları da değişiyor. Boşanmalar, özellikle kadının talebiyle gerçekleşen boşanmalar artıyor. Tek ebeveyn sayısı çok fazla ve bunların neredeyse tamamı kadınlar.

Evlenmeden birlikte yaşayan çiftler ve "gayri meşru" çocuklar çoğalıyor.

Bu değişimler her seferinde, kadınların durumlarındaki aşama aşama kendini gösteren, geri dönüşü olmayan gelişmenin kanıtı olarak yorumlanıyor. Kadınlar artık yalnız başlarına bir hayat tasarlamaya eskisinden daha hazırlar. İlişkilerden beklentileri daha yüksek, bu beklentiler karşılanmadığında kesin tavır koymaya da daha yatkınlar. Kadınların evlilik geleneklerini reddettikleri, evliliğin sahiplenme, boyun eğme ve itaat etme çağrışımlarının onları rahatsız ettiği yolunda genel bir görüş var. Tüm bu etkenler -kadınların kamusal başarıları ve aile yapılarında gözlenen büyük akışkanlık- erkek egemenliğinin kalesi olan ailenin yavaş yavaş dağılmasıyla birlikte kadınların kaderlerinde büyük bir iyileşme olduğu düşüncesini destekliyor gibi görünüyor.

Peki ama, kadınlar bu iyileşmeye neden şevkle sarılmıyorlar? Neden herhangi bir kadınla yapılan herhangi bir konuşmada, Betty Friedan'ın 1950'lerde "adı olmayan sorun" olarak tanımladığı kadınlık durumunun 1990'larda da sürdüğü ortaya çıkıyor? Bu kitap için yaptığım görüşmelerde neden sürekli olarak kadınların sıkıntılarını, imkansız seçimlerini, yaşadıkları baskı ve zorlamaları dinledim?

Bu kaygılar ve yakınmalar, kadınların hayatlarının feminizmin sesini ilk kez yükselttiği 1970'li yıllardakinden -daha kötü değilse- farklı olmadığının tanığı. Kadınların işgücüne katılımlarının artması ve meslek başarıları bile tartışma gerektiren bir konu. Para kazanma baskısını, kadınların kendileri kadar ekonomik zorunluluklar da yaratır ve pazar ekonomisinin dayattığı çoğu değişiklikte olduğu gibi, bazı kadınlar bundan daha çok yararlanır: Ailenin on yıldan fazla süredir uğradığı değişimleri araştıran Malcolm Wicks şunları söylüyor:

> "Son yıllarda, giderek daha çok sayıda kadın işçiye ihtiyaç duyulmaktadır. Ekonomideki inişler hesaba katılmazsa, bu değişim geri çevrilemez gibi görünüyor. Bu yüzden şirketler esnek piyasalardan ya da çocuk bakımından söz etmeye hazır. Onlar için diğer yan ödemelerle birlikte çocuk bakımı senetleri vermek kolay. Ama bu, Samuel Smiles ahlâkıdır. Aslında çalışan ana babalar ya da çocukları

için düşünülen hayatın niteliğini kimse tartışmıyor. Yine kimse işin sınıf boyutunu tartışmıyor. Bu değişimler düşük ücret sorununu halletmez ve yetersiz iş koşullarında çalışan kadınların durumlarının iyileşmesine yardım etmez. Bu değişimler kadınların çoğunluğunun değil, çok küçük bir bölümünün yararınadır." (Kent Üniversitesi, aile konusunda bir konferans, Mayıs 1991).

Wicks'in dediğine göre, kadınların toplumsal durumu erkeklerinkinden daha kötüye gidiyor. Daha önce söylediğimiz gibi hızla artan tek ebeveynlik bu zorlukların en güvenilir göstergesi ve tek ebeveynlerin %90'ı kadınlar; bu da çok sayıda kadının yoksulluk içinde yaşadığına işaret ediyor. Aynı zamanda, düşük ücretli ev işlerinde çalışanların -dadıların, yardımcıların, temizlikçilerin- sayısında da hızlı bir artış var. Tüm bunlar, çok sayıda "başarılı" kadının sorunlarını kısmen başka kadınlara devrederek çözdüklerini gösteriyor. Meslek sahibi olmayan kadınlar için küçük beklentiler ve düşük ücret hâlâ kural durumunda.

Ne yüksek gelirleri ne de hizmetlileri olan kadınlar için eski sorunlar değişmeden kalıyor. Kadınların genellikle tercih ettikleri büro eğitim ve sağlık işleri, göreli olarak düşük ücretli olmaya devam ediyor. Çalışan anneler için koşullar büsbütün kötü. İngiltere'de annelerin %75'i çalışıyor, bu Avrupa'daki en yüksek oran; ama yine de İngiltere Avrupa'daki en berbat anaokulu sistemine sahip. Yetersiz toplumsal imkanların bir sonucu olarak çoğu kadın çocuklarını yetiştirebilmek için ya kariyerini bırakıyor, ya da daha düşük ücretli, daha düşük statülü, yarım günlük işlerde çalışıyor.

Geçtiğimiz on yıl kadınların ve ailelerin yaşam düzeylerinde bir kötüye gidiş dönemi olarak da görülebilir, buna kuşku yok. Sağlık ve özel ihtiyaçlar için yapılan kamu harcamaları azaldı. Kadınlar ailenin esas sorumluluğunu taşımaya devam ettikleri için, çalışıyor bile olsalar, yaşlıların ve hastaların bakımını da üstlendiler. Pek çok kadın çevre kirliliğini, çevresel tehlikeleri doğrudan ailelerine yönelmiş tehditler olarak gördü: Yiyeceklerden korkulmalıydı, giderek kötüleşen trafik çocuk ölümlerini artırıyordu. Çocuk yetiştirmenin başka zorlukları da vardı. Çocukların zihinsel gelişimini teşvik etmede annenin rolünün vur-

gulanması anneleri kendi davranışlarının etkileri konusunda gerilime sokuyordu. Bu kitap için görüştüğüm tüm kadınların, kaderlerini "baskılı", "zor" ya da "imkansız" diye tanımlamalarına yol açan, bu tür güçlüklerdi işte.

Kadınlar üzerinde oluşan bu yeni baskıların bireysel olarak bilincine varılınca, feminist başkaldırının yeniden dirilmesini beklemek mümkündü. Ama böyle bir şey yoktu: Kadınların *kadın olarak* siyasal görünürlüğü sıfırdı. Kadınların çoğunluğunu hiçbir zaman saflarına katamamış olan örgütlü feminizm çözülmüştü. Kadınlar hakkındaki kamusal tartışma, kadın ve iş alanına çocuk bakımında iyileştirme gibi konulara hapsedildi. Düşük ücretle çalışan kadınların sorunları ve kadınlara mahsus sıkıntılar ve çabalar, hiçbir kamusal platformda dile gelmedi. "Kadın meselesi"ne duydukları inatçı ilgiyle medyanın alay konusu olmayı göze alan birkaç kişi dışında herkes bu sorunların geçmişten kalıntılar olduğu konusunda birleşti.

Bu siyasal ve toplumsal tartışma yetersizliğine ek olarak, hayli şaşırtıcı bir gelişme daha vardı. Aile yeniden revaçtaydı. Tek ebeveyn sayısındaki dramatik artışı gösteren istatistikler ailenin güçten düştüğü kanısını uyandırabilirdi. Ama geleneksel aile toplumsal olarak yine idealize ediliyordu, özellikle de seslerini kamusal alanda etkili biçimde duyurabilen kadınlar -Muhafazakâr Partililer ya da eskiden muhalif olup şimdi geniş Tuscan ailesine övgüler düzen Germaine Greer gibi eleştirmenler- tarafından.

Pratik düzeyde bu, çalışan kadınların çoğunun, kendilerini evden işe koşturur ve 1950'ler ve 60'lardaki kadar katı bir annelik idealine varmaya çabalarken bulmaları anlamına geliyordu. Geleneksel ailenin getirdiği onca soruna rağmen, kadınların bunu değiştirmek istediklerine dair çok az işaret vardı. Kadınların, baskıların, tatminsizliklerin, çözümsüzlüklerin farkında olmadıkları söylenemezdi, ama eskisi gibi savaş çığlıkları atmak yerine bu duygularla yaşamayı yeğliyorlardı. Konuştuğum kadınlardan hiçbiri, hayatını zor ve yıpratıcı olarak tanımlarken başka bir şey istediğinden söz etmedi.

Biraz daha yakından bakılınca, aile hayatında belirgin değişiklikler olduğunu gösteren istatistikler bile geleneksel aile idealinin hâlâ yerinde durduğunun kanıtı olarak da yorumlanabilir.

Boşananlar çabucak yeniden evleniyorlar. Yalnız ebeveynlerin yarısı, beş yıl içinde yeni ailelere giriyorlar. Çoğu kadın evlenmeden önce bir partnerle yaşamalarına rağmen, hayatının bir noktasında evlenen kadınların sayısındaki düşüş son derece küçük-1970'lerde on kadından sekizi evleniyordu, 90'larda yedisi.

Aile *içindeki* roller de pek değişmedi. Boşanmaların, tek ebeveynliğin ve çalışan annelerin sayısının artışı, aile rollerindeki geleneksel paylaşımı ve beklentileri etkilemedi. Çalışan kadınların büyük bölümü erkeklerin ev sorumluluğunu paylaşmalarına izin vermiyorlar. Tersine, araştırmalar ev işlerinin %80-90'ının hâlâ kadınlar tarafından yapıldığını gösteriyor. Birlikte yaşamanın yaygınlaşması da ev işlerinde yeni bir eşitlik kurulmasına yol açmadı.

Erkeklerin bakış açılarının, önceliklerinin ve eve katkılarının pek değişmemiş olduğu aşikâr. Temel fark, erkeklerin şimdi eski kuşaklardan daha fazla şey yaptıklarının düşünülmesi. Ama çoğu ailede, erkeklerin işi her şeyden önce geliyor hâlâ. Bu gerçekle yüz yüze olan kadınların pek fazla seçenekleri kalmıyor. Ya çift vardiyalı olarak çalışıyor ya da kendi işini kocasının işinin saatleri ve gereklerine göre ayarlıyor. Kadınların kendilerinin de kariyer sahibi oldukları ailelerde bile, çocuk bakımı ve ev işlerinin ayarlanmasından hâlâ onlar sorumlular.

Tek tek kadınların kamusal alandaki başarıları, cinsler arasındaki ilişkinin değişmediğinin görülmesini engelliyor. Feminizmin medyada ve yerleşik düzende saldırılara hedef olmasından yarar sağlayan kadınlar feminist idealleri reddettiler. Feministlerin kadınların gerçek gücünü -çocuk doğurma ve yetiştirme gücünü- kavramaktan aciz olduklarını söylediler. Kadının gerçek tatmini modern, "çalışan anne" biçiminde de olsa, kadınlık kaderini, yaşamakta bulduğunu iddia ettiler. Kimi çalışan anneler, başarılarının bireysel yeteneklerinden ve evde "iyi bir kadın" çalıştırmalarının sağladığı destekten kaynaklandığını öne sürdüler- Margaret Thatcher'a bakılırsa onun için tek "hazine" çocuk bakımı imiş. Kamusal alanda başarılı olmuş bu kadınların arasında, feminizmin onlar için yaptıklarının farkında olan hemen hemen yoktu; başka kadınlar için neler yapabileceğini düşünen ise daha da azdı.

Daha önce erkeklere ait alanlarda başarılı olan kadınlar, er-

keklere erkek düşmanı olmadıklarını kanıtlamak zorunda hissettiler kendilerini. Erkeklere iş hayatında doğrudan meydan okuyan kadınların çoğu, endişeli, aşırı kadınsı bir tarzı benimsedi. Bunun belirtisi de 1980'lerin başındaki sert iş kadını görüntüsünün yerini daha bilinçli bir şekilde kurulmuş kadınsı görüntüye bırakmasıydı; açıkça, erkeklere gerçekten meydan okunduğunu yadsımak amacıyla dişilik öne çıkarıldı.

Fakat cinsel olarak erkeklere cazip görünmek artık yeterli değildi. Kamusal kimliği olan çoğu kadın, ailelerini, özellikle de küçük çocuklarını öne çıkardı. Bunlar, kişisel başarıları ne olursa olsun, geleneksel kadınsı ihtiyaçları ve önceliklerinin derinlerde aynı kaldığının kanıtlarıydı. Erkeklere cinsler arasında her şeyin yolunda gittiğine dair güvence verme konusundaki sessiz gündem sürdü, erkeklerden değişmeleri istenmedi.

Bu çatışma yokluğu şaşırtıcıdır, çünkü aralarındaki görüş ayrılıkları ne olursa olsun, feministlerin üzerinde anlaştığı bir nokta vardı: erkeklerin kendileri değişmedikçe kadınların hayatında bir iyileşme olması mümkün değildir. Devlet kreşleri ve daha iyi ücretler kadınların hayatını kolaylaştırır ama feministler kadınların *ve* çocukların hayatlarında gerçek bir nitelik değişiminin, ancak erkeklerde köklü değişimler olmasıyla mümkün olduğunu biliyorlardı. Ama erkeklere yönelik bu meydan okuma hiçbir zaman güçlendirilemedi. Örgütlü feminizm, kadınların ne kadarının "düşmanla işbirliği" yaptıkları gibi konulardaki sert tartışmalarla parçalara ayrıldı. Feminizme sempati duyanlar da dahil olmak üzere öteki kadınlar ise, özel hayatlarındaki bu rahatsız edici konu kapandığında rahat bir nefes aldılar.

Kadınlar -benim gibi bir dönem aktif feminist olanlar da- son derece bariz bir şekilde, belli erkeklere gerçek imtiyazlar veren değerler sistemiyle mücadeleden vazgeçtiler. Bu sisteme uyarlandılar ve kararlarını kendi gözlerinde meşrulaştırmanın yollarını buldular. Köklü değişiklik ihtiyaçları için erkeklerle mücadele etmek yerine hayatlarının hoş olmayan yönlerini diğer kadınlara anlatmakla yetindiler. Kamusal hayatta yüksek mevkilere ulaşan kadınlardan pek çoğu, bunu erkeklerle uzlaşarak, hattâ, Margaret Thatcher'ın yaptığı gibi, öteki kadınları reddederek gerçekleştirdiler. Cinsel ilişkilerdeki geleneksel kurallara karşı çık-

madıkları gibi, erkeklerin çalışma biçimlerine de erkek ve kadınların kamusal ve özel alanlardaki beklentileri arasındaki farklılıklara da meydan okumadılar.

Bu kitap için yaptığım görüşmeler, kadınların erkeklerle temelli bir hesaplaşmaya girişmekten korktukları izlenimini doğruladı. Erkeklerden değişmelerini isterlerse onların sevgi ve desteğini yitireceklerinden korkuyorlardı. Çoğu kadın eşlerine kariyer seçimleriyle ya da ev işleriyle ilgili olarak karşı çıkmayı bırakmışlardı. Bazı çarpıcı istisnalarla da karşılaştım -velayet için savaşan ve çocuklarının bakımını üstlenen babalar ya da kadının tam gün çalışabilmesi için aralarında rol değişimi yapan erkek ve kadınlar. Kadınların çoğunun "babaerkil" kibir gösterilerine ya da patronluk taslamanın uç örneklerine artık tahammül edemediği de görülüyor. Ama, aileyle ilgili geleneksel beklentiler ve kadınların rolleri büyük ölçüde aynı kalmış.

Muhafazakâr hükümetin eğitim, sağlık ve çocuk bakımına kaynak tahsis etme konusunda takındığı düşmanca tutuma karşı politik bir mücadele yürütülemedi; oysa böyle bir tahsis, tüm kadın ve çocukların hayat şartlarının iyileşmesini sağlayabilirdi. Hattâ, dünyada komünizmin itibar kaybetmesiyle bağlantılı olarak, çoğu kişi bu düşmanlığı, çok korkulan devlet sosyalizmine karşı gerekli bir panzehir olarak kabul ediyordu. Tek tek ailelere yüklenen ve giderek artan bu sorumlulukların esas kurbanları büyük oranda kadınlar olmasına karşılık, tutarlı bir politik alternatif sunulmadığına bakılırsa, bu sürece pek az kadının karşı çıktığı anlaşılıyor. Tersine, kadınlar yeni bireyci felsefenin uygulanmasında merkezi yere sahiplerdi. Kadınlar, çatlakları bir araya getiren çimento rolünü kendileri üstlendiler ve kendi ailelerinin önceliği fikrine giderek daha fazla çekildiler; aslında çocuklarının iyi yetişmesini umursamayan toplumun üzücü yetersizlikleri karşısında bireysel çözümler bulup ceplerinden para ödediler.

Özellikle de daha yoksul kadınlar açısından ve ailenin bu yüksek beklentileri ile toplumsal değişimler arasındaki boşluğu dolduracak geniş aile artık var olmadığı için, bu bireysel çözümler, ulaşılması güç çözümlerdir. Fakat bu zorluklar, kadınların aileleri için işleri kolaylaştırma azmini kırmadı.

Çoğu kadın, birçok kişi başarısız olduğu halde kendi ilişkileri

ve fedakarlıklarının başarıya ulaşacağını hayal ederek kendilerini kandırdıklarını içten içe biliyorlar. Polly Toynbee, hâlâ her şeyini geleneksel beklentilere bağlayan kadınların varacağı muhtemel sonuçlara ilişkin karanlık bir tablo çiziyor:

> "Kadınlar, sanki sürekli bir başka şey için prova yaparmışçasına, sanki sonuçta bir ödül varmışçasına aileleri için çalışırlar. Ölümden sonra hayatın varlığına inanıldığı günlerde bu kolaydı-ama şimdi? Kırk beşinde boş bir yuva, işsizlik ya da emekliliğe kadar son on yılda birtakım süfli işlerde çalışmak gibi alternatifler için buna değer mi? Ya da kocalar çekip gider ve evlilik dağılır. Pazarlığın bir parçası da yaşlılıkta yalnız kalmaktan kurtulmak olsa bile, garantisi yoktur. Terk edilmiş kadının kendini ayakta tutma koşulları Viktorya çağındakinden daha iyi değildir. Tek fark, refah devletinin darülace-zenin yerine geçmiş ve boşanmış ya da bekar annelerin sosyal güvenlik yardımlarıyla yaşıyor olmasıdır. (*Times Review*, 14 Eylül 1991)

Buna rağmen, kadınlar için aile ve kadının ailedeki rolü merkezî, ve birincil yerini hiç de yitirmiş gibi görünmüyor. Kadınlar mesleklerinde başarılı olsalar da olmasalar da, hâlâ bir erkek bulup evlenmeyi ve cinsler arasındaki geleneksel ayrımı sürdürmeyi düşünüyorlar. İlişkiler ters giderse, bir daha bir daha deniyorlar. Toplumsal yapıyı bir arada tutan, kadınlardır; bunu gönüllü olarak yaparlar, en azından fazla yakınmazlar. Kısacası, kadınlar, yeni bir kisve altında da olsa kadınlığın eski biçimlerinin sürmesinde suçortaklığı yapıyorlar.

Bu suçortaklığı alanı -kadınların geleneksel aile yapıları ve beklentileri konusundaki köklü, temel suçortaklıkları, erkeklerle aralarındaki kişisel ilişkiler de erkeklerin idealize edilmesi ve sürekli onlardan onay ama isteği konusundaki suçortaklıkları- bu kitabın ana konusu. Bu, erkeklere derinden bağımlılığın sürdürülmesini ve bütün kadınların talihini döndürebilecek değişikliklerin neler olabileceğini tasarlamaktaki isteksizliği içeren bir suçortaklığıdır. Kadınların suçortaklığı pek çok şeye rıza gösterir. Kimi zaman şiddet, tecavüz, cinsel sömürü gibi, kötü muamelenin en uç biçimlerine bile. Ama daha yaygın olarak bu suçortaklığı örtülüdür, kişisel hayatlarımızı erkekleri koruyarak ve onların davranış alışkanlıklarını besleyecek şekilde yaşama tarzımızdır.

Kadınlar neden en kritik noktada heyecanlarını kaybedip ve fe-

minizmin onlara verdiği derslerin çoğunu almamış olmayı seçtiler? Feminizm yanlış mı yapmıştı? Yoksa kadınlar feminizmin, sonucu belirsiz ve acı veren bir mücadele olmasından mı korktular? Kadınlar neden erkeklere her şeyin yolunda olduğunu garanti etme konusunda bu kadar endişeliydiler? Kadınlar erkeklerin her zamanki gibi davranmalarına -ofiste uzun saatler geçirmelerine, çocuklara çok az ilgi göstermelerine, siyasal ve toplumsal çevreyi belirlemelerine, kadınların ve çocukların hayatlarını iyileştirme çabasından uzaklaşıp toplumsal ve siyasal öncelikler üzerinde yoğunlaşmalarına- neden izin verdiler? Sonunda pek çok kadın neden kadınların çoğu için daha iyi bir hayat vaadeden toplumsal ve kişisel değişimleri gerçekleştirmek için mücadele etmek yerine erkeklerle uzlaşmayı tercih etti?

Bu sorular, kendi hayatımın da bu toplu geri çekilmeden payını aldığını fark etmemden doğdu -yirmili yaşlarımdaki atılgan, ütopik feminizmden geleneksel aile yapısına döndüğüm ve herhangi bir örgütlü feminist politikaya katılmadığım otuzlu yaşlarıma. İlk çocuğuma hamileyken işi bırakınca seve seve bırakmak şöyle dursun, bunu hayal bile etmemiştim. Ama bana şevk vermeyen günlük iş koşuşturmasıyla evde bebeğe bakmak arasında bir tercih yapmam gerektiğinde, karar vermek kolay oldu. Üniversitedeki işimi bıraktım ve evde yazmayı sürdürdüm, böylelikle ikimizin de asla düşünemeyeceğimiz şekilde, partnerimi ve kendimi geleneksel iş bölümüne zorlamış oldum.Bu karar bir kez verildikten sonra, gördüğüm hemen her kadın, aşağı yukarı aynı hikayeyi yaşadığını anlatıyor. Kadınların kendilerinin geleneksel yapıların yerinde tutulmasına ne ölçüde ortak olduğu sorusuyla hesaplaşmaktan artık kaçınamazdım.

Bu soruları sormama şiddetle muhalefet edecekler tabii ki olacaktır. Onlara bakılırsa, kadınların suçortaklığından söz etmek, erkek iktidarının yaygınlığım görmezden gelmek anlamına gelir. Durumun tamamen eşitsiz güç ilişkileri açısından görülmesi gerektiğinde ısrar ederler. Erkekler - iktisadî, toplumsal ve siyasal- iktidara sahiptir, kadınların yapabildiklerinin en iyisini yapmaktan başka pek bir seçenekleri yoktur. Kadınların incinebilirliklerini ve eski davranış ve duygu biçimlerine sadakatlerini "bağımlılık döngüsü"yle açıklarlar. Erkeklere bu iktisadî bağımlılık,

boşanıp yeniden evlenenlerden fiziksel ve cinsel şiddetin en uç hallerine kadar pek çok şeyi açıklamakta kullanılır. Bu çeşit analizlere, "kadınların kötü muameleye maruz kalması(nın), kadınların toplum içindeki konumlarından ve toplumdaki eşitsiz güç yapılarından kaynaklan(dığını)" açıklayan Birleşmiş Milletler raporlarında bile rastlanır.

Bu, kadınların konumuyla ilgili olarak son yirmi yıldır sürekli tekrarlanan klasik solcu ve feminist analizdir. Bu analiz, kadınlarla erkekler arasında, ancak kadınların tam ekonomik eşitlik ve bağımsızlığa ulaşmalarıyla çözümlenebilecek bir yapısal ekonomik eşitsizlik olduğunu varsayar. Çoğu feminist, geleneksel aile kalıplarının kadınların ekonomik eşitsizliğinden kaynaklandığına ve bu eşitsizlik tarafından yeniden üretildiğine inanıyordu. Sonuç olarak, kadınlar erkeklerle suçortaklığı yapmıyor, onlar tarafından eziliyordu. Herhangi bir kitlesel ayaklanma olmayınca, kadınlar kendileri için en tatmin edici uzlaşmayı seçerler: kendi ailelerinde buldukları sevgiyi. Çoğu kadının meseleyi görüş açısı budur ve tabii ki bu analizin kimi boyutlarına katılmamak aptalca olur. Kadınların bağımlılığının nedeni kısmen ekonomik eşitsizliklerdir ama tüm kadınların, tercihlerinin ne olduğu hesaba katılmaksızın tam gün çalışmaları da çözüm değildir.

Kadınların erkekler tarafından ezildikleri için onlarla suçortaklığı yaptıkları fikri hâlâ çok radikal biçimlerde ifade edilebilir. Örneğin Susan Faludi çok satan kitabı *Backlash*'te bu fikre yeni ve çok önemli bir yorum getiriyor. Hem post-feminist bir eşitlik durumuna geçildiği hem de yüksek yönetim kademelerindeki kadınların evlerine döndükleri inancının Amerikan hayat tarzının her alanında -siyasetten sinemaya hattâ çağdaş psikolojiye kadar- feminizme karşı bütünsel bir saldırı olduğunu öne sürüyor. Medyanın feminist eşitlik mücadelesinin kazanıldığı ama eşitliğin kadınları mutlu etmediği yolundaki iddiasının temelinde kadınlardan duyulan korku olduğunu söylüyor. Feminizmin en basit iddiaları böyle isterik bir saldırıya neden oluyorsa daha fazlası kim bilir neler yapar diye soruyor.

Faludi'nin iddiası, kadınların bu tercihleri yapıp bu tavırları takınmalarının nedeninin her şeyin onlara karşı olması olduğunu varsayar. Tüm toplumsal yapılar onların aleyhine işlerken, özel-

likle de her türlü değişiklik girişimine isterik bir tepki verilirken kadınlar değişemezler. Aile güzellemesini, dişi kadın ve cinsel mazoşist tiplerini pazarlayanın medya olduğunu söyler Faludi. Kadınlar kendileri ise devamlı olarak feminizme olan borçlarını itiraf eder ve önlerinde hâlâ uzun bir yol olduğunu bilirler.

Faludi'nin görüşü, İngiltere'deki durumla da ilgili. Feminizme karşı saldırı, başarıya ulaşmak için alışılmış okul, üniversite ve ilişki ağlarından geçen ve yayın yönetmenlerinin -kadın konulu haberciliği " kadın değil insan olarak görülmek isteyen modern kadını aşağıladığı" gerekçesiyle dışlayan *The Times*'ın yayın yönetmeni Simon Jenkins gibi- demeçlerini desteklemekte açık çıkarları olan genç erkeklerin bulunduğu gazete ve televizyonda başladı. Kadın gazeteciler ve yazarlar (ancak), feminizm gibi tüm örgütlü düşünce sistemleriyle aralarına mesafe koyarak sadece süslü ve esprili yazılar yazdıkları oranda popüler oluyorlardı.

Ama mesele salt feminizmin medya tarafından dizginlenmesi değil. Bu ideolojinin çığırtkanları sadece erkekler değil, kadınların kendileri de. Son on yılda kadınlar evde çifte sorumluluk alma konusunda yalnız istekli değil, son derece hevesli de göründüler; kendi başarıları kocalarının ya da sevgililerininkinden üstün olduğunda kendilerini rahatsız hissettiler, erkeklerin cinsel onayını elde etmek için neredeyse deli oldular. Bütün bunları yaparken, feminizmin herhangi bir yaygın çözüm öneremese de bu tür stratejilerin tuzaklarını yirmi yıl önce gösterdiğini biliyorlardı.

Feminizmin iddiaları kadınların çoğunluğuna hiçbir zaman ulaşmadı. Feminizm dışarıdan olduğu kadar içeriden de göçertildi. Feminizm basının kötülüğü yüzünden değil, iç ayrışmalar, görüş birliğinin olmaması, suçluluk krizleri ve hareket içindeki siyasal ümitsizlikten dolayı yıkıldı. Medya tarafından aldatıldıklarını söyleyerek, milyonlarca kadının umut ve isteklerinin neden medyanın çizdiği yeni imajlara, tam anlamıyla uyumlu denemese bile, paralel hale geldiğini de açıklamış olamayız. Medya pırıltılı, başarılı ama erkeklerce yönetilen kadının uç örneklerini pazarlıyor olabilir ama verdiği temel mesajın genelde geleneksel değerlere bir dönüş olduğu gerçeğini yansıttığını gösteren çok sayıda kanıt vardır.

Bu kitabı yazmamın nedeni, bu psikolojik geri dönüşün ne-

denlerini bulup çıkarmaktı. Bu dönüşün dinamiği neydi? Kadınlar iş, erkekler, çocuklar ve aile hakkında gerçekte ne hissediyorlardı? Görüştüğüm kadınların büyük çoğunluğu ne erkeklerin iktidar arzusunun masum kurbanlarıydılar ne de medya tarafından aldatıldıkları söylenebilirdi. Toplumda genel olarak kadınlar büyük değişiklikleri talep edecek yeterli imkana, tecrübeye ve hattâ güce sahipler. Ama bunu yapmıyorlar. Bu edilgenlik cehaletle açıklanamaz. Her yeni kuşaktan kızlara kadınlık ve geleneksel beklentileri esas olarak kadınların kendileri öğretiyorlar. Bu edilgenliğin nedenleri daha derinde, kadın ve erkek psişesinde ve kadınlarla erkeklerin ilişki kurma biçimlerinde yatıyor.

Beni ilgilendiren, aile dinamiğinin bu *iç* ilişkileri ve kadın ve erkek psişesinin derindeki yapıları. Kadınların sorunları, karşılaştıkları engeller ve *dışsal* faktörler üzerine çok şey yazıldı. Ama öznel boyutla ilgili, özellikle de pek çok yönden kendini feminist projeye yakın hisseden biri tarafından yazılmış neredeyse hiçbir şey yok. Kadınların tercihlerini belirleyen hoşnutluk, korku ve endişelerle ilgili pek az metin var. Kadın ve erkeklerin aileye getirdiği eski tarihe pek ilgi gösterilmedi. Birbirlerine olan ihtiyaçları neden toplumsal sorun ve endişelerin yükünü kadınların taşıması biçiminde ifade buluyor? Neden toplumun yarısı kendini gergin bir şekilde yeni kuşakları toplumun çözülmemiş problemlerinden korumaya çalışırken buldu?

Bu kitap kadınların kişisel anlatımlarına dayanıyor. Yeterince temsili olacağı umuduyla aşağı yukarı 150 kadınla konuştum; bunların yarıdan biraz fazlası meslek sahibi kadınlardı.Korkarım kadınların küçük bir bölümünden aldığım verileri genelleştirdiğim yolunda suçlamalar alacağım ve daha çok orta sınıftan kadınlarla görüşmüş olmakla eleştirileceğim. Ama söylediğim şeylerin belli bir yankı uyandıracağını da düşünüyorum. Kadınların aile içinde yaşadıkları kimi korkular, zevkler, endişeler ve patolojiler ırk, sınıf ve bölge farklarını aşıyor gibi görünüyor. Bu duyguların dillendirilmesi çağdaş yaşamın kadınlar için nasıl bir şey olduğu konusunda daha dürüst bir yaklaşım geliştirmenin ilk adımı olabilir. Ve ancak kadınlar daha dürüst olduklarında, erkeklerle işbirliği yaptıkları suçortaklığının temelinde yatan "dişilik" ve "kadınlık" mitlerinden kurtulabilirler.

I. "HER ŞEYE SAHİP OLANLAR", HER ŞEYİ BIRAKANLAR

Son on yılda kadınların istihdam alanında gerçekleştirdikleri o olağanüstü gelişmelere rağmen kadınların suçortaklığından nasıl söz edebiliyorum? Geçen yıllarda böylesine dikkate değer değişiklikler olduğu halde insan niçin geleneksel değerlere dönüldüğünü iddia eder? İngiltere'de kadınların işgücü içindeki payları tüm öteki Avrupa ülkelerinden daha yüksek. Üstelik bu salt ekonominin daha çok kadın işçiye muhtaç olmasının sonucu da değil. Kadınların kendileri de çalışmayı sürdürmeyi istiyorlar- yalnızca hep çalışmış olan işçi kadınlar değil, tüm sınıflardan kadınlar. Geçenlerde yapılan bir araştırma (*Guardian*, 25 Eylül 1991) küçük çocuklu kadınların %70'inin çalışmaya devam etmeyi düşündüklerini gösterdi. Tüm bunlar tabii ki sessiz bir top-

lumsal devrimin gerçekleşmiş olduğunun kanıtları; çalışan annelere şüpheyle bakıldığı, patronların amansız ve dadı bulmanın çok zor olduğu "eski kötü günler" çok gerilerde kalmış gibi görünüyor. Aynı araştırma, yaklaşımı değişen kesimin yalnızca kadınlar olmadığını kaydediyor. Bugün "her beş İngiliz'den yalnızca biri kadının yerinin evi olduğunu düşünüyor."

Kadınların toplumsal konumlarının etkileyici bir biçimde, hem de iyi yönde değiştiği ve o eski kötü günlere dönmenin mümkün olmadığı yolundaki fikir birliğine katılmamak çok zor. Üyelerinin bir kısmı 1980'ler boyunca "Viktoryen değerlere" dönüşü savunan Muhafazakâr Parti'de bile partinin aile hayatının gerçekleriyle yüz yüze gelmesi konusunda ısrar eden bir grup kadın üye var. Çocukların artık kadınların yapabileceklerini engellemeyeceğini, kadınların artık çalıştıkları için suçluluk duymayacaklarını ve geleceğin çocuk bakımına, vergi indirimlerine ve kamu kreşlerine ilişkin olarak giderek daha çok şey vaadettiğini söylüyorlar.

Yine de kadınların ezici çoğunluğu, aileyi hâlâ önceliklerinin başına alıyor ve hâlâ esas sorumluluklarının çocuklarına ve ailelerine karşı olduğunu düşünüyorlar. Küçük çocuklu kadınların %70'inin çalışmayı sürdürmeyi düşündüğünü gösteren aynı araştırmaya göre, bu kadınların %95'i, esas sorumluluklarının ailelerine karşı olduğuna inanıyor. Sürmekte olan bu öncelik dizilimi, kadınların çalışmasına ilişkin yaklaşımda gerçekleştiği söylenen sessiz devrimin arkasında gizli.Kadınların üzerine fazladan yük ve ek baskılar binmesi, çifte vardiya çalışmak zorunda kalmaları, tek tek ailelerin halletmesi gereken meseleler olarak tartışıldı, kadınların tümünü etkileyen bir sorun olarak değil.

Çok yakın zamana kadar çalışan kadınların üzerindeki bu ek yük, kadınların çalışmasını kolaylaştırmak için çocuk bakımına pratik çözümler bulma çerçevesinde tartışıldı. Ama şimdi medya yeni istihdam biçimleriyle ilişkili, şaşırtıcı bir olguyu belgeliyor ve kutluyor. İstatistikçiler tam küçük çocuğu olan meslek sahibi kadınların işe dönüşü anlamında "dönüş eğilimi"nden söz etmeye başladıklarında, medya tam tersi bir eğilimi keşfetti: "her şeye sahip" -yani mevkiye ve kocaya- meslek sahibi kadınlar, evde çocuklarıyla oturmak uğruna her şeyi bırakıyorlardı.

Medyanın bu kadınlara olan şamatalı ilgisi, 1980'lerin son-

larında ortaya çıktı. Tipik bir dergi makalesinde (*Junior*, Nisan 1989) Victoria McKee "her şeyi bırakan" pek çok meslek sahibi kadınla görüştü. Bu kadınlar -bir hukuk danışmanı, bir radyo yapımcısı ve bir de Cartier mücevherleri pazarlamacısı- 1980'lerin yeni kadınının tipik örnekleriydi;. eskiden yalnızca erkeklere ait olan alanlarda değil, aynı zamanda çok yüksek ücretlerle çalışıyorlardı. Makale, bu kadınların bir zamanlar *Cosmo* editörü Helen Gurley Brown tarafından meşhur edilen, çağdaş kadının gerçekten isterse "her şeye" -erkekler, meslek ve aile- "sahip olabileceği" yolundaki hırsı o günden bu yana çok tanıdık olan sözlerle, yeniden ifade ettiklerini duyuruyordu.Oysa bu kadınlar tüm zamanlarını evde çocuklarıyla geçirmek uğruna prestijli mesleklerini bırakmışlardı; "gelişkin bir hayat tarzı" dedikleri şey için kişisel prestijlerini feda etmeye hazırdılar.

Makaleye göre bu kadınların kararı, bir eğilimi yansıtıyordu:

> Hırslı meslek sahibi kadınların Porsche'lerini ve sahip oldukları ayrıcalıkları çöpe atıp hayatlarını değiştirmeyeceğinden emin oldukları bebekleriyle birlikte evde oturma gibi iş arkadaşlarını -aslında kendilerini de- şaşırtan bir karar almalarına yol açan şey hormonlarındaki bir şey midir, yoksa toplumsal ortam mıdır? Kadınlar birkaç yıl önce annelik içgüdülerini mesleki hırsları uğruna ikinci plana atarken bugün serinkanlılıkla çalışmaya ara verip çocuklarının kısa süren bebeklik çağını yaşamaya karar veriyorlar. Yönetici anne döneminin sonu mu geldi? "Her şeye sahip olma"nın miadı doldu mu yoksa -en azından bunu deneyip başarısız olan kadınlar için?

Bu makale, baş kahramanının bir televizyon kanalında yöneticilik yaparken işini bırakıp tüm vaktini anneliğe ve Agalı bir mutfağa ayırmaya başladığı Maeve Haran'ın romanı *Having It All*'un (*Hepsini Al*, çev.Fatoş Dilber, Altın Kitaplar, 1993) yayımlanmasından iki yıl önce yazılmıştı. Her şeyi bırakan meslek kadını konusu, yayıncıların bu kitabı yayımlamak için birbirlerine girmesine yol açacak kadar çok ilgi görüyordu o sıralarda. Kitap ister küçümseme ve düşmanlık türü tepkilere yol açsın ister acayip "teşekkürler"le karşılansın, kitap için yapılan tüm reklamlarda belirtildiği gibi "hassas bir nokta"ya dokunmuştu.

Her seferinde olduğu gibi, bu olgunun farkına varma ko-

nusunda da İngilizler Amerikalıların gerisinde kaldılar. 1988'de Amerika'da çıkan *Ita* dergisinde "çocukları ve eşini etrafında toplamak" için şirketteki hengameyi bırakan bir kadın tarafından yazılmış bir yazı vardı. "Bahçeden topladığım çiçekleri düzenlemeyi henüz bitirdim" diye övünüyordu, "ve evimde bunların ve olgun şeftalilerin kokusunu alınca yaptığım şeyden büyük bir tatmin duydum, bu ruh halinin yeni bir toplumsal hareketin parçası olduğunu keşfetmek hoşuma gitti".

İyi meslekleri bırakmak, orta sınıf kadınlarının 1950'lerden beri yaptıkları şeyin 1990'lardaki versiyonu sadece. O zaman kadınlar yalnızca kolejden sonra evlenmek ve kendilerini anneliğe adamak için yüksek öğrenim görüyorlardı. Esas farklılık, günümüzde kadınların mesleklerine başlayıp daha yüksek konumlara geldikten sonra işten ayrılmaları. Bu kısmen kadınların daha geç yaşlarda çocuk sahibi olmalarından kısmen de meslekî engellerin bir bölümünün ortadan kalkmış olmasından kaynaklanıyor. Kadınlar mesleklerinde daha fazla ilerleyebildikleri için çocukları adına çalışmaktan "ferâgatleri" daha çarpıcı görünüyor.

Kadınların işlerini bırakmak ya da iş bağlantılarını azaltmak yolundaki kararı hangi malî koşullar altında ve hangi pratik nedenlerle verdiklerini hatırlatmaya gerek yok. Belki giderek daha çok kadın çalışma hayatına giriyor ama çocuk bakımıyla ilgili değişen pek az şey var. Kadınlar "hayatla başa çıkmak" için hâlâ kişisel çözümler geliştirmeye, ofis ve okul saatleri arasındaki uçurumu kapatmaya çalışıyorlar. Ama orta sınıftan birçok kadın işlerini sadece bu türden pratik engeller yüzünden değil, daha öznel nedenlerle de bırakıyorlar gibi görünüyor. Ya da kendilerine ve başkalarına böyle söylüyorlar.

Bu öznel nedenler neredeyse değişmez biçimde, anne-çocuk bağının gücü, annelik sevgisi olarak ifade ediliyor. Kathy Gyngell *Daily Mail*'de (1991) çok güçlü doğal bir içgüdü etrafındaki bir komplo olarak gördüğü sessizlik hakkında şöyle yazıyordu mesela:

> " 'Yalnızca anne olmak' dostlarımca küçümsendiği ve asla akıllı ve eğitimli bir kadının tercihi olarak kabul edilmediği için, en sonunda

doğal içgüdülerime hak verene kadar on bir ay boyunca savaştım. İşi bırakıp eve döndüm ve bir kez bile bu kararımdan pişmanlık duymadım. Yazım yayımlandıktan sonra, o son derece küçümsenen "yalnızca anneler"den gelen inanılmaz sayıdaki mektup, nihayet birinin onların duygularını dillendirmesinin onları ne kadar ferahlattığının tanığıdır. Annelik kadınların gurur duyması gereken önemli bir iştir.

Gynell'inki 1990'larda giderek yaygınlaşan bir tutum. Prestijli mesleklere sahip kadınlar yaygın biçimde, çocukları uğruna işlerini bırakıyorlar ve bu kararlarını birtakım doğal, karşı konamaz kuvvetlerle açıklıyorlar. Annelik aşkının çekimi öyle tuhaf bir şey ki, yalnızca kadınları etkilediği düşünülüyor. Ve bu çekime uyulduğunda, bu konuda söylenecek pek bir şey olmuyor. Sonu iyi de, kötü de olsa uyulmak zorunda.

Annelik sevgisinin, asıl derdi kadınların mesleklerinde "zirveye tırmanma"ları olan feminizm tarafından ihmal edildiği söyleniyor. Maeve Haran, feminizmin güçlü annelik duygusunu ihmal ettiği yolundaki bu yeni mitin bir versiyonunu şöyle sunuyor: "İnsan feminizmin anneliğe ne kadar az ilgi gösterdiğini düşününce fena oluyor... kadınların mesleklerinde yükselme arzularının anneliğe ilişkin davranışlarını değiştireceği düşüncesi yanlıştı. Çoğu kadın ailesini terfi etmekten daha fazla önemser" (*Observer*, 30 Haziran 1991).

Feminizmin anneliğe ilişkin hiçbir şey söylemediği miti yaygınlaşmış durumda. Feminist harekete katılmış herhangi bir kadın bunun gerçekle uzaktan yakından ilgisi olmadığını söyleyecektir. Maeve Haran'la da çalışmış olan görüştüğüm bir kadın şöyle dedi: "Anneliği ihmal etmekmiş! Feminizm annelikten başka neyle ilgiliydi acaba! Yürütülen bütün o kreş kampanyaları, çocuk bakımının paylaşılmasını vurgulamamız, feminizmimizin rutin bir parçası olarak annelere verdiğimiz destek neydi peki? Maeve Haran gibilerinin meselesi aslında, feminist eylemlilik içinde hiçbir zaman yer almamış olmaları. Feminizmi kadınların ilerlemesi ile ilgili yanlarıyla tanımlayıp diğer tüm yanlarını ihmal ettiler. Sonra da birden annelikle iş hayatını bağdaştırmanın zor olduğunu fark edince bunu yirmi yıldır söyleyen feminizmi suçladılar."

Ancak, feminizmin ilk döneminde tartışılan annelik ile bugün

her şeyi onun uğruna terk etmeye hazır kadınların temsil ettiği annelik arasında bir fark var. 1960'ların sonuyla, 1970'lerin başında çok sayıda kadın feminist oldu, çünkü Margaret Forster'ın da çok güzel biçimde ifade ettiği gibi, anneliği öyle bir bağırlarına basıyorlardı ki, "içine batıyor"lardı. Fay Weldon'un *Down Among the Women*, Doris Lessing'in *The Summer Before the Fall* ve Marilyn French'in *The Women's Room*'u gibi, feminizmin ilk etkili romanlarında, bu dönemde feminizme yönelmiş kadınların tipik deneyimleri anlatılıyordu. Eğitimliydiler fakat mesleklerini sürdürmek yerine evlenip anne oluyor ve anneliğin hapishanesine giderek battıklarını, zorlandıklarını, bunaldıklarını hissediyorlardı. Anneliğin hayatlarındaki merkezî yerinin farkındaydılar ama onun sınırlarını yıkmaya çalışıyorlardı.

1950 ve 60'ların kadınlarından farklı olarak 90'ların kadınları artık annelik tarafından sınırlandıklarını veya zorlandıklarını düşünmüyorlar. Kendilerini kadınlık içgüdülerini izlemeyi seçmiş kişiler olarak görüyorlar ve iş hayatında erkeklerle eşit olduklarını kanıtladıklarını düşünüyorlar. Hâlen bir reklam firmasında çalışan çocuksuz bir kadın, çalışan kadınlar arasında çok yaygın görünen bir görüşü şöyle özetledi: "Bunu arkadaşlarında da görmüş olmalısın. Harika bir meslekleri vardır, hamile kalırlar, üç ay sonra işe dönmeyi planlarlar- bütün hikaye son derece basit görünür. Sonra ne olur? Bebeği doğururlar ve annelik duygusu onları tam kalplerinden vurur. Bu duyguya hazırlıklı değildirler, çoğu işe geri dönmez. Sonunda kendilerini tamamlanmış bulurlar." Bunu kendisinin de mesleğinden çok daha fazla istediğini söyleyerek devam etti. "Bu kadınlara çok doğal gelen bir şey ve bence insan ne istediğini söylediği için suçluluk duymamalı."

Kimse anne ile çocuk arasındaki yoğun ve genellikle de beklenmedik bir şey olarak yaşanan sevgiyi inkâr etmiyor ama kadınların aileye dönme kararlarının doğanın çağrısına cevap vermekten daha karmaşık bir şey olduğu da açık. "Karşı konulamaz anne sevgisi" denen şeye pek çok başka duygu da karışır. Kadınların işi bırakma ya da mesleki beklentilerini azaltma kararlarında rol oynayan duygusal yapılar vardır, bunlar herhangi bir basit, doğal annelik içgüdüsünden çok daha az bilinen, daha az analiz edilen çok daha karmaşık yapılardır. Kadınları "ailelerini

ön planda tutma"ya yönlendiren koşullar, kadınların aile kurup bebeklerine âşık olmalarından çok önce mevcuttur. Medyadaki parlak kariyerden ferâgat etme portreleri, annelik ve iş çevresindeki gerçek meseleleri gözden sakladı ve daha sıradan kadınların çelişkilerine ve kararlarına olduğundan başka anlamlar verdi.

Ann, bu annelerden biri. İki yıl içinde bir dergideki yüksek ücretli ve prestijli mesleğinden, iki yaşındaki kızına haftanın üç günü öğleden sonra bakma noktasına gelmiş. Ulusal bir gazetede editör olarak iş teklif edildiğinde, on yıldır sürekli yükselen bir kariyer çizgisinde en tepe noktaya gelmişti. Onunla konuştuğumda, tüm iş planlarını "daha uygun bir zamana" ertelemesine neden olan ikinci bebeğini bekliyordu. Tüm zamanını anneliğe ayıracağını tahmin etmiyordu, buna hazırlıklı da değildi. "Son derece hırslı, işinden büyük keyif alan biriyken tam gün annelik yapan bir kadın olup çıktım... Kendimi şaşırttım. Gerçekten, fena halde şaşırttım."

İlk çocuğu doğduğunda Ann serbest çalışmayı sürdürmüş. "Ama kendime ne yapmaya çalışıyorsun sen diye sormaya başlamıştım. Akşamları işten eve döndüğümde çok yorgun oluyordum. Beni endişelendiren kızıma nasıl bakıldığı değildi - o konu hallolmuştu- ama bir türlü rahatlayamıyordum. Eve geldiğimde bir kadeh şarap alıp televizyonun karşısına geçemiyordum, hadi bu akşam dışarı çıkalım diyemiyordum. Eve gelmek, kızımı bakıcıdan almak, bir bardak çay verip banyo yaptırmak ve yatağa girmeden önce onunla oynamak zorundaydım. Hiç bitmiyordu. Ertesi sabah, genellikle uykusuz bir geceden sonra, aynı şey yine başlıyordu."

İş saatlerini azaltma süreci tedrici ama amansız oldu. Çoğu kadın gibi Ann de önceliklerindeki bu değişimi annelik duygularının beklenmedik uyanışına bağladı. "Seve seve tamgün çalışmaya dönmeyi düşündüğüm anlar oldu ama annelik içgüdüm baskın çıkmıştı herhalde." Ann bebekle doğar doğmaz değil, zaman içerisinde giderek güçlenen bir bağ kurmuştu."Kızımın doğumundan çok kısa süre sonra işe döndüm. Ama giderek daha fazla korumacı oldum. Küçük bebekleri gördüğümde, aman yarabbim, Laura'yı bu kadar küçükken bırakmıştım diyorum! Bunu

nasıl yapabilmiştim! İkincisinde böyle yapmayacağım, şimdi kızıma bakıp keşke uzun zaman küçük kalsa diyorum. Bunu kaçırmak istemiyorum."

Pek çok çalışan kadın için olduğu gibi Ann için de ikinci çocuğun doğumu kritikti. Bir başka kadın, bir danışman, ilk çocuğunun doğumundan sonra tamgün çalıştığını ama ikinci kez bu zamanı "kaçırmaya" tahammül edemeyeceğini söyledi. "İlk kızımın doğumundan sonra tamgün çalışan bir danışman olarak işime geri döndüm. Dadıyla ilgili bir problem yoktu- aslında dadı ilk kızım Emma'yı yetiştirirken yaptığım hataları görmeme yol açacak kadar ustaydı. Kate (ikinci kızım) doğduğunda annelik duygularım öyle bir bastırdı ki ne yapacağımı bilemedim."

Bu kadınlar, yavaş yavaş büyüyen, annelik duygusu dedikleri duyguyu bu kez yaşamaya kararlılar. Başkaları için bu deneyim ani ve çarpıcı olabilir. Konuştuğum kadınlardan biri, Andrea, başarılı bir iş kadınıyken üç çocuğun annesi olmaya doğru değişimini son derece dramatik bir biçimde anlattı.Daha önce New York'ta son derece başarılı olduğu çiçekçilik işini yürütüyormuş. Kocası İngiltere'ye taşınınca onunla gelmiş, ama işini bozmamış, her yıl birkaç kez Amerika'ya gitmiş.

Oğlu doğduktan sonra da işini her zamanki gibi yürütmeyi planlamış. "Ama bebek iki aylık olduğunda New York'a gitmem gerekti. Hâlâ süt veriyordum ve tüm yolculuğu onun beslenme saatlerine göre ayarladım. On dört beslenme faslı için yetecek süt çıkarmıştım- bu bana haftalara mal oldu!- bunun yeteceğini düşünüyordum. Amerika'ya gittiğimde, bütün o sütü sağdığım için çok fazla süt gelmeye başladı, göğüslerim inanılmaz büyümüştü. Manhattan'da sızlayan göğüslerle dolaşıp bütün o işleri hallederken bir an düşündüm, ben burada ne halt ediyorum diye. Etrafım beton yığınlarıyla sarılmışken, bebeğim dünyanın öbür ucundaydı. Hemen orada işi sona erdirdim. Bu kadar dedim. Başka yol yok. Anne olma şoku o zaman gerçekten beni vurdu."

Benim aydınlanma ânımsa İngiltere'deki bir otoyolda gerçekleşti. İlk çocuğum doğduğunda benim de işi bırakmak gibi bir niyetim yoktu. Aslında, hamileyken üniversitede yeni bir iş bulmuştum, her gün kırk mil yol kat etmemi gerektiren bir iş. Bir seferinde, bebek altı aylıkken, otoyolda arabamla gidiyordum -hızlı

gidiyordum çünkü geç kalmıştım- birden bunun tam anlamıyla delilik olduğunu düşündüm. Evden bu kadar uzak olmak istemiyordum. Bu işi yapmak istemiyordum. Çocuğumdan ayrı bu kadar vakit geçireceksem iş benim için daha fazla anlam taşımalıydı. İşi bırakmam Andrea'dan daha uzun sürdü ama keşif anı aynı şok duygusunu taşıyordu.

Düşük ücret alan ve sıkıcı işlerde çalışan anneler işi bırakınca kimse şaşırmıyor. Bir bekâr annenin dediği gibi, "sosyal yardım alarak bile olsa evde oturmayı kim istemez ki, hele tek alternatif berbat bir herifin patronluk tasladığı boktan işlerde çalışmaksa?" Bunlar tabii ki hiçbir seçeneği olmayan kadınlardır- ekmek parası kazanmak için çalışmak zorunda olanlar. Ama parasal anlamda tatmin edici ve onay gören meslekleri olan kadınların işi bırakma kararı gerçekten annelik duygusu kadar aşikâr bir şeye mi dayanıyor? Gerçek kadınlık timsalinin Downing Sokağı 10 Numara'daki Margaret Thatcher değil, "akıllı, yetenekli, ama evdeki yerinden memnun, bunu değiştirmek zorunda olduğunun söylenmesini istemeyen", Norma Major olduğunu söyleyen gazeteci Mary Kenny gibi muhafazakârlar haklı mı yoksa?

Yüzeyde, başarılı kariyerlerini annelikle değiştiren kadınlar, şaşaayı sıkıntıyla değiştirmiş gibi görünüyorlar. En azından erkekler bunun dağ havası kokladıktan sonra izbe bir bodrumda yaşamayı seçmek gibi bir şey olduğunu düşünüyorlardır herhalde. Ama daha yakından bakınca, böyle kararlar göründüklerinden daha karmaşıklaşabilir, kadınların kariyerlerine bakışlarındaki beklenmedik ikirciklilik ortaya çıkar. Örneğin Ann, bir gazetede editör olma teklifini, hamile kalmadan *önce* reddetmiş. "Bana daimi olarak bu işi yapmamı teklif ettiklerinde dört aydır zaten o işi yapıyordum. İyi bir işti, ama o dört aydan sonra hortlağa dönmüştüm.Kariyerimin doruk noktası olabilecek bir şeyi reddettim, çünkü benden beklenen hayat tarzını ve çalışma saatlerini kabul edemeyeceğimi biliyordum. Bu bir dönüm noktası oldu, artık daha da ileri gidebileceğimi düşündüm ve hamile kaldım."

Hamilelik Ann'in iş ve kariyer konusunda takındığı, çoğu zaman görünürlük kazanmasa da aslında derinlerde yer etmiş olan ikircikli tutumu görmesini sağlamış. "Hamile olduğumu söylediğimde ilk soru ne zaman işe döneceğimdi. Aman tanrım, bu

ne dedim. Neden herkes iş konusuna bu kadar takıyor? Bu allahın belası işte bir insandan daha önemli ne var? Ve işe dönmeyeceğimi söylemeye başladım, çünkü çok öfkeliydim. Laura 16 haftalıkken işe döndüm ama hâlâ bunu yapabileceğimi kanıtlamaya çalışıyordum. Hem bir bebek hem de bir iş sahibi olabilir, evimi de çekip çevirebilirdim. Sonra kendime sormaya başladım: Kime neyi kanıtlamaya çalışıyordum?"

Çok başarılı olan Andrea bile ani dönüşünü hazırlayan faktörler olduğunu kabul ediyor. Pek çok yönden Ann'in kariyeri tipik "kadınsı" unsurları barındırıyormuş. Okulu bitirdiğinden beri kocasının kariyerini izlemiş. Kocası yolculuk etmek istemiş, Ann onu izlemiş ama çoğu kadının tersine, moralini bozmamış, tersine bu hal onu "zenginleştirmiş". "Kocam olmasaydı muhtemelen doğduğum şehirden hiçbir zaman ayrılamazdım. Zaten bir çıkış yolu arıyordum. Tek yönlü bir kariyerizme kapılmak yerine şans ve koşulları iyi değerlendirmesi, onun kendisindeki iş potansiyelini keşfetmesine yol açmış. Kocasının devam ettiği üniversitenin kampüsünde çiçek satmaya başlamış ve buradaki başarısı onu pek çok süpermarket ve işyerlerine satış yapacak bir çiçekçi zinciri kurma konusunda cesaretlendirmiş. "Çoğu kadın kendi değerini bilmiyor. Ben şanslıydım. Olumlu bir şeyler yapabileceğimi keşfettim ve bundan para da kazandım, harika bir duyguydu".

Bu tür olumlu bir iş deneyimi, bu iş, yerini anneliğe bırakınca problemli oluyor. "Bugün iki yönüm olduğunu ve artık yaratıcı iş kadını yönümü kullanmadığımı biliyorum. Bu durum bazen sabırsızlığa kapılmama neden oluyor çünkü tüm yeteneklerimi kullanamıyorum. "Normal" bir işiniz varsa bir şey için çalışır, onu bitirir ve bir başka işe başlarsınız. Ama annelik acımasız bir iş. Bir ürün ya da başarılı bir sonuç göremezsiniz, insana yaratıcılıktan son derece uzak bir işle uğraşıyormuş duygusu verir. Ama yine de daha gerçek gibidir. Hayatın içinde olduğumu hissetmek hoşuma gidiyor".

Ann ve Andrea geçim sıkıntısı olmayan kadınlar. Evde oturmaya karar verdiklerinde aile gelirinde büyük bir düşme olmamış. Ama görece zengin kadınların bile evde oturmaya karar vermeleri her zaman kolay olmuyor. Pek çok kadının küçümsediği bir şeyin

içine girmiş oluyorlar. Eskiden olduğu gibi başarılı ya da yaratıcı olamadıkları için hayal kırıklığına uğrayabiliyorlar ya da mali olarak kocalarına bağımlı olup kendi kimliklerini kaybetmekten korkabiliyorlar. Örneğin Ann, kocası kendisine ev harcamaları için ilk kez para verdiği zaman nasıl ağladığını anlattı. "Bu beni incitti. Param olmadığından değil, bağımsızlığımı kaybettiğim için. Yalnızca kapatılmış küçük bir kadın olduğumu düşündüm. "Bu kadar çok vermemelisin" dedim, "o kadar da çok değil" diye cevap verdi, çok içerledim ve kırıldım. Geriye pek bir şeyim kalmadığını hissettim. Sanki artık ben değildim".

Ama malî bağımsızlığın avantajlarını yaşamış kadınlar bile, bu konudaki kayıplarını eve ve çocuklara ilişkin yeni önceliklerini değiştirecek kadar büyük bulmuyorlar. Bu daha yoksul kadınlarla ortak bir noktaları olduğunu -kadınların iş kimliğinin istikrarsız biçimde daha derindeki bir kadın şartlanmasının üzerine oturduğunu- gösteriyor. Ann ve Andrea iki farklı iş deneyimi geçirmişler: Ann'inki zevkli ve heyecanlı olmasına karşın, Ann'in kendini hazır hissetmediği bir adanmışlığı gerektirirken, Andrea'nınki daha tatmin edici bir iş. Ama önemli benzerlikler de var. Kadınlar üst noktalara ulaşabildiklerinde bile iş onlar için hâlâ erkekler için olduğu gibi bir benlik duygusu oluşturmada hayati önemi olan bir şey değil. "Daha gerçek" şeyler uğruna gözden çıkarılabildiği anlaşılıyor.

Aile ve çocukların daha önemli, daha "gerçek" öncelikleri temsil ettikleri, hayatın farklı alanlarındaki kadınlar tarafından tekrarlanmış olan bir iddia. "Gerçek"ten neyi kastettiklerini açıklamakta güçlük çekiyorlardı, ev ve çocuklar etrafında dönen günlük konuları iş hayatının bu kadar elle tutulur olmayan boyutlarından neden daha önemli ve tatmin edici bulduklarını söylemekten uzaktılar. Kadınlar genellikle kendi kariyerlerini "tesadüfî" görüyorlar. Meslek sahibi olduklarına ancak başarılı olduklarında inanıyorlar. Konuştuğum meslek sahibi kadınların çoğu "tesadüfen" meslek sahibi olduklarını söylüyorlardı. Mesleğin kimliğin temel bir parçası olmaması, hattâ kimlikle pek ilişkilendirilmemesi neden kadınların işten kolayca vazgeçebildiklerini açıklıyor.İster dışsal faktörler yüzünden, ister öznel nedenlerle olsun işten duyulan hayal kırıklığından uzak-

laşmak için aile her zaman iyi bir seçenek olarak görülür. İşin yeterince çekici olmayışı, genellikle kadınlar için bebeğin çekiciliği kadar güçlü bir faktördür.

Daha düşük seviyede çalışan kadınlar için eve ve geleneksel rollere dönüş, doğal olarak daha güçlü ve daha belirgin bir eğilim. Sarah, pek çok yönden tipik bir örnek. Politeknikte öğretmenmiş ve henüz kıdemli öğretmen olmamasına karşın, hamile kaldığı sırada terfi bekliyormuş, üstelik işini son derece ilginç buluyormuş. Geçmeyi umduğu iş, özel bir işmiş, kısmen araştırma, kısmen de öğretmenlik gibi. Ama Sophie doğduktan sonra tamgün çalışmayı bırakmış, bebek sekiz aylık olduğunda, yarım gün öğretmenlik yapmak üzere işe dönmüş. Bütün bu olup bitenleri, "klasik" olarak nitelendiriyor. "Parlak bir kariyer yapma yolundaydım, şimdi sadece bir işim var. Çocuğumla daha çok beraber olabilmek için işimi geri plana ittim".

"Sophie doğmadan önce çocuklarla ilgili pek bir şey bilmiyordum ve bu duygusal yatırım için tamamen hazırlıksızdım. Hayatımın aynen süreceğini, ama tatlı küçük bir bebeğin de bir köşede duracağını sanıyordum. Sonra onunla evde oturmak istediğimi fark ettim. Böyle düşünmeyeceğimi sanmama rağmen, bana ihtiyacı olduğunu hissediyordum. Bebeğin ihtiyaçları ile benim aramda gerçek bir çekim vardı. Aslında işe de bağlı değildim. Pek çok yolculuk yapmam gerekiyordu ve bölümdekiler gerçekten bunalmışlardı. İş beni oraya çekecek kadar heyecan verici değildi. Yeni bir savaşa girebilecek durumda değildim. Sophie'yle hayat çok güzel ve tatmin edici olmasına rağmen, çok zordu. Çok yorulmuştum. Artık daha kolay bir şey yapmak istiyordum ve yarım gün ders vermenin daha kolay olacağını düşündüm. Bazı bakımlardan öyle de oldu. Kavga etmem ya da insanların kişilikleriyle uğraşmam gerekmiyor ama hiçbir hakkım yok, daha az ücret alıyorum ve düzenli bir işin sağladığı avantajların hiçbirine sahip değilim."

Burada da Sarah'nın kararını etkileyen şey, kendini işe vermesinin istenmesine direnmesiydi. "Şimdi tamgün çalışmanın ve bir işyerine bağlı kalmanın yararlarını görebiliyorum. Arkadaşlar ediniyorsunuz, toplumsal bir ağ içine giriyorsunuz, orada olmaktan memnun oluyorsunuz çünkü insanları görmekten ve ça-

lışma hayatınızdan hoşlanıyorsunuz. Yarım gün çalışınca bunların hiçbiri gerçekleşmiyor." Ama buna rağmen Sarah yine de tamgünlük işe dönmeyi istemiyor. "Tamgün çalışmak çok zor çünkü insanlar tamgünün gerektirdiğinden daha fazla kendini adamanı istiyorlar. Çalıştığınız kurumu her zaman orada olmaya hazır olacak kadar sevdiğinizi göstermek zorundasınız ama dürüst olmak gerekirse, ben bunu yapamam. Bazıları kendinizi yüzde yüz işe vermezseniz çalışmak istemediğinizi düşünürler".

Sarah'nın duyguları, kadınların iş ve çocuklarla ilgili seçimlerine ilişkin çok önemli ipuçları veriyor. Düzenli bir biçimde terfi eden meslek sahibi kadınlar hemen hemen her durumda, çocukları doğduğu zaman bir öncelikler çatışması yaşıyorlar. Yeni doğan bebeğin beslenmesi ve korunması gibi son derece dolayımsız ve gerçek bir şey hissi veren yeni önceliklerinin çoğu mesleğin kariyer ethosuyla derinden çelişeceğini görüyorlar. Bir kadının söylediği gibi "İşyerindeki herkes süper kadın olmadığınız için ve etrafta emekleyip gürültü yapan, küçük bir yaratıkla ilgilenmeyi satış hedefleriyle ilgilenmeye tercih etmeniz yüzünden kendinizi suçlu hissetmenizi sağlayabilir!"

Bu sözü söyleyen, bir kızı olan ve büyük bir yayınevinde kıdemli editör olarak tamgün çalışan Judy. Çocuğa bütün gün bakan bir erkekle birlikte yaşıyor. Çoğu insanın kazancı ve yükselme imkanları bakımından "iyi bir iş" olarak kabul edeceği işine ve evdeki haset edilecek işbölümüne rağmen, işiyle ilgili tutumu, konuştuğum diğer kadınlara dikkate değer ölçüde benziyordu. İşi benlik duygusunun ayrılmaz bir parçası hissetmiyordu, çocuk sahibi olmadan önce kendini bunu bütünüyle işine verebilecek durumdayken artık kendini bunu yapmaya hazır hissetmiyordu. Erkek arkadaşıyla rollerini değişmişlerdi çünkü Judy ondan daha fazla kazanıyordu. "Aslında ben bir meslek kadını değilim" dedi bana. "Değişmeye açığım. Hayatımdaki en iyi şeyler hep beklenmedik biçimde geldi. Kariyer ya da para gibi şeyler için değil, kendimden memnun ve kendime karşı dürüst olmak gibi demode bir şey için çalışıyorum ve pek hırslı değilim. Bir şey yürümüyorsa başka bir şey denerim."

Kadınlar, derinde bir yerde iş ve mesleği vazgeçilebilir şeyler olarak görüyorlar. Onlar işe, erkekler gibi benlik duyguları açı-

sından hayati önemde bir şey diye bakmıyorlar; ve meslek kolaylıkla "sadece para kazanmak"a dönüşebiliyor. Örneğin her zaman son derece hırslı olan ve başarıyla kendi üretim şirketini kurmuş olan bir arkadaşım, üçüncü çocuğunun doğumundan sonra söz konusu tutumu ifade edince beni çok şaşırtmıştı. Kariyerinden söz ederken bu sözcüğü tırnak içine aldığını belirtiyordu ve bir seferinde "artık giderek daha iyi görüyorum ki, daha önce yalnızca para kazanmak için yapmışım" dedi.

Ruth, işe yönelik bu yaklaşımın genellikle çocuğun doğumundan önce başladığını gösteren çok açık bir örnek sunuyor. Çevre danışmanlığıyla ilgili bir işte çalışıyor ve şimdi bir oğlu var. Çocuğunun doğumundan önce bile şevkinin nasıl giderek azaldığını şöyle anlattı: "Kocamla bu konuda defalarca konuşmamıza ve bunun neden böyle olduğunu anlayamamıza rağmen, işi bırakacak ve beklentilerini azaltacak olanın ben olduğum son derece açık. Kocam tamgün çalışacak bir bakıcı bulabileceğimizi düşünüyor ama ben Robert için daha fazla sorumluluk almak istiyorum. Onun annesi olmak istiyorum. Yetişmesinde etkim olsun istiyorum. Onu bir başkasının ellerine teslim etmek istemiyorum, bu da benim için şaşırtıcı. İşi bırakmak benim için kocam için olduğundan daha kolay. Nedenini tam olarak bilmiyorum. Belki de teknik becerilerde varabileceğim yere vardım, daha da fazlası için, şirkette ilerleyebilmek için daha fazla liderlik yapman, bir yönetici olman gerekiyor, ben de bundan pek hoşlanmıyorum."

Ruth'un işle ilgili çatışmaları ve şüpheleri, çok tipik bir biçimde, yöneticilik düzeyine geldiğinde su yüzüne çıkmış. "Bir düzeyde, çok fazla işim vardı; yanıma bir yardımcı almamı da ısrar ettiler. Nereye ilan vereceğim ve kimlerle görüşeceğim konusunda beni tamamen serbest bıraktılar. İlana pek cevap veren çıkmayınca pek hoşlanmadığım birini yanıma aldım. Bu aslında bir tür işkenceydi. Ona her şeyi öğretmek zorundaydım ve korkunç yavaş öğreniyordu, eğer yöneticilik buysa, bundan nefret ettiğimi düşündüm. Bunu tamamen bana bırakmaları, şirket açısından son derece akıllıcaydı. Çünkü suçlayabileceğim kimse yoktu. Beni acemi bir çaylakla bıraktıklarını söylemek çok kolay olurdu. Ama yapamadım. Onu işe ben almıştım, ama birden fark

ettim ki, iş hayatım giderek böyle şeylerden ibaret olacaktı. Bu sorumluluğu çok ağır buldum."

Ruth'un işteki sorumluluklarını giderek daha güç bulması ve küçük çocuğunun cazibesi, onu tipik bir şekilde mesleğini geri plana atma kararı almaya yönlendirmiş. Mesleğinde yükselmesini yavaşlatacak bir işbölümü teklif etmiş. Bu kararlar kocasıyla kendisinin "otomatik olarak eşit" olduğu yolundaki fikrini yeniden düşünmesine yol açmış. "Kocamla ikimizin mesleğimize eşit ölçüde düşkün olduğumuzu düşünürdüm. Şimdi kocamın işine yaklaşımının benimkinin neredeyse tamamen zıddı olduğunu görüyorum. Kocam, teknik bakımdan zorlanan ama yönetimi iyi beceren biri. İçten içe aslında, teknik meselelerle boğuşa boğuşa yönetici kademesine gelmeyi becerebilen onun gibilerin ilerleyebileceklerini düşünüyorum artık. Şimdi hızla yükselmeye başladı, ben muhtemelen hiçbir zaman bunu yapamazdım. Kadınların erkeklerle eşit olduğuna yürekten inanırdım, bebek sahibi olunca bunun bir yanılsama olduğunu fark ettim -hırs mırs bırakmayan bir gücün, çocuğumun müdahalesiydi bunu görmemi sağlıyan."

Bu bölümde görüştüğüm çoğu meslek sahibi kadın gibi Ruth da çocuğuyla daha çok zaman geçirebilmek uğruna mesleğini bırakmayı daha kolay bulmuş. İşe ilişkin değerlerin kocasınınkileri ifade etmesine rağmen kendi "gerçek" ilgilerini ifade etmediğini hissetmiş. Ruth bunu kısmen biyolojik bir şey olarak görüyor; kadınların biyolojik işlevlerinden ve kendi biyolojik saatinin farkında olduğundan söz etti. "Belki de bedenim bana bir çocuk sahibi olmanın vaktinin geldiğini söylediği için işle daha az ilgilenmeye başladım" diye akıl yürüttü.

Bu görüşler çok tipik; kadınların, işlerini bırakmaları ya da geri plana itmelerini açıklamak için biyolojinin çekimi, annelik bağının kariyerizmin yüzeyselliği üzerindeki zaferi gibi sözlerden başka başvurabilecekleri bir dil yok. Ama biyoloji, tüm önemine rağmen, bir duygu karmaşasının içinde yalnızca bir parça. Bu görüşmeler gösterdi ki, biyoloji kadar güçlü en az bir başka faktör daha var ve bu faktör genellikle annelik bağları ya da doğal içgüdüler arkasına saklanıyor, onlar tarafından maskeleniyor. Mesleği vazgeçilebilir, "gerçekdışı", bir anlamda önemsiz gören bu

tutum, kadınların davranışlarına derinlemesine sinmiş. Genellikle çocuk doğmadan önce de var ve çocuğun getirdiği öncelik çelişkileri, kadınların daha önce o kadar önemli görünen şeyleri kolayca bir kenara atabilmelerine yol açıyor. Konuştuğum kadınların neredeyse tamamı, kararlarının nihai açıklaması olarak annelik bağından söz ettiler. Diğer önceliklerini geriye atmalarını sağlayan kararlılığı ve bu beklenmedik zevki açıklamak için ellerindeki tek şey buydu. Bu konuşmalar bir şeyi daha gösterdi, kadınlar iş önceliklerinin hiçbir zaman kendilerine ait olmadığını hissediyorlar. Benliklerinin bir parçasını hep bunun dışında tutuyorlar.

Kadınların işle ilgili kararsızlıkları, annelik duygularıyla değilse bile, en azından "annelik" beklentisiyle bağlantılı. Erkeklerin önyargıları ve buna eşlik eden hayal kırıklıkları kesinlikle bu bakışla bağlantılı. Çok derin bir düzeyde kadınlar mesleklerini bırakmalarının beklenmesine programlanmışlar. Toplumumuzun en değer verdiği şeyleri terk eden bu kadınların sözleri, annelik içgüdüsünün birbiriyle ilgili pek çok faktörü içinde barındırdığını gösteriyor. Kadınların kararlarını anlayabilmek için geriye, kadınların meslek konusunda nasıl koşullandırıldıklarına, işle ilgili kararsızlıklarına ve işin genellikle yarattığı hayal kırıklığı ve çelişkilere dönmeliyiz. Annelik duygularının gücünü ölçeceksek, kadınların çocuklarıyla olan bağlarında neden saklandıklarını -ve neyi aradıklarını- anlamaya çalışmalıyız.

II. HASET, REKABET VE İŞİN "GERÇEKDIŞILIĞI"

Önceki bölümde, profesyonel meslek sahibi kadınların anne olduklarında işi tamamen bırakmaya ya da mesleklerini geri plana atmaya hazır olmaları konusunda gösterdikleri nedenlerden bazılarını gözden geçirdim. Konuştuğum hemen hemen her kadında ortak olan nokta, kendilerini işyerinin önceliklerine adama konusundaki kararsızlıklarıydı. Bu bölümde, kadınların böyle bir adanışı güç bulmalarının - genellikle gizli ve beklenmedik- nedenlerini araştıracağım. Kadınlarla profesyonel değerler ve ahlâk, maddî ödüllerin yokluğu ve özellikle de başka kadınlara yönelik rekabetten duydukları korku -bu korkuya eşlik eden kıskançlık ve haset gibi duygular üzerine konuştum.

Kadınların annelikle ilgili karmaşık ve olumlu duyguları ile-

ride araştırılacak. Şu anda, kadınların iş ve meslekle ilgili olarak tekrar tekrar söz ettikleri belirgin olumsuz duygulara bakacağım. Bu negatif duygular, kadınların neden rekabet ve hasedi bu kadar zor buldukları ve ailenin neden daha anlamlı ve bir biçimde bu tür sorunlardan muaf görüldüğü sorularına yol açıyor. Bu soruların cevapları bize belirli "kadınsı" tutumlar hakkında çok şey söylüyor ve kadınların geleneksel kadın rolüyle suçortaklığı yapmaları konusuna ışık tutuyor.

Linda'nın iki çocuğu var ve daha fazlasını istiyor: "kesinlikle üç, mümkünse dört". Teraslı evi düzenli ve huzurlu. Şöminenin üzeri çocukların fotoğraflarıyla dolu, raflarda dekorasyon ve sanatla ilgili birkaç kitap var. Linda'nın önceki iş hayatıyla ilgili hiç bir ipucu yok. Aslında hamile kaldığında bir üniversitede prestijli bir kariyer yapmakta olan bir araştırmacıymış. Üniversiteyi bitirdikten sonra kendisini de şaşırtan biçimde bu işe "konmuş". Ülkenin en iyi psikologlarından birine bağlı olarak çalışıyormuş, onunla birlikte de mesleğinde yükseliyormuş ama hamile kalınca işi bırakmış. Resmen hâlâ doktorasını yapıyor gibi görünüyor ama bunun giderek imkansızlaştığını düşünüyor. "Şimdi de haftada iki gün çalışıyorum ama yeni bir iş kuran kocam için. Akademik araştırmaya geri döneceğimi hiç sanmıyorum."

Konuştuğum kadınların çoğu gibi Linda da kendini "tesadüfî" bir meslek kadını olarak tanımlıyor. Mesleğiyle ilgili hırsları olup olmadığını sorduğumda, "okulda ve üniversitede hep çok iyiydim. Özellikle hırslı olduğumu sanmıyorum. Daha çok mademki gerekli nitelik ve becerilere sahibim o zaman bir şeyler yapmam gerekiyor diye düşünüyordum; elime de çok iyi bir fırsat geçti." diye cevap verdi. Kendi kariyerini kararlı bir kariyerizmden çok şansa bağlıyor. "Öylesi prestijli bir bölümde öylesi seçkin bir profesörle çalışma imkanı, öylesine kucağıma düştü". Ve ekliyor: "dürüst olmak gerekirse işin rekabetçi tarafını hiçbir zaman sevmedim".

Evinin her zaman, hattâ çocuklar doğmadan önce de işinden daha önemli olduğunu kesin bir dille anlattı. Ev, Linda'nın rekabetten kaçtığı yermiş. "Çalıştığım bölüm çok rekabetçi bir yerdi, buna bütünüyle dahil olmayı hiçbir zaman istemedim. Başkalarından daha fazla makale yayımlatmayı bu kadar *önemseyen* insanlara dayanamıyordum. Onların başka insanları aşağı itme ih-

tiyaçlarına da dayanamıyordum. Rekabet edemedim ve etmedim, bu yüzden de çekildim. Ama sanırım çocuklar doğmadan önce de böyle hissediyordum. Evde oturup kocamla çalışma fırsatı çıksaydı, çocuklar olmasa da bunu kullanırdım. Evim her şeyden önce gelir."

Linda'nın hikayesi çağdaş kadınların iç içe geçmiş endişe ve duygularının tipik bir örneği. Rekabetçi iş ortamı konusunda hissettikleri düşünüldüğünde bir ailesinin olmasının neden "bu kadar önemli"olduğu anlaşılıyor. Aynı zamanda, annelik duygularının çekiminin ancak kadınların durumundaki ikirciklilik ve hayal kırıklığı kadar güçlü olduğunu da gösteriyor. Buna rağmen, eğitim gördüğü alanı terk etmek, Linda'da bazı suçluluk ve pişmanlık duyguları uyandırmış. "Bugünden baktığımda, hamile kalmak için doğru zamanı seçmemiş olduğumu görüyorum ama benim işimde doğru zamanın ne olabileceğini de bilmiyorum. Doktora için beş yılımı harcayıp sonra da yarım bırakmak beni çok rahatsız ediyor. Ama şu an sahip olduklarımı doktoranın verebileceği hiçbir şeyle değişmem."

Linda'nın başkalarının mesleğini ailesi *yüzünden* terk ettiğini düşünebilecek olmalarından rahatsızlık duyması çok ilginç; gerçekte ona göre çocuklar sadece onun daha önce işle ilgili olarak hissettiği kararsızlıkları daha açık görmesine yol açmışlar. "Çocuk sahibi olmak için araştırma dünyasından ayrıldığım için suçluluk duyuyorum. Aslında söylemem gereken, bu işi daha fazla yapmak istemediğim; ailemin beni mesleğimden alıkoymuş gibi görünmesini istemiyorum. Ailemi mesleğimi bırakmak için bir bahane gibi kullandım. Ama bu yüzden suçluluk duyuyorum. Aynı zamanda, onlar yalnızca bir bahane *değiller*. İş hakkında farklı düşünmeme neden olan şey, bir ailemin olmasıydı."

Linda, kocasının yeni kurduğu işte genel idare işlerini yaparken rekabetle ilgili bu tür rahatsızlıklar hissetmiyor. Bu iş onun çalışma saatleri ve ev ve çocuklarla ilişkisine uygun. "Bu işi yürütmek benim için ideal, çünkü bu ailemle ilgili. Kocamla birlikte çalışıyorum, ofisimiz evde ve yaptığım şeyi *bizim* için yaptığımı hissediyorum. Bir aileye sahip olmak demek, artık ailemin yararına olduğunu düşünmediğim şeylerle ilgilenmemem demek." Aslında Linda'yla konuştuğum sırada işleri pek iyi gitmiyordu.

Kocası ve kendisi bir işi kapatmak zorunda kalmışlar ve bir yenisine girişmişlerdi. Ama Linda evde çalışmanın ona uygun bir şey olduğuna da, çok para kazanma ihtimali olduğuna da inanıyordu. "Kocam büyük bir girişimcidir; ve ben de kendimiz için bir şeyler yapmak için çalışmaya hazırım". Ona küçük iş dünyası da önceki işi kadar rekabetçi değil mi diye sordum. "Hayır, bana öyle gelmiyor. Bu iş *bizim* için. Bunu ailem için yapıyorum. Akademik dünyada anlamsız bir rekabet vardı, yalnızca birey olarak bireyler arasında rekabet."

Linda'nın anlattıkları, bazı kadınların açık şekilde rekabetçi olan durumlarda nasıl yabancılaştıklarını ve rahatsız olduklarını gösteriyor, özellikle itibar ve başarının insanın başkalarıyla mücadele etmesini gerektirdiği yerlerde. Defalarca, kadınların mesleklerinin rekabetçi ortamından ne kadar *nefret* ettiklerini ve kendilerini bir ölçüde aileye gömdüklerinde başlangıçta, nasıl müthiş bir rahatlama hissettiklerini dinledim. Bu kadınlardan biri, Elaine, iş çevresinin onda yarattığı sorunlara ilişkin çok canlı bir tasvir yaptı. İşiyle ilgili çelişkileri ve rahatsızlığı, onu "tipik" kadınsı bir uzlaşmaya yönlendirmiş. Çocukları ufakken tamgün çalışmayı sürdürmek için savaşmış, şimdilerde çalışma saatlerini azaltmış.

Elaine otuzlarının sonunda, sekiz yaşında bir kızı ve altı yaşında bir oğlu var. BBC haberler bölümünde film editörü olarak çalışıyor. Bu tür bir iş uzun ve genellikle de asosyal çalışma saatleri gerektirir. Kimi zaman, on iki saat çalışmasının istendiği oluyormuş, bunları da bazı günler izin vererek telafi ediyorlarmış. Bu da çocuklarının bakımının son derece düzensiz olduğu ve öğretmen olan kocasıyla kendisinin, sürekli bir bakıcı tutmak zorunda oldukları anlamına geliyormuş. Bir dizi ümitsiz başvurudan sonra, Elaine daha fazla endişeyi kaldıramayacağına karar vermiş. Çalışma saatlerini haftada otuza indirmiş ve bunun kariyeri üzerindeki muhtemel olumsuz etkileri konusunda yüreğini katılaştırmak zorunda kalmış.

Elaine'in böyle bir karar vermek zorunda kaldığı için öfkeli ve acı dolu olmasını bekleyebilirsiniz. Ancak başka pek çok kadın gibi, Elaine'in kararı da göründüğü kadar zor bir seçim olmamış. Uzun zamandır işinden memnun değilmiş ve bu karar pek çok yönden çok büyük bir rahatlama olmuş. Film editörlüğü her ne

kadar televizyonda kadınların başarılı olmaya başladıkları teknik işlerin ilklerinden biriyse de, hâlâ erkeklerin belirleyiciliğindeki bir çalışma alanı. Elaine, işin etiğini, özellikle kendisini "hasta eden" rekabetçiliği gayet açık anlatıyor. "Haberler düzenlendiğinde, dışarıdan kimse kimin ne yaptığını söyleyemez. Bu bakıp da 'ah, işte bu Francis Bacon!' diyebileceğiniz türden bir iş değildir. İşin her parçası birbirine benzer, evde yapılan işler gibi yani. Bu durumda insanlar iyi olduklarını nasıl gösterecekler? Tahmin edeceğiniz gibi, kişilik gösterileriyle! Etrafta elinde bir yığın bantla 'of, çok zor bir işti' diyerek ve alınlarını silerek sersem sersem dolanan adamlar görürsünüz. Ben öyle biri değilim. Aslında, bundan nefret ederim. Kişiliğime göre değerlendirilmek istemem. İyi bir iş çıkarmayı ve bunun değerinin bilinmesini isterim. Ama böyle olmuyor."

Elaine'e bunun kendisinin hırslı ya da rekabetçi olmaması demek mi olduğunu sordum. "Yo, hayır! Çok rekabetçi olduğumu düşünüyorum. Bu da meselenin bir parçası, çünkü benden daha iyi olanları kıskanmama neden oluyor.Kendilerine duydukları güveni kıskanıyorum, topluluk içindeki becerilerini kıskanıyorum, hiç çaba göstermeden doğru insanları 'bilmeleri'ni kıskanıyorum. Ben böyle olamam. Ama aynı zamanda bunu küçümsüyorum da. Bütün bu kendini şirkete adamalar, insanlarla içli dışlı olmalar, zeki görünmek için harcanan fazladan zaman! Çocuklarla böyle şeylere vaktiniz olmaz. İyi bir şey yaptığımda insanların bunu fark edeceklerine inanırdım. Ama hep yanıldım. Bugünkü patronum, daha dört yıl önce asistan olan 29 yaşında bir adam."

Elaine'in burada anlattığı, kadınların iş yaşantısında çok önemli bir yere sahip. İlerlemek için gereken kendini kuruma ve kurumun amaçlarına adama özelliğine sahip değil, (kendi deyimiyle) bir parçasını şirkete yatıramıyor. Bu iş etiğinin sığlık demek olduğuna dair de çok güçlü bir duyguya sahip. İnsanların bu etiği ciddiye alacaklarına inanmakta güçlük çekiyor, bir yandan da bunlardan derinlemesine etkileniyor ve erkek yaşıtları kadar ödüllendirilmediği için de içerliyor. Bu "ikilik" çok sık tekrarlanan bir şey. Konuştuğum en kariyerist kadınlar bile işyeri davranış özelliklerinden uzak durmayı, onlardan ayrılmayı becerebilir gibi görünüyorlardı. Yine de, aynı zamanda bu çevrede

"başarılı" olamadıklarında keder duyuyorlardı.

Elaine'in işyerinin rekabetçi etiğiyle ilgili duygularının bir başka boyutu daha var. Diğer kadınlar karşısında rekabet ve kıskançlık, duygularına daha da çok kapılması, ona ayrı bir rahatsızlık veriyor. "Böyle hissetmek istemiyorum ama bir kadın gerçekten iyiyse, onu daha çok kıskanıyorum. Burada başarılı olmuş bir kadın çok tatsız olabiliyor." Daha başarılı olan öteki kadınlara yönelik bu abartılı kıskançlık duygularının işteki neredeyse en berbat şey olduğunu söyleyerek devam ediyor. "İhanete uğradığımı hissediyorum. Onların da bizim gibi olmaları gerektiğini hissediyorum çünkü birbirini destekleyen ve 'erkekler ammada boktan' diyen sessiz bir kadınlar topluluğu var. Eğer hep berabersen dayanabiliyorsun ve kendini daha iyi hissediyorsun, ama nefret ettiğin o değerlere herhangi bir kadının da sahip olmaması lazım".

İşyerinde ikinci plana itilmesinden kaynaklanabilecek bariz hayal kırıklığının yanı sıra Elaine'in işteki durumundan memnun olmamasının başa çıkılması daha zor bir başka sebebi daha var. Bu nefret ettiğini söylediği rekabetçi ortam değil, daha çok, bu ortamın onda yarattığı rahatsız edici duygular. "Bazen etrafımdaki kıskançlık ve rekabetçiliğe yenildiğimi hissediyorum. Nasıl anlatsam? Rekabetçilik bir varoluş hali. Gerçeklikten çok kendi duygularımızla ilgili bir şey. Bu da durumu daha beter hale getiriyor. Sorunların sebebi ortadaki durum değilmiş de sanki kendimi kıskançlık ve rekabet duygularına kaptırmammış gibi geliyor o zaman."

Bu, Elaine gibi yalnızca kendilerinden çok fazla şey talep etmesinden değil, aynı zamanda kendilerinden memnun olmamalarını da yol açmasından ötürü iş ahlâkını küçük gören ve bu ahlâk yüzünden umutsuzluğa düşen pek çok kadın için de geçerli olan içten ve dürüst bir anlatım; Kendini geliştirmek genellikle kendini bir kişi olarak bir başka kişiyle mücadeleye sokmaya dayanır ve bu da kadınların çok zor buldukları bir şeydir. Bu , Elaine'in "kişiliğiyle yargılanmak" dediği şeydir. Onun mesleğinde, işin doğası bu faktörün bu kadar güçlü bir biçimde iş bağlamına neden girdiğini belirliyor. Ama mesleki ilerlemenin mümkün olduğu diğer örgütlerde, işlerde ya da kurumlarda daha az

geçerli olan bir şey değil bu.

Örneğin Moira bir oyuncu olarak yalnızca siyah oluşu yüzünden değil, aynı zamanda rekabetten gerçekten hoşlanmaması yüzünden de ne büyük dezavantajlarla karşılaştığını anlattı. "Oyuncu olunca yalnızca yeteneğinle değerlendirileceğini sanırsın, değil mi? Ama böyle değil. Bu işte en önemli şey kimi tanıdığın. Bazı arkadaşlarım sohbetlere kolaylıkla katılırlar ve kendileri için harika reklam yaparlar ama ben bu konuda feciyimdir. İnsanları rahatsız ettiğimi ve benimle ilgili bir şeyler öğrenmek istemediklerini düşünürüm. Kendimi satmak istemiyorum. Kendi reklamımı yapmayı beceremiyorum." Burada da Moria'nın dayanılmaz bulduğu şey kendi hırsı değil, başkalarıyla mücadele etmek ve kıskançlık duymak. Vazgeçmek onun için de daha kolay olmuş. "Bir müzikal için başvurmuştum ve iki yüzümüzü birden denemek için sahneye çağırmışlardı. Aman allahım! Nasıl bir hayvan pazarıydı! Kadınlar dikkati çekmek için resmen kendilerini teşhir ediyorlardı. Buyursunlar etsinler dedim. Sıramı bile beklemedim."

Toplumumuzda açık bir hiyerarşinin ya da tek biçimli (unilinear) terfi yapısının olduğu bütün meslek veya işlerin bu tür bir etiğin hakimiyeti altında olduğu bir gerçek. Kadınların bu etiğin hüküm sürdüğü iş ilişkilerini, daha düşük statülü, az ücretli ama daha az rekabetçi ortamlardaki ilişkilere oranla çok daha rahatsız edici ve gergin bulmaları da ilginç. Bu işlerde belki düşük ücret, kötü koşullar ve uzun çalışma saatleri var ama hiç olmazsa değeriniz kişiliğinizin bir başkasına göre ne kadar iyi olduğuna daha az bağlı. Konuştuğum bir hemşire, Londra'daki bir hastanedeki çalışma koşullarına ilişkin çok canlı ve keder verici bir tablo çizdi. Ama "bundan hoşlanmıyorum. Öteki kadınlar harika. Hamile kaldığımda bana çok iyi davrandılar" diye de ekledi.

Kimi kadınların tek biçimli mesleklerde yaşadıkları olumsuzluklar, görece daha iyi bilinir. Lily Segerman Peck, *Networking and Mentoring* (1991) adlı kitabında çeşitli mesleklerde kadın davranışlarını inceledi.Peck, pek çok değişikliğe rağmen, kadınların önünde son derece gerçek engeller kaldığına işaret ediyordu:

Bazı bakımlardan kadınlar için iyi giden şeyler var. Ama mesleki alanda, özellikle kadınların yükselmeye başladığı yerlerde, hâlâ "görünmez tavan"la karşılaşıyorlar. Çoğu kadının kariyerlerinin bir yerinde durup kendilerinden daha genç, genellikle de daha az yetenekli bir adamın üstlerine geçtiğini izledikleri nokta bu. Bu genç adamlar kuyrukta araya kaynamış değiller, yalnızca başka bir kuyruktalar ve bu durum hem kadınlar hem de kuralları anlamayan bazı erkeklerin aleyhine çalışıyor.

Segerman Peck kadınların kariyerlerindeki bu engeli kısmen çocuklarla işi bir arada götürmenin pratik güçlüğüne, kısmen de erkek önyargılarına bağlıyor: "Daha genç erkeklerin terfi ettirilmeleri daha çok toplumsal değerler ve onların ortak kimlik ve beklentileri karşılıyor olmaları ile ilgili bir durumdur". Çoğu kadın işlerini kendilerine verilen iş tanımına göre yapmaya konsantre oldukları için zorluk çekiyor. Elaine gibi, onun için yalvarmadan itibar görmek istiyorlar. Genellikle üst yönetimin farklı bir gündeminin olduğunu anlamıyorlar:

Kadınlar, teknik yetenek gerektiren işlerde son derece iyiler ama daha yüksek bir otoriteye tâbiler. Genel yönetime erişir erişmez, işletmeler tekerlekleri yağlayacak, başka işler ve sözleşmeler getirebilecek, doğru insanlarla ilişkisi olan, birlikte içmekten hoşlanılacak birini arıyorlar. Bu da tabii ki erkeklere ait bir şey.

Segerman Peck erkeklerin esas avantajlarının, arkadaşlıklar ve kendilerini ilerletecek işler hakkında stratejiler geliştirmek ve ilişkiler kurmak anlamına gelen bu "ağ kurma"faaliyetine daha çok ağırlık vermelerinde olduğuna inanıyor:

"Erkeklerin yaptığı her şey kariyerleriyle ilişkilidir. Çıkarlarını gözetmeyi öğrenerek büyürler; toplumsal ilişkileri bile genellikle kariyerleri için bağlantılar kurma gibi "stratejik" bir amacı güder. Karşılıksız çalışmaları bile iyi etki yaratır. Yerel sağlık örgütünde yönetim kurulu başkanıysalar, bunun nedeni bu işin iyi bağlantılar kurmanın ve "iyi çocuk" olarak görülmenin yolu olmasındandır.

Tabii ki içmeye, toplumsal ilişkilere, fazladan toplantılara katılmaya, karşılıksız "kamu" komitelerinde çalışmaya vakit har-

cayabilen bu adamların arkasında genellikle kadınlar vardır-kendilerine ücret ödenmeyen eşler ya da ücretli yardımcılar. Ama bu kadınlar kariyer sahibi erkeklere hizmet etmeye hazırken, bazen bu uğurda kendi kariyerlerini bile terk ederken, kendileri bu tür stratejileri izlemek istemezler. Segerman Peck'e göre, "bunu kendilerine yakışmayan bir şey olarak kabul ederler". "Bu tür şeylerin ucuz ve bayağı olduğunu düşünürler. 'Dalkavukluk' olarak adlandırırlar ve işe bu tür şeyler karıştırılmasını onaylamazlar. Böylece kendi işlerini son derece iyi yapmaya yoğunlaşıp yönetimin onları yükseltmesine yarayacak diğer yönleri ihmal ederler."

Bu noktada, kadınlar ve iş, özellikle de anneler ve iş konulu çalışmalarda genellikle iki açıklama getirilir. Bir yandan, erkeklerin ilişki ağları ve bağlantılarının biçimleri ve özellikle toplumun üst kademesinden erkekler arasında gözlenen narsist özdeşleşmeden bahsedilir. Diğer yandan, kadınların etraflarındaki pratik engeller konusunda görünür biçimde hırstan yoksun oluşlarıyla ilgili açıklamalar getirilir. Ama iki açıklama da gerçekte yeterli değil. Erkeklerin hâlâ eski ilişki ağlarını kullandıkları ve kendilerine benzeyen daha genç erkekleri işe aldıkları doğru olabilir, ama çok daha belirsiz bir etik yaygınlaşmış durumda bugün. Bugün şirketler kendini şirket ve onun amaçlarıyla özdeşleştiren ve doğru karaktere sahip insanları arıyorlar.

Teoride kadınların eski değerlerdeki bu çöküşü kendi lehlerine çevirmemeleri için hiçbir neden yok. Bazı yorumcular bunun çoktan gerçekleştiğini düşünüyorlar. Bir personel şirketinde çalışan Nigel Halsey, "kadınların kariyerlerinin sınırlı olmasının ilk ve son sebebi yalnızca aile sorumlulukları gerçeğidir" diye iddia ediyor. "Tabii ki kadınlar beş yıllık aralar verince, erkekler karşısında kazanamazlar. Bu demektir ki, birçok vasat erkek, gelmeleri gerekenden daha iyi yerlere geliyorlar!" Halsey erkeklerin potansiyel olarak yetenekli işçileri elden kaçırmamak için bugün geçmişin yanlışlarını düzeltmeye çalıştıklarına ve sorunun en sonunda halledileceğine inanıyor.

Ama ne Halsey'in iyimser sözleri, ne de Segerman Peck'in kadınların kendi ilişki ağlarını kurmaları gerektiği yolundaki önerileri kadınların genellikle yükselmeye çalışacaklarına ka-

riyerlerini bir noktada durdurmalarının ardındaki diğer, daha önemli sebepleri açıklıyor. Bunun sebebi bu teorilerin işi aile sorumluluklarıyla (özellikle de bunlar kadının sorumlulukları olarak kavrandığında) bağdaştırmanın imkânsızlığını yeterince hesaba katmamaları da değil yalnızca. Aynı zamanda kadınların bu tür mesleklerin talep ettiği değerlerin aile değerleri ve çocuk bakımıyla derin bir biçimde çeliştiğini düşünmelerinden kaynaklanan ahlâki çatışmayı dikkate bile almamalarıdır.

Pratik zorluklar ve erkek önyargıları kadınların işle ilgili bu kadar derin bir hoşnutsuzluk yaşamalarında çok önemli ve gerçek nedenler ama işin özüne inemiyorlar. Sorunun temelinde, kadınların ve erkeklerin iş yaşantısına getirdikleri duyguların farklı olması ve daha da önemlisi, kadın ve erkeklerin iş çevresine farklı cevaplar vermeleri var. Burada önemli olan şey, kadınların kendi rekabetçilikleri ve hasetleriyle ilişkili olarak yaşadıkları rahatsızlık ve çatışma. Kadınların genellikle duygusal ve/veya pratik anlamda kendilerini iş etiğinden uzak tutmaya çalışmalarının ve evde bu duyguları ortadan kaldırmak istemelerinin temelinde bu rahatsızlık ve çatışma yatar.

Kendi rekabetçiliğini bir sorun olarak tanımlayan kadınlara sürekli rastladım. Üç çocuklu bir radyo yapımcısı olan ve bugün çok düzensiz bir iş hayatı olan Susan, hırslı olup olmadığını sorduğumda asabileşti. "Evet, çok. Sorun da bu zaten. Bundan nefret ediyorum. Cambridge'e gittim, kendini göstermek isteyen biri için çok berbat bir yer Cambridge, çünkü bütün arkadaşlarım çok başarılıydılar. Çoğunun başarılı olduklarını, hattâ bazılarının çocukları da olduğunu görüyorum ve onlar kadar ilerleyememem çok moralimi bozuyor. Kendimi onlarla karşılaştırıyorum ve evet, kıskanıyorum. Ama kıskanmamayı isterdim. Kendimi onlarla karşılaştırmasaydım çok daha iyi olurdu."

Önce meslek değiştirip sonra da çocuklarına tamgün bakabilmek için ücretli çalışmayı bırakan Catherine, her zaman en iyi olmak istemek gibi bir "sorunu" olduğunu anlattı. Kendisinden başka kimsenin üniversiteye gitmediği bir işçi ailesinden geliyor. "Okulda çok iyiydim ve üniversiteye gittim, kendimi hep çok özel, çok akıllı biri gibi hissederdim." Ama bir sanat merkezinde yöneticilik işini çok hayal kırıcı bulmuş. "Erkekler en iyi işleri al-

mışlardı ve bir erkek gibi davranmaya hazır değilseniz, bu işleri almanız mümkün değildi. Erkeklerin işlerinde iyi olmadıklarını söylemiyorum. İyiydiler, ama doğuşlarından itibaren destek, teşvik, ve ilgi görüyorlardı. Kendi potansiyelimin sınırına geldiğimi hissettim, bu yüzden de başka bir şey yapmam gerektiğini düşündüm. Tamamen çocuk sahibi olmak niyetiyle evlendim. Ve bir kez hamile kalınca, tamam dedim, herkesin canı cehenneme, artık rekabet etmek zorunda değilim."

Konuştuğum pek çok kadın gibi Catherine de bir aile kurma ihtimalini büyük bir kurtuluş olarak görmüş; yalnızca rekabetçi bir ortamdan kaçmak için değil, kendi rekabetçi duygularından da kaçmak için. "Hamile kaldığım andan itibaren davranışlarım tamamen değişti. Bu benim için iyi bir bahaneydi. Yaptığın ya da istediğin şeyleri yeniden değerlendirmek için hayatî bir olay gerekiyor, hamilelik bunu sağlıyor. Pek çok erkeğin kadınların bu imkânını kıskandığını düşünüyorum. Erkek kardeşimin kariyeri çok kötü gidiyordu; bana 'sana göre hava hoş, gidip bir çocuk doğurursun' demişti. Bence pek çok kadın için bu da kararın bir parçası! Daha çok para kazanmaya ya da daha başarılı ya da ünlü olmaya çalışmak ya da ne için uğraşıyorsa ona devam etmek çok güç ve karmaşık bir şey. Aile kurmak meşrû bir seçenek; kötü niyetli bir yorum işitmeniz muhtemel ama yine de herkes bunu kabul ediyor gibi görünüyor."

Catherine'in kötü niyetli yorumdan söz etmesi, kaçtığı için memnun olduğu bir başka çatışma alanını gösteriyor: diğer kadınlarla arasındaki kıskançlığa dayanan rekabet. "Onlara hamile olduğumu söylediğimde hafiften olumsuz bir tavır takındılar, kötü bir şey söylemediler ama heyecanlanmadılar. Çoğu çok rekabetçiydi, en iyiyi kendileri yapmak istiyorlardı. Çocuğu olan kadınlar iyi davrandılar, ama rekabet içinde olduğum kadınlar hiç dayanışmacı değildiler. O zaman ve hâlâ çocuksuz olan, çok rekabetçi bazı kadınlar, "amma da oyunbozanlık" dediler. Ama ben bunu biraz da bu yüzden seçtim. Çünkü sürdürmeye değecek kadar başarılı bir kariyerim yoktu."

Çok sayıda çalışan anne, bu türden rekabetlerin yaşadıkları çelişkilerin merkezinde olduğunu düşünüyorlar. Pek çok durumda diğerlerine, özellikle de kadınlara karşı duydukları kıskançlık ve

rekabet, işi imkansız ve tatsız hale getiriyor. Bu durum, kadınların işe giderken çocuklarının bakımını bir başka kadına bırakmak zorunda kalmalarıyla daha da karmaşıklaşabiliyor. Bazı kadınlar için, özellikle de işinde hayal kırıklığına uğramış rekabetçi kadınlar için bu bardağı taşıran damla olabiliyor. Bir de çocuklarının sevgisi için savaşmak ve bu şekilde kazanmak istemiyorlar; hele bir de bunun da işyerindeki savaş gibi başarısızlıkla sonuçlanma riski varsa.

Kadınların işte erkeklerden daha rekabetçi olduklarını ya da diğer kadınları hiç desteklemediklerini kastetmiyorum. Tersine, konuştuğum çoğu çalışan anne, diğer kadınlardan büyük destek aldığından söz etti. Özellikle paylaşımını tartışmak, yarım gün ya da esnek çalışmaya geçmek zorunda kaldıklarında bu destek devreye giriyor. Bu durumlarda bölüm şefinin bir kadın olması çok önemli bir fark yaratabiliyor; kadınlar işten ayrılmak zorunda kalmayabiliyor, çünkü bölüm şefi işte onlara uygun belli düzenlemeler yapılmasını sağlayabilir. Kadınlar birbirlerine karşı daha rekabetçi değiller. Toplumumuzda her türlü hiyerarşik durumda insanlar diğerlerine karşı rekabetçi görünüyorlar.

Yine de kadınlar kıskançlık duyduklarında, özellikle de bu kıskançlık bir başka kadına yönelikse, genellikle erkeklerden çok daha fazla kişisel rahatsızlık duyuyorlar. Tuhaf biçimde, bilhassa bir başka kadın açıkça erkeklere özgü değerleri benimseyip de başarılı olunca hayal kırıklığına uğruyorlar. İşte, kaçarlarsa mutlu olacaklarını hissetmeye başladıkları nokta da bu. Segerman Peck, kadınların kariyerlerinde ilerlemeleri konusundaki "sorun"un kısmen, erkeklerin yetiştiriliş itibariyle kendilerinin bir parçası olarak kabul etmeye teşvik edildikleri ama kadınlarda olmayan bir şeyden kaynaklandığını iddia ediyordu: daha çok para kazanma dürtüsünden. Böylesi bir dürtünün erkeklere ya da kadınlara, kariyerleriyle ilgili şüphelerinin üstesinden gelme ve kendilerini yükseltme konusunda yardımcı olacağı açık. Yaptığım görüşmelerden çıkardığım sonuç, Segerman Peck'in erkekler ve kadınlar arasındaki farkla ilgili olarak yaptığı bu yorumun, erkeklerin ve kadınların rekabet, kıskançlık ve hırs duyguları konusunda nasıl tartıştıklarıyla son derece ilişkili olduğu.

Yaptığım pek çok görüşmede şaşırtıcı bir faktör ortaya çıktı:

çoğu kadın kişisel serveti -acil ihtiyaçlarını karşılayacak miktarın üzerindeki para- ailelerin yararına kullanacaklarını söyleyerek meşrulaştıramazlarsa, bundan çok büyük rahatsızlık duyuyorlar. Kimliklerinin temel parçası mesleği olan kadınlarla yaptığım görüşmelerde aile gelirini "dengelemek"ten ne kadar hoşlandıklarını duymak tuhaftı. Hattâ bazen tutumlu davranıp, fazla para harcamadıklarını, fazla şey tüketmediklerini hissetmekten de çok hoşlandıklarını söylüyorlardı. Aile gelirleri ekonomik daralma yüzünden fena halde azalan bir kadın bunu ayrıntılı biçimde anlattı. Partneri bir yıl kadar çalışamamış, serbest dekoratör olan kendisi de eskisi kadar iş bulamıyormuş. "Para gerçekten çok kıt. Borçlarımızı ödemek için bazı odalarımızı kiralamak zorunda kaldık, bu yıl tatil yapamadık. Ama komik bir biçimde parayı dikkatli harcamaktan hoşlanıyorum. Eti mahallemdeki marketten almak yerine daha ucuza alabileceğim yerler aramaktan hoşlanıyorum. Bunun insana delilik gibi geldiğini de biliyorum."

Bana öyle gelmedi. Zengin erkeklerle evli olmalarına rağmen bu duyguyu paylaşan birçok kadın tanıdım. Tuhaf bir biçimde kadınlar genellikle servetle tamamen özdeşleşmiyorlar. Yılda 100.000 pounddan fazla kazanan bir erkekle evli olan böyle bir kadın, arşivcilikten kazandığı parayla geçinmeyi tercih ediyor. "Kocam kazandığı parayı araba ve tatil gibi aile ile ilgili şeylere harcıyor. Ama ben günlük paramı kendim kazanıyorum. Genellikle otobüsle gidip geliyorum, müsrif olmayı beceremiyorum." Bu tür fikirler en ilgisiz yerlerde açığa çıkıyor. Maeve Haran'ın kitabı bile, eski bir TV yöneticisi ve Armani marka elbiseler giyen kahramanının birden tutumlu ve "cimri" olmaktan hoşlandığı bir pasaj içeriyor.

Böyle bir romantizm, devlet yardımıyla yaşayan bir bekâr anneye yalnız tuhaf değil, çirkin de gelecektir. Ama bu duygu bilinmeyen bir şey değildir. Amerika'da bireylerin fazla enerji ya da "gezegen"in karşılayabileceğinden daha fazla kaynak kullanmamayı amaçlaması gerektiğini söyleyen ve buna "iç ekonomi hedefi" adını veren kadınların siyasal bir manifesto çıkarmalarına bile yol açtı. Böyle bir yaklaşımın çok fazla şeye sahip olmak, çok fazla şey istemek, çok rekabetçi olmakla ilgili gerilimleri olan kadınlar açısından çekici olacağı açık. Bu yaklaşım aynı za-

manda pek çok kadının cazip bulduğu anlaşılan, açıklanması güç şu konumuda netleştiriyor: "fazla tüketmemeli ve harcamamalıyız, kişisel tamah yanlıştır (ama aile serveti değildir) ve aile bütçesine bizim dikkat etmemiz tercih sebebidir."

Kadınların işte erkeklerden daha rekabetçi ya da tatsız olmadıklarını söylerken daha az rekabetçi olmadıklarını da ısrarla vurgulamak gerek. Kadınların daha "hoş", daha özenli, verici insanlar olduğu yolundaki -feminizmin rekabetçi olmayan kız kardeşlik ve dayanışma idealleri ve sonra da verici kadınlığı yücelten Yeni Çağ dalgası tarafından da beslenen- yaygın kültürel fantezi dikkate alındığında, kadınların rekabetçi durumlardan hoşlanmamalarının onların doğal terbiye ve nezaketlerinden kaynaklandığı sonucuna kolaylıkla varılabiliyor.

1991'de *Options* dergisinde yayımlanan bir makalede bir kadın, İngiltere'nin önde gelen girişimcilerini içeren el kitabında hiç kadın olmamasını şöyle açıklıyordu:

> Kadınlar temelde çok dürüst, terbiyeli ve bu döneme ayak uyduramayacak kadar duygusallar. Okumaya devam ettikçe kadınların neden başarılı olamadıklarını... giderek daha iyi anladım. Topu topu daha iyi görünen bilançolar uğruna yasaların sınırlarını zorlamaya, yetimlerin, dulların, emeklilerin paralarını riske atmaya kaç kadın hazırdır? Tahmin ediyorum ki hemen hemen hiçbiri. Bunlar büyük riskleri göze alan başarılı bir girişimci olmak için gerekli niteliklerse, hiçbir kadının bu konuda ön sıralarda yer almamasından gurur duyarım."

Bu görüşler bilinmeyen görüşler değil. Çocuksuz bir kadının ne kadar erkeğe benzerse benzesin, bir çocuk doğurur doğurmaz "kadınsılığı", şefkat, vericilik gibi özellikleri doğal olarak yeniden kazanacağı yolunda bir inanış vardır. Bir film yönetmeni, anne olduktan sonra işinin kendisine ne kadar tatsız geldiğini anlattı. Bunun nedeni işle ev arasında pratik nedenlerden kaynaklanan gerilim değildi (her ne kadar bu da çok zor olsa da), işyerinin normal olarak gerektirdiği "tatsızlığı" çok rahatsız edici bulmasındandı. "Kameramanlar ve editörler gibi, birlikte çalıştığım insanlarla ilgili, pek çok "kırıcı" değerlendirme yapmam gerekiyordu. İş iyi gitmezse onları değiştirmek zorundaydım. İki

yıl önce insanları işten atarken ikinci kez düşünmezdim, ama şimdi yapamıyorum. Annelik beni daha iyi bir insan yaptı."

Annelik muhtemelen bu kadını daha iyi bir insan yapmamıştır ama onu iki varlık biçimi arasındaki uçurumla karşı karşıya getirmiştir: bir profesyonelin bireyciliği ile annelik bağının diğerkâmlığı arasındaki uçurumdur bu. Annelik ve işi bırakmak, ya da çocukları öncelikli görmek, insana bir yadsıma fırsatı, bu rahatsız edici duyguları geride bırakma imkanı sunuyor. Ama çocuklara öncelik tanıma yeteneği, rekabetten ve başkalarının hırslarından rahatsız olmak, kadınların hırstan ve rekabetten muaf olduklarını kanıtlamaz, yalnızca, kadınların bu duygularla baş etmekte pek çok erkekten daha fazla zorlandıklarını gösterir.

Kadınların "kötü" duygularının olmadığı ya da erkeklerden daha az olduğuna inanmak, açıkça her şeyi basitleştiriyor. Dünyayı anlamanın daha kolay bir yolu, ama doğru olduğuna ilişkin hiçbir kanıt yok. En tepeye ulaşan kadınlar, erkeklerden daha iyi davranmıyorlar; bunu görmek için yalnızca Margaret Thatcher'ın acımasız sosyal politikalarına bakmamız yeter. Bir kadın profesörün sekreteriyle konuşmuştum, onun anlatıkları, baskıcı ve saldırgan davranışların sadece erkeklere özgü olmadığını açıkça gösteriyordu. "Bana insan değilmişim gibi davranıyor. Benimle ilgili hiçbir şey sormuyor, nezaketen bile. Belgeleri masanın üstüne fırlatıp "bunları saat dörtte istiyorum" diyor. Herhangi bir yanlış yaptığımda bana bağırıyor. Kötü yürekli patron parodisi yapıyor sanki."

Ama genellikle, rekabet ve başarı kadınlar için çok da hoş şeyler değildir. Kadınlar amaçlarına ulaşmayı başarabildiklerinde bile, bazen kendilerini harabederler, aldıkları övgü ve ilgiyi küçümserler. Hırslarının yıkıcı olduğundan korkuyor gibi görünürler. Kadınlar açıkça en iyi olma isteği taşımazlar, daha çok acaba bir başkasının "hakkını mı yedim" ya da başkasından daha fazla şey mi aldım diye düşünürler. Kendilerini diğer kadınların karşısına koyarak sanki ya kendilerinin ya da ötekinin kaybedeceği bir savaşa girmiş gibi olurlar. Bir başka deyişle, en çok başarı sevincini değil, haset duygusuna özgü yıkıcı, bozucu itkileri hissederler.

İleride daha ayrıntılı olarak açıklanacak nedenlerle haset, ka-

dınlarda erkeklerde olduğundan daha güçlü gibi görünüyor. Ya da belki hasede duyarlılığın daha şiddetli olduğunu söylemeliyim, pek çok kadının hissettiği haset, diğer kadınların hasedinden duydukları korku kadar güçlü değildir. Hasedin kendisiyle hasetten duyulan korku farklı da olsa, ikisi de gerilim yaratan duygular. Haset gerilim yaratır, çünkü kendinizi kötü hissetmenize ve başka insanların sizin onları gördüğünüz gibi sizi yıkıcı olarak göreceklerinden endişelenmenize neden olur. Haset korkusu gerilim yaratır, çünkü sürekli olarak başka insanların yıkıcı gazabından korkarsınız. Her ikisi de özellikle rekabetin kişilikler düzeyinde sürdürüldüğü durumlarda, yetişkinler arası husumetin su yüzüne çıkardığı çocukluktan kalma duygulardır. Küçük bir kızın tam olarak doyurulmamış ya da cezalandırılacağından korktuğu ihtiyaçları ve tamahkârlığından gelirler.

Haset duygusunu oğlanlar da kızlar kadar tanıyorlar, peki ama hasedi çevreleyen duygular kadınlar için neden bu kadar güçlü? Cevap muhtemelen kadınların anneleriyle ilişkilerinde yatıyor. Oğlanlara annelerine duydukları kıskançlık ve düşmanlıkla dolu aşktan kaçmanın yolları sunulur; oğlan, yani "öteki" olarak kimlik kazanarak, annelerinden başarılı bir biçimde kopuşlarının annelerini bir biçimde tahrip edeceği duygusuna son verebilirler. Öbür yandan kızlar annelerine ve kız kardeşlerine karşı duydukları (ve onlardan gelen) rekabet ve düşmanlık hisleriyle baş başa bırakılırlar. Bu demektir ki rekabet, kadınlar için ender olarak saf halde gelişebilir, hemen her zaman tahrip edici bir saldırı olarak algılanır. Genç ve çocuksuz kadınlar, kendi rekabetçilikleri ve işteki rekabetle daha iyi başa çıkabiliyor gibi görünürler ama çocukların gelişiyle, gizli birikim patlak verir -anneliğin diğerkâmlığı yönündeki baskı ile; rekabet ve hasetten duyulan korku su yüzüne çıkar.

Yani kadınlar bazen işten ve kariyerden kaçarlar, çünkü rahatsız edici duyguları orada çoğalır. Aileye kaçışlarının sebebi kısmen ailenin iş dünyasındaki her şeyin zıddı gibi görünmesidir -koşulsuz sevginin yeri, diğerkâmlığın yalnızca istenir değil, gerekli bir şey olduğu, "o korkunç gösterişçilik ve düşmanlığın" olmadığı bir yer. Bu, insanın burnundaki kaşıntıyı gidermek için ısırganlar arasında yuvarlanmasına benziyor. Ama kadınların ai-

lelerinde bu duygulardan kaçabileceklerini düşünmelerinde şaşırtıcı bir yan yok. İyi bir ailede bu duyguların olmadığı yolunda çok yaygın bir kültürel inanç olduğu gibi, aynı zamanda kimliklerini rekabetçi ve materyalist iş hayatından çok diğerkâm, rekabetçi olmayan ve sevgi dolu ailede bulmaları yolunda daha derin ve o kadar açık olmayan bir baskı da var kadınların üzerinde.

Çalışma ve aile değerleri arasındaki uçurum çok derin, kadınların ekonomik ve toplumsal konumlarındaki gelişmelerin ötesine geçiyor. Ekonomik sistemimiz kendi ahlâkdışılığını tarihsel olarak erkeklerle kadınları bölerek halleder. Erkeklerin bir miktar ahlâksızlık yapmalarına göz yumulur (aslında teşvik edilir); savcılık, avukatlık, politikacılık, borsacılık gibi "prestijli" meslekleri düşünün. Daha sosyal mesleklerde ilerlemek bile belli oranda acımasız çıkarcılığı gerektirir. Ama aile terbiyesinin (rekabetçi ve parasal değerlerin üstünde insan değerleri) temel bir rol oynadığı "ahlâklı" bir toplum olduğumuzu iddia ederiz. Aslında Tory hükümeti yılları boyunca "aile", tamahın iyi olduğu felsefesine alternatif olarak öne sürülen tek ahlâki kategori oldu- ama sadece o tamahı meşrulaştırmaya yaradı. Ama bu yarılmanın kökenleri daha eskilerdedir.

2. Dünya Savaşı'ndan beri yürürlükte olan birbirine zıt iki eğilim kadınları çok zor bir duruma soktu. Kilise ve devletin artık ahlâki yönlendiriciler olarak kabul edilmediği bir toplumda aile kalan tek "ahlâki" alan olarak giderek daha fazla önem kazandı. Bu, ahlâki değerlerin aile içinde korunması demekti. Fakat kadınların konumunda çok büyük değişiklikler oldu, hem de yalnızca işte değil; kadınların beklentileri değişmiş olduğu için, daha büyük bir aile akışkanlığı doğdu. Böylece kadınlar bir yandan erkeklerden çok daha fazla bir "ahlâk" duygusunu içselleştirirken, bir yandan da çalışmaları ve bağımsız olmaları için eğitildiler. Kadınların erkeklerden daha iyi ve daha ahlâklı oldukları yolundaki yaygın şekilde paylaşılan hayal de buradan kaynaklanır.

Kadınlar hâlâ çocuklarıyla ilişkilerinin (ailede yarattıkları şeyin) iyi olan her şeyi somutlaştıracağına inanırlar. Anneliğin kendisi, kadınlar için daima potansiyel bir çatışma olan, kendini ispat etmeyle imha edilme korkusu arasındaki çatışmayı alev-

lendirmeye yatkındır. Ama özellikle zor olan, annelik nosyonunun ahlâki diğerkâmlığı ile iş dünyasının gereklerinin tamamen çelişmesidir: bir kadının "imkansız 1990'lar"ın ahlâki çıkmazı dediği şeyi yaratan da budur.

Bu bölümde çalışma ve annelik arasındaki çelişkiyi ele aldım ve geleneksel çözümlerin kadınlara genellikle çekici gelmesinin daha derindeki sebeplerini irdelemeye çalıştım. İlerki bölümlerde bu çözümlerden bazılarının bir yarılmayı ihtiva ettiğini ve gerçek duyguları inkar ettiğini göstereceğim. Bu şekilde inkar edilen duygular, er geç patlak verir. Ama ilkin ailenin ve anne ile çocukları arasındaki çekimin pozitif yönünü ele alacağım. Kadınların annelikte buldukları duygular, değerler ve etik nedir ve bunlar çalışma hayatında bizden istenen çıkarcılıkla neden böylesine bir çelişki içindeler?

III. ANNELİĞİN ZEVKLERİ VE TEHLİKELERİ

Genellikle -herkesin içinde değilse bile özel olarak kadın arkadaşlar arasında- anneliğin çocuk bakma yüzünden doğabilecek toplumsal dezavantajları telafi eden yönleri olduğu söylenir. Bu, erkeklerin ve kadınların iki ayrı güç ve nüfuz alanı olduğu, erkeklerin kamusal, ekonomik ve siyasal, kadınların ise eve hâkim oldukları yolundaki o bildik babaerki savunusundan farklı bir tezdir. Ancak kadınlar bu tatmin duygusunu yüksek sesle telaffuz etmemek zorundadırlar. Her şeyden önce, kadınlar anneliğe övgü şarkılarını çok yüksek sesle söylerlerse, erkeklerin de feminizmin dünyayı öğrenmeye zorladığı dersi, yani anneliğin aynı zamanda çok zor bir iş olduğunu unutmaları çok kolay olur.

"Anne olmak"la ilişkilendirilen duyguların ve deneyimlerin

çoğu kadın için çok güçlü bir çekim kaynağı ve aynı zamanda sürpriz olduğu inkâr edilemez. Bu duygu ve deneyimler, pek çok kadının çalışma, annelik ve çocuk bakımı konularında karşı karşıya kaldığı acı veren ikilemlerin de temelidir. Belki de annelik duygularının gücü ve kalıcılığının en açık kanıtı, kadınların anneliğe hâlâ hayatlarında çok önemli bir yer vermeleridir; hem de 1960'ların sonunda "ev kadınlığı"na karşı yükselen tepkilerden beri "sadece anne" olmak toplumsal anlamda itibar kaybettiği halde... Bir yazarın dediği gibi, "'sadece anne olmak' arkadaşlarım tarafından küçümseniyor, akıllı ve eğitimli bir kadın için asla bir seçenek olarak değerlendirilmiyordu".

Toplumsal baskıya karşın anneliğin çekimi sürüyor. Bu bazen prestijli kariyerlerin tantanalı bir biçimde reddedilmesine sebep oluyor. Daha sık olarak da kadınlar çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yarım günlük işlere geçiyorlar. Genellikle bu kararlar baş edilemez, karşı konulamaz bir sevgi ve annelik sorumluluğunun gücü ile açıklanıyor. Önceki bölümlerde bu annelik duygularının en azından ilk başta ancak kadınların işle ilgili olarak hissedebildikleri karmaşık -genellikle de olumsuz- duyguları kadar güçlü olduğunu açıklamıştım. Bu bölümde diğer tarafa, kadınların evde oturmaya, ya da geleneksel kadın rollerine talip olmaya karar vermelerinde çok önemli olan sevgi ve sorumluluk tarafına bakacağım. Kadınların annelik bağında ne aradıklarını ve bulduklarını keşfedebilmek için annelik sevgisinin kadınlar için gerçekte ne demek olduğunu anlamaya çalışacağım.

Özünde doğal olan ve bu yüzden de hiçbir açıklamaya ihtiyacı yok gibi görünen bir şeyi neden incelemek istiyorum? Bunu annelik bağı ya da doğal içgüdüyle açıklamak tartışmayı kapatır, kadınların annelik dolayımıyla gerçekte ne yaşadıklarının anlaşılmasını engeller de ondan. Bizi anneliğin gerçek cazibesini, tatminini ve tuzaklarını anlamaktan, hayal edilen tatminin gerçeğe karşılık gelip gelmediğini değerlendirmekten alıkoyar. Karşılaşabileceğimiz sorunlar konusunda dürüst olmamızı engeller. Her şey annelik içgüdüsüyle açıklanabiliyorsa anne olarak karşılaştığımız bütün problemler kendi hatalarımızdan kaynaklanıyor olmaz mı?. Peki kadınların anne olunca yaşadıkları duygular nelerdir? Tek tek kadınlar anneliğin sağladığı tatmin ve zorlukları

telafi edici yönü hakkında ne düşünüyorlar? Telafi edici öğeler anneliğin daha olumsuz olan öteki yanlarını karşılamakta yeterli mi? Kadınların anneliğin nasıl bir şey olduğu ve kendilerine neler getirebileceğine ilişkin güçlü fantezileri var mı? Bu fanteziler gerçeklikle herhangi bir bağlantı taşıyor mu?

Genel kanının aksine hamileliğin kendisinin kadınlar tarafından genellikle son derece güçlü bir durum olarak yaşandığı açık. Tabii ki bir yandan hamileliğin ne kadar iğrenç bir durum olduğundan ve kendisinin zayıflık takıntısını nasıl altüst ettiğinden yakınırken aynı zamanda anneliğin zevklerinden söz eden, Bob Geldof'un karısı Paula Yates gibi aleyhte konuşanlar da var. Hamileliğin karmaşasını, rahatsızlığını, zahmetini "normal" hayata müdahaleden başka bir şey olarak görmeyen de sürüyle kadın vardır. Pek çok kadın hamileliğinin bitmesini, "normal" ölçülerine dönmeyi, hattâ hamilelikleri ilerledikçe, kaçıp saklanmayı arzular.

Bu duygular ortaktır; neredeyse bütün kadınlar hamileliklerinin belli dönemlerinde bunları hissettiklerini kabul edeceklerdir. Ama başka duygular da var; kendini belirgin şekilde güçlü, çok sayıda kadının bana söylediği gibi "ilginç", ve her şeyden önce, ilgi merkezi gibi hissetmek. Bugün iki çocuklu bir bekâr anne olan Helen ilk hamileliğinin kendisine nasıl ani bir statü kazandırdığını, bunun her yönüyle istenir olmasa da bazı yönlerden zevkli olabildiğini çok açık bir şekilde anlattı. Helen ilk çocuğunu daha öğrenciyken, yirmi yaşında doğurmuş. Hamileliğini "bir kaza" olarak tanımladı ve şöyle devam etti: "Stephen'le iyi anlaşamıyorduk. Çok sık kavga ediyorduk ve fiilen ilişkiyi bitirmiştik. Başka bir erkekle çıkmaya başlamıştım. Kurstan bir öğretmenle. Bu Stephen'i çok kıskandırmıştı. Bu bir şekilde yeniden bir araya gelmemize yol açtı. O sırada hamile kaldım. Bunun riskli olduğunu düşündüğümü hatırlıyorum ama dert etmedim. Bir bebek her şeyi düzeltecekti. Hamileyken kendimi çok iyi hissediyordum. O kadar büyük olmayı sevmiştim. Kendimi güçlü ve özel hissetmeme neden oluyordu. Okulda merak odağıydım ve itiraf etmeliyim ki kendimi çok akıllı hissediyordum".

Bu anlatımda iki şey çok tipik. Biri merkezde olma, diğeri ise akıllı olma duygusu. Kadınlar ilkini genellikle kabul etmezler.

Ama kimi zaman hamilelik çevresinde patlak veren tuhaf kıskançlıkların da gösterdiği gibi inkâr edilemez biçimde, oradadır. Helen'in kendisi bu duyguyla ilgili çarpıcı şeyler söyledi. "Geçenlerde bir arkadaşımın hamile olduğunu duyduğumda fena halde içerledim ama nedenini gerçekten bilmiyordum. Ama küçük kızı doğduğu zaman tamamen çıldırdım. Kendimi mutfağa kapatıp kapıyı kilitledim. Bunun adil olmadığını düşünüyordum. Her şeyi vardı onun. Herkes ona bakıyordu. Bir de bana bak! Yaptığım tek akıllıca şeyin çocuk sahibi olmak olduğunu hissettim ama bunu da ne kadar yetersiz yapmıştım. Çocukların babası doğumdan sonra benimle kalmadı bile. Bana yemek bile pişirmedi. Kendimi çok yoksun bırakılmış hissettim."

Helen kendi yaşam şartları yüzünden çok özel olması gereken bir şeyi kaçırdığını hissetmiş. İnsanların onu, kendisini hissettiği kadar akıllı ve başarılı görmesini istemiş. Aslında kursta merak uyandıran biri olmak, özel biri olduğunun onaylandığı ve kutlandığı bir ilişkiyle karşılaştırılamaz bile. Helen öğrenci arkadaşlarının ve genç kocasının hayatındaki değişiklikleri anlayamadığını fark etmiş. Bir başka kadının kendisine gösterilmemiş olan ilgi ve onayı gördüğünü anladığı zaman ümitsizliğe kapılması şaşırtıcı değil.

Yine de, Helen'in güç koşulları kadınların hamilelik ve doğumda yaşadıkları, varlığı inkar edilmez bir öğeyi ortadan kaldırmıyor: fiziksel güç duygusu ve kendi fiziksel süreçlerine duyulan merak. Hamilelik düşünülebilecek en doğal durum; yine de toplumsal, mali ya da sağlıkla ilgili endişelerin pek güçlü olmadığı durumlarda, bu süreç hem kadın hem de erkek için hûşû verici bir şey olabilir. Kendisiyle gururlanmak, bir hayat yarattıkları için kendilerinden hoşnut olmak, bebeklerine bakmak ve akıllı hissetmek -tüm bunlar çocuğun doğumunu çevreleyen ortak hislerdir. Böylesine bir kendine değer verme duygusu, genelde kendilerini çok akıllı görmeyen ya da bir işi iyi yaptıklarında kendileriyle övünmeyen kadınlar için ender yaşanan bir şeydir.

Çoğu kadın için hamilelik temel olarak amaç değil araç da olsa, kimi kadınlar hamileliği öyle güçlü yaşarlar ki, hamilelik kendi içinde bir cazibe ve olağanüstü önemli bir durum haline gelir. Dört çocuk annesi olan Mary, bu sürecin onu "büyülediğini"

söylüyor. "Her çocuktan sonra bir başkasını istedim. Tabii ki çok can yakıcı, her seferinde kocama ondan nefret ettiğimi, bebeklerden nefret ettiğimi ve hiçbir şekilde bir başka bebek istemediğimi haykırıyorum! Ama bu hayatımda yaptığım en önemli şey. Daha önemli ya da daha ilginç bir şey düşünemiyorum." Mary film işindeki kariyerini bırakıp kendini anne olmaya adamış. Bu süreçten duyduğu keyfi diğer kadınlara da taşımak için bir süre Ulusal Doğum Vakfı'nda gönüllü öğretmen olarak çalışmış.

Hamilelik aynı zamanda statü de getirir. İş hayatında daha düşük statülere sahip olan kadınlar, hamileliğin kendilerine bir statü sunduğunu hissederler. Bu sık sık yeniyetme kızların planlanmamış hamileliklerinin nedenlerinden biri olarak ele alınır; hattâ hamileliği izlemesi muhtemel mali ve toplumsal sorunları tam olarak bilseler bile bunu planlayabilirler. *Wigan Pier Revisited*'de (1984) Bea Campbell bazı yeniyetme kızların 1980'lerin başındaki ekonomik daralmaya nasıl tepki gösterdiklerini anlatıyor:

> "Hiçbir ekonomik bağımsızlık deneyimi olmayan işsiz kızlar yapabilecekleri tek şeyi yapıyorlar: Bebek sahibi oluyorlar (evlenerek ya da evlenmeyerek) ama genellikle ana babalarıyla oturuyor ve çok kısa süre sonra bir belediye evine geçiyorlar. Kürtajı kabul etmiyorlar; genellikle doğum kontrolü de yapmıyorlar. Çocuk istiyorlar. Tabii ki istiyorlar. Başka bir şeyleri yok. Anne olmak her şeyden önce belirgin bir statüdür; sizi yetişkin bir insan yapar.Ya hükümet yardımı ya da sokakların şiddeti gibi alternatifler karşısında annelik insana bir aidiyet olma duygusu verir. Daha da önemlisi, yoksullukla daha da süreklileşen toyluktan olgunluk durumuna geçiş fırsatı sunar."

Campbell'ın kitabı bu genç kızlarla yaptığı görüşmeler üzerine kurulu. Ama izlenimleri, bulguları Ann Phoenix'in kitabı *Young Mothers*'da (1990) yayımlanan bir başka araştırma projesi tarafından da destekleniyor. Phoenix, yeniyetme hamileliklerinde doğum kontrolü ve kürtaj konusundaki cehaletin çok az rol oynadığını söyler. Örneğin kimi kızlar çocuk bakmaktan hoşlandıkları için kendilerinin de bir bebekleri olsun istemişler; ba-

zıları "yetişkin olduklarını" hissetmek istemişler.Çoğu durumlarının idealden çok uzak olduğunun farkında olsa bile pek azı hamileliklerini politikacıların gördükleri gibi tam anlamıyla bir felaket olarak algılarlar.

Görüştüğüm kadınlardan biri olan Kristina, nasıl "yeniyetme anne" olduğunu ve bunun hayatını nasıl geliştirdiğini çok dokunaklı biçimde anlattı. "İlk çocuğum bir kazaydı. Bilinçli olarak kaza, bilinçaltında değil. Dokuz kardeşin yedincisiydim; annem de ben altı yaşımdayken alkolik oldu. Çok küçük yaşta evden ayrıldım; hayatımı üzerine kurabileceğim bir şeye ihtiyacım vardı. Eğitimim ailemin durumu, özellikle de annemin alkolikliği yüzünden kesintiye uğradı; ablamla oturmak üzere evi terk ettim. Ama büyüme çağındaydım ve asiydim, ablam beni kovdu; anne babamın evine gittim, onlar da beni kovdular! Eğitimimi sürdürmeye çalıştım ama bu hemen hemen imkansızdı. Bianca doğduğunda hayatım çarpıcı bir biçimde düzene girdi. Bir daire tutup döşedim. Bir çocuk yuvası açıp okula gittim. Param fazla değildi ama benimdi, zaten işlerin para kısmı beni hiçbir zaman gerçekten ilgilendirmemiştir. Benim bayıldığım, *bana* ihtiyacı olan bu küçük kıza sahip olmaktı."

Kristina'nın çocukluğu pek çok yönden atipik olabilir; çok sayıda kardeş, sanatçı babası ve Hollandalı annesinden kaynaklanan bilinçsiz bir bohem hayatı gibi; ama çeşitli açılardan başka bir çok kadının deneyiminde yankı bulacaktır (tıpkı daha sonraki daha sevimsiz bazı deneyimleri gibi). Burada özel olarak önemli ve tipik olan, bağımlı birine bakmanın onun hayatına yeni bir anlam katması. Yine, annelik içgüdüsü ya da annelik bağıyla ilgili açıklamalarda çok az incelenen bir boyut bu, ama anneliğin gücü ve çekiciliğinde çok önemli bir öğe.

Küçücük bağımlı birine bakmak biçimindeki bu "doğal" içgüdü genellikle olumlu bir özellik, gerçek bir kadın özelliği olarak görülür ve bu yüzden de herhangi bir şekilde sorgulanmıyor. Ama küçük muhtaçlara bakmanın iki yönü vardır. Yeniyetmeliğindeki hamileliğine ilişkin hiçbir pişmanlık duymamasına rağmen, Kristina bugün başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak için kadınların kendilerini "ateşe atmaya" hazır olmaları konusunda daha şüpheci. Kristina, şimdiki kocasıyla Bianca 3 ya-

şındayken tanışmış ve hemen arkasından evlenmişler. "Edward'la tanıştığımda yeteri kadar isyan ettiğimi düşünüyordum. Çocukluğumdan kalan hınç beni çok öfkeli biri yapmıştı. 19'umdayken tamamen kayıptım, bu Bianca'yı doğurduğum zamandı. İyi yapmışım diye düşünüyorum. İdare ettim. Ama kendi başıma idare etmeyi istemek, isyanımın esasıydı. Sanıyorum Edward'a rastlamak ve yeter demek zorundaydım. İsyan etmekten yorgun düşmüştüm. Artık neyle savaştığımı gerçekten bilmez hale gelmiştim."

Kristina'nın Edward'la evlenip "mükemmel bir ev hanımı" olmaya çalışması yüz seksen derecelik bir değişim gibi görünebilir. Okulu bırakmış ve küçük bir köye taşınmışlar. "Edward'la evlendiğimde eski halimden bütünüyle farklı olan "evde oturan" kadınları kendime model almaya çalıştım. O köyde dört yıla yakın yaşadık, durumum umutsuzdu. Doğru dürüst kek bile yapamıyordum! Neyi yanlış yaptığımı anlayamıyordum, neden mutlu olmadığımı anlayamıyordum. Kendi kendime bu senin bütün hayatın boyunca istediğin şey diyordum. Öyle olmadığını fark edince şok geçirdim."

Evliliklerinden kısa süre sonra Kristina ve Edward'ın bir yıl arayla iki oğulları olmuş. "İkinci kez anne olmamın nedeni kendimden kaçmaktı. Kadınlar genellikle çocukların hatırı için çocuk doğurmazlar. Bu daha çok egoyla ilgili bir şeydir -en azından benim hayatımda kısmen böyle olduğuna inanıyorum. Dokuz çocuğu olan annem için de bu kesinlikle doğruydu, evde oturup çocuk üstüne çocuk yapan başka kadınlar için de. Kendini giderek derine gömmek için yapılan bir şey, ama geri tepiyor. Kaçmaya çalıştıkları şey mutlaka bir yerde karşılarına çıkacaktır."

Kristina, şimdi annesinin alkolizminin bariz bir ümitsizlik patlaması olduğuna inanıyor. "Annemin içmeye başlamasının sebebi kendisiyle ilgili hissettiği feci tatminsizlikti. Sanatçı ruhlu ve akıllı bir kadındı ve bunu sürekli bastırdı; giderek daha fazla hırçınlaştı ve baş edemez hale geldi. Babam çok despot ve mütehakkimdi, annemin onunla evlenip üst üste çocuklar doğurmasının nedeninin kendisine bakmak zorunda kalmamak olduğuna inanıyorum. Bu kısmen benim için de doğru. Kendime bakmamaya çalışmak, benliğimin acı veren kısımlarını kabul etmemek için Edward'la ev-

lenip çocuklar doğurdum. Bu ideal orta sınıf hayatına tamamen girdim ama bana göre değilmiş. Gerçekten de saklanmaya çalıştım ama yürümedi."

Kristina'yla konuştuğumda ne çocuk sahibi olduğu için pişmandı ne de onlarla olan derin bağını inkâr ediyordu. Yalnızca anneliği çevreleyen etkenlere pek çok kadına göre daha analitik yaklaşıyordu. "Bence çocuk sahibi olmak benim için çok derin bir şeyi sağlıyor, beni gerçekten seven insanlar bulmayı. Bu benim için öyle bir ihtiyaç ki, beni seven insanları paylaşmayı bile zor buluyorum. Bianca'yı değil ama bazen oğlanları paylaşmak zorunda kalıyorum ve bu benim için çok zor oluyor. Her zaman, eğer onların duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya hazır olursam beni Edward'dan daha çok seveceklerini düşündüm; çünkü o bu konularda çoğu erkek gibi çok kapalıdır. Ben de oğlanlarla güven ilişkisi içinde olmamı kendi yararıma kullandım. Beni sevmelerini istedim. Yalnızca beni sevmelerini kastetmiyorum. *Beni* kastediyorum. Yalnız beni. Belki daha önce kimsenin beni sevdiğini hissetmedim. Bu durumu manipüle etmemek ve oğlanların babalarından çok bana bağlı olmalarını kötüye kullanmamak için çok dikkatli olmak zorundayım."

Kristina'nın kendi durumunu bu kadar açık bir şekilde anlayışında büyüleyici olan, çoğu kadının yaşadığı ama pek azının durup üzerlerinde düşünmeyi seçtiği kimi uçucu duyguları yakalayışı. Başkalarına bakmanın zevkinin farkında, ama bunun tehlikelerini de görüyor. Kendinizi başkalarının ihtiyaçlarına adamanız, onlar için diğerkâm duygular duymanızla tam olarak aynı şey değil. Kültürümüz bu ikisini birbirinden ayırmakta güçlük çekiyor; annelik bu ince ayrım çizgisinin üzerinde giden bir etkinlik.

Şimdi kırklarının ortasında olan Fiona da, "takıntısı" olarak tanımladığı çocuk bakımı üzerine düşünmeye başlamış. Ona göre beslemek ve korumak arzusu doğrudan anneliğin bir boyutu değil. Fiona'nın geçmişi ve yaşantısı Kristina'nınkinden çok farklı ama o da kendi muhtaç konumunun kendisini önce dadılığa sonra da anneliğe adamasında çok güçlü bir öğe olduğunun farkında.

Fiona üst orta sınıftan bir aileden geliyor. Ana babası son derece baskıcıymış ve "çocukların görülmesi ama işitilmemesi ge-

rektiği"ne inanıyorlarmış. "Annemle babam benim için en iyisini yapmaya çalıştılar, ama o günlerde o sınıfın çocuklarına şimdiki gibi duygusal yaklaşılmıyordu. Tersine bir an önce medenileştirilmeleri gereken sıkıcı, gürültücü ve pis insanlar olarak görülüyorlardı. Hep anne babamın bana yeterince ilgi ve sevgi göstermediklerini düşündüm. Hep istedikleri gibi olamadığımı düşündüm".

Ama yetersizlik duygusunun yanı sıra (mesafeli ve parlak annesi kadar güzel ya da bunun eksikliğini telafi edecek kadar başarılı bir öğrenci olmamak) Fiona büyüme çağında, annesinin "iki üç kere sinir krizi geçirip her seferinde iki ya da üç aylığına hastaneye yatması"yla da başa çıkmak zorunda kalmış. "Bakıcı kızlarımız ya da dadılarımız olurdu; on bir yaşıma geldiğimde ise yatılı okula gittim. Ama tam ergenlik çağımdayken, ona en ihtiyaç duyduğum zamanda annem yanımda değildi, çünkü en kötü dönemini geçiriyordu.Bir keresinde beni arabayla bir arkadaşın partisine götürmek üzere yola çıkardığını ama yolda bunu kaldıramayacağını söyleyerek eve dönüp yattığını hatırlıyorum."

Fiona bu duruma tepkisini "tuhaf" diye niteliyor. "Bu insan beni sevmiyor diye düşündüğümü hiç hatırlamıyorum. Ama ben *onu* sevmiyorum diye düşünüyordum. Sadece on bir yaşımda olduğum düşünülürse, bu çok alışılmadık bir tepkiydi. Sonra beş yaşındaki kardeşim çok kötü astım olduğu için sürekli bir dadı tutuldu; o noktada annemin kesinlikle bu tür bir yardıma ihtiyacı vardı. Dadı Muriel bana kardeşime davrandığından daha iyi davranıyordu çünkü kızları oğlanlardan daha çok seviyordu. Bir gün mutfağa, Muriel'in yanına indim -öncesini hatırlayamıyorum- ve "anne babanı seviyor muydun?" diye sordum. "Evet" dedi, "neden?"; ben de "çünkü ben benimkileri sevmiyorum" diye cevap verdim. Sonra da gözyaşlarına boğulup yukarı koştum. Çok dramatik. Beni izledi. Odama vardığımda kriz geçmişti, başka bir şey söyleyecek durumda değildim. "Ne demek istedin?" dedi, "hiç bir şey" dedim. Bu konuda bir daha başka kimseyle konuşmadım. Ama kendimle ilgili ciddi endişelerim vardı çünkü hiçbir şey hissetmiyordum. Hiçbir türden hiçbir duygum yoktu. Kötü duygularım ya da iyi duygularım yoktu. Hiçbir duygum yoktu. Bu yıllarca böyle sürdü. Bir şeylerden mutlu olmam ge-

rektiğini biliyordum ama değildim. Bir şeyler yüzünden üzülmem gerektiğini biliyordum ama üzülmüyordum. Tamamen taşlaşmış gibiydim."

Fiona'nın çözümü, tıpkı Kristina'nınki gibi, paradoksal bir biçimde, kendini çocuklara bakarken bulduğunda gelmiş. Annesi onu dadı olmaya yöneltmiş. "Üst sınıf insanları, ne işe yarayacağını bilemedikleri kızlarını bu yöne kanalize ederlerdi". Oysa iyi bir dadı okulunda devam ettiği kurs, Fiona'nın kurtuluşu olmuş. "Yaşadıklarımın doğru olmadığını öğrendim, her şeyin başka türlü olabileceğini de. Hayatımdan kayıp giden şeyleri doğru yere koymam gerektiğini fark ettim. Bir de benden bile daha muhtaç durumdaki ufaklıklara bakmaktan ne kadar hoşlandığımı öğrendim."

Fiona, çocuk bakmakta başarılı olduğunu keşfetmiş, ama aynı zamanda çocuk bakma arzusunun "bir tür zaaf" olabileceğini de fark etmiş. "Çocuklara bakan, çocuklara bakmayı saplantılı olarak isteyen, kendisini yalnızca bakıcı olarak gören insanlar genellikle benim gibi mutsuz bir çocukluğun kurbanlarıdır. Bazı kadınlar anne ya da dadı olurlar, çünkü çocuklara bakmaya *ihtiyaçları* vardır, bazen bu ihtiyaç takıntı haline gelir. Bu yalnızca ufaklıklardan hoşlanma ve onlara yardım etme isteği değildir." Fiona'nın durumunda, kendini küçük çocuklarına bakmaya adadığı için evliliğinin yıkıldığını fark edemediğini hissetmiş. Sonuçta kocası onu bir başka kadın için terk etmiş. "Gittiği zaman yıkıldım ama kendi başıma düzelmeyi başardım. Bu, gerçekte sorunun bir parçasıydı. Aslında ona karşı hayati bir *ihtiyaç* duymuyordum. Çocuklar tarafından zaptedilmiştim."

Fiona bugün kendi çocukluğunun onu nasıl bir "bakıcı" haline getirdiğini görebiliyor; bunu şimdi yirmilerinin başında olan kendi çocuklarına geçirmemiş. "Çocuklarım kesinlikle 'bakıcı' değiller. Özensiz de değiller ama meslek hayatlarına bunu dahil etmek istemiyorlar. Ben onların yaşındayken annem 'Şu yolun sonundaki Bayan Smiggs seni görmekten çok hoşlanıyor" dese küçük bir kuzu gibi oraya koşardım, onun bana ihtiyacı olmasına bayılırdım. Onu reddetmeyi aklıma bile getirmezdim, çünkü ne kadar üzülebileceğini düşünürdüm. Bunu kızıma söyleseydim "Bayan Smiggs'ten bana ne boşver" der. Korkarım bu daha sağ-

lıklı bir davranış. Kızım benim gibi değil; herkesin kendisini sevmesine ihtiyacı yok. Ben herkesin beni sevmesini isterdim. Bu bağımlı bir sevgi olsa bile. Evet, çocukları bu yüzden o kadar çok seviyorum çünkü onların bağımlılıklarından hoşlanıyorum. Yirmi yaşındaki oğlumun artık bana bağımlı olmasından hoşlanmıyorum. Yalnızca üç haftada bir arıyor. Beni çamaşırcısı gibi kullansa bile mutlu olurdum."

Kendisine bağımlı olanlara bakmanın zevkiyle ilgili tanımlamalar yaptığım görüşmelerde öylesine yaygın bir konu ki, bu bölüm için aralarından seçim yapmak çok zor oldu. Daha da yaygın olan, bu zevkin tahlil edilmeden kalması. Çok ender olarak tuhaf sayılsa bile, kesinlikle hastalıklı bir şey gibi görülmüyor. Ne de olsa, deniyor, bağımlılık insan olmanın bir parçası. Birine bakmak, dokuz ay boyunca bir başka insanın hayatının kendilerininkine bağımlı olması duygusunu yaşamış olan kadınlara çok doğal gelir. Böylece birçok kişi için muhtaç olunmak ve sevilmek "sıradan" bir durum olarak görülür. Ama böyle duygular saplantılı davranışlara yol açmaya çok müsaittir. En uyumlu ailelerde bile, birilerinin ihtiyaçlarını karşılayan kişi olmak, ifadesi zor ve derinde yatan bazı duyguları besleyebilir ya da duruma göre yok edebilir

Kırklarının ortasında ve üç çocuk annesi olan Caroline de bebekler için duyduğu güçlü, neredeyse baş edilemez arzunun kendi derin ihtiyaçlarından kaynaklandığını düşünüyor. "Her zaman ümitsizce çocuk istedim, bu benim esas tutkumdu. Çok küçük yaştayken bile çocuk sahibi olmayı arzulardım. Oyuncak gibi değil, çocuk gibi düşkün olduğum bir bebeğim vardı. Onu gerçekten severdim. Aslında o bebeğimi yakın zamanlara kadar da sakladım. Sonunda sarıp sarmalayıp çöpe koydum. Sadece bir oyuncak bebek, dedim, artık böyle şeylerle uğraşmıyorum. Ama bir zamanlar bebeğim benim için çok gerçekti, canlıydı. Onunla konuşurdum; ona giysi yapmayı, onu beşiğine yatırmayı çok severdim. Büyülenmiş gibiydim. 'İdeal' bir küçük kızdım."

Caroline de zor ve karışık bir çocukluk geçirmiş. "Savaş zamanıydı ve annemle babam durmadan ev değiştiriyorlardı. Babam çeşitli hava üslerinde çalıştı. Bütün bunlardan epeyce sersemlemiştim. Annemle babamın evliliğinde de zorluklar vardı.

Annemle doğrudan bir ilişkim fazla olmadı; özellikle da savaş bitince, ben dört yaşımdayken Hollanda'ya taşınmalarından sonra. Annem pek çok davet vermek zorundaydı, hep Hollandalı kadın yardımcıları olurdu. Herhalde annemi pek göremiyordum Kısa süre sonra evlilikleri yıkıldı. Biz İngiltere'ye döndük; babam orda kaldı, sonunda da başkasıyla evlendi. Yorkshire'a döndük ve anneannemlerden otellere, çeşitli evlere, durmadan taşındık. Dolayısıyla belki her halükârda böyle olacaktım, ama galiba sıkı bir anne-çocuk bağı kurmaya fena halde ihtiyacım vardı galiba."

Anneliğin, çocukları mülk gibi görme şeklinde açığa çıkan hastalıklı yanı, özellikle erkekler ve aile ile ilgili daha az geleneksel beklentileri olan "modern" kadınları şaşırtır. Kristina çocuklarının kendisine olan ihtiyaçlarını sömürme tehlikesinden samimiyetle söz ederken buna değinmişti. Birçok kez, kadınların çocuklarının *kendilerine* olan özel ihtiyaçlarından, bazen bilinçli bazen hiç farkında olmadan söz ettiklerini duydum.

Kendini adamış bir feminist olan Vanessa için, birlikte yaşadığı kişiyi çocuklarının bakımından dışlamaya ne kadar hazır olduğunu görmek tam bir şok olmuş. "Bill'le ben her şeyi yarı yarıya paylaşmaya hazırdık. Harry doğduğunda Bill işten altı hafta izin aldı. Bebeği geceleri besleme işini sıraya bindirecektik. Tam da öyle oldu lanet olsun! Bebeği apartmanın çevresinde yarım saat dolaştırmaya götürmesine bile zor katlanıyordum, nerde kaldı bebeği onun beslemesine seyirci kalmak. Yaptığı her şeyi eleştiriyordum." Anlattığı şey benim de kendi hayatımda fark ettiğim bir şey. Ben de ana babalığı eşitçe paylaşmayı tasarlıyordum. Ama daha ilkel ve karmaşık bir şey tarafından meydan okunduğunda, bu tasarının hiç şansı kalmadı. Belki de hayatımda ilk kez hissettiğim bir duygu; biri *bana* muhtaç ve bu işi doğru dürüst yapabilirim duygusu. Bir kadın çocuğunun doğumundan bir gün sonra kocasıyla nasıl kavga ettiklerini anlatmıştı. Yorgunluktan kendinden geçmiş bir haldeymiş. Kocası yardım etmeye çalışıyormuş. "Ama bebeğin yanına gitmesine tahammül edemedim" dedi. "Bebeği ancak benim susturabileceğime inanıyordum, onun değil."

Bu kendimizi çocuklarımızda kaybetme arzusu (belki de daha doğrusu, yeteneği) en sıradan düzeyinde, çözemediğimiz başka

sorunlarımıza bir çıkış yolu sağlıyor. Kadınların yalnızca kendini geliştirme ya da para gibi şeylerle ilgili sistemlere giremediklerini (ya da erkekler gibi giremediklerini), hayatlarında ahlâki, etik ya da duygusal bir amaç olması gerektiğine inanmaya teşvik edildiklerini görmüştük. Bu amaca, bağımlı insanların bakımıyla ulaşılabiliyor. Bu da felsefî şüphelere yer bırakmıyor. Birinin hayatının sizinkine bağlı olmasından daha derin bir amaç duygusunu ne sağlayabilir ki? Hele bir de bu amaç annelik içgüdüsü ve bağını çevreleyen yaygın toplumsal ideolojiler tarafından da onaylanıyorsa.

Kadınlar kendilerini geniş ve karmaşık ailelerin duygusal merkezi haline getirebilirler ve genellikle de getiriyorlar. Bu durumda mutluysa bir kadının başkalarına bakma ihtiyacından şüpheye düşmesi ya da bunu sorgulaması için bir sebep yoktur. "Boşalmış yuva" sendromu bile ailelerinin büyüyen ihtiyaçlarını karşılamayı becerebilen kadınlar tarafından sonsuza kadar ertelenebilir. Barbara böyle bir kadın. 50'li yaşlarının başında, karışık, dört kuşağın bir arada olduğu bir ailenin duygusal merkezi durumunda. Şimdi yirmilerinin ortalarında ve kendileri de çocuk sahibi olan üç çocuğu var. Çocuklarının hepsi ya boşanmışlar ya da daha önceki ilişkilerinden çocukları olan eşlerle evlenmişler. Barbara yarım gün temizlikçilik yapıyor ve torunlarına ve "üvey" torunlarına bakıyor.

Barbara'nın hayat tarzı pek çok yönden imrenilesi görünüyor. Ağır bir işi var, lükse ayırılacak fazla para yok; "daha iyi bir mahalleye" taşınmak istiyor ama ev hiç boş değil, çocukları ve torunları onu hep yanlarında istiyorlar. Orta sınıf erkeklerinin çoğu gibi kendini tamamen işine adamış biri olmayan kocasından yana çok şanslı; adam halıcı ve karısının önceliklerini kendisininkilerin önüne geçirmiş. Daha önemlisi, ana babaları oturmamış hayatlar yaşayan pek çok çocuğa bir istikrar kaynağı sunabiliyor. Ama kendi ihtiyaçları ile aileninkiler arasındaki çelişki kimi ailelerde olabildiği kadar ağır olmasa bile, yine de kimi derin ihtiyaçlarının karşılanmadığı duygusunu yaşıyor. Ölen annesine baktığı ve sonra, annesiz kalan çocuklarının geçimini sağlayan ama onlara hiç ilgi göstermeyen küfürbaz bir babayla kaldığı yetişme çağlarını hatırladığında hâlâ ağlıyor. En büyük kız olarak Barbara ça-

bucak anne rolünü benimsemiş ve o zamandan beri de bu rolü başarılı bir şekilde yerine getirmiş. Herhangi bir işin bu tür ihtiyaçları karşılayabileceğini hayal etmek güç ama bu örnek çevresinde bağımlılara ihtiyaç duyan kadınlar örüntüsünü tanımak kolay.

Kadınlar genellikle Barbara kadar şanslı olmuyorlar. Bu bölümdeki görüşmelerde alttan alta insanın kendini bakıcı rolüne kapatmasının genellikle zor, problemli bir yol olduğu da anlaşılıyor. Kristina rol değişimlerinden ve isyanlarından sonra şimdi, vaktini evde, şimdiki hayatının gerçek ihtiyaçlarının neler olduğunu düşünmeye çalışarak "envanter çıkarmakla" geçiriyor. "Şu ara 'herşey kapanın elinde kalır' durumundayım, çünkü değişiyorum. Bunun sonucunda ne olacağını bilmiyorum. Kocamın bu değişimden sonra benimle kalmak isteyip istemeyeceğini bile bilmiyorum. Ama bunu yapmak zorunda olduğumu biliyorum. Çok uzun zamandır kendimde değilim ve artık neye ihtiyacım olduğunu bulmanın zamanı geldi."

Fiona ve Caroline daha büyük bir memnuniyetsizlik ve gerilim belirtisi gösteriyorlar. Fiona artık gereksiz sayılacağı bir anın gelmesinden korkuyor, bu şimdilik uzak ihtimal olsa bile. Kadınlar arasında daha az rastlanan bir şekilde, sekiz yıl önce ikinci kez evlenip iki çocuk daha doğurduğu için şimdi "ikinci" bir ailesi var. "Çocuklar on sekizine gelene dek yanlarında olmak istediğimden, çalışabileceğim zaman 58 yaşımda olacağım. Ama kendimi mecbur hissetmiyorum. O zamana dek çocuklarım okuldayken başka çocuklara bakacağım. Öte yandan Caroline memnuniyetsiz ve sıkıntılı. Çevresine bakıyor, kendini bir biçimde kariyer yapmış kadınlarla karşılaştırıyor ve çocuklarının okuldan mezuniyet çağına geldiğinde başarısızlık hissi duyuyor. Çocukların bağımlılığına bu kadar çok ihtiyaç duymasının kendisinin de onlara bağımlı hale gelmesi demek olmasından korkuyor. "Annenin kendisinin böylesine muhtaç durumda olması çocuk için de çok zor. Kendi annemle ilişkim de benim için böyleydi. Bir çocuğun kendisini ana babasının mutluluğundan sorumlu hissetmesi bence berbat bir şey". Çocuklarının kendisine bağımlı olmasını isteyen bir anne ile bakılmak ama ayrı olmak isteyen çocuk arasındaki ilişkinin kaçınılmaz kırılma noktası da budur.

Bu sorunlar tüm sınıflardan kadınları etkiler ama daha az parası olan kadınlar, bunlara daha çok maruz kalırlar. Çocukların ihtiyaçlarını tam planlandığı ya da istendiği gibi karşılamak genellikle mümkün olmaz; bu da kadınların duygusal olarak son derece zayıf düşmesine neden olur. Pauline 50'li yaşlarının başında ve çocuk bakıcısı olarak çalışıyor. Bebekleri çok sevdiğini söylüyor; o kadar ki, baktığı çocuk üç yaşına gelince hemen yeni doğan bir başkasını aramaya başlıyormuş. Çalışma hayatındaki bu kalıp, kendi aile hayatında da tekrarlanmış. Birbirleriyle üçer yaş araları olan beş oğlu var. Son ikisi ciddi bir genetik hastalıkla doğmuşlar Pauline son hamileliğini doktorun uyarısına rağmen sürdürdüğü için suçluluk duyuyor. Kocası, en büyük oğulları 12'sinde, en küçüğü yeni doğmuşken onu terk etmiş ve yıllar boyu hayatı çocuklarına bakmak, son derece büyük zorluklarla baş etmeye çalışmakla geçmiş. Dördüncü çocuğu ciddi olarak hastalanınca, yıllarca ona bakmış, evden hemen hemen hiç çıkmamış. Ama çocuk ölünce bir kriz geçirmiş. En küçüğü onun ilgisinden yoksun büyümüş ve en büyük ikisi evi terk etmiş.

Artık zaruri ve ihtiyaç duyulan biri olma, işe yaramama duygusunu elinden geldiğince "çözmesi", çocuk bakıcılığını keşfetmesinden sonra olmuş. "Ne yapabilirim diye düşündüm. Sonra nasıl yapılacağını iyi bildiğim tek şey, çocuklara bakmak ve evimde oturmak dedim. Evi terk etmek istemiyorum çünkü ölen oğlumun hâlâ burada olduğunu hissediyorum. Çoğunlukla bu durumdan memnunum. Yalnız bazen giyinemeyecek kadar depresyona giriyorum. Kendimi hasta gibi hissediyorum, mutfakta oturup neden her şey bu kadar zor diye düşünüyorum. Üç oğlum varken bir gün kocamla birlikte plaja gittiğimizi hatırlayabiliyorum. Çok güzeldi. Hep istediğim aileye sahiptim ve kendi evimizi almamıza pek bir şey kalmadı diye düşünüyordum. Para sıkıntımız vardı, çok küçük bir dairede yaşıyorduk; çamaşır ve banyo işlerini hep sahanlıkta yapıyordum. Ama güzel bir dönem olduğunu hatırlıyorum. Sonra kocam içmeye başladı, buna dayanamadım. O zamandan beri her şey böyle bir mücadeleye dönüştü."

Pauline gibi kadınlar için çocuklarla ya da evle ilgili bir iş yapmak genellikle hayatlarındaki tek seçenektir. Bu yalnızca eği-

tim yetersizliğinden değil, aynı zamanda derin duygusal ihtiyaçlarından da kaynaklanır. Pauline'ninki gibi hayatlar meslek sahibi kadınların anneliğin çağrısına cevap vermek için işi bırakmayı seçmelerinden çok uzak gibi görünüyor ama ortak noktalar var. Tatmin edilen şey, her ikisinde de genellikle çocuğun derin ihtiyaçları değil, annenin ihtiyaç duyulmaya duyduğu ihtiyaçtır. Pauline'nin hayatıyla meslek sahibi kadınların durumu arasındaki fark, Pauline'nin kendisini zor zamanlara karşı savunamaması, anneliğin zevkleri ideolojisine sarınamaması. Özgürlüklerin ve ertelemelerin bedelini ödeyecek kaynaklardan yoksun olduğundan, her şeyi göğüslemek zorundadır. Ve eğer hayat acımasız davranırsa, kolayca kaçışı da yoktur. Annelik derin ihtiyaçları tatmin edebilir ama aynı zamanda zorluklar da getirir: düşük ücret, işsizlik parasıyla yaşamak, büyüyen çocukların talepleri gibi. Pauline'nin ödemek zorunda kaldığı bedel, genellikle çok sert bir mücadele ve depresyon.

Meselenin düğüm noktası bu. Tüm yemler gibi, vazgeçilmez olmak da bir tuzak olabilir. Çocuklar bir noktada bağımsız olmayı seçeceklerdir. Çocukların ihtiyaçları çok çeşitli ve karmaşık olacağından, kendisi de ilgiye muhtaç olan bir anneyle etkileşimlerinde çatışma olasılığı yüksektir. Bu bölüm için konuştuğum kadınların çoğu, annelik konusunda bir tür "denge" kurmuşlar; çocukların ihtiyaçlarını karşılamak, hepsinin iyi kötü üstesinden gelebildikleri bir şeymiş. Ama durum hep böyle olmuyor. Pek çok kadının bebeklerinden beklentileri ile gerçek durum arasındaki fark çok büyük olabiliyor. Kimi kadınlar sorumluluktan fazla korkup, üstesinden gelemiyor, ihtiyaçlarını kendilerininkiyle bağlantılı olarak karşılayamıyorlar.

Çok az kadın annelik sorumluluğu duygusunun nasıl bir şey olduğunu önceden tam olarak tahmin edebilir; genç kadınlara çocuklar ve çocuk gelişimi konusunda verilen bilgilerin yetersizliği zorlukları artırır. Medya fantezileri, çarpıtılmış imajlar ve kişisel hayallerle örülü bir alanda, kadınların genellikle küçük çocuklarını bu fanteziye uymaya zorlamak için harcadıkları zaman, onların bakımı için nelerin gerektiğini anlamak için harcadıklarından fazladır. Küçük ve size bağımlı bir insan, bir dizi güçlü içsel ihtiyaç ve bu gerçek dışı fantezilerle karşı karşıya ka-

lındığında herhangi bir annelik zevkini tatma olasılığı, her şeyi yanlış yapma olasılığından çok daha azdır. Çocukların ihtiyaçlarını karşılama arzusu olarak başlayan şey, tam bir karmaşayla sonuçlanabilir.

Anneliğin tüm ihtiyaçlarınıza cevap vereceği umudu tehlikelidir. Çocuklar önceden tahmin edilemeyen yaratıklardır; ana babalarının fantezilerinin basit, pasif alıcıları değillerdir. Bir annenin annelik ihtiyacıyla çocuğun anneliğe duyduğu ihtiyacın tam olarak örtüşmesi kural değil, istisnadır. Bundan sonraki bölümde aile gerçekliğinin kadınların ona getirdiği kimi fantezi, umut ve ihtiyaçları nasıl çarpıcı bir biçimde ortadan kaldırdığı üzerinde duracağım.

IV. DERİNLERE GÖMDÜĞÜMÜZ DUYGULAR

Önceki bölümlerde kadınların hayatlarının diğer alanlarında çelişkili duygular ve sorunlarla karşılaştıklarında nasıl kendilerine muhtaç kişilere bakmaya ve anneliğe yönelebildiklerinden söz etmiştim. Bu çelişkiler kimi zaman işten, kimi zaman daha derin, bilince daha az çıkan duygulardan, bazen de her ikisinin bir bileşiminden kaynaklanır. Kadınlar için her şey daha kolay olsaydı çocuk sahibi olmamayı seçerlerdi demek istemiyorum. Ama bu, kadın ve erkeklerden farklı duygu ve ahlâki davranışların beklendiği, bireyciliğin başkalarına bakmaya engel olduğu bizimki gibi bir toplumda, kadınların tahammül edilmez çelişkileri çözmek için genellikle kendi çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamaya sığındıkları anlamına gelir.

Ama bugün yaşadığımız aile gerçekten bu çelişkilerin bazıları için bir *çözüm* sağlıyor mu? Hırs, rekabet ve düşmanlıktan kaçınmak için kendinizi aileye gömmek gerçekten işe yarıyor mu? Yoksa bu duygular aile içinde yeniden ortaya çıkıp kargaşaya ve hayal kırıklığına mı neden oluyor? Ve çocukların müdahale edilemeyen gelişmeleriyle annelerin ihtiyaçları ve yadsıdıkları her şey karşı karşıya geldiğinde anne-çocuk ilişkilerine ne olur?

Aileyi "tehlikeli" duygulardan kaçılacak bir sığınak bir cennet haline getirme girişiminde çelişkiler, kadınlar arasında bu defa çocuk konusunda yeniden başgösterir. Anneler arası rekabet ve yarış sık görülür. Annelerin çocuklarıyla birlikte devam ettiği bir kulüpte çalışan biri "sıkı bir kavga görmek istiyorsan biraz buralarda dolaş" demişti bana. Buna ihtiyacım yoktu, daha önce de yeterince görmüştüm: kimi zaman bir kadın diğerine burun büker, bazen atışırlar, hatta bazen fiziksel itiş kakış bile olur. Bir araya geldiklerinde anneleri kavgaya kışkırtan pek çok şey olsa da bir neden ağır basar: Bir çocuk kötü davranış olarak kabul edilen bir şey yapar, ama annesi bunu düzeltmez. "Oğlunuzun küçük kızımın saçını çektiğini görmediniz mi?" Bir kadının böyle bağırdığını duymuştum. Diğeri duymazdan gelince de odanın öbür köşesinden uçarak gelip küçük oğlanın saçını kendisi çekmişti.

Bu ancak "sorunlu", tartışmalarda birden parlamaya yatkın türden kadınların yapabileceği aşırı bir davranış olarak görülebilir; oysa bu tür davranışlar aslında tüm toplumsal sınıflarda, yüzeyin altında hep olagelen şeyleri sergiler. Anne ve çocuklar öylesine özdeşleşirler ki, kadınların saldırganlığı, rekabetçiliği ve kıskançlığı da içeren kendi gizli duygusal gündemleri yüzeye çıkar.

Günümüzde kadınlar açısından çocukları çok küçükken onlar için veya onlarla kurdukları ilişkiler en tehlikeli toplumsal alanı oluşturuyor. Bunu, ben de dahil pek çok kadının çocuklarını merkez alan arkadaşlıklar ve iletişim ağlarının bazen hayati önemde bir şey olduğunu bilmelerine rağmen söylüyorum. Çocuklar çevresinde gerçek bir arkadaşlık ve destek geliştirmek ve sürdürmek hiç de kolay bir süreç değil.Tabii ki uğraşmaya değer ama buna ulaşmak bazen kadınların kendilerinde yerleşmiş davranış kalıplarıyla yüzleşip onlardan kurtulmalarını gerektiriyor.

Bunu söyleyerek, yaygın bir ideolojiye ters düşmüş oluyorum.

Büyük ölçüde erkek özelliği olarak görülen düşmanca rekabeti aşabilecek ideal bir kadın dayanışması ve arkadaşlığının öne çıkarılmasından kısmen de feminizm sorumludur.O zamanlar vurgulanan, kadınlar arasındaki ortak bağlardı, rekabet değil. Bu görüşler artık sadece feministlere özgü idealler olarak görülmüyorsa da, kadınların anne olarak paylaştıkları işlerde karşılıklı özdeşleşme ve sevgi temelinde birbirlerine destek verecekleri ve kendiliğinden bir iletişim kurulacağı fikri hâlâ yaygın. Bu ilişkide düşmanlık ve rekabetçi duygular yok sayılıyor.

Oysa tam da bu iletişim ağlarını yüceltenler, aynı zamanda bunları sürdürmenin güçlükler ve tuzaklardan muaf bir çaba olmadığını da en kolay kabul edenlerdir. Kadınlar özel olarak birbirlerini desteklemek üzere toplandıklarında bile, zorluklardan bağışık olacaklarının hiçbir garantisi yok. Rekabet, genellikle çocuğun ne kadar hızlı geliştiği, okulda ne kadar iyi olduğu ve davranışları konusunda başgösterir. Çocuğun ağlarken susmasının ne kadar sürdüğü, ona kaç tatlı verdiğiniz, çocuğun kaçta yattığı gibi günlük konulara değinmiyorum bile. Bunların her biri ve hepsi kadınların annelik yeteneklerinin yansıması ve potansiyel çatışma kaynakları olarak görülebilir.

Clare, bir başka kadınla kurduğu karmaşık ve zor arkadaşlık deneyimini, anneliğin neleri icabettirdiğine ilişkin bazı basit görüşlerin ne kadar isabetsiz olduğunu açıkça gösteren bir örnek anlattı. Çocuklarıyla ilgili savunmacı tavırları ve kendilerini onlarla özdeşleştirmeleri, iki arkadaşın bozuşmasına neden olmuş. Clare, Val'e hamileler için düzenlenen kurslardan birinde rastlamış ve hemen anlaşmışlar. İkisi de öğretmenmiş, benzer şeylerle ilgileniyorlarmış. Çocukları (iki oğlan) iki hafta arayla doğmuşlar. Bebekleri bir yaşına gelene dek haftada en az iki kez buluşuyorlarmış. Clare, bu arkadaşlığı "son derece önemli" olarak tanımlıyor. "Her şeyden söz ederdik; bebeklerden, kocalarımızdan, işe dönmekle ilgili duygularımızdan."

Ama çocuklar daha hareketli ve aktif hale gelmeye başlayınca Clare onların ilişkilerini giderek daha güç bulmaya başlamış. "Benim Daniel'im Val'in oğlu Luke'dan daha girişken ve bağımsız. Luke biraz pasif. Küçücükken sürekli Val'e yapışır, onun kendisinden ayrılmasına izin vermezdi. Sonra, çocukların devamlı

oyuncakları birbirlerinin elinden kaptıkları ve itiştikleri döneme geldik. Bunun normal bir şey olduğunu düşünüyorum ama Val'le ben pek iyi idare edemedik. Küçük oğlum ne zaman saldırganca bir şey yapsa abartılı tepkiler verilmesine bozuluyordum. Val ona özür diletiyordu ve sonra da Daniel'in neden böyle davrandığı hakkında bir değerlendirme yapmak zorunda kalıyorduk. Ama Luke böyle bir şey yaptığında Val asla fark etmiyor ve ona bir şey söylemiyordu."

Küskünlük Clare'in sonunda Val'i çifte standartlı olmakla suçlamasına kadar büyümüş. "Esas olarak Daniel'in 'oyun' mu oynadığı yoksa 'edepsiz' mi olduğu konusunda korkunç bir kavga koptu. Val, Daniel'in çok saldırgan olduğunu ve onunla daha fazla ilgilenmem gerektiğini söyledi. O sırada işe dönmüştüm. Korkunç sinirlendim. Birbirimizi bir yıldan uzun bir zaman görmedik. Sonunda bir ortak arkadaşımız bizi bir araya getirdi. Hâlâ birbirimizden hoşlanıyoruz, ama bir daha çocuklarla birlikte bir araya gelmeyeceğiz. Bazen Val ve eşiyle akşam yemeği yiyoruz. Sürekli çocuklar hakkında konuşuyoruz, ama artık aile olarak karşılaşmak istemiyorum."

Bir arkadaşlığın ve ilişkinin böyle saçma nedenlerle tehlikeye atılması inanılmaz görünebilir ama kadınlararası arkadaşlığın tarihi böyle zayiatlarla doludur. Bir kadın, çocuğunun tercih ettiği mısır gevreğini küçümsedi diye bir arkadaşıyla nasıl bozuştuğunu anlattı. Bir başkası, kızının bir arkadaşının annesi, kendisi kızına Enid Blyton'ın kitaplarını okumasına izin veriyor diye dudak bükünce kopan tantanayı anlattı. Bu olaylar kadınların çocuklarının davranış ve eylemlerinin kendilerininkileri yansıttığı yolundaki derin endişelerinin bir sonucudur. Çocuklarının ayrı varoluş ve kimliklere sahip olduklarını kabul etmekteki zorluk, kadınları başka insanların çocuklarına ettikleri müdahaleleri kendilerine yapılmış gibi algılamalarına yol açar.

Beş yaşındaki Anna ve Catherine'in annelerinin arkadaşlığı buna dramatik bir örnek. İki anne işyerinde tanışmışlar çocukları üç ay arayla doğmuş. Böyle benzer geçmişleri, yaşları birbirine çok yakın kızları olan iki annenin birbirlerine yakınlaşmaları kaçınılmaz görünüyormuş. Ama kızlar tamamen farklı karakterdeymiş. Anna son derece gürültücü ve şamatacıyken, Catherine utan-

gaç ve içe kapanıkmış. Catherine büyüdükçe, Anna'nın saldırganlığından hoşnutsuzluğu belirgin bir hal almış. Beşinci yaş gününde Catherine'in annesi Sue vereceği partiye Anna'yı davet etmemeye karar vermiş.

Sue olanları şöyle anlatıyor. "Parti sürerken Anna'nın annesi telefon etti ve bana bağırmaya başladı. 'Anna'nın ne kadar üzgün olduğunu duymuyor musun?' dedi ve kızının hıçkırıklarını duyabilmem için telefonu uzattı." Anna'nın annesi çocuğun anlaşılabilir kırgınlığı ve güzel olan her şeye sahip olma yolundaki doğal arzusuyla ilgilenmek yerine "reddedilme"yle özdeşleşmiş ve çocuğunun duygularını kendininkileri maskelemek için kullanmış. İki kadın bir daha birbirleriyle konuşmamışlar. Bu hikaye de çok aşırı görünebilir ama kesinlikle atipik değil. Konuştuğum kadınların pek çoğu çocuklarının duyguları ve gelişmesiyle ilgilendiklerinde arkadaşlarıyla nasıl bozuştuklarına dair benzer hikayeler anlattılar.

Bu kadınların kendi zayıflıklarını, incinmişliklerini ve duygularını çocuklarınınkinden ayrı olarak görememeleri olgunlaşmamış bir özdeşleşmenin sonucudur. Anna'nın korunma altındaki dünyasıyla başöğretmene bağırmak üzere okula hücum eden anne öyküsü arasında çok küçük bir fark vardır. İkisi de anne babalarla çocukların arasında doğrudan empatinin ötesine geçen bir duygu karmaşası üzerine kuruludur. Bu çocuğunuzun korkuları ve kırgınlıklarına sempati duymaktan fazla bir şeydir; bu, onları kendinizin korku ve kırgınlıklarıymış gibi hissetmektir. Aslında Anna'nın olayında durum, kendi duygusal tarihinizi çocuğun dünya deneyimine empoze etmeyi de içerir.

Kadınların çocuklarıyla özdeşleşmeleri olumlu, kör bir "bağ"dan, hayatta kalmak için gereken (dişi kaplanın yavrularını korumasına benzeyen türden) yaşamsal bir öğeden farklı bir şey olarak nadiren tartışılır. Yine de bu güçlü ve genellikle de sorunlu bir ilişkidir. Görüştüğüm kadınlar çocukları, özellikle de ilk çocukları doğduğunda, kendi çocukluklarından kalan gömülü duyguların nasıl uyandığını anlattılar. Bunlar genellikle insanı işgal eden, çoğunlukla kafa karıştırıcı, bulanık duygulardır. Çoğunlukla çocuğun bakılacağı kesindir çünkü çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması, anneninkilerin karşılanması demektir.

Ama kendi çocukluk duygularını ve ihtiyaçlarını yeniden yaşamak, anneyle çocuk arasındaki özdeşleşmenin daha dolaysız bir bakım ilişkisini bozabileceği anlamına gelir. Kimi zaman kadınların çocuklarında hiçbir hayal kırıklığına katlanamamaları demektir. Kimi zaman tam tersi bir duyguya yol açar: Kendi acı verici muhtaçlıklarını hatırlattığı için çocuğun muhtaçlığına düşman olmak. Hangisi olursa olsun, sonuçlar karmaşık ve beklenmediktir. O kadar ki, bazı durumlarda normal toplumsal etkileşim kuralları bir kenara atılabilir. Bu bölüm bir başka kadının çocuğunun saçını çeken bir anne örneğiyle başlamıştı. Yetişkinlerin uydukları "normal" davranış kurallarından bu vazgeçiş, tipiktir. Yeni yeni yürümeye başlayan iki çocuğun itişmesine hışımla karışan, oyuncağı oğlunun minik hasmının elinden kapıp ve çocuğu sertçe iten bir kadın görmüştüm.

Bu iki örnekte, kadınların ilişkilerinin çökmesine neden olan, çocukların saldırganlığıdır. Bu yalnızca tesadüf değildir. Çocukların saldırganlığı patlayıcı bir alandır ve kadınların birbirleriyle ilişkilerini etkiler. Kadınlar kendi saldırganlık ve korkularıyla son derece karmaşık ilişkiler içinde olduklarından, çocuk evreninin bir parçası olan normal saldırganlık karşısında çoğu kez ne yapacağını bilemez, bu olguyla baş edemezler. Kadınlar, yetişkinlerin tepkileri tarafından yönlendirilene ve çarpıtılana kadar muhtemelen sıradan bir duygu olan çocuk saldırganlığını fazla abartma eğilimindedirler. Ama kadınların işteki saldırganlık ve rekabetten duydukları hoşnutsuzluğu tartışırken de görüldüğü gibi, kadınlar bu duyguyu kendileri hissettiklerinde ve/veya kendilerine yöneldiğinde, sarsıcıdır.

Saldırganlık, "post-feminist" sıfatı yakıştırılan günümüzde bile, kadınlar için büyük bir karmaşaya neden oluyor. Bu, kendi çocuğunuzun birilerinin canını yakmasını ya da canının yanmasını görmenin güçlüğünü aşan bir karmaşa. Saldırganın annesi kendi çocuğunun sizinkini incitmesini engelleyecek pek bir şey yapmadığında bunu kötü duyguların izlemesi şaşırtıcı değil. Ama bu duyguların daha karmaşık olduğunu açıklayan olağandışı denebilecek kadar dürüst bir kadınla konuştum. Anne'in biri kız biri oğlan iki çocuğu var; genellikle oğlu Michael'den yana ümitsiz olduğunu "kabul ediyor". "Ondan inanılmaz derecede utanıyorum,

hep de böyle oldu. Küçücükken bile başka çocukları itip kakardı. Oyun oynarken ya da kreşte ne zaman bir sorun çıksa, çocukların ortasında bir tanesi "Michael bana vurdu" diye feryat ediyor olurdu. Bazen ona vururdum, bazen akılcı davranmaya çalışırdım. Şimdi daha iyi ama okulda hâlâ sorunları var; sık sık dövüşüyor. Berbat bir mizacı var. Beni biraz ürkütüyor. Ama en azından hanım evladı olmasından korkmama gerek yok. Okulda dayak yiyenlerden biri olsaydı bundan nefret ederdim. Ama bazen de böyle yaptığı için ondan nefret ediyorum. En kötü anlarımda, olabileceklerden ürktüğüm için onu başımdan atmak istiyorum."

Anne'le kendi çocukluğu hakkında konuştuğumda, oğlunun saldırganlığına tepkisini arttıran başka şeylerin olduğu açığa çıktı. Dört çocuklu bir ailenin üçüncü kızıymış; en küçük kardeşi, "annemle babamın hep istedikleri oğlan"mış. Fazla paraları yokmuş: "Bütün oyuncaklarım ve giysilerim, ablalarımdan kalmaydı". Kendisini bir çocuk olarak "biraz mahzun" ve "gerçek bir hanım evladı" olarak tanımlıyor. "Herhangi bir yere gidemeyecek kadar çekingendim, her şeyden ürkerdim. Michael'in böyle olmadığına memnunum galiba. En azından başının çaresine bakıyor." Anne'in oğlunun saldırganlığıyla ilgili karışık hisler beslediğini fark etmek zor değil. Bir an "kendi başının çaresine baktığı" için ona neredeyse hayran görünüyor, bir an sonra aynı nedenle ondan nefret ediyor gibi. Belki de Anne'inki genelde güçlü oğulları hakkında kadınların hissettiklerine çok uç bir örnektir: Oğullarının bir zamanlar kendilerinin yaptığı gibi kaybetmemelerinden hoşnutluk duymak ama kötü olarak gördükleri duyguların herhangi bir dışavurumu karşısında da düşmanlık ve endişe hissetmek. Belki bu da kadınların kendileri için imkansız görünen tüm niteliklere erkeklerin sahip olmasını sağlama konusunda işbirliği yapma yollarından biridir.

Çocukların erken yaşlardaki saldırganlıklarını ve çabuk tepki vermelerini ortak tepkiler ve ortak standartlar gerektiren grup dayanışması uğruna görmezden gelinecek, gerekli bir kötülük olarak görmek de mümkün. Ama anneliğe yönelik çağdaş Batılı yaklaşımlar böyle bir çocuk anlayışına hiçbir biçimde sahip değiller. Yüzeyde, saldırganlık hoşgörülmüyor ve orta sınıfların genel rekabet etiği içinde çocukların sağlıklı beslenip beslenmedikleri,

erken konuşmaları ya da altı yaşında okumayı öğrenmeleri gibi konularla aynı düzeyde ele alınıyor. Feminizm iyi bir çocuğun - aslında mümkün olan en iyi çocuğun- barışsever ve saldırgan olmayan bir çocuk olduğu düşüncesini onayladığı için bu konuda özellikle suçlanabilir. Ama çocuk davranışlarını çevreleyen her şey gibi, saldırganlık da kolayca ana babaların ideolojilerine göre yönlendirilebilecek bir şey değildir. Pek çok feminist, "kadınsı" değerlerle koşullandırmanın saldırgan olmayan çocuk yetiştirmeye yeteceği yanılgısının, ancak patates ekip fasulye çıkmasını beklemek kadar gerçekçi olduğunu yaşayarak öğrenmek zorunda kaldı.

Ama bazılarımız bir adım geri çekilip durumun sandığımızdan daha karmaşık olduğunun farkına varırken, bazılarımız için bu durum, erkek-kadın, oğlan-kız arasındaki doğal ayrıma ilişkin geleneksel yaklaşımların yeniden güçlendirilmeye çalışılması gerektiğinin en iyi kanıtıydı. Saldırgan olmayan küçük kızlarıyla "övünerek" onları kadınların doğal üstünlüklerinin kanıtı gibi kullanan feministlere rastladım. Buna küçük oğlanların doğal saldırganlığıyla baş etmekteki güçlüklerden yaygın yakınma da eşlik ediyor. Polly Toynbee, *Guardian*'da buna tipik bir örnek veriyor. Kızları hoş ve yardımseverken, oğlunun yalnızca dövüşmeyi ve şiddet hikayelerini sevmesinden yakınıyor. Derinde bu durumdan hoşnut mu, yoksa mutsuz mu olduğu açık değil. Ama açık olan, oğlanların annelerin kendilerince kabul edilemeyen duyguların taşıyıcısı olabildikleri o çok eski yanılmanın gayet sağlam, yerli yerinde durduğu.

Kadınlardaki bu çözülmemiş ikilemlerin kızlar için vahim sonuçları var; anneleri kendi hayatlarının bir parçası olan saldırganlık karşısındaki korku ve güvensizliği bilinçdışı olarak kızlarına geçiriyorlar. Kızların saldırganlığının hâlâ bu kadar yaygın biçimde inkâr edilmesi ve bastırılması inanılmaz bir şey. Kızlar için -genellikle oğlanlar için doğal kabul edilecek biçimlerde- saldırganlıklarını göstermelerinin sonuçları çok şiddetli oluyor. Kendisini bir anarşist ve yeniçağ yolcusu olarak tanımlayan Jo, şimdiki gibi yaşamaya karar vermesinde rol oynayan bir etkenin de kızının başka hiçbir yere uyum gösteremeyeceğine inanması olduğunu anlattı. "Kendini güçlü hissetmesi ve eğer kendisine saldırırlarsa erkeklerle dövüşmesi için teşvik ettim onu. Küfretmenin

ya da dövüşmenin kızlar için erkeklerden daha kötü olduğunu düşünmüyorum. Dövüşmeyi onaylıyor değilim, ama kızım bunu yaptı diye ortalıkta dolaşan genç oğlanlardan daha kötü olmuyor bence. Annemin arkadaşlarından biri bana Rachel'in ağzı bozuk ve serseri olduğunu söyledi. Etrafımda böyle kadınların dolaşmasını istemiyorum."

Yalnız oğlanlara verilen üstü kapalı mesajların değil, küçük çocuklarla anneleri arasında patlak veren çelişkilerin çoğunun da altında yatan şey, saldırganlık konusundaki ikircikli yaklaşımdır. O kadar çok karışıklığa ve rekabete kaynaklık edebilen bu "saldırganlık", kadınların anne oldukları zaman rekabet duygularından kurtulacaklarına inananlara bir uyarıdır. Özellikle orta sınıf kadınlarıyla çocukları arasındaki karşılıklı ilişkileri ele alan herhangi bir araştırma, bu konunun mayınlı bir tarladan da öte tam bir savaş meydanı olduğunu açığa çıkaracaktır. Savaşanlar sık sık cephe değiştirir, hedefi şaşırır ama yine de birbirlerine zarar verirler bu meydanda. Anneler genellikle kendileriyle çocukları arasına duygusal bir mesafe koymayı beceremezler; çocukların yaptıkları ve oynadıkları genellikle annelerinin içsel dramlarının tekrar oynandığı bir tiyatrodur.

Şimdiye kadarki örnekler iki şeyi açığa çıkarıyor: Annedeki bastırılmış hisler çocukları olunca genellikle yeniden ortaya çıkıyor ve çocuk sahibi olmak sonuçta annenin içsel mücadelesini yatıştırmak yerine daha da kışkırtıyor. Örnekler anneliğin bir başka yönüne de işaret ediyor. Kadınlar anneliklerine kendi çocukluklarını taşımakla kalmıyor, eylemlerinin sonuçlarını tahmin etmeyi ya da denetlemeyi de başaramıyorlar. İlk çocuğunu 37 yaşında doğuran Sarah, kadınların nasıl kendi çocukluklarından zorlamalar, gerilimler ve tekrarlar taşıdıklarına ve yine çocuk önceden düşünüldüğü gibi tepki vermediğinde annenin nasıl öfke ve hayal kırıklığına uğradığına çok tipik bir örnek.

Sarah, bir anne olarak yapması gereken en önemli şeyin kendi kızına "yetenekli, iyi, çekici ve mutlu olma duygusu" vermek olduğunu düşünmüş. Ve ekledi: "Bu benim alamadığım bir şeydi. Her zaman yeterince iyi olmadığımı hissetmiştim. Şimdi annemle babamın benim için en iyiyi istediklerini görebiliyorum; çok yüksek istekleri vardı. Ama ben hep bunun şartlı olduğunu hissettim;

beni kabul etmeleri için iyi olmak zorundaydım." Buna tepki olarak Sarah, kızının yaptığı her şeyle tam olarak ilgilenmesi ve onun en küçük başarılarına bile onay vermesi, asla kendisini kötü biri gibi hissetmesine neden olacak şekilde "dırdır etmemesi" gerektiğine inanıyor.

Bu yöntemin Sarah'nın çevresindekiler açısından komplikasyon yaratacağı çok belliydi. Kocası onun kızlarını bir "saplantı" haline getirdiğini düşünmüş. Bu adamın ikinci evliliğiymiş ve önceki evliliğinden ergenlik çağında iki çocuğu varmış. "Kızımızın yaptığı şeyler onu benim kadar büyülemiyordu, benim ona fazla ilgi gösterdiğimi düşünüyordu. Dışarı çıkıp kendi kendine oynaması gerektiğini söylüyordu." Sarah, ailede büyük gerilimlerin ortaya çıktığını kabul ediyor. "Galiba kocamın ihtiyaçlarını inanılmaz bir şekilde geri plana atmıştım. Bu bir sorun, biliyorum, ama kızım tarafından öyle işgal edilmiştim ki, kocam ancak ikinci planda olabiliyordu. Çok anlayışlı davrandığı için şanslıyım ama şimdi dengenin kurulması için öteki uca ağırlık vermek gerektiğini görebiliyorum."

Burada tipik olan (ve sık sık işittiğim) şey, insanın çocuğu kendi yaşantısının acı veren yönlerinden korumaya çalışması. Bir önceki bölümde söz ettiğim Linda, kendi anneliğinin derininde kendi çocukluk deneyimlerine verdiği "tepki"lerin yattığı konusunda çok açıktı. En büyük arzusu, çocuklarını "güven"de tutmaktı ve bunun için her şeyi yapmaya hazırdı. Güvenliğin Linda için iki anlamı var. Birincisi evde kendisinin sürekli kavga eden annesiyle babasının arasında hiçbir zaman hissetmediği "mutlu" bir havayı sürdürebilmek, ikincisi ise iki çocuğunun asla korkutucu deneyimlere maruz kalmamasını sağlamak.

Çocuklarını korkudan korumak arzusunun kökleri derinde, Linda'nın çocukluk deneyimlerinde yatıyor. Kendisi küçükken ana babası ayrılmış ve ayrılık yıllar sürmüş. Bu süre boyunca annesi bir otelde çalışmış; geceleri Linda'yı da yanına alıyormuş. "Yabancı bir odada yatırılmaktan hiç hoşlanmıyordum. Başka bir çarem olmamasından hoşlanmıyordum; bu bana dayatılan bir şeydi. Çoğu zaman korkuyordum. Bir gece annem dışarı çıkmıştı ama o orada olmadığı halde ben hâlâ otelde uyuyordum. Odaya bir sarhoş girdi. Ben üst ranzadaydım, o da alttaki yatağa yattı. Bana dikkat bile et-

medi ama çok korkmuştum. Bu beni epey zaman rahatsız etti. Çocuklarıma böyle bir şey yaşatmak istemiyorum. Çocuklarımın nasıl olmasını istediğimi biliyorum. Kendilerini çok, çok güvenlikte hissetmelerini istiyorum ve bunu bozacak hiçbir şey yapmam. Annemin gerçekte başka çaresi olmadığını şimdi anlıyorum. Ama uzun süre ona karşı dehşetli öfkeliydim."

Linda, başka pek çok kadın gibi, kendi geçmişi ve neyi tekrarlayıp neyi tekrarlamak istemediği konusunda çok şey bilebilir ama çocukları her zaman buna uymaz. Evini sakin, huzurlu ve tartışma ve saldırganlıktan uzak tutmaya kararlıydı. Ama sonra bazen oğluna nasıl öfke duyduğunu anlatmaya başladı. "Bazen öyle münakaşacı ve öfkeli oluyor ki. Ondan neredeyse nefret ettiğim oluyor."

Çocuklara yönelik pek çok tepki, gizli duygusal gündemlerce şartlandırılır; çocukların kendi duygusal gelişimleri ona karşı ve onun çevresinde kurulur. Ama yalnızca çocuklar değil, öteki kadınlar da bu sorunlardan etkilenir.Sarah'nın çocuğuna karşı aşırı ilgisi belli bir tür orta sınıf anneler için sıradışı sayılmaz ama çevresindeki kadınlarda her çeşit gerilimi yaratır. Sarah, 18 aylık olan kızına hâlâ meme verdiği için annesinin kendisine karşı düşmanca bir tutum takındığını anlatıyor. Söylediğine göre başka kadınlar onun çocuk yetiştirme yöntemleri yüzünden "tam anlamıyla deli" olduğunu düşünmüşler; "çocuğa asla vurmadım, ağlamaya bırakmadım, geceleri beni rahatsız etmesine göz yumdum, hayatımı ele geçirmesine izin verdim. Sanırım bütün bunları inanılmaz buluyorlardı." Ama söylediğine göre genellikle bu eleştirilere kulak asmıyormuş. "Bunların çocuklarını terbiye edeyim derken terörize eden insanlar olduklarını düşünüyordum, onların öğütlerine ihtiyacım yoktu. Ama bir seferinde beni çok fazla, çok sık meme verdiğim, kızım ne zaman istese onu beslediğim için eleştiren bir arkadaşımla tatile gitmiştik. Onun eleştirilerinden rahatsız oldum çünkü belki ben de derinde bir yerlerde onun haklı olduğunu düşünüyordum."

Bu özel örnekte Sarah'nın çocuğuna yönelik "saplantılı" ilgisi, bir çocuğun ne kadar ilgi görmesi gerektiği yolundaki yaygın fantezilere tekabül ediyor. Annesi gibi muhafazakâr insanlar için Sarah tüm sorunları ve dezavantajlarıyla çağdaş anneliği temsil eder. Mu-

hafazakârlara göre bir çocuk ne kadar ilgi görürse talepleri de o kadar artar. Anneanne torununun "hayata alışması gerektiği"ni söylüyor. Gelenekçilerin amacı, çocukları yetişkinlerden az ilgi görmeye alıştırmaktır. Ama çağdaş tutumlar da bunun zıttı olan aşırılığa savrulmuş durumda. Penelope Leach gibi yazarlar, bir çocuğun yetişkinlerin ilgisini, tepkisini ve teşviğini almasının önemini öylesine çok vurguluyor ki, orta sınıftan pek çok çağdaş anne, çocuk yetişkinlerden sürekli uyarım almazsa "başarısız" olacaklarını düşünüyorlar. Tabii ki gerçeklik daha karmaşık ve zor; çok az sayıda ana baba böyle bölünmemiş bir ilgi verecek enerjiye ve zamana sahip. Bu yüzden konuştuğum kadınların çoğu kendi anneliklerini idealden uzak olarak tanımladılar.

Sarah'nın kızına tepkisinin etrafındaki insanlarda gerginliğe yol açması çok şaşırtıcı değil. Annelik anlayışının ardında kendi çocukluğunda yaşadıklarını tersine çevirmek yolundaki içsel bir ihtiyaç olabilir ama kızına gösterdiği ilgi, çağdaş ideale uyuyor. Bu ilginin haset ve karşı çıkmalarla karşılanacağı da açık. Ama Linda'nın çocuğu gibi Sarah'nınki de her zaman beklenen mutluluk ve memnuniyetle cevap vermiyor. "Bazen iyi bir anne olabilmek için her şeyi yaptığımı düşünüyorum. Bu konuda daha fazla kitap okuyamazdım, daha fazla düşünemezdim, daha fazla konuşamazdım... Ama n'oluyor, Sophie giysilerini giydirmeme izin vermiyor, bir sürü huysuzluk yapıyor. Ben de gerçekten güceniyorum. Onunla çok fazla ilgileniyorum ama yine de gerçekten zor olabiliyor. Bazen taşacak gibi oluyorum: çocuklarını döven, onlara günde ancak birkaç dakika ayıran annelerin çocukları giydirilirken uslu uslu duruyorlar. Burada ben ona mümkün olan en iyi koşulları sağlıyorum ama o kıyametleri koparıyor."

Hem çocuğun özerkliğini anlayamamayı hem de çocuk annenin beklentilerini ve hırslarını yerine getiremediğinde ona gücenmeyi görüyoruz burada. Sarah'nın anneliğinin aynı zamanda rekabetçi nitelikte olduğu kuşkusuz. Amacı yalnızca kendi çocukluğunu tersine çevirmek değil, aynı zamanda iyi sonuçlar almak. Annesiyle rekabeti başka kadınlara da yayılıyor. "Kendimi başka annelerle karşılaştırıyorum" diyor, "hiç de fena değilim." Bu bakımdan Sarah kendi kuşağının tipik bir örneği. En revaçta olan çağdaş annelik tarzı, önceki kuşakların değerlerine bir tep-

kiyi de içeriyor. Ama açıkça rekabetçi özellikler taşıyan bir tepki bu; önceki kuşak kadınları genellikle kızlarına yeterince kendine güven duygusu vermedikleri için suçlandıklarından, bu işi onlardan daha iyi yapma arzusu.

Bununla birlikte, Sarah'nın yorumları yararlı da. Rekabet duygularıyla hareket eden ve çocuğun özerkliğini engelleyen anne babanın, bu özerkliği kırmadan sonuçları denetlemesi mümkün değil. Konuştuğum bir başka kadının dediği gibi, "sanırım hepimiz ümitsizce, başarılı ana babalar olmak istiyoruz; çocuklarını dövenler bile kendilerince bunu amaçlıyorlar ve sonuçta kendi çocuklarımız üzerindeki denetimimiz çok az oluyor. Bir kek yapsam, denetim benim elimdedir; on seferden dokuzunda istediğim sonucu elde ederim. Ama çocuk yetiştirirken a'yı, b'yi ve c'yi yapabilirim, yine de hiçbir sonuç alamayabilirim. Belki de alabilirim, ama çocuğum benim üzerinde fazla denetimim olmayan ayrı biri olduğu için alamayabilirim de; sanırım bu gerilim yaratıyor." Sarah, kendi sahip olamadığını düşündüğü her şeye kızının sahip olmasını istiyor (kendine güven, ilgi, gerçekten değerli olduğu duygusu) ama çocuk Sarah'nın umduğu davranışları göstermediğinde, bütün bunları aldığı için kızına güceniyor. Ne kadar uğraşırsak uğraşalım her zaman bizim kendi ihtiyaçlarımız tarafından altüst edilmemiz tehlikesinin varlığını gösteren bir örnek bu da.

Bu, en açık biçimde anne ile kızı arasındaki rekabet ve haset konusunda görülür. Sarah gibi pek çok anne, kızlarına kendi görünüşlerine ve büyüdükçe de cinselliklerine değer verme duygusunu aşılamaya çalışırlar. Ancak bu pek de görüldüğü kadar kolay ya da sıradan bir iş değildir. Bir kadına verilen değer ve itibarın yaşla ve "görünüş"teki bozulmayla birlikte azaldığı bir kültürde, herhangi bir kadın için sonraki kuşaktan kadınları onaylamak genellikle zordur; özellikle de yansıtma ve özdeşleşmenin yaygın olarak var olduğu anne ile kızı arasında. İleri bir yaşta anne olan bir kadın bana nasıl küçük kızını kucağına alarak aynaya baktığını anlattı. Yalnızca bu taze yüzlü, minik yaratığın ne kadar muhteşem olduğunu değil, aynı zamanda kendisinin onun yanında ne kadar berbat ve yaşlı göründüğünü de düşündüğünü fark ettiğinde şok geçirmiş.

Bir başka kadın, bu duygulara bilinçli olarak ne kadar direnç

göstermeye çalışırsanız çalışın, annelerle kızları arasında rekabet ve hasedin olabildiğine ilişkin daha da acıklı bir hikaye anlattı. Kırk yaşlarındaki Jackie, kendisi yeniyetmeyken annesinin "stilden yoksun oluşu"nu nasıl küçük gördüğünü anlattı. "Ondan utanıyordum. Berbat göründüğünü düşünüyordum -demode ve cazibeden yoksundu. Şimdi, o dönemde ne kadar sıkıntılı ve şaşkın halde olduğunu biliyorum, ama o zaman bu nedenle ondan nefret ediyordum yalnızca. Altmışlardaydık, ben de modayla ilgileniyordum, olup bitenden etkileniyordum; annem kendi cinselliğim hakkında kendimi çok kötü hissetmeme sebep oluyordu. Cinselliği deniyordum, o da bana çok kötü sıfatlar yakıştırıyordu. Sanırım babamla ilişkisinin öylesine kötü olması böyle yapmasına yol açıyordu. Ama özellikle güç olan, şimdi on dört yaşında olan büyük kızımın beni bir zamanlar benim annemi gördüğüm gibi gördüğünü hissetmem. Kendine güvenmesini, kendini iyi hissetmesini sağlamaya çalıştım, şimdi beni küçük görüyor."

Bütün bu anlatımlardan açığa çıkıyor ki, ailedeki haset ve rekabeti gizlemeye çalışmak, gaz sızıntısına bakmak için kibrit çakmaya benziyor. Bu duygular ailede de ortaya çıkar ve aile bunların beslenmesi için mükemmel bir ortam sunar. Kadınlar minik bağımlılarına yalnızca bir başkasına bakmak yolundaki diğerkâm arzuyla bağlı olduklarını sanabilirler ama genellikle kendi bastırılmış duygu ve hırslarını da ilişkiye taşıdıklarını gözden kaçırırlar. Bu duygular kendilerini işyerindeki saldırganlık ve rekabetle tam olarak aynı biçimde ifşa etmeyebilirler; en beklenmedik yerlerde, yaşamı tam da bu duyguların batağına düşmemeye bağlı olan bireylerde su yüzüne çıktığında, daha da kötü olur.

Kadınların hırs ve rekabetlerini aileye yöneltmelerinde yeni bir şey yoktur. Geçmişte de kadınlardan kendi meslekleri ve eğitimlerini bırakmaları beklenirken, onların ketlenmiş hırslarının kocaları ve çocuklarında odaklanması sık görülen bir şeydi. Ama bu duygular ve çelişkiler ailede her zaman var olmuş olsa da, özdeşleşme ve olasılıkları son yıllarda sonsuzca genişledi. Artık çocuklar çevresine dönen rekabet sadece okuldaki başarıyı içermiyor - bu hâlâ çok önemli de olsa. Çocukla özdeşleşme beklentisi, bu yolla da annenin kendi ihtiyaç, hırs ve arzularının çocuğa yansıtılması, yeni çocuk bakımı felsefeleriyle inanılmaz boyutlara ulaştı.

Sorun yalnızca okuldaki rekabetin giderek daha erken başlaması, bebeğin ötekilerden önce emeklemesi, yürümesi, konuşması meselesi değildir. Aynı zamanda, rekabetin davranış ve duygular alanına da yayılmasıdır. Çocuk iyi toplumsallaşmış mı olacak, saldırgan ya da baskın mı olacak, yoksa çok mu pasif? Ve paradoksal biçimde, kadınların aileden özgürleşmesinin gündeme geldiği bir dönemde, psikologlar annenin bu duygusal uyarlanma, uyarım ve gelişme süreçlerinde mutlak anlamda merkezi bir rolü olduğunu vurguluyorlar. Bu yeni vurgunun karmaşa ve zorluk potansiyelini büyüteceği çok açık. Konu artık yalnızca çocuğun okulda ne kadar iyi olduğu değil, aynı zamanda bir insan olarak nasıl davrandığı olunca, özdeşleşme için daha geniş bir alan açılır. Çocuğun bazı şeyleri ne kadar iyi yaptığı ve davrandığı, annenin anne olarak yeteneklerinin doğrudan bir yansıması olarak görülür.

Çocuk yetiştirmek, kadınların çevremizi saran maddiyatçı değerlerin görünür sığlığını aşan diğerkâmlık ve sevgi duygularını gösterme ve yaşamalarına imkan verir ama aynı zamanda görülmemiş bir rekabet ve zorlanma karışımını da geliştirir. Aile genellikle varsayıldığı gibi güvenli bir yer değildir. Kadınlar mesleki değerlerin düşmanca rekabetine arkalarını döndüklerinde, genellikle kendilerini diğer annelere karşı rekabet içinde ve anne olarak yargılanıp yetersiz bulunma olasılığının getirdiği güvensizlik içinde bulurlar. Aslında kendi çocukları ve çocuklarının arkadaşlarıyla ilişkilerine bu ölçüde gerilim yaratıcı bir rekabetçiliği getirenler de genellikle işlerinden ayrılan kadınlardır.

Yaptıkları başka her şeyde olduğu gibi, burada da kadınlar sürekli omuzlarının üstünden geriye bakarlar; yaptıklarını değerlendirirler ve başka kadınların yaptıklarıyla karşılaştırırlar. Bu, kadınlara hep reva görülen reçetecilikle korkunç biçimde beslenen bir alışkanlık. Annelik, ya da daha çağdaş bir terimle "ana babalık", kadınların nasıl olmaları ve neyi başarmaları gerektiğine ilişkin reçetelerin en katı olduğu alandır. Kadınların yaygın fikirleri böylesine hevesle kabul etmeleri, onların ailedeki güçlüklerini daha da büyütüyor. Kadınların bu rekabetçi idealleri izlemekteki gönüllülükleri, kendilerini ezen yapılarla nasıl işbirliği yaptıkları konusunda kilit sorular ortaya çıkarıyor. Şimdi sıra bu sorularda.

V. İYİ ANNE OLMA İDEALİ

Kadınların kendi "kadınlık"larına ilişkin algılamalarının ne denli kaygı yarattığını ve aynı zamanda daha başarılı görünen diğerlerine yönelen düşmanca haset duygularının ne kadar güçlü olduğunu gördük. Bu iki konu, kadınların genellikle gereksiz zorluklar yaratan sorumlulukları ve rolleriyle ilgili mesajları içselleştirdiklerini gösterir. Kadın psikolojisinin bu yönü kendini en açık biçimde, kesin ve yaygın ideallerin ve baskıların kadınları etkin biçimde kendi duygularıyla ve çağdaş aile hayatının gerçekleriyle hesaplaşmaktan uzak tuttuğu annelikte gösterir.

Kadınlar olarak kendimizi sürekli başka kadınlarla karşılaştırır, kendimizi buna uygun olarak yeniden değerlendiririz. Bu karşılaştırmalar bizi değişiklikler yapmaya ve kendimizi yay-

gın idealle aynı çizgiye getirmeye çalışmamız için kamçılar. Erkekler de kıskançtır ve kendilerini ideallere göre değerlendirirler ama bu duygu kadınlarda genellikle daha merkezi ve daha yıkıcıdır. Kadınlar ideal beden, ideal sağlık, ideal çocuk, ideal ev imajlarının (eskiden bunlara stereotipler derdik) saldırısı altındadırlar. Bunlar hem cazibe, hem de doyumsuzluk kaynağı olarak işlerler; arzuyu kışkırtır, ama aynı zamanda hoşnutsuzluk yaratırlar. Kadınlık arzularına yönelik bu sonsuz kur yapma hali kısmen tüketim toplumunda kadın öznelliklerinin oynadığı kilit rolle ilgilidir ama aynı zamanda kendilerini kabul etmekte güçlük çeken kadınlar da yaratır.

Kadınların değişiklik yapmaya hazır oluşları son derece olumlu bir güç olabilirdi. Ama genellikle ideal peşinde koşmak kadınlarda olumsuz, içten değil dışardan dayatılmış bir şeydir ve idealler gerçeklikle çatıştığında kıskançlık, kendine yönelik eleştirel, yıkıcı duygular yaratır. Bu, annelik açısından özellikle zararlıdır. Orta sınıf kadınları yerleşik annelik ideallerinden daha kolay etkileniyorlar, ama konuştuğum tüm sınıflardan kadınların çoğu iyi bir annenin neye benzediğine, ne tip şeyler yapacağına ve bu ideali gerçekleştirebilseler kendi hayatlarının da ne kadar gelişeceğine dair net bir görüşe sahiptiler.

Çağdaş ideallerin 1950'lerde çocuk bakımı kitapları, reklam ve öğüt verici filmlerle yayılan annelik nosyonu kadar katı olduğunu söylemek istemiyorum. Konuştuğum kadınlardan pek azı kendi ideallerinin onlara sosyal hizmet uzmanları, sağlık uzmanları ve devlet görevlileri tarafından dayatılan bir şey olduğunu düşünüyorlardı; bu idealin daha çok kendi içlerinden geldiğini söylüyorlardı. Çoğu için yaygın ideal çok net olmayan, başka kadınlarda görülen, onlarda pişmanlık ve sık sık da haset uyandıran bir şeydi. Dolayısıyla kadınlar, sorunların gerçek kaynağıyla uğraşmak yerine sürekli olarak kendilerini yetersizlikle suçluyorlar.

Peki, çağdaş annelik ideali ne? İlginçtir, kadınların çalışıp çalışmayacağı konusu, aslında annelik idealinin daha derin yönlerine teğet geçiyor. Haziran 1991'de yapılan bir Gallup araştırması, görüşülen kadınlardan yarıdan fazlasının "yalnızca anne" olmaktan suçluluk duyduklarını, tam gün çalışan beş anneden dör-

dünün de kendilerini işi bıraktıklarında statülerini kaybeden ikinci sınıf yurttaşlar gibi hissettiklerini ortaya çıkardı. Bulgular bu konuda işittiğim çok sayıda benzer hikayeyi de doğruluyor. Elinizdeki kitap için yaptığım görüşmeler boyunca sürekli karşıma çıkan temalardan biri kadınların "yalnızca ev kadını ya da anne" olarak görülmekten duydukları endişeydi. Örneğin kısa süre önce sağlık ocağı hemşireliğini bırakan Hilary, bu kararı vermenin en güç yanının yalnızca anne olarak görülmek olduğunu söyledi. "Kocamın iş sahasında pek çok 'işkadını' var; iş yemekleri, kokteyller vb. yerlerde mümkün olduğu kadar sık kocama eşlik etmeye çalışıyorum. İnsanlar bana ne iş yaptığımı sorduklarında sohbet birden duruyor; bunun sadece benim kuruntum olduğunu da sanmıyorum. Hemen hemen her seferinde daha önce hemşire olduğumu ama çocuklarla birlikte olmak için ara verdiğimi anlatıyorum. Ama bu tamamen doğru değil. Tüm zamanımı anneliğe ayırmak istiyorum ama o tür yerlerde bunu kabul etmek istemiyorum."

Görüştüğüm kadınlardan bazıları çocuklarla birlikte evde oturma kararlarını pişkinliğe vurarak savunmak, kendilerinin bir zamanlar, kocalarının ise hâlen içinde oldukları iş hayatının değerlerine kayıtsız kalmak zorunda olduklarını hissediyorlar. Bazıları ise insanların "ne iş yapıyorsunuz?" sorusunu sorabilecekleri toplantılara gitmekten korktuklarını söylüyorlar. Hilary gibi, onlar da çocuk sahibi olmadan önce ne yaptıklarını söylüyorlarmış. Bununla birlikte, kadınlar daha çok işe bir şekilde devam etme azmindeler; "evde oturan eş" gibi görünmekten kaçınmak da bunun esas nedeni. Şaşırtıcı sayıda kadın, kocalarının evde oturan bir eşle evlenmek istemediklerini düşündüklerini söylediler. Örneğin beş yaşın altında dört çocuğu (ikisi ikiz) olan Pam, memur olarak yarım gün çalışıyor ama çalışan çocuklu kadın rolünü olağanüstü zor buluyor. Haftanın beş sabahı evden yedi buçukta çıkıyor, dört saat çalışıyor ve öğle yemeği saatinde evi annesinden teslim almak üzere koşturuyor. Bütün zamanını çocuklarla geçiren bir anneden beklenecek her şeyi yapıyor: Alışveriş, yemek pişirme, temizlik, çocukların oyalanması. Bu şekilde yaşama kararı, büyük ölçüde kocasının görüşleriyle ilgili endişesinden kaynaklanıyor gibi görünüyor. "Kocamın yalnızca bir

ev kadınıyla evlenmekten memnun olacağını sanmıyorum".

Peki, ideal olan "evde oturan anne" olmak değilse nedir? Annelikle ilgili endişelerin ne kadar çok kadında aynı değilse bile çok benzer olduğunu görmek beni çok şaşırttı. Çoğu, anne olarak "hayatını oturtmuş" olduğu için hayatı daha kolay ya da daha rahat görünen en az bir başka kadın tanıyor. Çoğu, kendileri de bu iyi anneye benzeyebilseler, hayatlarının ters giden bir yaşam mücadelesi olmaktan çıkıp saf bir barışa ulaşacağına inanıyor. Çağdaş iyi anne nosyonunun en önemli öğesi, annenin çocuklarına verebileceği sonsuz enerji, özellikle de çocukların gelişimlerini ilerletmek için çeşitli yaratıcı etkinlikler düzenleme konusundaki sonsuz şevk. İdeal anne yalnızca anneliği atlatmayı düşünmez, onu biçimlendirir; çocuklarını pek çok teşvik edici ve eğitici etkinlik içinde kendi potansiyellerini bulmaya yüreklendirir. Konuştuğum orta sınıf kadınlarının çoğu, kendilerini çocuklarla "yaratıcı şeyler yapmaya" adayan kadınlara haset duyduklarını ifade ettiler. Bu yeteneğe sahip olan, çocuklarla resim yapan, onları teşvik edecek oyunlar düşünen ve bunlardan zevk alan kadınlar (genel olarak konuştuğum kadınların çoğu böyle olmadıklarını düşünüyorlardı) onları geriyor.

Bu ideal ailelerin sahip olduğu varsayılan nitelikler, yaptığım görüşmelerde olağanüstü benzer biçimlerde ifade ediliyordu. Bu nitelik temel olarak, kitle kültüründen uzak durmaya ve kişisel gelişimi besleyip teşvik etmeye hazır olmalarıydı. Bir kadın, arkadaşının ailesinin yaratıcılığını tarif ederken bu konuda pek çok şey anlattı. "Arkadaşıma hayranım... Dört çocuğu var ve sürekli onlarla bir şeyler yapıyor. Bütün çocuklar müzik aletleri çalıyorlar, genellikle de birlikte çalıyorlar. Onun gibi bir şeyler yapacak enerjim yok. Benimkiler televizyonun karşısında oturduklarında rahatlıyorum."

Kadınlara kendilerini ne zaman yetersiz anneler olarak hissettiklerini sorduğumda, çoğu benzer sözlerle cevap verdi; çocuklarıyla yaratıcı ve teşvik edici bir şeyler yapmak için ne zamanları ne de enerjileri vardı. Daha da kötüsü (eğer samimi iseler), her zaman hevesleri de olmuyordu. Tekrar tekrar aynı şeyleri duydum. "Çocuklarla birlikte yeterince bir şeyler yapmıyorum", "çocuğuma yeterli kişisel ilgiyi göstermiyorum", "ona

keman çalmayı, okumayı, yabancı bir dili öğretecek enerjim yok". Görüşmeyi yaptığımız sırada tekrar tam günlük işe dönüp dönmemeye karar vermeye çalışan üç çocuk annesi bir kadın, şöyle demişti: "Benliğimin yarısı gerçekten çocuklarla sürekli beraber olmanın, onlarla kalıp küçük oyunlar icat etmenin, bir şeyler yapmanın ve yaratıcı olmanın, onları teşvik etmenin, filan hoş olacağını düşünüyor. Ama şimdi bile, tamgün çalışmadığım halde, çocuklar olmadan önce yapacağımı düşündüğüm, yapmam gerektiğini hissettiğim şeyleri yeterince yapmıyorum. Benliğimin diğer yarısı işe dönmek ve doğru dürüst bir iş yapmak, gerçekten beynimi kullanmak istiyor."

Kadınları incittiği anlaşılan şey, aileye verdiklerinin idealden çok uzak olduğunu hissetmeleri. Genellikle sinirli oluyorlar ve çocuklara bağırıyorlar. İdeal olarak, çoğu bunun hiç olmaması gerektiğini biliyor; çoğu, sonradan aile hayatını kötü idare ettiklerini düşündükleri için kendilerini azarlıyorlar. İki çocuk annesi bir kadın idealle gerçeklik arasındaki uyumsuzluğu nasıl algıladığını şöyle tarif etti. "Çoğunlukla küçük oğluma yeterince vakit ayıramadığımı hissediyorum. Sürekli bir şeyleri aceleyle yetiştirmeye çalışır gibiyiz. Sabahları çalışıyorum ve kendi kendime 'öğleden sonraları oğlumun' diyorum. Ama bu böyle olmuyor. O uyuyor, sonra bir yerlere gidiyoruz. Her an bir yerlere koşturur gibiyiz, yalnızca oturup bir şeyler yapmanın zamanı bir türlü gelmiyor."

İdeal açıkça anlaşılmış, en azından içselleştirilmiş gibi görünse de, çoğu kadın açısından bu ideale ulaşamamanın nedeni yalnızca gündelik hayatın gerilim ve zorlukları değil. Çok sayıda kadın bu meşguliyetleri genellikle sıkıcı bulduklarını bana suçlu bir biçimde "itiraf" ettiler; çoğu da sık sık çocuklara sırtlarını dönmeyi tercih ettiklerini kabul ettiler. Yemek pişirmek ve temizlik yapmak bile tercih edilebilir şeylerdi. "Bunları yaparken en azından düşünebiliyorsun" dedi biri. Bu işlerin sonunda bile en azından belli belirsiz bir şeyleri başarmış olma duygusu oluyor, oysa çoğu kadın kendilerini çocukların oyunlarına ve etkinliklerine tamamen verdiklerinde, kendi kimlikleri ve ilgilerinin ortadan kalktığını hissediyor.

Görüştüğüm kadınlardan yalnızca birkaç tanesi kendilerini ço-

cuklarının gelişme çabalarına adamaktan hoşlandıklarını söylediler. Biri, çocukların etkinliklerinin kendisine çocukluk zevklerini yeniden keşfetme şansı verdiğini anlattı. Bir başkası, küçük oğluyla birlikte bir aile atölyesine devam ettiklerinden beri, oyuncak yapmak gibi daha önce hiç gelişmemiş yetenekleri olduğunu keşfettiğini anlattı. Bunun sonucu, büyük mağazalara oyuncak bebekler, palyaçolar yapıp sattığı bir dönem olmuş. Ama bu iki kadın istisnaydı. İşittiğim hikayelerin büyük bir bölümü, annelik idealine erişememekten dolayı duyulan suçluluk ve pişmanlıkla ilgili hikayelerdi.

Çocukların gelişimine gösterilen bu etraflı ilgi onlar okula başladıklarında sona ermediği gibi, okul çocuklarına daha fazla, daha çeşitli etkinlikler yaptırmak gerekiyor. Çocuklar yüzme derslerine, seramik sınıflarına, Fransızca kulüplerine yazılıyorlar. Orta sınıflar için, bu sınıfın inançlar bütününde gerçek bir kilit noktası olduğu anlaşılan zorunlu keman ve piyano dersleri var. Ülkenin her yanında, bıkkın bir çocuk güruhu müzik derslerine sürükleniyor, müzik aletleriyle çalışmaya zorlanıyor, günün birinde çocuklarına bu zevki ve yeteneği kazandırdıkları için kendilerine teşekkür edileceğine inanan asabi anneleri tarafından azarlanıyorlar. Çocuklar yakınır ve birkaç ay direnirlerse kurtulabiliyorlar, ama herhangi bir hoşlanma belirtisi gösterme hatasını işlerlerse, vay hallerine... haftada bir yerine iki ders yapmak zorunda kalıyorlar. İşte imtiyazlı olduğu söylenen orta sınıf çocuklarının, annelerinin endişeleri ve isteklerince belirlenen hayatı.

Çocuklar için refahın ve boş zaman imkanlarının artışı ve buna karşılık devletten yardım görülebileceğine olan inancın ortadan kalması, anneleri daha da zor bir duruma sokuyor. Anneler yalnızca devletin sağlamadığı bu yardımı telafi etmeye çalışmakla kalmıyorlar; yeni bir roller bütününü de üstleniyorlar. Çocukların giderek daha çeşitli, yaygın ve pahalı bir hal almış olan sosyal hayatını idare etmeleri gerekiyor, üstelik çocuklara yönelik sokak kültürünün giderek daha güvenilmez bir seçenek haline geldiği bir toplumda... Ama çok az kadın bunu bir toplumsal sorun olarak görüyor. Tersine, kendilerini "ideal anne"yle karşılaştırarak aşağılamaya devam ediyorlar. Yanlışlığın kendilerinden beklenen

şeyde değil, kendi yaklaşımlarında olduğunu söylüyorlar.

İdeal anneyle ilgili bu duyguların merkezinde, gerçekten iyi bir annenin, aile hayatının tüm güçlükleri ve baskılarıyla başa çıkabilecek kadar annelikten *hoşlanan* biri olduğu fantezisi yatar. Şaşırtıcı biçimde, bugün kaç anne, görüştüğüm kadınlardan kaçı daha önce çalışıyor olursa olsun, gönüllü olarak ve yürekten anneliğe karar veren ve işle evin çelişkili taleplerine boyun eğmeyen kadınları ısrarla ve derinden idealleştirme gibi bir durum söz konusu. Telefon şirketinde tamgün çalışan bir anne olan Marie, tanıdığı en iyi anneyi anlatırken, pek çok kadın adına konuşuyordu. "Bir arkadaşım evde oturmaktan çok mutlu, çeşitli oyunlar düzenliyor, bebekler yapıyor, buna bayılıyor. Evet, onu kıskanıyorum. Gerilimsiz yaşayabilmek iyi olurdu. İstediğimin evde oturmak ve çocuklara bakmak olduğunu söyleyebilmek hoş olurdu. Ama yapmak istediğim bir sürü şey var. Böyle bir karar vererek mutlu olabileceğimi sanmıyorum ama olabilmeyi isterdim."

Bu durumda, ideal anne yaratmakta kritik noktanın *tutum* olduğuna dair güçlü ve ısrarlı bir inanış var. Kaderleriyle ilgili tatminsizliklerini ifade eden kadınlar, ister koşulların baskısı ve zorlamasından kaynaklansın, ister çalışmaya karar vermelerinden ya da buna muhtaç olmalarından, eğer kendileri böyle zor ve çelişik duygular içinde olmasalar, her şeyin daha iyi olacağı kanısındalar. Konuştuğum sırada ilk çocuğu bir yaşında olan Lorna, bu duyguyu özellikle açık ve kendini analiz edebilen bir biçimde ifade etmişti. "Yan komşum bebeğiyle birlikte olabilmek için çok iyi bir işi bıraktı. Bundan memnun gibi görünüyor, bunu anlamakta güçlük çekiyorum. Sanırım bir şekilde -nasıl söyleyeyim- onu kıskanıyorum. Kıskandığım şey hayat tarzı değil, çünkü çalışmadan oturmak istemem. Ama, iyi anne anlayışım sürekli çocuklarla birlikte olmaktan hoşlanmak olduğu için, onun iyi bir anne olma yeteneğini kıskanıyorum. Bunun yanlış bir algılama olduğunu tahmin ediyorum ama inanacak biçimde yetiştiriliyoruz: İyi bir anne kendini çocuklarına adar, buna bayılır ve tamamen tatmin olur. Bu ideale uygun yaşayamadığım için suçluluk da duyuyorum. Ben böyle değilim. Keşke böyle olabilseydim... Hayat çok daha basit olurdu."

İyi annelikle ilgili bu düşüncelerin arkasında genellikle kadınların kendi duygu ve tutumlarını değiştirerek şartlarını da değiştirebilecekleri bakışı vardır. Kadınlar "çocuklarla daha yürekten birlikte olabilmek için" kendilerini değiştirmek istediklerinden esefle söz ederler. Yine Marie, annelerin kendi duygularını sorun olarak tanımlıyor. "Hırslıyım, bu da büyük sorunlardan biri. Bir aileniz oldu diye hırslı olmaktan vazgeçemiyorsunuz. Öteki alanlarda iyi olmayı istemekten vazgeçemiyorsunuz; bunu frenlemek çok zor."

Ürkütücü olan, değişen istihdam kalıpları ve tutumlarla geçen on yıllara rağmen iyi annelik konusundaki geleneksel anlayışın ısrarla yerinde kalması. Gerçekten, iyi annelik hâlâ mutlak diğerkâmlık düşüncesini canlandırıyor; çocukları sonsuza dek sırtında taşıyan biri biçiminde, dört yaşındaki çocuğunun hayali oyununa katılmak için elleri ve dizleri üzerinde emekleyen biri biçiminde. Örneğin "modern" annelerle ilgili bir makalede "dikkat çekecek kadar şık ve isteriklikten uzak bir modacı" olan Georgina Godley, kendi idealinin "ışıltılı, sevgi dolu, herkesi kendisinden önce düşünen" annesi olduğunu söylüyor (*Evening Standard*, Aralık 1990). Bu idealin çağdaş ekonomimizde ne kadar gerçekçilikten uzak olduğu hiç araştırılmıyor. Ama ideal ne kadar zor ve imkansız olsa da, kadınlar hâlâ mutlak diğerkâmlıkta her yetersiz kalışlarını kişisel bir başarısızlık gibi yaşıyorlar. Herkesin bunca suçluluk duymasına şaşmamak gerek.

Geçmişte, annenin diğerkâmlığı görece daha basit biçimde çocuklarını doyurmak, giydirmek ve güvende tutmak için kendi ihtiyaçlarını bir kenara bırakan kadın anlamında algılanıyordu. Çağdaş fantezilerde diğerkâmlık daha ileri gidiyor. Çocukların derin, sadece kendilerine özel ve tam bir ilgiye muhtaç oldukları kabul ediliyor; gelişim süreçlerinde onları dinleyecek, duyacak ve onlarla oynayacak bir yetişkine ihtiyaç duydukları varsayılıyor.

"Erken öğrenme", çağdaş hayatta annelerin muhtemelen en büyük sorunu oldu. Son kırk yıldır çocukluk çağıyla ilgili yazılanlarda algılama ve zekânın erken gelişimine dikkat gereği, çocuğun çevresi tarafından teşvik edilmesi gerekliliği sürekli vurgulandı. Bunu tartışacak değilim. İlginç olan, bu teşvikte sorumluluğun ne kadarının anneye düştüğüdür. "Çocuğunuzun İlk

Öğretmeni Sizsiniz" diye uyarıyor bir kitap bizi; bu mesaj çocukların gelişimiyle ilgili hemen tüm yazılarda destekleniyor. Aslında, bu konudaki teorilerin çoğunda anne yalnızca eldeki tek yetişkin olduğu için en iyi seçenek olarak görülmüyor; anne en iyi seçenek, çünkü annenin oluşturduğu çevre çocuğun zihinsel gelişiminin teşvik edilmesi için ideal olarak görülüyor.

Duygusal ve zihinsel gelişimin bu şekilde sarılıp sarmalanması, çağdaş annelik idealinin 1950'lerdekinden daha çok şey gerektirdiği anlamına gelir. O zamanlar anneden beklenen esas şey, çocuğa güvenli ortam sunmasıydı, bunun için de çocuğun yanında bulunması yeterli sayılıyordu. Feminizm kısmen bu kısıtlayıcı ideolojiye bir meydan okuma olarak çıktı. 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında, Fay Weldon, Doris Lessing gibi romancılar sık sık tekrarlanan "kendini kurban eden anne" felaketlerini örneklemişlerdir. Başkalarına bağımlı bu çocuk-kadınlar çocukları büyür ve evi terk edip gitgide daha çok ücretli işe dayalı kimliklere değer veren topluma katılırlarken nasıl travmalar yaşar diye sordular bu romancılar. Eş olmaktan başka kimlikleri olmayacaksa boşanmayı nasıl atlatacaklardı? Oğlanlarla aynı eğitimi alan kızlar ve genç kadınlardan kocaları ve çocukları uğruna her şeyi bırakmaları neden bekleniyordu? Ve neden çalışan anneler dışlandılar ve nevrozlardan çocukların suç işlemesine, toplumsal sorunlara kadar her şey yüzünden dışlanıp suçlanıyorlardı? Kısıtlayıcı ideallerin bu feminist meydan okuyuş karşısında eriyip gittiği ve kadınların suçlama ve eleştirilerden uzak, sorunlarına çözüm bulacakları bir ortama kavuştukları sanıldı.

Oysa mesele çok daha karmaşık. Annelerden artık zamanlarının yüzde yüzü talep edilmese bile çağdaş idealler pek çok bakımdan kadınlar için ulaşılması daha zor ve yorucu nitelikte. Üstü örtülü talepler, raflarımızda habire çoğalan çok sayıdaki çocuk bakım rehberlerinden çıkarsanabilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri çıkan çoğu çocuk bakım kitabı gibi, bunlarda da vurgu ahlâki ya da fiziksel konulara değil, duygusal ve psikolojik olarak doğru davranmaya yapılmış. Oysa çağdaş duygusal gündem 1950'lerin ve 60'larınkinden çok farklı. O zamanlar yanlış tuvalet eğitimi alan ya da alıştığı battaniyesi elinden alınan çocuğun geri dönüşsüz biçimde psikoza itilip itilmeyeceği en-

dişesinin arkasındaki itici güçler, Freud ve Winnicott'tı. Nihaî amaç, hep çocuğun güvenliğiydi. Şimdi kadınlardan artık öyle tamamen eve bağlanmaları beklenmese de, bir dizi eğitsel ve psikolojik ihtiyacı karşılamak zorundalar. Günümüzde annelikle bağlantılandırılan terimler çocuğun kişisel gelişimine ilişkin vaadlerle dolu. İyi ana babalık "teşvik edici bir ortam yaratmak", "evdeki çelişkileri azaltmak", "çocuğun öz saygısını geliştirmek" ve "çocuğun kişisel gelişimine yer açmak" anlamına geliyor. Ama bu özgürlükçü ve gevşek jargonun arkasında çok daha yorucu bir gündem var. Aile "dinleme zamanı" ayırarak idare edilmesi gereken bir yer. Alan yaratılmalı, ihtiyaçlar karşılanmalı ve hedefler tayin edilmeli. Çocuğun kişisel gelişimini kolaylaştıracak her şey yapılmalı, bu da duygusal ve eğitsel ihtiyaçların karmaşık bir biçimde yönlendirilmesi anlamına geliyor.

Kendini bu tür bir anneliğe gönüllü olarak adayacak herkes, gerçekte çok zor bir görev üstleniyor demektir. Anneler "fedakâr anne" olmanın yanı sıra, çocuğun ilk öğretmeni, terapisti ve ev idarecisi de olmak zorundalar artık. Sanki çocuğa eskiden dış dünyada verilen tüm bu nitelik ve yeteneklerin artık ailede verilmesi, ya da en azından burada organize edilmesi gerekiyormuş gibi. Çoğu kadın bu ideale erişmenin imkânsızlığının farkında (bilinçli olarak ya da yalnızca ona ulaşmakta başarısızlığa uğradığı için) ama bu kendilerini suçlu hissetmelerini engellemiyor.

Bir Amerikan programı ideal ana babalıkla çağdaş kadınların hayat gerçeklikleri arasındaki uçurumu özetliyor. Bunu ikisi arasındaki karşılıklı aykırılığı sergileyerek değil, bir çözüm önererek, yaranın üstüne bant yapıştırarak yapıyor. Gerçeğe Uygun Ana Babalık (Reality Attuned Parenting-REAP), çalışan kadınları hedef alan bir "psikolojik program". "Gerçeğe Uygun Ana Babalık"ın insanın kendi kusurlarıyla daha gerçekçi bir şekilde yüzleşmesini gündeme getirecek zannettiyseniz fena halde hayal kırıklığına uğrarsınız. Tersine, hep çocuğunuzun yanında olmasanız bile sizi en azından psikolojik olarak tamgününü bu işe ayıran bir anne olmaya hazırlamayı amaçlıyor. Fikir, çocuğunuzun onun hissettiği her şeyi her zaman anlayabileceğine inanmasını sağlayacak şekilde kendinizi çocuğunuzun ihtiyaçlarına aşırı duyarlı hale getirmek üzere eğitmeniz. Bu, çocuğun içinde her zaman onun ih-

tiyaçlarını anlayan "uyanık" bir arkadaş taşımasını sağlar.

Bu hayalî kişi her zaman rahatlık dağıtmaya hazırdır, genellikle de çocuğun ruh halinin bir tür "aynası" olarak. Böylece, örneğin çocuk yerde avaz avaz haykırırken, annenin cevabı onunla karşı karşıya gelmek yerine, "gerçekten çok öfkeli olduğunu görebiliyorum" olmalıdır. Anne, çocuğun ruh hallerine ve ihtiyaçlarına duyarlı olarak, ne olursa olsun kontrolü elinde tutabilecek, güvenli bir "öteki" yaratabilir. Temelde bu fikir Melanie Klein'in çocuğun başka ilişkiler kurabilmesi ve dünyada kendini güvende hissetmesi için iyi anneyi içselleştirdiği düşüncesinden çok farklı değildir. Ama Gerçeklikle Uyumlu Ana Babalık'ta bu iyi annenin yaratılması çocukluk fırtınalarını atlatıp sürekli onun yanında olmaktan öte bir şeydir. Artık, çocuğun yanında olmasanız bile mış gibi yapabilmenin yollarını öğrenirsiniz. Çocuk kreşte ya da bakıcıda olabilir. Günün herhangi bir saatinde çağırılabilen arkadaş geldiği sürece bu ona zarar vermez. Düzenli sabah telefonları (bu sırada çocuk bakıcısının çocuğa sizin en sevdiğiniz parfümü koklatması ya da elbiselerinizi elletmesi gerekir) anneyi her an hazır ve nazır tutma tekniklerinden biridir.

Anneler bu tür programları, birbiriyle çatışan "çalışan anne" ve "her an emre amade eğitici" ideallerinin yarattığı sorunun çözümünü bulmak için izlemiyorlar. Tersine, ya ikisi de olmak için kendilerine işkence ediyorlar, ya da ikisini de yapamadıkları için suçluluk duyuyorlar. Çağdaş annelik fikrinin ne kadar karmaşık ve sıkıntılı olduğunu anlamak için kitaplara ya da davranış programlarına ihtiyacımız yok. Kiminle konuştuysam, uymaya çalıştıkları baş edilmez değilse de çok güçlü bir ideal anlayışları vardı, ya da yıkmaya çalıştıkları bir eski idealleri. "Çoğuna göre daha iyi bir anne olduğunu" söyleyebilen sadece bir kişi çıktı. Çoğu kendini genel anlamda yetersiz, sıklıkla da bir veya iki özel arkadaşlarıyla karşılaştırdıklarında yetersiz hissediyordu.

Böylece, giderek daha fazla sayıda anne çalıştığı için, kötü ana babalığın sonuçlarına dair fikirler ve iyi ana babalara düşen görevler giderek daha acil bir hal alıyor. Hemen hemen tüm annelerin başındaki bu zorunluluklar, görevler ve yetersizliklerin yanı sıra, pek çoğu, genellikle de kendi anneleri, kız kardeşleri ve öteki kadınlar tarafından izlenmekte oldukları duygusu taşıyorlar.

Tek bir sürçme (çocuğun davranışları ya da eğitimindeki başarısızlıklar anlamında), annenin seçimlerinin yanlışlığının kanıtı olarak kullanılacaktır. Bu yüzden kadınların hayatı gelişmek yerine daha da kötüye gidiyor. Çoğu ailenin taksi şoförü ve işletme yöneticisi işlevlerini yerine getirmek zorunda hissediyor. Doğum günü partilerine katılıyorlar, derslere ve okuldışı etkinliklere katılıyorlar; kendilerini geziler düzenlemek ve okul etkinliklerine katılmak zorunda hissediyorlar.

Büyüklüğü ne olursa olsun, bir aile için bu hayat sahiden çok zor olabilir. Geçirdiği rahim ameliyatından sonra eski yaptıklarını sürdürmeyi çok güç bulan Cathy, "bazen çıldıracağımı sanıyorum" dedi. "Bütün düzenlemeleri sürekli aklımda tutamıyorum. Anlatırken önemsiz geliyor ama yalnız vaktinizi değil, kafanızı da meşgul eden öyle çok şey var ki. Çocukları okullarına bırakmak için günde altı kez gidip gelmem gerekiyor. Sonra izcilik ve matematik grupları gibi başka etkinliklere çocukları götürmek gibi karmaşık düzenlemeler de yapmam gerekiyor. Sonra bitip tükenmez sosyal faaliyetler ve doğum günü partileri var. Çoğu zaman idare etmeyi becerebiliyorsun ama bir adım geri atıp hayatına baktığında, ne yapıyorum ben diye düşünüyorsun."

Mary'nin hikayesi de ideallerle hayatın gerçekleri arasındaki uçurumu ortaya koyuyor. Üçüncü bölümde söz edildiği gibi, Mary'nin dört çocuğu var. "Doğum sürecinin kendisini büyülediğini" söylüyordu ve film yapımcılığı işini bırakıp tüm zamanını çocuğuna ve Ulusal Doğum Konseyi'ne vermeye başlamıştı. Şimdi hayatından son derece hoşnutsuz. "On yıldır çocukları oradan oraya taşıyıp duruyorum ve bunu daha fazla sürdürebileceğimi sanmıyorum. Çünkü Londra'da yaşıyorum ve günde en az altı kez bir trafik düğümünün içinde bekliyorum. Çocukların yaptığı her şeyin önemli olduğunu düşünüyorum-jimnastik, müzik dersleri, doğa kulübü vs. Ama artık dayanamıyorum. Sıkıldım, kendimi yalnız hissediyorum çünkü öteki annelerin çoğu çalışıyor. Bazen buna değiyor gibi geliyor ama öteki günler umurumda olmuyor. Arabaya bir kez daha binmektense çocukların oturup pembe dizileri seyretmelerini tercih ederdim."

Bir kadının çalışıp çalışmaması konusunun bu aşamada iyi an-

neliğin ne olduğu yolundaki daha derin sorundan kopartılmış olması ilginç. Açıktır ki, çalışıp çalışmama sorusunu çevreleyen idealler ve rekabetler var, ; ama tuhaf bir biçimde, bunlar, anneliğin huzurlu, diğerkâm ve çocuğun gelişimini, zihinsel ve yaratıcı potansiyelini sağlayıcı nitelikte olup olmadığı sorusundan daha sorunsuz gibi görünüyor. Çalışan anneler çocuk bakımına ilişkin endişeleri ve kendileri için zaman bulabilmenin güçlüğü yüzünden kendilerini baskı altında hissediyorlar. Ama çalışmayan anneler de kendilerini aynı şekilde hissediyor gibi görünüyor. Her ikisi için de mesele, çocuğun giderek artan talepleri, azalan kamu yardımı ve mutlak fedakârlığa dayalı çocuk bakımı felsefesi yüzünden kendileri adına bir şeyleri nasıl koruyabilecekleri.

Kadınlar artık erkeklerin kölesi olmayabilirler, ama şimdi de çocukların köleleri haline gelmeleri gibi gerçek bir tehlike var. Konuştuğum kadınların çoğu, çalışmak için en iyi nedenlerden birinin -özellikle de yarım gün çalışmak için- iş yerinde hiç değilse kendi kimliğinizin daha az risk altında olması olduğunu söylediler. İş yerinde düşünmek için, bir fincan kahve içmek için kendinize ait zamanınız ve sürekli başkalarının düşüncelerine katılmak yerine kendi zihninizi kullanma ihtimaliniz var. Bu acayip durumda, iş, ev hayatının ısrarlı ve tüketici taleplerinden bir kaçış olarak görülüyor.

Bütün bunlar nasıl oldu? Erkekleri ve sistemi değişmeye zorladıkları bir zamanda kadınlar nasıl oldu da kendilerini ailelerinin ısrarlı taleplerinin batağına gömülme riskini göze aldılar? Belki de Susan Faludi'nin dediği gibi, çocuğun gelişiminde annenin merkezî yerinin yeniden vurgulandığı çocuk bakımıyla ilgili psikolojik yargılar aracılığıyla feminizme karşı girişilen saldırıdır bunun nedeni. Annenin rolüne ilişkin bu yeni bakışın tam da kadınların biraz daha fazla özgürlüğe sahip oldukları bir anda, yükselmesi kesinlikle kuşku uyandırıcı. Ama her şeyin niye böyle olduğuna dair yarı komplocu bir yaklaşım, kadınların bu fikirlere neden omuz verdiklerini açıklayamıyor. Bu kadar kadın kendileri bu bakış açısını benimserken, kendini reddetmeye dayalı annelik idealini yaydıkları için erkekleri nasıl suçlayabiliriz?

Veronica, kadınların gerçekliği diğer daha az zengin kadınlar için korkunç sonuçları olabilecek bu imkansız ideale uydurmak

konusunda nasıl işbirliği yaptıklarına dair çok açık bir örnek verdi. Veronica 30'larında, 1990'ların tipik bir işkadını. İç dekorasyon konusunda çalışıyor ve işinde son derece başarılı. Onunla konuştuğumda, ilk çocuğuna hamileydi. Bu durumda olan pek çok kadın gibi, geleceğe ilişkin planlarından bazıları kuşku götürmez bir şekilde gerçekdışıydı, ama "bu konuyu çok düşündüğünü" ve yapılacak en iyi şeyin annelik olduğuna karar verdiğini iddia ediyordu. "Bir çocuğum olmasını gerçekten çok istiyorum. Her zaman bir aile istemişimdir. Mümkün olduğunca çocuğumla birlikte evde olmayı planlıyorum. Büroda bir yöneticim var, işi evden idare edeceğim. Ama kocamla birlikte evdeki bütün sıkıcı işleri yapacak birini de tutmaya karar verdik -temizlik, çamaşır, ütü için. Eğer evde oturacaksam, tamamen ailemle ilgilenmek isterim. Sıkıcı işlere vakit ayırmaya niyetim yok."

Veronica genel olarak kadınları temsil etmiyor ama tuhaf biçimde, planları şu aralar çok yaygın olan çılgınca bir mantığı ifade ediyor gibi görünüyor. Çağdaş annelik anlayışı ağır ve sıkıcı işlere yer vermiyor. Bu anlayış, evin dışındaki bir işi ve ev içinde de tam, insanı diri tutan bir ilginin bir bileşimini içeriyor. Eski anlayışa göre bir anne gününü evin temizlenmesi, alışverişle ve çocukların biraz temiz hava almaları ve oynamalarıyla geçirirdi. Örneğin ben bu dünyanın Veronica'larıyla karşılaşana dek, bu resmi çekici bulacağımı düşünmezdim. Ama bir kadının böyle takıntılı bir biçimde kendi çocuğunun zihinsel gelişimini sağlamak için bir başka kadına para verdiği bir toplumdan daha kötü bir şey olabilir mi?

Veronica'nın "çözüm"ü, çağdaş annelik anlayışının doğasında yatan kandırmacanın uç bir örneği. Kadınlar, psikolojik ve eğitsel sorumluluğun ne kadarının kendilerine yüklendiğini sorgulamak yerine, bunu kendi mutlak sorumlulukları haline getiriyorlar. Sorumluluklar çok güç hale geldiğinde, kadınlar ya mümkünse başkalarının emeğini satın alıyorlar ya da başarısızlıklarından pişmanlık duyuyorlar. Kadınlar üzerlerindeki baskıya çözüm olarak neleri satın alabileceklerini tartışıyorlar; okulda başarılı olmaları, müzik ve dil öğrenmeleri için para ödeyip çocuklarına ders aldırıyorlar. Eski sosyalistler ve feministler bile, artık çocukları konusunda başarısızlığa uğrama endişesini yaşamamak için onları özel okullara gönderiyorlar.

Bu bölümün başında yarım gün memur olarak çalışan dört çocuk annesi Pam'den söz etmiştim. Pam, fakir bir İrlandalı aileden geliyor; kültürel farklılığı, ona pek çok İngiliz kadınının kendilerini kaptırdıkları annelik idealleriyle ilgili farklı bir perspektif sağlıyor. Durumu çok açık koyuyor ve bunu yaparken kadınların kendi üzerlerindeki baskının sürmesinde nasıl suçortaklığı yaptıklarıyla ilgili güçlü bir kavrayış sunuyor. "Kendimi sürekli olarak yaratıcı şeyler yapma baskısı altında hissediyorum. Pek çok arkadaşım bu tür şeyler yapıyor. Bazıları daha büyük olanlar okuldan gelmeden küçük çocuklarını kreşten alıp aradaki birkaç saatte eğitsel bir şeyler yaptırıyorlar. Neyse ki, çalışmak bana bunları yapmamak için bir mazeret sağlıyor. Ama baskıyı ve başarısızlık duygusunu hep yaşıyorum. Çocukları oynamaya veya TV seyretmeye bıraksam, suçluluk duyuyorum. Kadınlar kendilerini sürekli aktif olmak zorunda hissediyorlar. Ama her zaman böyle değilmiş. Beş yaşındaki oğlumun okuyup okuyamadığı, benim ona yeterince yardımcı olup olmadığım konusunda endişeleniyordum, annem 'ben sana okumayı öğretmemiştim' dedi. Ondan bunu yapması beklenmiyordu. Onun günü bizi okuldan almak, biraz ev işi yapmak ve yemek pişirmekle geçiyordu. Bizim kendi kendimizi oyalamamız bekleniyordu. Benim çocuklarım kendilerini yirmi dakikadan daha uzun süre oyalayamıyorlar.

"Bence kadınlar şimdi çok çetin bir dönemdeler. İrlanda'da bir kadın çalışsa bile bu bir kariyer işi olmaz. Ama hayatları daha rahattır, sohbet etmeye zamanları vardır, çocuklarının üzerine o kadar düşmezler. Çocukların hayatının daha iyi olup olmadığını bilmiyorum. Muhtemelen değil. Ama bence öteki uca savrulduk. Çocuklarımızın hayatları ve ihtiyaçlarına o kadar yoğunlaştık ki, kendimize hiç zaman ayıramıyoruz. Eğitimle ilgili tüm endişemiz çocuklarımızın en iyi olup olmayacakları. Bu genel rekabetçiliğin bir parçası. Çocuklarımızı sürekli karşılaştırıyoruz ve her zaman başka annelerle yarışıyoruz, genellikle de bunun farkına bile varmıyoruz. Açık ki çocuğu hiç teşvik etmemek yanlış olur ama kadınların şimdi yaptıkları ne kendileri ne de çocukları için iyi".

Pam'in sözleri bu bölümü özetliyor. Kadınlar, gerçekçi olmayan ideallere erişmeye çalışarak kendilerinden ödün veriyorlar;

bunun imkânsız olduğunu anlayınca da bu idealleri sorgulamak yerine uzlaşma yolları bulmaya çalışıyorlar. Kimi mükemmel bir "çözüm" olarak yarım gün çalışmayı görüyor, yalnızca mali ve toplumsal sebeplerden değil ama evdeki bağlarını kendilerinin yapamayacaklarını hissettikleri biçimde gevşetmek için. Kimi devletin sağladığı imkanların azalmasına direnmeye kalkışmak yerine özel çözümler için para ödüyor. Bu gün kadınların aile içinde üstlendikleri ek sorumluluklara ilişkin olarak hemen hemen hiç bir direniş yok. Bu baskının artmasının nedeni kısmen -çocuk bakımı ile ilgili yeni katı idealler, özellikle de devlet hizmetlerinin azalması- dışsaldır; bu da özel ve kişisel çözüm arayışlarına yol açar. Ama kadınların bu sorumlulukları omuzlamaktaki gönüllülükleri içsel nedenlerden kaynaklanıyor. Belki de kadınların çocuklarıyla ilgili bu yüksek beklentileri, kendilerinin vazgeçtikleri şeylerin (zihinsel çalışma ve yeteneklerin gelişmesi) bir yansımasıdır. Ama aynı zamanda, kökleri daha eskilerde yatan "iyi anne" idealinden de bir şeyler almış gibi görünüyorlar. Şimdiki çalışan anneler kuşağının yapabildiği seçimler önceki kuşaklarınkinden bunca değişik görünürken bu nasıl olabiliyor?

VI. ANNELERİN KEDERİ: KADINLARIN ANNELERİYLE İLGİLİ DUYGULARI KARARLARINI NASIL ETKİLİYOR?

Kadınların rekabetçiliğe ve iyi annelik idealine yaklaşımlarını etkileyen kritik bir faktör, onların kendi anneleriyle ilişkileridir. Kadınlar her ne kadar değişen siyasal, toplumsal ve ekonomik baskılara tepki veriyorlarsa da, bir yandan işleyen farklı bir süreç de var; kadınların bireysel duygusal tarihlerine ve özel olarak da anneleriyle ilişkilerine göre düzenlenen bir süreç. Bu ilişkinin fırtınalı, zor ve önceden kestirilemez sonuçları olabilir. Annelerimizin duyguları ve görüşleri bizim için şimdi neden bu kadar *önemli*? Annelerimiz nasıl oluyor da derinlerde bir yerde hâlâ hayatımızı biçimlendiriyorlar?

Herkes bilir ki, ister 15'inde olsun ister 50'sinde, annesiyle iyi bir ilişki kurmak, çoğu kadının istediği bir şeydir. Ama çok azı

bunu elde edebilmiştir. Şaşılacak kadar az sayıda kadın her şeyin yolunda olduğunu, her bakımdan annelerinin izinden gittiklerini söyleyebilir. Ama çoğu kadın için durum bundan çok daha karmaşıktır. Kadınların ekonomik ve toplumsal konumlarındaki değişimler, kadınların artık yalnızca annelerinin hayatını tekrarlamadıkları anlamına gelir. Değişimin yarattığı boşluğu bir duygu karmaşası doldurur. Sevilme ve onaylanma arzusu ile annemizden farklı olmak, öfke ve karşı konulamaz bir biçimde annelerimizin acı çekmesi ve kederleriyle ilgili endişelerimizden oluşan bir karmaşa çıkar karşımıza.

Therese'in örneği bu durumun bir özeti sanki. Yirmili yaşlarının sonunda, şimdiden bir tiyatro menajeri olarak kendine dikkate değer bir yer edinmiş; annesinden her söz edişinde, tam anlamıyla gözyaşlarına boğuldu. Annesini dünyanın en mutlu, en harika kadını olarak tanımladı. "Onu çok sevdiğim için ağlıyorum" dedi. Therese'in içsel çelişkisi duyduğum başka örneklere göre hafif bile kalıyordu. Çoğu kadın için anneleriyle ilişkileri açıkça zor ya da genellikle acı verici olabilir. Bazen dramatik çatışmalar olur, bazense yalnızca hep orada duran bir acı duygusu. Çoğu kez duygular karmaşık ve çözümlenmemiştir. Gerçek, annelerinin değerlerini geçmişe pek bakmadan yıkan bu kuşağa ilişkin popüler mitolojinin temsil ettiğinden çok farklı bir resim sunar.

Hepimiz toplumsal değişimlerin kadınları etkilediğine ilişkin genel bir şeyler biliriz ama bunların özünde, kadın kuşakları arasındaki gerçek insan ilişkileri vardır.Yeni bir doğrultuyu benimseyen her kuşak, bir öncekine karşı bir konum alır. Pratik düzeyde, bu, kadınların evlilik, çocuklar ve iş hakkında annelerinden farklı kararlar aldıkları anlamına gelir. Duygusal düzeyde ise, kızların annelerinin kendileriyle mutlak bir özdeşleşme kurma ihtimalini yok etmeleri anlamına gelir. Bu durumu son derece acı verici kılan, hiç kuşkusuz kadınların yaygın "kadınlık" fikirlerine karşı aşırı duyarlıklarıdır. Bu yüzden de bir kuşağın yaşadığı ideal yıkıldığında, kendilerine duydukları güven de yıkılır. Bu gerilim ve güvensizlik, haset, kıskançlık ve kırgınlık dolu bir atmosfer yaratır.

Genellikle iki kuşağın değerleri arasındaki bu kopuştan fe-

minizm sorumlu tutulur, ama aslında değişimlerin bağlamı daha geniştir. İngiltere, kadınların çok az hakka sahip oldukları geleneksel babaerkil aileden modern, daha eşitlikçi aileye -göreli olarak- daha hızlı geçti. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları boyunca gerçekleşen toplumsal değişiklikler, kadınların cinselliğine, çalışma olanaklarına ve annelikle ilgili beklentilere ilişkin görüşlerin değişmesinde önemli rol oynadı. Ama asıl büyük sıçramayı sağlayan, modern feminizm oldu. 1970'lerde, kadınlar değişim mücadelesi için örgütlendiklerinde, değişim acil ve geri dönülemez bir hal aldı.

Feminizm neredeyse istisnasız biçimde, erkeklerle bir mücadele (ya da göğüs göğüse bir çarpışma) olarak görüldü. Ancak gerçekte feminizmin daha derindeki mücadelesi önceki kuşaktan kadınlarlaydı. Feminizm kız çocukların başkaldırısı olarak adlandırılabilir; kadınların kendilerini önceki kuşaklara karşı tanımlamaları ve anneleriyle aralarına mesafe koymaları çok önemli bir konuydu. Feministlerin ana baba otoritesine karşı başkaldıran çocuk imajını vurgulayan "kız kardeşlik" dilini kullanmaları tesadüfî değildir. Kadınların erkeklerle ilişkilerinden çok daha önemli olan şey, farklı kadın kuşakları arasında var olan gizli hesaplaşmalardı.

Feministlerin kendileri de, annelerinin dünyasına ait son izleri silmeye susamış, başkaldıran kız kardeşler imajını yaygınlaştırmışlardır. Germaine Greer, kendi feminizmini annesinin "bobby-soxer"* kuşağına karşı yükselen bir başkaldırı olarak tanımlamıştı; bu kadınların hayatlarını boşa geçmiş, gündelik işlerde heba olmuş, aileleri tarafından yutulmuş hayatlar olarak görüyordu. The *Female Eunuch*'un yayımlanmasından yirmi yıl sonra bile, Greer hâlâ bir kız çocuğun bakış açısından yazıyor. *Daddy, We Hardly Knew You*'da, babasının örtük ve sevgisiz otoriterliğine ortak olduğu için annesine hâlâ öfkeli ve gücenik olduğu açığa çıkıyor.

Bununla birlikte, 1980 ve 1990'larda feminizmden kalkarak daha duyarlı tahliller yapan başkaları da var. İki farklı kuşağın değerleri arasında acısız ve net bir kopuş olduğunu iddia etmek ger-

* 1940'larda çok popüler olan, ayak bileğini ancak örten çoraplara "bobby socks" deniyordu (ç.n.)

çekçi olmaz. 1978'de Marilyn French, feminizmin en etkili olduğu dönemde bir ev kadınının, soğuk ve baskıcı bir evlilikten kurtulan Mira'nın "tipik" hikayesini anlattığı etkili romanı *Kadınlara Mahsus*'u (*The Women's Room*) yazdı. Mira'nın ana babası romanda pek az görünüyorlar. Daha yenilerde yazdığı Her *Mother's Daughter*'da (Anasının Kızı), kadın kuşakları arasındaki ilişkiler daha merkezi bir yeri işgal eder. Bu romandaki kadın kahraman şöyle der:

> "Annem, kendi çocukluğunda acı verici bir şekilde yoksun olduğu şeyleri bana vermek konusunda çok dikkatliydi, gerçekte yoksun olduğunun ilgi ya da eğitim değil fakat... açık bir kucak olduğunu hayal edemiyordu. Hiçbir zaman sahip olmadığı bir şeyi nasıl verebilirdi? Annesi onu yalamaya fırsat bulamadan elinden alınan bir sıçan, kendisi yavruladığında, yavrularını yalamaz. Bu kuşaklar boyunca böyle sürer... Gerçek şu ki, üçüncü kuşağa damgasını vuran, babaların günahı değil, annelerin kederidir. Ama ben genç bir kadınken bu zinciri sırf iradeyle kırabileceğime inanıyordum."

Pek çok kadın için anneleriyle özdeşlikleri ve farklılıkları, onları saatlerce meşgul edebilecek bir konudur. Ama çoğu, annelerinin kendileri için taşıdığı önemin bilincinde olsa da, çok azı iki değer dizisi arasındaki uçurumun kendi duygusal hayatları üzerindeki etkisine ilişkin gerçek bir kavrayışa sahiptir. Önceki kuşakların kadınlık ve aile çevresindeki en derin kararları nasıl etkilediği, daha da az dikkat edilen bir konudur. Hiç kuşku yok ki, bu kavrayışı olmayınca, bir yanlış anlama alanı açılır.

Kadınlara ve işe ilişkin değişen ideallerdeki çelişkiler, genellikle iki kadın kuşağı arasındaki temel çelişki noktası olarak görülür. Savaş sonrası kuşağından annelerin genel imajı, kızlarının kariyer edinme peşinde koşmalarına (özellikle de işin içinde çocuklar varsa) verdikleri hoşnutsuz suskunluk tepkisidir. Oysa bu konu sanıldığından çok daha karmaşıktır. Melanie'nin annesiyle ilişkisine ilişkin tanıklığı, bir kız kendi çocuklarına sahip olduğunda vahim hale gelebilen karışık mesajlar ve belirsizliklerle ilgili çok tipik bir örnek.

Melanie 33 yaşında, iki küçük çocuğu var, Luke ve Emma. Aynı zamanda bir çevirmen olarak çok da başarılı, işinin çoğu

Avrupa Komisyonu'nda olmasını gerektiriyor. Bu, kimi zaman geceleri de eve dönememesi anlamına geliyor. "Neyse ki bizimle beş yıldır birlikte olan ve tüm gün çalışan bir dadı var. Ama hâlâ anneme çok fazla güveniyorum. Ben uzaktayken geliyor, çocukları dışarı götürüyor, onlara iyi davranıyor. Ama yardımı hep iki yönlü. Sürekli olarak 'senin için endişeleniyorum, Melanie. Çok fazla çalışıyorsun' diyor. Aslında çocuklar için endişelendiğini biliyorum çünkü Luke'a hep 'zavallı Luke' diyor! Bazen bir şeyler kötü gitsin diye bekliyormuş gibi geliyor."

Melanie, annesinin imâ ettiği eleştirilerin kendisini bozguna uğrattığını hissediyor. "Evet, çoğu kez çocuklarla ilgili suçluluk duyuyorum. Çoğu çalışan annenin hissettiğini sandığım genel bir suçluluk bu. Ama bir de ben ve anneme ait kısmı var. Ben çalışırken çocuklarımla ilgilendiği için sürekli aklımda. Annem benim için evde oturdu ve benim bir şeylere ulaşmama yardım etti. Bunu bilinçli olarak yaptığı bir fedakârlık olarak sunuyor; mesela şöyle şeyler söylüyor: 'Okulda çok iyiydin çünkü evde biri vardı ve hiçbir zaman benim orada olmayacağımdan endişe duyman gerekmedi.' "

Melanie annesinin "fedakârlıkları"nın kendisini yüz yüze getirdiği ikilemi anlatmayı şöyle sürdürdü. "Şimdi mesleğimi bırakırsam annemin fedakârlığı bir hiç uğruna olmuş olacak. Anlıyor musunuz? Çıkışsız bir durumdayım. Hayattaki tercihlerinden pişmanlık duymaması için iyi olmak zorundayım. Ama bir meslek kadını olmakla onun tercihlerini değersizleştirmiş gibi görünüyorum." Büyüme çağındayken annesinin kendisine söylediği bazı şeyleri anımsıyor: "Sanırım annem mutsuzdu ve babama gerçekten *çok* kırgındı. Ben küçükken babam bir banka memuruydu, fazla bir şey değil, ama havalara girip evde despotça davranırdı. Annem bana hep 'benim gibi olma kızım' derdi. 'Eğitimini tamamla.Erkeklerin sana bakmana güvenemezsin'. Hattâ evlendiğimde kocamla ortak bir banka hesabı açtırmamamı bile söyledi!"

Melanie'nin anlattıkları, feminist kuşağın annelerinden meme emerken dinledikleri bir ninni gibi bir şey neredeyse. 1950'lerin anneleri sürekli evde oturmayı ve kendilerini çocuklarına adamayı seçmiş ya da buna zorlanmış olabilirler, ama kızlarına bu

durumdan mutlu olmadıklarını söylemeyi de becerdiler. Her şeyden önce, kızlarına "aynı hataları yapmamaları" gerektiğini aktardılar. Kadınların iş ve aileyle ilgili kararlarında tekrar, ve tekrar şu, etrafta dolaşıp duran "ekonomik özgürlük", "eşit haklar" sözlerinden daha karmaşık öğelerin rol oynadığını gördüm, bu öğeler tamamen annelerinin tatminleri ve hoşnutsuzlukları meselesi çevresinde dönüyordu. "Annemin tercihlerinin kendisini tamamen mutlu ettiğini sanmıyorum" diyor Melanie. "Aile eğlenceleri -ya da daha çok da dert- dışında pek bir şeyi yoktu, bu da onu çok kırılgan yapıyordu. Bunun bana da olmasını istemiyorum. Suçluluk duygum en beter hale geldiğinde bile bu yüzden doğru yaptığımdan eminim."

Kadınların çeşitli meslekleri -zorluklar olduğunda bile- esas olarak "annelerinin mutsuzluğundan", özellikle de çocuklarına, annelerinin kendilerine muhtaç olduğu kadar çok muhtaç olmaktan kaçmak için sürdürdüklerine dair pek çok hikâye dinledim. Birçok yönden kimliğini kaybetme korkusu, 1960'ların sonu ve 70'lerin başındaki feminizmde çok temel bir noktaydı. Artan eğitim olanakları, Amerikan yurttaşlık hakları hareketinin politik dili ve yeni refah dönemi gerekli toplumsal itkiyi sağladı. Ama o kadar çok kadının kendilerini bu hareketin içinde görmesine neden olan içsel itki, onların annelerinden aldıkları çelişik mesajlardı. Bir yandan yakınma tiradlarını dinlediler, öte yandan annelerinin çektiği acıyı, içine düştükleri boşluğu ve çocuklarına nasıl muhtaç hale geldiklerini gördüler.

Tarihsel ve toplumsal değişimler, kuşaklar arasında tedirgin edici, üzerinde konuşulmamış suçlamalar ve suçluluk duyguları bıraktı. Bunlar genellikle torunların dünyaya gelişiyle daha rahatsız edici bir hal aldı. 1950'lerin ve 1960'ların ev kadını anneleri, hırslarını kızlarına aktardıkları için kızlarının meslekleri genellikle bir gurur kaynağı oluyordu. Her iki taraf da kendi konumlarını tekrar yaşarken, bastırılmış birçok çatışmanın yeniden su yüzüne çıktığı nokta, torunların doğumu oldu.

Otuz yaşlarında ve iki oğlan annesi olan Sandra, çocukları doğduğunda nasıl öfkeye boğulduğunu anlatıyor. Bu tepkide annesinin herhangi bir ayrı kimlikten yoksun olmasından duyduğu üzüntünün yanı sıra, kendi çocukluğunun nasıl mahrumiyet içinde

geçtiğini hatırlamanın rahatsızlığı da var. "Sanırım bunu içten içe hep biliyordum. Ama ancak çocuğum olduğunda ne kadar mahrum bırakılmış olduğumu fark edebildim". Sandra, Streatham'de çocuk bakıcısı olarak çalışıyor. Hemşirelik eğitimi almış olmasına rağmen, oğullarından "uzak kalmamak" için işini bırakmış. Çocuk bakıcılığı iyi bir çözüm gibi görünmüş -çoğu kadın için olduğu gibi. Bu, aile gelirine katkıda bulunurken aynı zamanda tamgün annelik yapması anlamına geliyormuş.

Ama Sandra'nın hayatını kurarken verdiği bunun gibi kararlar, onun annesiyle yürüttüğü karmaşık bir iç tartışmadan ve onun gibi olmama kararlılığından kaynaklanıyor. "Annem yalnız altı çocuk yapmakla kalmamış -ben üçüncüyüm- bir sürü de düşüğü var. Her zaman hamileydi, yahut düşük yapmış ve hasta ya da lohusa. Eğer iyiyse de hep meşguldü. Çocuklara ayıracak vakti hiç yoktu, hiçbir zaman bize kitap okumadı, bizimle oynamadı. Annemle özel bir ilişkim hiç olmadı. Her zaman evde yapılacak işleri olurdu, ya da yemek yapardı. "İyi yemek" saplantısı vardı, reçeller, kekler için çok fazla zaman ayırırdı. Anlatırken çok güzel gibi geliyor: evde oturan bir anne ve evde pişmiş yemekler. Öyle değildi. Ev reçelleri kimin umurunda? Bir annem olmasını tercih ederdim."

Sandra, bir kadının kimliğinin ister geniş olsun ister küçük, bir aile çevresinde oluşturulduğunda nasıl kırılgan hale geldiğini yoğun bir şekilde hissediyor. "Annem yirmi yıldır dul ama hiç çalışmadı. Mesafelidir; evin dışında herhangi bir şeye ilgisi yok gibi. Bu yüzden hayatımı, iş hayatım da dahil olmak üzere, çocuklarım etrafında kurmaya karar vermiş olsam bile, ilgilerimi korumamın ve kendime zaman ayırmamın yaşamsal önemde olduğunu düşünüyorum. Bir ahşap işleme sınıfına devam ediyorum, bazı hafta sonlarında her şeyi kocama bırakıp uzaklaşıyorum. Annemin kendine ayıracak zamanı olduğunu sanmıyorum; annelerini önemsiz ve bağımsız varlığı olmayan biri olarak görmek çocuklar için çok zararlı, özellikle oğlanlar için."

Pek çok kadın için bu kimliğini kaybetme korkusu hâlâ çok güçlü. İlk bebeğini 30'larının sonunda doğuran Sue'nun çok başarılı bir iş hayatı olmuş. Uluslararası bir yardım kuruluşunun yöneticisi ve iş hayatı politikacılarla, "güçlü" insanlarla dolu. Bu konumdaki pek çok başka kadın gibi çocuk bakımında geleneksel

olarak kadına düşen rolü üstlenen eşi tarafından destekleniyor. Kocası hastalık izinleri alıyor, çocukları bakıcıya bırakıyor ve geri alıyor, genellikle de Sue geç geldiği için çocukları yatağa o yatırıyor. Bu da gıpta edilecek durumlardan biri gibi görünüyor ama göründüğünden daha karmaşık.

Sue aslında hayat tarzını çok stresli buluyor. Bebeğin doğumundan beri doktorların sürekli olarak "stress kaynaklı" olduğunu söyledikleri pek çok hastalık geçirmiş. Aynı zamanda bebekten yoksun bırakıldığını da hissediyor. "Rahatlamak için kocama gitmesini çok zor yaşıyorum. Evet, bu çok acı veriyor. Aslında şaşırtıcı bir şey değil. Kocam onunla benden çok daha fazla zaman geçiriyor. Bir gün bir başka çocuğum olursa, olur mu bilmiyorum, aynı şeyi yapacağımı sanmıyorum. Kendimi aldatmışım gibi geliyor, gerçekten." Neden böyle bir karar verdiğini merak ediyorum. "Karışık bir şey. İşim çok iyi. Yani iş çok iyi ve ilginç olduğu, çok para kazandırdığı için bırakmak zor. İyi yaptığım bir şeyi ziyan etmemem gerektiğini de düşünüyorum. Ama iş bu kadar iyi olmasaydı da sanırım aynı kararı verirdim. Galiba annem gibi olmaktan korkuyorum. Annemin babama ve bize bakmak uğruna harcadığı bir sürü yeteneği vardı ve şimdi feci şekilde yalnız."

Annenin kendini ihmal etmesine ve insafsız kocasına bariz bir şekilde gönüllü olarak boyun eğişine duyulan bu tipik tepkiye ve derinden derine değişen toplumsal ideallere rağmen çoğu kadın, yine de annelerinin davranış ve beklentilerini içselleştirirler. Sue, buna iyi bir örnek. Pek çok önemli yönden Sue, çocuklarına annesinin kendisine sağladığı türden bir ortam sağlamaya çalışıyor; annesinin durumu çok farklı olsa da. Örneğin reçellerini kendi yapıyor; koca koca kekler yapıp dondurucuda saklıyor. Çocuğuna aynı tür eğlenceler ve zevkler sağlamaya çalışıyor, yapmasına izin verdiği ve vermediği şeylerin, ondan beklediği davranışların benzerliğinin farkında. "Oğlumla tıpkı annemin benimle konuştuğu gibi konuştuğumu fark ediyorum. 'Gel buraya, yemeğini bitir. Tabağında yemek bırakma, dünyada milyonlarca aç çocuk var.' Ona çocukluğumdan kalma şarkıları ve ninnileri söylüyorum."

Bu içgüdüsel taklit ve hatırlama çok yaygın bir şey. Kadınlar,

yeni doğan bebeklerine unuttukları şarkıları söylediklerini ya da onları esrarengiz bir şekilde annelerininkine benzer bir tonda azarladıklarını anlatırlar. Ama içselleştirilen şey genellikle daha karmaşıktır. 3. Bölüm'de de söz edilen Caroline, bir kuşaktan diğerine ideallerin ve beklentilerin aktarılması sırasında işleyen karmaşık süreci canlı biçimde örnekliyor. Kendini "sayıları giderek artan ve tüm zamanını anneliğe vakfetme modasına uyan kadınlardan, süper annelerden biri" olarak tanımlıyor. Yetişme çağındaki üç çocuğu giderek bağımsızlaştıkça, Caroline durumunu tatmin edici bulmamaya başlamış. Şimdilerde yaptığı tercihi neden yaptığını kendine soruyormuş.

Cambridge'deyken Caroline çok parlak bir oyunculuk kariyeri vaadetmekle kalmıyormuş, aynı zamanda İngiliz Edebiyatı alanında bir birincilik de almış. Ama okul bittikten sonra hiç çalışmamış. "Sanırım rekabetten kaçmak için bir yol arıyordum. En çok da evlenmek istiyordum, Cambridge'deyken sürekli koca arardım. Ian'la tanıştığımda aradığımın o olduğunu hemen anladım.Kendine çok güvenen biriydi. Ne yapacağını tam olarak biliyordu, başarılı olacağı açıktı. En önemlisi, ona güvenebileceğimi bilmemdi."

Caroline yıllarca iş hayatından korkmasının ve başarılı bir erkeğe yaslanma arzusunun güvensizlik içinde geçen çocukluğundan kaynaklandığına inanmış. Anne ve babası o 4 yaşındayken boşanmışlar, Caroline'in çocukluğu istikrarsız ve mutsuz geçmiş. Ama geçenlerde kararlarını etkileyen bir başka etkenin farkına varmış: annesinin duyguları. "Kendimi hep ikiye bölünmüş hissettim. Bir parçam hissettiği şeyleri yapmak ve hayatında bir şeylere erişmek istiyor. Ama şimdi anlamaya başlıyorum ki her zaman annemin eriştiğinden fazlasını elde etmemem gerektiğini hissetmişim. Eğer dışarıda çalışsaydım ve başarılı bir kariyer falan yapsaydım, kendisinin yetersiz olduğunu düşünecekti. Bu da onun kendini çok kötü hissetmesine yol açacaktı, ona karşı hâlâ çok koruyucuyum."

Tabii ki haset ve ketlenmiş hırsın bu kaygan zemininde Caroline ve annesinin "yakınlığı" büyük bir gerilim taşıyor. "Bize geldiğinde hep şöyle sözler söyler 'ah, ne kadar akıllısın, nasıl böyle yemek pişirebiliyorsun? Ben asla yapamazdım'. Görünüşe

göre ona 'bana her şeyi sen öğrettin anneciğim' dememi istiyor. Ama bunu söyleyemem ben. Hâlâ ondan bağımsızlaşmak için mücadele ediyorum, kendimce bir şeyler yapmak istiyorum. Bir şeyleri kendimce yaptığımda, özellikle de çocuklarla ilgili şeylerde, annem çok kırıcı oluyor."

Caroline'in anlattığı, annelerimizin ve onların arzu ve ihtiyaçlarının bizim seçimlerimiz üzerinde, genellikle de o geleneksel yapıları tekrarlamamız yönünde nasıl etkili olduğuna ilişkin klasik bir örnek. Caroline'inki gibi savaş-sonrası kuşağından anneler için annelik varlıklarının tamamı ve her şeyin amacıydı, bu yüzden başarılı bir kızlarının olması onların başarısını kanıtlıyordu. Ama onların kuşağı aynı zamanda kendine az değer veren bir kuşak; kimi zaman kızlarının farklı kararlarından, kısmen kendi kaçırılmış fırsatları yüzünden, esas olarak da annelikle ilgili farklı kararları onların tüm hayatına dair örtük bir eleştiri olarak algıladıkları için korkuyorlar.

Klasik olarak bu çatışma kendini çocukların gündelik hayatları, isteklerinin yerine getirilmesi, beslenmeleri ve davranışları gibi konular çevresindeki kinayeli ve üstü kapalı eleştirilerle açığa vurur. Caroline'in durumunda tek "çözüm", annesini kışkırtmamak, onun haset duygularını harekete geçirmemek. Anne babalık ve ev idaresiyle ilgili eğilimlerin değişmesi bile -özellikle artan refah ve disiplin konusunda daha gevşek davranılması- annesinin kendi değeriyle ilgili tedirginlik duygusunu artırma potansiyeline sahip.

Kendine değer vermeme, anne-kız ilişkilerinde çok yaygın ve ölümcül bir öğe. Kızlar ne yaparlarsa yapsınlar annelerinin ihtiyaçlarını ancak kısmen karşılayabilecekleri için, açıktır ki bu ilişki hemen hemen istisnasız bir biçimde karşılıklı eleştiri ve mutsuzlukla sonuçlanır. Kızının hem iş hayatında başarılı hem de çocuk sahibi olması, annenin kendi anneliğine bir meydan okuyuştur. Kızının başarılı olmaması ise annenin hayal kırıklığını ortaya çıkarma tehlikesini taşır. Şimdi 43 yaşında olan Fiona'nın ilk evliliğinden yirmi yaşlarında iki çocuğu var, şimdiki evliliğinden ise küçük bir oğlu ve bir de kızı olmuş. İlk evliliği yıkıldığında annesinin yardımına muhtaç kalmış ama o dönemi "çok çok zordu" diye tanımlıyor. "Annem boşandığım o zor dönemde ger-

çekten çok destekleyiciydi ama çocuklarla bir felaketti. Beni sürekli olarak "ihmalci tavrım" ve çocukların davranışları yüzünden eleştiriyordu. Beni çok "resmi" bir biçimde, hayır, soğuk bir biçimde yetiştirmişti. Ama ben onun yöntemini bütünüyle reddettim."

Fiona'nın annesiyle çatışması, ahlâk ve davranışlara ilişkin toplumsal değerlerin değişmesiyle açıklanamayacak kadar derinlere gidiyordu. Fiona da çocukluğunda yeterli sevgi ve ilgi asla görmediğini hissetmiş. "Annem, hep onun istediği gibi olamayacağı hissettirirdi bana. Sürekli olarak 'aman tanrım, ben bu kızla ne yapacağım' derdi. Durmadan umutsuz bir vakaya pratik bir çözüm bulmaya çalıştıkları havasıyla benim için yapacak bir şeyler bulurlardı. Üstelik herkes annemin çok güzel olduğunu düşünür ve bana 'babana ne kadar benziyorsun' derdi. Böylece bu konuda istendiği gibi olamadığımı anlardım!"

Üçüncü bölümde Fiona annesinin kendisini en sonunda dadı olarak eğitim görmek üzere gönderdiğini anlatmıştı. "Onun türünden kadınların, yapacak başka bir şey düşünemeyince yaptıkları bir şeydi bu. İyi bir aileye dadı olup evlenmeden önce biraz dünyayı görebileceğimi düşünüyorlardı. Ama okul bana çocuklarla beraber olmanın başka yolları olduğunu öğretti. Bana olanları adlandırabilmemi sağladı. Bir şeylerin yanlış olduğunu hep bilmiştim ama bunun açıklamasını yapamıyordum. Annelik sevgisini ve çocuk yetiştirmeyi öğrenmeye başladığımda neden yoksun olduğumu artık biliyordum."

Fiona, çocukluk deneyimleriyle okulda öğrendiklerinin ona neredeyse bir tür misyoner ruhu aşıladığına inanıyor. Kendi çocuklarının olmasına ve onlara kendi yetersizlik duygularını "çözecek" bir tarzda annelik yapmaya karar vermiş. "Kızım doğduğunda önemli olan tek şeyin ona sevgi göstermek ve öyle olmasa bile kendisini güzel hissetmesini sağlamak olduğunu düşünmüştüm. Sanki ona yeterince tekrarlarsam sahiden muhteşem birine dönüşebilecekti. Doğru yaptığımı sanıyorum. Benden çok daha kendine güvenli ve daha az takıntılı."

Daha yaşlı kuşak kimi zaman eleştirildiğini düşünmekte haklı. Fiona'nın kendi çocuklarına yaklaşımı, annesine yönelik bir eleştiri ve bu da çok tipik bir şey. Yeni kuşaktan anneler eski yön-

temleri yalnızca düşünsel olarak eleştirmiyorlar, duygusal yönden de tepki gösteriyorlar; kendine güveni kırılmış kadın mirasını devam ettirmemeye kararlılar. Annesiyle ilişkisini "çok yakın ve arkadaşça" diye tanımlayan Julia da ilk çocuğunun doğumundan sonra büro yöneticiliği işine devam etme kararının annesine tepki olduğunu söylüyor. "Annemi hiçbir şey yapmadan oturur gördükçe, ne pahasına olursa olsun bundan daha iyisini yapmaya daha çok karar veriyordum. Herkes kendi ölçütlerine ihtiyaç duyar. Herkes kendi durumundan biraz bağımsızlaşmak ister. Annem aile dışında hiçbir şeye sahip değildi ve dışardan hiç onay almıyordu. Gerçekten kendine hiç güveni yoktu."

Eleştiri ve düşmanlık, geçmişleriyle bir kopuş gerçekleştirmeye çalışan genç kuşakla sınırlı değil. Bu tür eleştiriler, özellikle feminist bir nedenle yapıldıklarında, çoğunlukla büyük ilgi toplar, ama karşı saldırı da eşit ölçüde güçlüdür. Yaşlı kuşaktan bazıları için yeni maddiyatçı değerler hoşgörülemez. Kendisi de 40'larında olmasına rağmen geleneksel değerlerin sözcüsü durumuna gelen Victoria Gillick, sürekli olarak çocukları için hiçbir şeyi bırakmak niyetinde olmayan feminist kuşağın bencilliğinden dem vuruyor:

> Feministler yüksek sesle ve ısrarla, kendi düşüncelerini, biyolojik anneliğin özel bir şey olmadığını, bu yüzden de tüm kadınların doğumdan sonra mümkün olduğunca çabuk işlerine dönebilmeleri için, masrafları devlet fonlarından karşılanan kreşler ve çocuk bakım olanaklarına hakları olduğunu açıklıyorlar. Feminist savı, durmadan tekrarlanan tek bir sözcükle özetlemek mümkün: BEN *(A Mother's Tale)*

Gillick de Margaret Thatcher gibi, feminist kuşağı "ben-kuşağı", her şeyi almak isteyen kadınlar olarak tanımlıyor. Tabii ki bu iki kadına şöyle bir bakmak bile bu bölümde anlattığım şeyi vurguluyor: Aile ile ilgili kararlarda genellikle derinde yatan nedenler vardır ve beyan edilen görüşler her zaman kişisel davranışlarla tutarlı değildir. Gillick'in kendi ana babası o 14 yaşındayken ayrılmışlar; büyük ve istikrarlı bir aile kurma arzusu tabii ki Gillick'in bundan duyduğu üzüntüyle ilgili. Yine de boşanmaya tamamen karşı çıkmasının ve "dağılmış evlilikler" ağıt-

larının sebebinin, dağılmış ailelerden gelen çocukların istikrarlı ilişkiler kuramamaları olduğunu iddia ediyor. Thatcher de onun kadar tutarsız. Çalışan kadınlara çok az destek veriyor, ama hukukçu olmaya ikiz çocuklarının doğumundan hemen sonra karar verdiğini kabul ediyor.

Daha gündelik düzeyde, başka kadınlar, eski kuşaktan olanların çelişik davranışlarının ancak hınçla açıklanabileceğini anlattılar. Bir kadın annesinin cenaze ya da düğün gibi "ailevî bir neden" olduğunda çocuklara bakmaya nasıl hevesli olduğunu ama kendisi işe gideceği zaman bunu kesinlikle reddettiğini söyledi. Bir başkası, annesinin torunlarına asla hediye vermediğinden söz etti. "Bugünkü çocuklar çok fazla şeye sahipler" diyormuş. Kimi zaman eski kuşak inanmamızı istedikleri gibi nazik, diğerkâm olmaktan çok, haset kuşağı gibi görünüyor.

Birinci bölümde işle ilgili kararlarını bir ölçüde anlattığım Andrea'nın da kuşak çatışmasının çelişik doğasıyla ilgili ilginç bir görüşü var. "Aynı anda anneme hem tepki gösterdiğimi, *hem de* onu taklit ettiğimi düşünüyorum. Bazen otomatik pilota bağlanmışım gibi oluyor. İşler yoğunlaştığında, yalnızca annemi dinliyorum, ona çok benziyorum, bu çok tuhaf. Aynaya bakıyorum, annemi görüyorum. Onun bizimleyken yaptıklarını tekrarlıyorum. Çoğu zaman onun gibi tepki gösteriyorum ama bu tepkilerin sebeplerinin benimle değil onunla ilgili olduğunun farkındayım, değiştirmeye çalışıyorum. Bize ulaşamamıştı, ben de bazen yakınımda kimseyi istemediğimi hissediyorum. Annemle babam genellikle ulaşılmazdı, ama onların savaşla ilgili çok kötü deneyimleri vardı. Akrabalarının ve arkadaşlarının çoğunu kaybetmişlerdi -anne ve babaları bir hava saldırısında ölmüşlerdi. Sanırım annem yas tutuyordu.Biz çocuklarına kapalıydı. Ben de öyleyim ama aslında öyle olmak istemiyorum, bununla savaşıyorum. Çocuklarımın bana ulaşabilmelerini istiyorum. Neyin benim deneyimim neyin annemin olduğunu ayırmak zorundayım."

Andrea'nın anne babası özel olarak kötü deneyimler geçirmişler, ama İkinci Dünya Savaşı'nın mirası, daha az sarsıntıyla atlatanlar için bile küçümsenecek gibi değil. Feministler kadınlar için artan olanaklar ve özgürlüklerle eve dönmeleri için yapılan

baskı arasındaki çelişkileri saptadılar. Ama bu deneyim aynı zamanda psikolojik bir olay olarak da görülmeli. Savaşın hâlâ kadınların hayatlarıyla ilgili hesaplarında ne kadar büyük bir yer tuttuğunu görmek son derece ilginç; yalnızca bunu yaşamış kadınlar için değil, annelerinin korkularını, umutlarını ve endişelerini içselleştiren savaş sonrası kuşağı için de. 1950'lerin ev kadını annelerini saran bu duyguların kendi geleneksel aile yapılarına sırt çeviren ilk kadınlardan oluşan yeni feminist kuşağı yarattığını düşünmek pek zorlama olmaz.

Savaş elbette önemli bir psikolojik travmaydı; geleneksel aileyi yeniden kurma ihtiyacıyla iç içe geçmiş bir korku ve gerilim dönemiydi. Bu kadınlar için olduğu kadar erkekler için de geçerliydi. O kuşağın çocukları, çelişik beklentilerle, gerçeklik karşısında hayalleri yaşama yönünde büyük bir baskıyla karşı karşıyaydılar. Bunun anlamı arzuların çocuklar dolayımıyla yaşanmasıydı; çatışmalar görüntüyü kurtarmak uğruna inkâr edildi ve hırslar, gelecek kuşaklara ertelendi. Geleneksel ahlâk ve her iki cinsin beklentileri sarsılmıştı ama her şeyi eski yerine oturtmak için müthiş bir arzu vardı. Sonraki kuşağın bu derece çelişik iletiler almasına şaşmamak gerek. Kenara itilen çatışma, çocuklar yoluyla yeniden ortaya çıktı.

O kuşağın kadınları için yeni değişimler genellikle yıkıcı görülür. İlkin, cinsel özgürlüğün kadınları değersizleştireceği korkusu vardı. Bazı bakımlardan bu korku doğrulandı. Güç ilişkilerindeki eşitsizlikler, en ateşli cinsel özgürlük yanlılarının bile fark ettikleri gibi, cinsel özgürlüğün kadınlar ve erkekler için farklı sonuçlar doğurmasına yol açtı. Şimdi de geleneksel disiplin kuralları ve düzenlemelerini bir kenara atarak, kadınların kendilerini çocuklarının köleleri haline getirmekte oluşundan korkuyorlar. Eski kuşak bazı eski usûllerin mükemmel olmasalar bile kadınlar açısından bazı yararlar taşıdığını söylemekte belki de haklı. En azından evliliğe eski yaklaşım çocuklar için destek sağlıyordu; çalışmamak hiç olmazsa bir miktar dinlenme olanağı tanıyordu.

Margaret, Manchester dışında yaşayan 60 yaşlarında bir dul. 1950'lerde genç olan iki yetişkin çocuğu var. Aktif bir feminist olan kızı Marilyn, annesinden çok farklı bir hayat sürüyor. Bo-

şanmış, tüm gün çalışıyor, çocuklarını bir bakıcıya bırakıyor. Margaret, evde olup bitenleri, yaşanan değişimleri (avantajları, dezavantajları) ve kızıyla çatışmalarını çok dert ediyor. "Küçük çocuklarım varken, evde oturup onlara bakacağımızı varsayardık. Herkes öyle yapardı. Hiçbir çalışan anne tanımıyordum. Onlar hakkında konuşurduk ama *çok* eleştirerek. Aslında çocuklar küçükken mutsuz değildim. Marilyn konusunda karmaşık hislerim var. Ona hayranım. Nasıl yapabildiğini bilmiyorum.Omuzlarına bir sürü sorumluluk yükleyen tam günlük bir işi var, evi o döndürüyor ve ona yardım edecek bir kocası bile yok. Ama yine de bu bana iyi bir hayat gibi görünmüyor. İşini sevdiğini söylüyor. Ama yorgunluktan bitmiş görünüyor. Bu çocuklar için iyi bir hayat değil. Onaylamadığımı biliyor, bu yüzden olmamız gerektiği kadar yakın değiliz. Sanırım benim kabahatim."

Marilyn'le konuştuğumda, annesinin kuşağına karşı artık çok tanıdık şikayet nakaratını dinledim. Marilyn annesi gibi "kırılgan" ve çocuklarına bağımlı olmak istemiyor. Ailenin dışında, dışarıda bir hayatı olsun istiyor. Annesinden çok az yardım aldığı için kırgınlık duyuyor. "Annemin neden daha fazla yardım etmediğini anlamıyorum. Zamanı var. Hayatımın ne kadar zor olduğunu biliyor. Hiç olmazsa bir hafta sonu için çocukları almayı teklif etmesini isterdim. Benim hiç zamanım olmadığı için değil -babaları üç haftada bir çocukları alıyor. Sadece annemin bir jest yapmasını istediğim için. Çocukları sevdiğini göstermesini isterdim. Seviyor mu sevmiyor mu emin olamıyorum. Beni daha çok onaylamasını isterdim." İlginç biçimde Marilyn işi bir süre için bırakmak istediğini "itiraf etti". "Ta içimde, bir başka erkekle tanışmaktan, bir bebek daha doğurmaktan ve evde bir süre geçirmekten çok hoşlanacağımı biliyorum. En azından annem mutlu olurdu."

İki kuşağın anlatımlarında ortak olan, acı duygusu. Bu kadar çok kadının annelerinin ya da kızlarının yaralanmasının, acı çekmesinin ya da mutsuz olmasının bütün duygular içinde en dayanılmazı olduğunu söylemesi beni çok çarptı. Genç kuşağın en büyük korkusu, annelerinin kendilerine ihtiyacı. Büyüdükleri ve gerektiği gibi ondan koparak kendilerine bu biçimde yatırım yapmış olan annelerini hayal kırıklığına uğratmış olmalarını telafi edememekten korkuyorlar. Bunu kendi çocuklarına çektirmemekte kararlılar.

Son kırk yılda aile kurumunda yaşanan değişimler yüzünden keskinleşmiş de olsa, bu acı anne-kız ilişkilerine içkin bir şey belki de. Meslek sahibi annelerin kızlarının, ev kadınlarının kızlarının aşırı özdeşleşme şikayetlerinin tam karşıtından yakınmaları ilginç. Annesi 1950'ler boyunca çalışmaya devam eden ve şimdi ünlü bir doktor olan Paula, çocukluğunu "kasvetli" diye tanımlıyor. "Annem bizimle gerçekten ilgilenmezdi. Yeni dergilerdeki son makaleler daha çok ilgisini çekerdi. Pek sık olmasa da bizimle birlikteyken, ya bir dergiye gömülmüş ya da telefonla konuşuyor olurdu. Bu kadar normal biri olmamın sebebi bence beş kardeş oluşumuz; birbirimizi çok destekledik. Ben de dışarıda çalışıyorum ama çocuklarımla birlikteyken gerçekten onlarla oluyorum! İlgimin tamamını alıyorlar."

Annelerle kızları arasındaki sorunlara ve acılara rağmen görünen o ki, pek az kadın derinde bir yerlerde annelerinin onayına ihtiyaç duymuyor. Fiona'nın dediği gibi, "Komik, annem çocuklarımı gerçekten *sevseydi*, bu benim için her şey demek olurdu." Önceki kuşaklara tepki göstermenin kendisi de bir sorun olmayabilir. Ama iki kuşaktan kadınların sürekli yaşadıkları yargılanma ve hatalı bulunma gerilimi bağlamında, sorun oluyor. Anneler ve kızları kendilerini annelik "idealleri"ne göre ölçüp yeterince iyi bir anne miyim, yoksa daha iyi olabilir miyim diye soruyorlar. Böylesi kendini inkâr ve gerilimle dolu ilişkilerde çoğu kadının arzuladığı barış yerine fırtına olmasında şaşacak bir şey yok. Kadınların kendilerine ve birbirlerine güven vermek isterken, işleri ve aile hayatlarıyla ilgili kararlarında aslında yeni eğilimleri izlemek yerine, bu içsel çatışmaları yatıştırma güdüsünün yatmasına da şaşmamak gerek.

VII. SUÇLULUK DUYAN KADINLAR

Önceki bölümlerde, çağdaş kadınların yüz yüze oldukları ve onları genellikle geleneksel yönlere iten çeşitli endişe ve ikilemlere bakmıştım. Bu gerilimlerin altında yatan duygu, sıklıkla suçluluk; herhangi bir bireyin yaşamındaki belli yetersizliklerden daha ileri gittiği anlaşılan bir suçluluk. Çalışmaktan suçluluk, çalışmamaktan suçluluk, çocuklarla ilgili suçluluk, annelerle ilgili suçluluk, kocalarla ilgili suçluluk. 1990'ların güvenli "her şeye sahip" kadınlarının varlığına dair pek bir kanıt bulamadım. Tersine, suçluluk duygularını bir kenarda tutarak yaşamanın yollarını bulmaya çalışan kadınlarla karşılaştım. Çağdaş kadınlar için her şeyin o kadar da iyi olmadığını gösteren bir işaret varsa, o da suçluluk duygusudur -kadınların toplumsal çözümler bulmaktansa

var olan çatışmaları içselleştirdiklerinin işareti.

Suçluluk, suçluluk, suçluluk. Öyle bir an geldi ki, başka hiçbir şey işitmemeye başladım. Kadınlar birbiri ardına "suçluluk tekeline" sahip olduklarını ya da suçluluğu "icadettiklerini" iddia ettiler. Bir kadın, ilk kocası kendisini terk ettiğinde suçluluk duyduğunu söyledi;ilişkilerini ihmal etmiş olmalıydı. Pek çoğu, eşleriyle yeterince sık sevişmedikleri için suçluluk duyduklarını anlattılar. Bir o kadarı da anneleri ya da kız kardeşleriyle ilgili suçluluk duyduklarını söylediler, özellikle kendi maddi koşullarının ya da ellerindeki fırsatların onlardan ya da ailenin öteki üyelerinden daha iyi olduğunu düşündüklerinde. Bakıcısını annesinden daha çok sevmiş olan kadınların duyduğu bir suçluluk vardı, annelerine duydukları büyük sevgi kocalarıyla ilişkilerine zarar veren kadınların duyduğu suçluluk vardı. Önüne geçemedikleri biçimde, yaptıklarını yeterince iyi bulmamaktan doğan suçluluk vardı -"*hiçbir şey* yeterince iyi değil" dedi işleriyle ilgili tatmin duymayan ama evde de yeterince etkin olmadıklarını hisseden sıradan kadınlar saflarından bir kadın.

Psikanalist Melanie Klein, "kararsızlık suçluluğu besler, suçluluk da mazoşistçe boyun eğişi büyütür" demişti. Bu yorum, kadınların neden geleneksel cins ayrımına itaat ettikleri sorusuyla doğrudan bağlantılı görünüyor. Suçluluğun, geleneksel yapıları kırmaya dönük her kalkışmaya, hattâ bu yapıları kırmaya yönelik her *düşünceye* eşlik ettiği anlaşılıyor. Ve kararsızlık, burada çok önemli görünüyor. İki güçlü itki söz konusu olduğunda -bir kariyer yapma arzusu ve çocukların annelerinin ilgisine ihtiyacı duydukları inancı gibi- suçluluk duygusu özellikle şiddetlenir.

Kadınların bu kadar suçluluk duydukları şey tam olarak nedir ve neden bundan suçluluk duyarlar? Kadınların işe gidip çocuklarını bırakmaktan duydukları suçluluk gayet iyi belgelenmiştir - bundan "şu suçluk verici hikâye" diye söz etmek yaygın bir tavırdır. Suçluluk duygusu, çocukları herhangi bir yetişkinin ilgisinden üstün olduğu düşünülen anne ilgisinden mahrum bırakma endişesini içerir. Kimi zaman kadınların suçluluk olarak tanımladıkları duygular, gerçekte onların çocukların sorumluluklarıyla ilgili endişeleridir. Evde çocukların fiziksel ve ruhsal sorumluluklarının yalnızca kadınlara ait olduğu yolunda bir

duygu vardır; bu sorumluluğu fark ettiklerinde çoğu bunu bir başkasına geçirmekten korkar.

Bu duygu küçümsenmemelidir. Özellikle çocuklar ufakken onların fiziksel ve duygusal dengelerini düzenli biçimde ayarlayacak en az bir kişiye ihtiyaçları vardır. Kimi zaman kadınlar bu rolü yalnız başlarına üstlenirler, kimi zaman çocukların babası da az ya da çok, onu destekler. Ama bütün bu varyasyonlara rağmen, bu hâlâ kadının rolü olarak görülür. Bu sürekli psikolojik sorumluluğu üstlenenler için bir başkasının aynı şeyi yapabileceğini hayal etmek çok zordur. Durum, kültürümüzde çocuk bakımının son derece gelişigüzel örgütlenmesi yüzünden daha da şiddetlenir. Genellikle başka bireyleri bulmak bireylerin kendilerine bırakılmıştır. Bu bireyler çoğunlukla "eğitimsiz"dirler, çok azı devlet organları tarafından denetlenir. Çoğu kadının bakıcıları seçerken, profesyonel bir rehber yerine içgüdülerine dayandığı düşünülürse endişeye kapılmaları pek şaşırtıcı olmamalı.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bu bireysel sorumluluk duygusu, suçluluk duygusu değil, endişe üretmelidir. Öyleyse kadınlar neden çocuklarının güvenliğiyle ilgili anlaşılabilir bir endişenin yanı sıra bir de suçluluk duyuyorlar? Kadınlar, başarılı olmalarının ya da kendileri için bir şeyler yapmalarının başkalarına zarar verme potansiyeli taşıdığı inancından fena halde mustarip görünüyorlar. Acaba çok başarılı bir kadının ailesi için her şeyi bıraktığında bunu gelenekçiliğin tüm tuzaklarına düşerek, intikam alırcasına yapmasının nedeni bu olabilir mi? Sanki -neredeyse mazoşistçe- kendileri için bir şeyler istemiş olmalarının bedelini ödemeleri gerekiyormuş gibi. Çağdaş kadının suçluluk duygusunun en temel öğesi kesinlikle, çocuklarını bırakmanın, onların gelişimini geriletme riski anlamına geldiği yolundaki kanıdır. Pek çok kadın, işle ilgili en temel endişelerinin çocuklarının davranış güçlükleri gösterecekleri ya da okulda başarısız olacakları endişesi olduğunu anlattı. Ama bu ihtimallerle ilgili kendi suçlulukları yanında, öteki annelerin, özellikle de bir önceki kuşaktan olanların suçluluk duygusu yaratıcı yargılamalarına hedef olacaklarını hissediyorlardı.

Lorna, annesinin onun mesleğine ilişkin yaklaşımını tanımlarken ortak bir korkuyu özetledi. "Brendan'ı sahiden merak

ettiğini sanmıyorum, ama davranış bozuklukları göstermeye başlarsa, muhtemelen 'işte!' diyecek. Örneğin görümcem bir dişçide resepsiyoncu olarak çalıştığı sırada çocuk düşürünce ailedeki tüm kadınlar hemen çalıştığı için olduğunu söylediler. Annem yüzüme karşı eleştirmiyor ama eminim ki benim çalışmamı onaylamıyor. Her şey yolundayken insanlar bunu hoşgörüyorlar ama Brendan'la ilgili kötü bir şey olursa, hepsi beni suçlarlar." Bu suçluluk, önceki kuşağın standartlarına göre "başarısız" olma korkusudur.

Pek çok kadın işi bırakma kararlarında çocuklarının onların umduğu kadar "başarılı" olmamasının çok etkisi olduğunu anlattı. Konuştuğum çalışan kadınların neredeyse tamamı, çocukları okumakta gecikirse ya da okulda özel olarak parlak değillerse, bunun özel anne ilgisinden yoksun olmalarına atfedileceğini hissediyorlar. Bir hastanede sekreter olan Anna, işi bırakma zamanının geldiğini işaret eden olayın, dadının üç yıl sonra işi bırakması olduğunu söyledi. "Küçük oğlum okulda okuma ve yazmayla ilgili çok sıkıntı çekiyordu. O noktada disleksik* olabileceğinden endişe ettik. Çok fazla yardıma ihtiyacı vardı ve böylece suçluluk beynime sızmaya başladı. Bir sürü zamanımı, ben onunla okumaya fazla zaman ayırmadığım için oğlumun okuyamadığını düşünerek geçirdim. Bunun aptalca olduğunun farkındayım, çünkü hayatının her gününde ona kitap okuduğumu biliyorum."

Çalışan anneler ayrıca çocuklarının önemli anlarını ve başarılarını kaçırdıkları için de suçluluk -ve daha anlaşılır biçimde pişmanlık- duyarlar. Konuştuğum kadınlardan biri, işi bırakma kararındaki kilit öğelerden birinin çocuğunun okuldaki faaliyetlerini kaçırmaktan duyduğu suçluluk olduğunu söyledi. "Bir seferinde okuldaki mezuniyet töreninde bulunduğum numarası yaptığımı hatırlıyorum. Korkunç, değil mi? İşi bırakmam gerektiğini o zaman anladım. Bakıcı küçük kızımı aldı ve okula götürdü, önde bir yerde oturdular. Ben de kesinlikle orada olmaya çalışacağımı, büyük ihtimalle biraz geç yetişebileceğimi ve tören bitmeden ayrılmak zorunda kalacağımı söyledim. Ama orada olmam imkansızdı. İşte kimse beni idare edemedi. Ben de ba-

* Okuyamamaya ya da okuduğunu anlamamaya yol açan bir sinir hastalığına yakalanmış kişi(ç.n.)

kıcıya telefon edip hangi şarkıları söylediklerini ve neler olduğunu sordum. James "seni göremedim anne" dediğinde de "üzgünüm, oradaydım ama erken ayrılmak zorunda kaldım" dedim. Bu tamamen yalandı. Yalan söylediğim için kendimi berbat hissettim ama benim orada olmamın oğlum için ne kadar önemli olduğunu biliyordum. Şimdi komik görünüyor ama o zaman kendimi çok kötü hissetmiştim. Ve yalan söylediğim, gerçekte orada olmadığım için de çok çok suçlu."

Bu tür tuhaflıklara şaşanlar vardır ama bu, böyle hikayeleri pek çok kadının yaşamadığı anlamına gelmez. Gerçekten de çalışan annelerin çocuklarının okul etkinliklerini kaçırmaktan duydukları suçluluk duydukları o kadar yaygındır ki, Maeve Haran, *Having It All*'da kahramanının çok güçlü bir konumda bulunduğu işinden fırlayıp oğlunun özel okulundaki yüz metre yarışlarını izlemeye yetişmesini, romanının en duygusal anlarından biri olarak kurmuştur. Söylemeye gerek yok, Haran, annelik güdüsüne oynuyor ve kazanıyor! Bu saçmasapan çalışan anne suçluluk duyar, ama en azından çoğu annenin daha sık olarak yaşadıkları, zaten çoğunlukla orada olmak istememekten kayaklanan suçluluk duygusunu yaşamadığı için kendisiyle övünür.

Ücretli olarak çalışmayan annelerde, çocuklarının başarılarıyla ilgili farklı bir suçluluk tarzı vardır, ama onlar, çocukları "kendi gerçek potansiyellerine ulaşamadıkları" zaman, okulları suçlamaya eğilimlidirler. Ama bu bile kendilerine dönük eleştirileri besleyebilir -mutlaka "yanlış okul tercihi" yapmışlardır. Kadınların gönüllü suçortaklığını, toplumsal ve politik çözümler bulunması gereken konular için kişisel sorumluluk almaları kadar açıkça gösteren bir şey yoktur. Kadınlar kendilerine ulaşılması imkansız hedefler koymakla, bu hedeflere ulaşmakta başarısızlığa uğradıklarında kendilerini suçlu hissetmeye mahkum ediliyorlar. Ama suçluluk verimsiz bir duygudur; yalnızca kendini eleştirme ve bireysel çözümler arama sonucu doğurur ve açıktır ki, bu da kadınların kendilerini toplumsal ve politik olarak düşünmekten uzak tutmalarına yol açar. Suçluluk, yanlış yönlendirilmiş bir enerji kaynağını gösterir, bu enerji çok daha etkili biçimde bu endişeleri doğru yere yerleştirmekte kullanılabilirdi.

Yürürlükteki annelik idealine ulaşmaktaki başarısızlıktan kay-

naklanan suçluluğun yaygınlığından daha şaşırtıcı olan, belki de annelerin çocuklarına layıkıyla ilgi gösteremedikleri yolundaki puslu suçluluk duygularıdır. Bu suçluluk daha derin bir düzeyde işler, bazı şeyleri duygusal olarak anlamayla ilgilidir. Kadınlar aile içinde uyumu kurmak ve sürdürmekteki başarısızlıklarıyla ilgili olarak kendilerine karşı inanılmaz eleştireldirler. Pek çok kadın, gündüz doğru dürüst davranamamalarının şiddetli suçluluğunu yatıştırabilmek için çocuklarını yatağa nasıl yatırdıklarını anlattılar; kendilerini "duygusal olarak hatalı" olmakla suçladılar.

Tertemiz evi, planlı davranışları ve çocuklarına açıkça düşkünlüğü aile hayatıyla ilgili derin bir tatmine işaret ediyor gibi görünen Faye, akşamları yaşadığı esas duygunun suçluluk olduğunu söyleyerek beni çok şaşırttı. İşteki bir şeyler başarmış olma duygusunu nasıl özlediğini anlatıyordu -"insanın bir şeyi tamamlayarak ve başkalarının onunla ilgili yorumlarını alarak hissettiği tatmin." Çocukları yatağa yatırdığında aynı başarmış olma duygusunu hiç mi tatmadığını sordum. "Hayır, gerçekten hayır, çünkü onlarla ilgili olarak sürekli suçluluk duyuyorum. Özellikle de en büyüğüm Amy yüzünden, çünkü o insana yaptığı hiçbir şeyin yeterli olmadığı hissini verir. Ama ben de onlara yeterince zaman ayıramadığımı, onlarla oturup bir şeyler yapmadığımı hissediyorum, sonra ortalığı toplarken benden okumamı istedikleri ama benim onlara okumadığım bir kitap görüyorum mesela. Belki de yaşları birbirine yakın üç tane çok şey talep eden çocuğum olduğu için böyle oluyor, ama hayır, hiçbir zaman tatmin olduğumu hissetmiyorum. Yalnızca suçluluk var."

Neyi yanlış yaptığını hissettiğini merak ettim. "Yerleri temizlemek, sofrayı toplamak, ortalığı düzeltmek gibi aptal şeyleri yapmak çok kolay, çünkü yerlerin kirli odaların dağınık olmasına filan dayanamıyorum. Benim yetişme çağımda evimiz her zaman darmadağındı. Dağınıklığı ve kargaşayı sevmezdim. Daha düzgün bir ev isterdim. Eğer bütün gün burada olacaksam, makul bir düzen isterim. Bu yüzden belki de çocuklardan birini dizime oturtup bir hikaye okuyacağıma bütün bunları yapmakla zaman harcıyorum. İşte, suçluluk duyduğum şeyler bu türden. Zamanımı doğru kullanamadığım için. Doğru idare edemediğim için."

Benzer yorumları tüm sınıflardan ve tiplerde kadınlardan dinledim. İçerik her zaman aynı değildi -evi toparlamak için çok fazla zaman harcamak yerine başkaları da tersini hissedebiliyorlardı, belki işi başından aşkın bir beş çocuk annesinin söylediği gibi "evi çekici bir yer haline getirmedikleri"ni düşünebiliyorlardı. Ama kendine dönük eleştiri duygusu hep oradaydı. Londra'nın Peckham bölgesinde oturan ve iki oğlu olan Jane de çocuklar nihayet yataklarına yattıklarında asla başarmış olma duygusu yaşamadığını söyledi. "Hayır, bu bana hiçbir zaman büyük bir zevk vermiyor. Bazen küçük bedenlerine bakıyor ve şuna bak, bunu ben yaptım diye düşünüyorum. Biraz gururlanıyorum, aman tanrım, nefis değiller mi diyorum. Ama bir başarı duygusu hissetmiyorum. Sanırım bu işi biraz daha iyi yapabilseydim hissederdim. Ama yapamıyorum. Keşke becerebilseydim diye düşünüyorum. Sabaha insanlar gelecek ve ben daha yerleri bile süpürmedim. İşte bunun gibi küçük şeyler. Kendimi biraz yetersiz buluyorum. Sanırım annem benden çok daha iyi üstesinden gelirdi."

Bekâr bir anne olan Theresa da sürekli olarak çocuklarıyla ilgili doğru şeyler yapmadığını hissetmekten rahatsız olduğunu söyledi, bu duygu eski kocası çocukların nafakasıyla ilgili tartışma çıkardığında daha da şiddetleniyormuş. "Bu beni deli ediyor. Elimden geleni yapıyorum ama tek başımayım, fazla param da yok. Sürekli kendime soruyorum, acaba doğru mu yapıyorum diye. Başka anneler de böyle mi yapıyor? Chantel çok gürültü yaptı diye sükûnetimi kaybedip ona bağırdığımda, yatağa gitmesini söylediğimde, kendimi berbat hissediyorum. Bazen, en kötü anlarımda, kocamın haklı olabileceğini düşünüyorum. Ama çocukları sahiden istemiyor. Kendi çocuklarını yanında tutmayı bir onur meselesi olarak görüyor, onu terk ettiğim için de bana kızgın. İşin çocuklarla ilgili kısmında çok suçluluk duyuyorum. Kendim için hayal ettiğim hayat bu değildi."

Suçluluk, sürekli kışkırtılan o sürekli uyarım, uyum ve düzen idealine, annenin tamamen diğerkâm, tamamen verici olduğu ve asla huzursuzlanmadığı orta sınıf idealine erişememekten kaynaklanan bir duygu olmanın ötesine geçiyor. Bu derin suçluluk, Klein'in tanımladığı kararsızlığın -aynı nesneye yönelik iki çe-

lişik duygu yaşandığının bir kanıtı. Bir kadın, birbirine uymayan iki öğeyi -evde oturan bir anne olmaktan duyduğu hayal kırıklığını ve annelikle ilgili idealini- uydurmaya çalışmayı bıraktığında suçluluk duygusunu nasıl sona erdirdiğini anlattı. Yeniyetme bir oğlu olan Linda, bugün iyi ücret aldığı ve ilginç bulduğu bilgisayar eğitimi işinde çalışıyor. Ama bu konuma gelene kadarki yol çok çetinmiş, Linda'nın suçluluk duygusuyla hesaplaşmasına, bu suçluluk duygusunun onu mutsuz eden bir duruma düşürüp düşürmediğini sormasına yol açmış.

Linda İrlandalı Katolik bir aileden geliyor. "Kocamın da Katolik bir geçmişi var -İspanyol. Claudio doğduğunda, ikimiz de benim evde oturmamı uygun bulduk. Çocuk sahibi olmaya bayılmıştık ve zaten yalnızca bir sekreterdim, geri dönmeye değer bir iş gibi görünmüyordu. Ama gerçekten çok mutsuzdum. Evde oturmak beni kötü etti. Claudio huzursuz bir bebekti, üç ay boyunca aralıksız ağladı, sonra da çok uzun bir süre son derece düzensiz uyudu. Hem çok yorulmuş hem de sıkılmıştım. Bir sürü yerel faaliyete katıldım. Bir kreş ve bir de aile işliği kurulmasına yardım ettim, bu işten çok şey öğrendim. Ama giderek daha fazla, beynimi ziyan ettiğim hissine kapıldım."

Linda işe dönmeye karar vermiş, ilkin okul sekreteri, sonra da ilerleyerek yönetici memur olarak çalışmaya başlamış. "Yönetimdeyken bilgisayarlara ilgi duydum ve bir kursa gitmeyi becerdim. Harikaydı. Herkes yapamayacağımı söylüyordu. Onlar söyledikçe, benim onlara yapabildiğimi gösterme isteğim de arttı. O zamandan beri bilgisayarlarda çalışıyorum, şimdi farklı devlet kuruluşları için bilgisayar eğitimi veriyorum. Telefon edip "bir eleman gönderin" dediklerinde inanılmaz bir tatmin duyuyorum. 'Belki de ben kendim gelirim' diyorum onlara. Bekleyebilecekleri son kişi bozuk aksanlı bir kadın! Ama en önemlisi, artık suçluluk duymamam. Tuhaf geldiğini biliyorum, çünkü pek çok anne çalıştıkları için suçluluk duyuyor. Ben evde oturmaktan ve bundan nefret etmekten daha çok suçluluk duydum. Bir kez çalışmaya başlayınca, evimden de hoşlanmaya başladım. Claudio'yu güvenmediğim insanlara asla bırakmadım. Şimdi artık daha büyük ve sanırım bana hayran. Arkadaşlarına annesinin bir bilgisayar canavarı olduğunu söylemek hoşuna gidiyor!"

Linda'nın anlattıkları ilginç, çünkü suçluluk en çok iki çelişik itki olduğunda kendini hissettiriyormuş - bir yanda iyi anne olması gerektiği duygusu, öte yanda hayatından duyduğu giderek büyüyen hayal kırıklığı. Suçluluk, Linda'nın hayatından memnun olmamasından kaynaklanmış, bunda tipik bir şey var. Suçluluğu en ağır yaşayan kadınlar, öyle görünüyor ki, temel itkileri idealle en şiddetli biçimde çelişenler. Bunun pek bilinçli bir boyut olduğunu sanmıyorum; daha çok, kendini geliştirme itkisi ne kadar güçlü olursa, çocuğa karşı o kadar şiddetli ve gizli bir içerleme duyulduğunu hissettim. İçerleme ne kadar artarsa yeterince iyi bir anne olmamaktan duyulan suçluluk da o kadar artıyor. Suçluluk daha sık olarak yüzeysel şeylere odaklanacaktır -evin durumu, "yetersiz eğitim", bütün bu zahmete değen "yaratıcı" şeyler yapmamak.

Üç çocuk annesi Catherine, aile hayatıyla ilgili hayallerinin sürekli ağlayan ve ilk günden itibaren çok huzursuz olan ilk kızının doğumuyla birlikte nasıl yıkıldığını ilginç bir şekilde tarif ediyor. Başlangıçta düşündüklerini anlatıyor: "Bu bebek benim hayatımı değiştirmeyecekti. Etkinliklerimi ve toplantılarımı devam ettirecektim. Mesleğimi çocuğuma uygun bir şekilde yeniden tanımladım ama temelde çalışmayı sürdürdüm. John'la ben aynı zamanda hiç evde olmuyorduk. Bir bebeğe bakmanın iki kişi gerektireceğini hiç düşünmemiştik. Ama biraz büyüdüğünde mutsuz bir kız olduğu çok açık hale geldi. Bu yüzden suçluluk duymaya ve kendimi sorumlu tutmaya başladım."

İşler o kadar kötü bir hal almış ki, Catherine anne babalara "ana babalık", özellikle de kendi duygularını anlamaları konusunda yardımcı olan bir örgüte başvurmuş. "Oraya gittim, çünkü gerçek sorunlarım vardı -sürekli olarak öfke ve suçluluk duyuyordum- ve sorunlar gerçekten de en büyük çocuğumda odaklanıyordu. Bana eziyet ettiğini hissediyordum. Sürekli eteğime yapışıyordu, "beni bırak gideyim, defol!" diye haykırmak istiyordum. Dayağa inanmamama ve bunun her şeyi daha da beter ettiğini bilmeme rağmen, onu dövüyordum. Çok kötü vuruyordum. Hem onun hem de kendim için endişeleniyordum. Kurslarda sürekli çocukların yanında olmaya çabalayıp sonra da bu yüzden deli gibi hınç duymak yerine, benim de ihtiyaçlarım olduğunu

kabul etmemi sağladılar, bana çok yardımcı oldular. Artık "yoruldum, dinlenmek istiyorum" diyebiliyordum, oysa daha önce çocuklara "yoruldunuz, yatağa gidin" derdim ve gitmedikleri zaman nevrim dönerdi. Benim için en önemlisi, çocuklar gibi benim de ihtiyaçlarım olduğu için suçluluk duymamayı öğrenmek oldu."

Catherine'in yorumları bu yaygın suçluluk duygusuna eşlik eden kimi öğelere ilişkin ipuçları veriyor. Kadınlar çok sık olarak hep çocuklarının yanında olmayı umarlar. Onlardan kendilerini inkâr etmelerinin beklendiğini bilinçli olarak kabul etmeyeceklerdir ama bunun gibi, kendilerine sınırlar koyma konusunda da pek başarılı değildirler, biraz ara vermeye fena halde ihtiyaç duyduklarında sınır koymak için genellikle iş hayatını kullanırlar. Çocuklar küçükken net sınırları kaybetme tehlikesi kronik bir hal alır. Sonra, ihtiyaçları ve talepleri öyle şiddetlidir ki, kadınların açık kimliklerini kaybetmeleri çok kolaydır, ki zaten pek az kadının açık bir kimliği vardır. Ve tabii kadınlar aileyi herkesin ihtiyaçlarıyla baş ederken kendi ihtiyaçlarının, kendi güç duygularının ve arzularının gayet güzel saklanabildiği bir yer olarak görmeye eğilimlidirler.

Suçluluk, yalnız annelik ideallerinin karşılanmasının mümkün olmamasından değil, en azından bilinçaltında, çok güçlü bir hınç gündeminin olmasından da kaynaklanır. Kendisini bir önceki bölümde "suçluluk sorunu olan biri" diye tanımlayan Hilary, kadınları tüm ailenin ihtiyaçlarının merkezine yerleştirilmelerinin nasıl sorun yaratan bir şey olduğunu hatırlattı. "Pek çok farklı yöne çekiliyorsunuz ama hangi yöne gideceğinizi ve doğruyu nasıl bulacağınızı bilemiyorsunuz. Bazen kendinize soruyorsunuz, kimin için doğru olanı yapacaksın? Kendin için mi doğru olanı yapıyorsun? Ya da tüm diğerleri için? Sanırım evde oturmamda etkili olan bir şey de başka herkes için doğru olanı yapmak ve böylece ev hayatında daha huzurlu bir yapı kurabilmekti. Ama işimi bırakmama neden oldukları için onlara içerleyeceğimden korkmuştum. Aslında pek de öyle yapmadılar ama bu benim olayı rasyonalize etme biçimim. Evde oturduğum için onlara içerleyeceğimden endişeliyim. Aslında aldırdıkları yoktu, benim evde oturmam pek bir değişikliğe yol açmadı. Her şey hâlâ kar-

makarışık ve ben hâlâ sürekli "çabuk ol" diye bağırıyorum."

Kadınların evdeki merkezi sorumluluk konumlarının yol açtığı suçluluğu toplumumuzdaki cinsiyete dayanan işbölümünün basit bir yan ürünü olarak görmek kolay olurdu. Bana eşlerinin çocuklarla ilgili aynı şeyleri hissetmediklerini, iş ve çocuklarla ilgili suçluluk duygularını anlamadıklarını söyleyen kadınların sayısını unuttum. Bu "farklılık", kadınların sonuçta neden işin aslan payını üstlendiklerini ve evin psikolojik sorumluluğunu aldıklarının nedeni olarak öne sürüldü. Lorna bunu şöyle özetledi: "Kocam akşamları Brendan'ı görmekten çok mutlu oluyor, ama yalnızca on beş dakika sürerse. Bunu bir kayıp diye görmüyor. Oğlunu görmeden günler geçirebiliyor. Ben onun yerinde olsaydım, bunu bir kayıp olarak değerlendirirdim. Korkunç suçluluk duyardım. Kocam hiç suçluluk duymuyor. Benim de duymamam gerektiğini düşünüyor. Tüm gün çalışan ve bebeklerini dadılara bırakan kadın iş arkadaşları var, benim de onlar gibi yapmamın daha iyi olacağını düşünüyor. Belki bu kısmen benden kaynaklanıyor -belki de kadınların evde oturup ve çocuklara bakmasını bekleyen toplumdan."

Lorna'nın suçluluğu tipik. Bir yönüyle cinsler arası sorumluluk ayrımının yarattığı bir endişe. Ama aynı zamanda daha öteye gidiyor, genel yetersizlikler ve başarısızlıklarla birleşiyor. Bu duygular, tek tek ailelerin özgün sorunlarının ve kadının çalışıp çalışmadığı konusunun ötesine taşıyor. Bunlar aynı zamanda kadınların ikinci bölümde değinilen kendi ihtiyaçları ve hırslarını tatmin etmeleriyle ilgili endişelerle de bağlantılı. Kadınlar genellikle eylemlerinin sonuçlarından, özellikle de kendi ihtiyaç ve hırslarının, çevrelerindekileri bilhassa da onlara bağımlı olanları ürküteceğinden korkarlar. İş, kadınların kendi önceliklerini belirleme ve kendileri için bir şeyler başarma yetenekleriyle yüz yüze gelmelerine neden olduğu için müthiş bir baskı haline gelebilir.

Melanie Klein, suçluluğun köklerinin çocuğun ilk yaşlarında annesiyle olan ilişkisinde olduğunu savunan çok önemli bir teori öne sürdü. Ona göre erken yaştaki bağımlılık deneyimi, anneye karşı sonradan suçluluğa dönüşecek olan bir düşmanlık ve yıkıcı bir öfke duyulmasına yol açar. "Hepimiz biliriz ki, kendimizi yok-

ladığımızda, sevdiğimiz birine nefret duyduğumuzu görmemiz, endişe ya da suçluluk duymamıza yol açar. Coleridge'nin dediği gibi, "sevdiğimiz birine öfke duyduğumuzda, kendimizi deliriyor zannederiz" ("Love, Guilt and Reparation", 1937)." Klein, bebeğin annesini bir kötü, bir iyi gördüğünü söyler -Klein'ın sözleriyle, "iyi ve kötü meme". Bununla, aynı tatmin kaynağının (genellikle memedir bu) potansiyel olarak tatminsizliğin de kaynağı olduğunu kasteder. Meme (ve anne) ortaya çıkıp özlenen rahatlığı ve yiyeceği getirebilir, ama aynı zamanda ortadan kaybolup ve hayal kırıklığı da yaratabilir. Kısaca, meme, böylelikle anne de, kararsızlık kaynağıdır. Bağımlılık durumundaki bebek, hem tatmin olur, hem de öfkelenir -memeyi saldırı gibi yaşar ve ona karşı saldırı düzenleme fantezisi kurar.

Bu düşmanca fantezileri misilleme korkusu izler. Klein'a göre, bebek "ben annem için bu yıkıcı nefreti besliyorsam, o da benim için besleyebilir" diye düşünür. Bu suçluluğun (ve yıkıcı düşüncelerin) ve onu onarma, anneyle ilişkileri rayına oturtma ve yıkıcı fantezileri telâfi etmek için ona bir şeyler verme arzusunun kaynağıdır. Bu tür teoriler gerçekten uzak gibi görünebilir -Klein'ın bu teorileri geliştirme tarzı bence de kesinlikle dogmatiktir- ama çağdaş kadınlığı niteleyen suçluluk kalıpları ve endişeler için makul bir açıklama gibi görünüyor. Dinlediğim bütün suçluluk hikayelerinde tekrarlanan öğe korkuydu -kadınların fazla şeye sahip oldukları ya da fazla şey *istedikleri* için cezalandırılacakları korkusu. Dünyada bir şeye sahip çıkma, ondan bir şeyler alma, senden "alınabilecek" şeylere bir sınır koyma yolundaki her girişim, bu tuhaf, kendini cezalandırıcı suçluluk duygusunu doğuruyor.

Suçlulukla ilgili bir şeyler söyleyen başka psikanalitik teoriler de var. Örneğin Freud, suçluluğun ana kaynağını "ödipal arzu ve düşmanlıklar" olarak görür, çocuk büyürken bilinçdışına itilmesi gerektiğini iddia ettiği duygular. Freud'un kızların gelişimiyle ilgili anlatısında kritik olan, hadım edilme kompleksiyle ilgili adı çıkmış teorisidir. "Kadınlık"ın hadım edilme kompleksinin kızlara özgü versiyonu tarafından yönlendirildiğini iddia eder, bu, annenin kızı penisten yoksun bırakmasına duyulan hayal kırıklığını ve öfkeyi içerir. Daha yeni teorisyenler, Klein'ın ve Freud'un anlatılarının ortasını bulmuş ya da bir araya ge-

tirmişlerdir. Mesela Nina Herman, *One Mother's Daughter* (1990)'da şöyle yazar: "memede kaçınılmaz olarak yaşanan tüm hayal kırıklıklarıyla bağlantılı bebekliğe özgü çeşitli kaygılar kısmen biçim değişikliklerine uğrar uğramaz kızın babasıyla ve diğer bebeklerle paylaşmak zorunda olduğu bir cinsel anneye sahip olmasından kaynaklanan kırgınlıklar su yüzüne çıkar." Herman'a göre derinlerdeki duygular, kendisini penisten yoksun bıraktığı için anneye duyulan öfke ve anneyle kurulmuş olan acı verici ve düş kırıklığı yaratan özdeşleşmeden kurtulmanın bir yolu olarak babayla özdeşleşmedir. Fakat bu duyguların yüceltimi bir suçluluk kalıntısı bırakır.

Herman'ın anlatısında, en azından teorik olarak, kızların ve oğlanların suçluluk duyguları arasında bir fark yok. Her iki cinsten insan, tekliğini kaybettiği için anneye karşı öfke ve acı duymaktan muzdarip. Yine de Herman, klinik deneylerinden yola çıkarak, kadınların görünür (explicit) suçluluğa daha açık olduklarını söylüyor:

> Kadınlar genelleşmiş suçlulukla, endişe ve depresyonla, boşlukla yaşarken, erkekler bir kaçış bulmuş gibi görünüyorlar. Psikoterapi sürecinde genellikle kadınların kişilik yetersizlikleri olarak görülmeye alışılmış olan boşluk, kendine güvensizlik gibi duyguları, kullanabildiği bütün o güç, "dışardaki" kırılgan dünyasında yaşadığı başarı yüzünden, erkeğin kabul etmesi kadına göre çok daha uzun sürebilir. "Anne" tarafından yetersiz ilgi görerek taciz edilme deneyiminin yol açtığı suçluluk duyguları evrenseldir ama kızların durumunda farklı geri tepişler söz konusudur. Sürekli olarak annelik objesinin misilleme yapacağı korkusu içinde yaşar; ama bu klostrofobik fanteziye -kadınların hadım edilme kompleksi- yoğunlaşmak yerine, bunu inkâr edip daha yüzer-gezer bir suçluluk duygusu psikoterapi yapılmadığı süre ve dinamikleri bilinçdışında kalacak olan değişik derecelerde depresyonla birlikte genel bir endişe içinde yaşar."

Melanie Klein haklıysa, cinslerin farklı tepkileri, kararsızlığı (ambivalence) tolere ve yıkıcı, saldırgan duyguları ifade etmekteki farklı yetenekleriyle ilgili olmalı. Özel olarak, suçluluk, kararsızlığı tolere etme yeteneğiyle çok yakından ilgilidir.

Klein'ın anlatısında, -aslında pek çok psikanalitik anlatıda- "sağlıklı" birey, duygusal kararsızlığını genellikle kolayca tolere edebilen, husumet ve saldırganlık duygularını sevgi ve tazminle (reparation) birleştirebilen biridir.

Bu bizi yeniden kadınların anneleriyle ilişkilerini niteleyen çok yoğun husumet, sevgi ve suçluluk duygularına getiriyor. Bir çocuğun annesine yönelik "normal" duygusal kararsızlığının bizim kültürümüzde kız çocuk için başa çıkılması çok zor bir şey haline gelmesi mümkün müdür? Herman'ın dediği gibi, "kız çocuğunun suçluluğu ... erken dönemlere, ... misilleme korkusuyla mahrem bir bağlantısının olduğu dönemlere gider. Kız çocuğunun suçluluk duygusunun altında, kötücül fantezileri yatar, annelik kabuğunu emip kurutma, bir tarafa atma, bencilce kullanıp hayatın içini boşaltma, kendimizi koruyarak onu tahrip etme fantezileri."

Bu derin, muhtemelen de evrensel bir süreçtir, ama kültürümüzde kadınların hatırı sayılır bir bedel ve fedakarlıkla kendilerini ailelerinin iyi durumda olmasından sorumlu kılmaları ve bunu sürdürmeleri yüzünden daha da kapsamlı hale gelmiştir. Yani anneyi yok etme, tahrip etme yolundaki bilinçdışı fanteziler daha acil ve gerçek korkular tarafından daha da belirginleştirilir Belki de "annem bana bakarken kendini ihmal etti ve görünmez oldu" diyebilir bir kız kendine. Burada bilinçdışı yine devreye girer. "Belki onu ben tahrip ettim".

Bilinçdışındaki bu mantık, kız çocuğunun annesini kendi çocukları aracılığıyla tazmin etmek için onlara annesinden aldığını ya da kendisine gönüllü olarak verilmediğini hissettiği her şeyi geri vermeye kalkışarak suçluluk döngüsünü yeniden kurmasına yol açar. Aşırı suçluluk duygusunun anneden çocuğa yönelişinin ardındaki bilinçdışı itki, kendi bebeğinin de bir zamanlar kendisinin annesine hissettiği intikamcı öfkeyi hissedeceğinden duyulan saplantılı korkudur. Annenin bu kadar endişe ve suçluluk duymasının nedeni budur. Böyle bir düşmanlığın ve yıkıcı duyguların geri dönüşünden kaçınmak için ne feda edilse yeridir. Hangi mesleki başarı böyle bir riski meşrulaştırabilir?

Burada da kadınların çocuklarının "yaratıcı" şeyler yapmalarıyla ilgili çağdaş saplantılarına dair bir ipucu da var. Bir çocuk yaratıcı olabiliyorsa, bu onun tahrip edilmemiş olduğunun

bir kanıtıdır. Aslında, bir çocuğun yaratıcılığı annenin çocuğa "bir şeyler verdiği"nin kanıtı gibi görülür. Bu yıkıcı, yok edici öfkenin olumsuzlanmasıdır. Tabii ki burda karmakarışık bir şey vardır. Çocuğunuza keman ya da çömlekçilik öğretmek gerçekte çocuğu duygusal olarak beslemek anlamına gelmez, özellikle böyle şeylere kırgınlık eşlik ediyorsa. Endişeli suçluluk çocuk için kendini bir şeylerden mahrum bırakmayla hallolmaz. Daha önce de gördüğümüz gibi, aksine kadınların suçluluğa dayanan, depresif ve kendi kendini sürdüren bir duygular döngüsüne kapılmalarının nedenlerinden biridir bu.

Bu bölümde kadınları gönüllü olarak bulundukları yerde tutan bir suçluluğa, geleneksel cinsel ayrımlara meydan okumanın kolay olmadığını gösteren suçluluğa bakıldı. Bu suçluluk duygusu ve endişe bir ölçüde evrenseldir, bağımlılığa dayanan her türlü ilişkinin kaçınılmaz bir boyutudur. Ama kültürümüzde daha da artırılırlar, çünkü kadınlar ve erkekler arasında dayatılan ayrım kadınların her zaman değersizleştirilme ya da görünmez ve önemsiz bir hale indirgenme riskini taşımalarına neden olurlar. Böylesi bir bağlamda, bir kız çocuğunun yıkıcı fantezilerinin gerçek bir temeli olur ve bu da kadınların gelecek kuşakları tazmin etme hevesini ikiye katlar.

Bu bölümün temel yöneliminin kadınların kendilerini artık alttan alta süren yıkıcı fantezilerin tehditi altında hissetmemek için güçlü ve güvenli bir iş kimliği geliştirmeleri olduğu düşünülebilir. Ama kadınların çalışıp çalışmadığı konusu, burada ikinci plandadır. Burada kilit önem taşıyan şey, kadınların kendi sınırları ve ihtiyaçları ile ilgili içsel duygularıdır. İş kimi zaman kadınlara bunu sağlar, bazen kadınlar işi kendilerinin beceremediği biçimde çocuklarla ilişkilerine sınırlar koymak için kullanırlar. Kadınlar için esas sorun, suçlulukları bu kadar yoğunken çocukların yıkıcı öfke ve fantezileri de içeren normal talepleri yüzünden kendi kimliklerini koruyamamalarıdır. Bu da bir kadın çalışsa da çalışmasa da olabilir.

İlginç biçimde, bu konuda söyleyecek en çok şeyi olan, artık çalışmayan bir kadındı.Hatırlanacağı üzre, evlenmeden önce çocuk sahibi olan ve kendini tamamen anneliğe adamış olan Kristina, bir anne olarak ne kadar çok zamanının suçluluk duymakla

geçtiğini anlattı. "Çalıştığım zaman çocuklarımın sorumluluğunu bir başkasına bırakmak yüzünden suçluluk duymaktan evde oturduğumda kendimi ihmal ettiğim için suçluluk duymaya geçtim. Ama suçluluğun kendisinin yıkıcı bir şey olduğunun ayırdına vardım. Kim olduğum ve neye ihtiyaç duyduğum konusunda düşünmemi engelliyordu. Kendi ihtiyaçlarımın peşinden koşmanın çocuklarıma bakmaktan önemli olduğunu söylüyor değilim. Öyle değil. Sorumluluklarınızı bir başkasına devretmenin çözüm olduğunu düşünmüyorum. Önemli olan, dengeyi bulmak. Şimdi bunun sorumluluklarım çerçevesinde kendime bakmakla ilgili bir şey olduğunu düşünüyorum."

VIII. ERKEKLERİ İDEALİZE EDEN KADINLAR

Kadınlarla erkeklerin ilişkilerindeki pek çok değişime rağmen, kadınlar hâlâ kendilerini yalnızca geleneksel aile yapılarına değil, erkeklerin kendilerine de uydurmaya çalışıyorlar. Kadınlar hâlâ geleneksel duygusal gündemin mantığına sadık kalıyor ve böylece her şeyin eskisi gibi muhafaza edilmesinde erkekler kadar rol oynuyorlar. Bir önceki bölümde kadınların aile durumlarıyla ilgili gerçek duygularını nasıl inkâr ettikleri ve bunun onlarda sisli ve genelleşmiş bir suçluluk olarak ortaya çıktığını görmüştük. Kadınların duygularını bu şekilde inkar etmeleri ya da başka yere yöneltmelerini hiçbir yerde erkeklerle ilişki kurma biçimlerinden daha açıkça göremeyiz. Bu, pratikte, kadınların genellikle erkekleri güdümledikleri, belirli nitelikleri onlara yansıttıkları, böy-

lece erkeklerdeki kadınların onaylamaz göründükleri bazı ihtiyaç ve arzuların gerçekte kadınların kendilerinden kaynaklandığı anlamına gelir.

Bilinen feminist sav, erkeklerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla kadınları güdümledikleri yolundadır. Bize kadınların onları ev içinde ezilen rolüne düşüren cinsel uzlaşımların kurbanı oldukları söylenir. Erkekler bize kendilerini de oynamak zorunda oldukları roller tarafından kısıtlanmış hissettiklerini söylerler. Onlara asla ağlamamalarını, nazik ya da kırılgan olmamalarını, çocuklara bakmamalarını öğütleyen erkeklik anlayışları tarafından sınırlandıklarını hissediyorlar. Ama nadiren araştırılan şey, bu erkeklik yapısına kadınların kendilerinin hem anneler hem de sevgililer olarak neler kattıklarıdır.

Kendi araştırmalarım, beni, kadınların erkeklerle ilgili beklenti ve ihtiyaçlarının önemli ve araştırılmamış alanlar olarak kaldığına, kadın-erkek ilişkilerinin nasıl genellikle bildik, kendini tekrar eden ve geleneksel kalıplarda kalabildiğini açıklamaya yardımcı olduğuna inandırdı.Kadınların genellikle hayal ve fantezilerinde bilinçaltı ihtiyaçlarını karşılamak için erkekleri "idealize" ettiklerini fark ettim. Bu idealleştirme erkeklerin kadınlarla ilgili hiçbir fantazilerinde böylesine güçlü değil. Kadınların erkeklere ilişkin duygularında bu idealleştirmeye eşlik eden eşit önemde bir şey daha var. Pek çok kadında, erkeklere meydan okuma konusunda derin bir korku vardır; hem de yalnızca kamusal alanda ve başkalarının önünde değil, paradoksal biçimde, daha çok gerilimlerin daha büyük olacağının tahmin edilebileceği özel hayatlarında. Sonuç olarak, ilişki bittiğinde, kadınların idealleştirmeleri genellikle olağanüstü, anlaşılmaz bir burukluğun eşlik ettiği keskin bir düş kırıklığına yol açar.

Kadınların erkekleri idealleştirdiklerinden söz etmek tuhaf gelebilir. Aslında, yüzeysel olarak alındığında bu cümle son yirmi yıldır yaşananın tam tersi gibi görünebilir. Tabii ki pek çok erkek, özellikle de feministlerle yakın ilişkide olan erkekler, savımı mantıksız buldular. Biri bana "bütün kadınların, bütün erkeklerin insan hayatının en düşük biçimi olduğunu düşündüğünü sanıyordum!" dedi. Bu doğrultuda, bir kamusal söylem var -sık sık şakalara konu olması ve (her zaman olduğu gibi) kadınlar ara-

sında bir ortak dayanışma aracı olması anlamında kamusal. Ama daha mahrem ifşaatlara geldiğimizde, tamamen farklı bir resim çıktı. Özellikle orta sınıf kadınları arasında, tek tek erkekler hâlâ güçlü bir fantezi kaynağı.

Bu kitap için araştırma yaparken, pek çok kadının aynı adamla evlenmiş oldukları yolunda tuhaf bir izlenim edindim! Birbiri ardına bir sürü kadın, kocaları ya da sevgilileri ile ilgili kelimesi kelimesine aynı duyguları tekrarladılar. Bu adamlar, kadınların kendilerinden daha tutarlı, daha dengeli, anlayışlı, hoş ve komik olarak tanımlandılar. "Başarılı", "hırslı", "güven verici", "nazik", ya da "mükemmel baba"ydılar. Kadınlar kendilerini "şanslı" görüyorlardı. Erkeklerin yetersizliklerini sıralamak şöyle dursun, erkeklerin en ufak eviçi katkılarını bile dokunaklı bir şekilde minnetle karşılıyorlardı. Çoğu, yıllar önce feminizmin tanımladığı "örnek erkek" sendromuna katılıyorlardı -bütün erkekler birer felakettir, sizin birlikte yaşadığınız hariç.

Konuştuğum kadınlardan istikrarlı ve görünüşte mutlu ilişkiler içindeki kadınların çoğu, anlattıkları şeylerin bazıları pek de özenilecek gibi görünmese de, kendilerini "müthiş şanslı" diye tanımlıyorlardı. Örneğin Ann'in kocası pek çoğununkinden daha fazla şey yapıyordu, ama böyle de olsa, onun ev işlerine yardımı, yalnızca makul bir ölçüde. Ama Ann, kendisini "inanılmaz şanslı" buluyor. "Akşam eve gelen ve eğer yorgunsam kızımızı yatıran bir kocam var. Bazen kızımızın ihtiyacı olduğunda gece de kalkar, sabah onu kaldırır. Bazen serilip uyur ama genel olarak eşit olduğumuzu hissediyorum. Onu yaptığımın dünyanın en büyüleyici şeyi olmadığını ama bunun onun da kızı olduğunu hatırlatmam gerekiyor bazen. Her zaman birlikte kahvaltı yaparız, kocam hep geç kalır ama akşam yedide muhakkak gelmiş olur. Gelmezse, ümitsizliğe kapılırım."

Kimi kadınlar kocaları ya da sevgilileri çoğu akşam yemek yapıyor diye kendilerini şanslı sayıyor. Kimisi kocaları evde olduğunda bebeğin bezini değiştirmeye yardım ettiği için şanslılar. Başkaları, kocaları çocuklarıyla oynuyor ve onlara çok ilgi gösteriyor diye. Ama güzel talihleri konusunda en coşkulu olanlar bile, kocalarının, kendilerinin hiçbir zaman yapamadığı bir şekilde, çocuklarıyla "sadece belirli bir süre" ilgilendiklerinden şi-

kayet ediyorlar ve bu kocalar, günlük planlama ve organizasyon, ailenin sürdürülmesi anlamında, tam zamanlı olarak ev sorumluluğunu da paylaşmıyorlar. Kendisini şanslı addeden Susan, kocasıyla konumlarının pek de adil olmadığını söyledi. "Yeterince gayret sarf etmediğini hissediyorum. Mesele, yaptığı işte çok yorulması ve rahatlamak istediği yegâne zaman olan hafta sonlarında da çocuklarla uğraşmayı çok güç bulması. Onu ayakta tutabildiğim sürece elimden geldiğince teşvik ediyorum ama komik olan, yaptığı işlerle ilgili tamamen farklı bir algılayışa sahip olması. Oturup bunu tartıştığımızda, bana çok yardımcı olduğunu düşünüyor, herhalde hiçbir zaman bir bütün gün çocuklara bakmamış olduğu için."

Erkeklerin ne kadar ev işi yaptıkları konusundaki veriler çelişik. Geçenlerde yapılan bir araştırma, erkeklerin evde kelimenin tam manasıyla hiçbir iş yapmadıklarını gösterdi, bir başkası ise kadın ve erkeklerin ev işlerini daha fazla paylaşmayı *beklediklerini*. Ama bu kocaların istisna olup olmadıklarını bir yana bırakırsak, kadınların erkeklerden beklentilerinin en alt düzeyde olduğu ve pek çok kadının, kendisinin mükemmel "yeni erkek"le evli olduğuna inanmak istediği açık. Kadınların, kocalarını anlatırken kimi zaman fantezi dünyasına girdikleri bariz olarak görünüyor. Üç çocuğu olan bir kadın kendini "son derece şanslı" buluyor, çünkü kocası "öylesine iyi bir baba ki çocuklarıyla yakından ilgileniyor ve onları sahiden önemsiyor. İşyerinde herkese onların resimlerini gösteriyor." Sonradan ortaya çıktı ki, kocası sabah altı kırk beşten akşam sekiz buçuğa kadar çalışıyor ve çocuklarının fotoğraflarını herkese göstermesi, onlarla ilgili *yaptığı* tek şey.

Bu, 1950'lerde bekleyebileceğiniz türden bir idealleştirme, 90'larda değil. Evet, dil değişti. Kadınlar artık erkeklerden ailenin geçimini sağlayan, itaat ve hizmet edilmesi gereken kişiler olarak açıkça söz etmiyorlar -ama kocaları iyi para kazanır ve "iyi bir yaşam standardı" sağlarsa, "minnet" duyuyorlar. Susan, "kocam daha az başarılı olsaydı bunu önemserdim çünkü iyi bir gelir önemlidir ve işe yarar. Korkunç, değil mi? Aslında kocam o kadar başarılı değil. Yalnızca normal, sıkıcı, yaşlı bir bankacı. Tepelerdekilerden biri değil. Harika olan, çok uzun saatler ça-

lışmaması: sabah sekiz buçuktan akşam yediye kadar. Çocukları sabahları kaldırmak ve gece de yatırmak işini ona devretmeyi denedim, ama bu zaman kaybıydı; kocamın çocuklara bakmaya ikna edilebilecek kadar modern erkek olamayacağını fark edince çok hayal kırıklığına uğradım. Ama çok çalışmak zorunda olduğunu ve gelirin insanın bunu kabul etmesine yetecek kadar önemli olduğunu iddia etti"

Susan gibi pek çok kadın bu durumu *foute de mieux* olarak tanımlamaya yatkınlar. Kocalarının ev hayatıyla çok az ilgilenmesini hayatın acı bir gerçeği olarak kabul ediyorlar. İş pazarındaki eşitsizlikler ya da çocukların bakımındaki yetersizlikler yüzünden kocaları daha çok kazanabilir, böylece evdeki işbölümü adaletsiz bir dünyaya verilen akılcı bir yanıt olarak görülebilir. Doğru. Ama bir açıklama olarak, daha fazla sürdürülmesi mümkün değil. Bu kadınlar, kocalarının bazı nazik insanî davranışlarından ötürü onlara *minnettarlar*, çocuklarına ilgi gösterdikleri için *minnet* duyuyorlar. Ve aynı düzeyde, kocalarının kendilerinden daha başarılı olmasını *ister* görünüyorlar.

Bazı bakımlardan bu kapsamda değerlendirilebilse de, burada kadınların kendileri için çok az şey beklemelerinden öte bir şeyler söz konusu. Bu minnettarlığın yanı sıra, bütün bir yansıtmalar dizisi geliyor. Bu erkekler yalnızca olağanüstü nazik ve çocuklar konusunda yardımcı değiller, aynı zamanda bir biçimde kadınlardan daha "iyi" olarak görülüyorlar. Tekrar tekrar kocaların daha hırslı, daha başarılı ve daha kararlı olduklarını işittim; ama aynı zamanda daha güçlü, makul ve daha dürüst olarak da tanımlanıyorlar.

Kadınların "başarılı" erkekleri cazip bulması yeterince araştırılmış bir konudur. Güçlü, zengin ve toplumsal statüsü yüksek erkeklerin cazibesi, romansın özüdür. Geçmişte, feministler bunu kadınların ekonomik bağımlılığını ve incinebilirliklerini yansıtan duygusal ve cinsel bir kalıp olarak yorumlarlardı -kadınlar en etkili "eş" olacağını kanıtlayan erkekleri çekici buluyorlardı. Daha çok para ya da güç, bir erkeğin kadınları etkileme kapasitesini artırıyordu. Ama bu duyguların hâlâ ne kadar yaygın olduğunu görmek şaşırtıcı. Zaman zaman orta sınıf kadınları bana eşlerinin başarısının onlar için yalnızca para meselesi olmadığını, aynı

zamanda kendilerinin bu erkeklere duydukları saygı ve arzunun da önemli bir öğesi olduğunu itiraf etmişlerdir.

Birçok kadın için, buna meslek kadınları da dahil, kocalarının başarılarına duyulan arzu, ilişkinin hayati bir parçasıydı ve kadınlar bu başarıya yardımcı olmak için çok çalışmaya, kendilerini buna uyarlamaya hazırdılar. Çocuklarına bakmak için sağlık ocağındaki hemşirelik işini bırakan Hilary, bu kararında kocasına mesleğinde yardım edebilecek olmasının nasıl önemli olduğunu anlattı. "Benim içinde bulunduğum karmaşanın onun yükselmesini engellediğini düşünüyorum. Sürekli acele ediyordum, işe hazırlanmaya çalışıyordum. Sık sık çocuklarla ilgili bir şeyler yapmasını istiyordum. Sonunda diğerleri için işleri yoluna koymak için işi bırakmaya karar verdim. Yanlış anlama, pek çok avantajı var. Kocam reklam panosu kiralar, işi gereği çok yoğun sosyal ilişkilere girmesi gerekir, pek çok etkinliğe katılır. Bunların çoğuna ben de gidiyorum ve bundan hoşlanıyorum. Bir sürü ilginç şey yapıyoruz ve ilginç insanlarla tanışıyoruz. Kocamla gurur duyuyorum."

Hilary'nin anlattıkları alışılmadık şeyler değil. Bu çalışan kadınlar döneminde bile ailenin nerede yerleşeceği, çocuklar ve ailenin bakıma muhtaç fertleri için kimin daha fazla şeyden vazgeçeceği gibi konularda, kocalarının işine öncelik tanınıyor. Hilary'nin durumunda, kocasının toplumsal statüsü onun için yalnızca maddi şeyler anlamına gelmiyor. Bu çok tipik bir şey. Başarılı ve ünlü bir işadamıyla evli olan bir başka kadın da, kocasının kimliğini özümsemişti. Kocasının iş çıkarlarıyla tamamen özdeşleşmişti ve saplantılı bir biçimde sürekli kocasından, onun planlarından söz ediyor, mümkün olan her yerde ve her zaman ismini anıyordu. Bütün bu zaferler ve başarılar, kocasıyla evlenmiş olduğu için ona da yansıyan şeyler gibi sunuluyordu.

Bunların hiçbiri yeni değil. Şaşırtıcı olan, başarılı bir erkek için duyulan arzunun çağdaş kadınlar arasında da bu kadar aşikar ve ümitsiz bir düzeyde olduğunun tahmin edilmemesi. Bugünlerde kadınlardan kendi rahatlarını ve isteklerini, erkeklere bağlamamaları bekleniyor ve çoğu kadın bunun kendi ilişkilerinin bir gerçeği olduğunu yadsıyor. Ama daha derinlemesine konuşmalarda bu psikolojik yapının hâlâ yaşadığı ve güçlü olduğu

açığa çıkıyor. Konuştuğum kadınlardan biri başarılı bir tasarımcıydı ve konuştuğumuz sıralarda iş bulmaya çabalayan bir serbest yazarla evliydi. Başlangıçta, kocasıyla gelirleri arasındaki farkın önemsiz olduğunda ısrar etti. "İkimiz de benim iyi kazanmamdan memnunuz. Bu, daha yüksek bir standartta yaşamamız anlamına geliyor, ikimizin de beklediğinden daha iyi." Ama daha sonra "Ian için endişeleniyorum. Ona çalışabileceği yerler önermeyi sürdürüyorum. Kendini satmak istemiyor, korkarım onun dünyasında değerli olan bu. Evet, gayret etmesi ve daha başarılı olması için başının etini yiyorum" dedi. Peki kendin için mi yoksa onun için mi yapıyorsun bunu diye sordum. "Bilmiyorum. Sanırım daha başarılı olsaydı bundan hoşlanırdım" diye cevap verdi.

Çoğu ailede kadınların erkeklerden daha fazla kazanması ve kadınların mesleğinin erkeklerinkine öncelikli olması hâlâ kural değil, istisnadır. Daha da şaşırtıcı olan, konuştuğum kadınlardan daha genç olanların -çoğu içlerinden içerlese bile- bu durumu hâlâ *istediklerini* onaylamasıydı. 22 yaşındaki Jackie, 16 yaşındayken okulu bıraktığından beri sekreter olarak çalışıyor. Altı yıllık erkek arkadaşı, bütün bu zaman boyunca üniversiteye devam etmiş, yurtdışına gitmiş ve uygun bir iş bulabilmek için şehir şehir dolaşmış. Bütün bu süre içinde Jackie onu mali açıdan desteklemiş, gittiği her yere peşinden gitmiş, bu taşınmalar kendi yükselme şansını engellese bile. Bunu neden yaptığını merak ettim. "Yakında işlerini rayına oturtacağını düşünüyorum. Hırslı ve yaptığı işi iyi yapıyor. Ben yalnızca bir aile kuruncaya kadar para kazanıyorum. Sonra biraz da o bana bakacak!"

Kadınların eşlerinin mesleğinin ev hayatına ilişkin her şeyden öncelikli olmasına izin vermelerindeki en ortak ve dikkat çeken öğe, kadınların, erkeklerin ailenin tüm kariyerizmini taşımasına izin vermeleri. Bu durumda erkek, kadının tüm rekabet ve hırs duygularını, kendisininkilerle birlikte dikkate almak zorunda. Bu, kadınların genellikle eşlerinin bir biçimde "doğal olarak" daha kariyerist ve hırslı olduklarını vurgulamaları demek.

Kimi kadınlar hâlâ erkeklere pek çok toplumsal özelliği yüklüyorlar ve bunları erkek kişiliğinin bir özelliği olarak görüyorlar. Bu, örneğin bazı şeyleri "doğal olarak" daha iyi yaptığı ge-

rekçesiyle kocanın mesleğinin öncelikli olmasını kolaylaştırır. 2. Bölüm'de bol bol sözü edilen Linda, çok tipik bir örnek. Kocasını, kendisinin yardım etmek istediği "parlak bir girişimci" olarak tanımladı. Aynı zamanda, kocasının hırsı da kendisininkinden çok daha büyükmüş. Yine de daha önce gördüğümüz gibi, Linda, ortak işleri konusunda aşırı derecede hırslı, bir yandan da işteki rekabetçi duygularından rahatsızlık duyuyordu. İşten ayrıldığına sevinmesinin nedenlerinden biri de buydu. Bu özellikleri kocasına yüklemesi ve onu idealize etmesi kocasının ortaklığın tüm hırsını, rekabetçi ve kariyerist özelliklerini taşıyabileceği anlamına geliyor.

Lorna da çok başarılı, hırslı ve kariyerist bir adamla evli olduğunu anlattı. Hâlâ çalıştığı halde kocasının kariyeri artık onunkinden çok öndeymiş. Ancak Lorna bunun sonuçlarıyla ilgili olarak Linda'dan daha karışık hisler besliyor. Kocasının ve kendisinin kariyeri ve hırsları ele alış biçimi klasik. O da kendisini "şanslı" diye tanımlıyor ve kocası Robert'in doğal olarak kendisinden hırslı olduğuna inanıyor ancak aynı zamanda bu ayrımı kabullenmenin kadınlarda nasıl gerilim yarattığının farkında. "Şu an benim kariyerim ikinci planda. Hırslıyım ama geleneksel anlamda değil. Yönetime karışmak istemiyorum." Diğer yandan kocasının cephesinde böyle kararsızlıklar, kariyerine ara vermeler falan yok. "Saatlerce çalışıyor, sık sık birkaç hafta için yurtdışına gidiyor. Onun başarılı olmasını istiyorum çünkü kendisi öyle istiyor. En tepede olmak konusunda hırslı. Kariyerini beş yıl dondurursa mutlu olamaz. Çok çalışıp başarılı olmak onu mutlu ediyor. Ve ben bunu kabul ediyorum. Eğer biriyle yaşıyorsanız onu olduğu gibi kabul etmelisiniz yoksa sorun çıkar. Ve bunun olumlu yönleri de var. Kocam iyi para kazanıyor böylece iyi bir hayat yaşıyorum ve istersem işi bırakırım. Pek çok insan bu şansa sahip değil."

Ancak Lorna yaşayışlarının ona ödettiği yüksek faturanın farkında. "Kötü tarafı onu çok az görüyorum, daha gerginim. Saatlerce çalışmasından hiçbir zaman hoşlanmadım. Kendi kendime idare etmeyi sevmiyorum. Yalnızlık duyuyorum. Brendan doğduğundan beri yapayalnız olmanın yanı sıra, ebeveyn olmanın, çocuğun bakımını tamamen üstlenmenin, gece gündüz, içerde dı-

şarda, onsuz bir an geçirememenin yarattığı gerilimlerle uğraşıyorum. İşe tekrar başlamam durumu biraz düzeltti, çünkü en azından yetişkinlerle iletişim kuruyorum. Sanırım kocamın kariyeri için ebeveynliğin büyük kısmını yapmak zorunda olduğumu kabullenmeliyim. Kocam mükemmel bir insan, çok ilgili. Sadece, çoğu zaman burada değil ve ben her şeyi olduğu gibi kabul etmek durumundayım. Brendan'ın başkası tarafından yetiştirilmesini istemiyorum. Bu yüzden mesleğimden fedakarlık ederek çalışma saatlerimi azalttım."

Lorna ve kocası birçok aile gibi geleneksel işbölümünü benimsemişler çünkü eşlerin çocuk konusundaki sorumluluklarının farklı olduğuna inanıyorlar. Görüştüğüm çalışan kadınlardan aynı şikayeti tekrar tekrar duydum, bunların bazıları rollerin değişmesinden mutlu olacaklardı. Kocaları çocuklarının yanında değildi, saat saat, gün gün, duygusal ve fiziksel sorumluluk taşıyamazlardı. Bu durumda çalışan annenin sadece iki seçeneği kalıyor: Çocuklara kendi bakmak ya da kadın tutmak. Kocası tek yönlü kariyerini sürdürebilir çünkü o aynı şekilde sorumluluk duymaz.

Bu durum önemli bir *faute de mieux* öğesini tekrar ortaya çıkarıyor. Lorna ve kocası kararlarını karşılıklı olarak meşrulaştırıyorlar; çünkü her birinin duygularının ve karakterinin farklı olduğuna her birinin seçtikleri göreve daha uygun olduğuna ve bütün bunların bir yere kadar dünyanın gerçeği olduğuna inanıyorlar. Her ne kadar Lorna bu işbölümünün getirdiklerinden memnun değilse de bir ödül elde etmektedir, bu ödül de hayallerindeki kendisinden güçlü ve yeterli olan erkektir. Konuştuklarımın çoğu gibi o da kocasının kendisine göre daha güvenilir ve istikrarlı bir kişiliğe sahip olduğuna inanıyordu.

Lorna'nın durumunda bu değerlendirme anlaşılabilir -kendi annesi 7 yaşındayken öldüğünden, çocukluğunda hep yokluğunu hissetmiş. Sorunlu ve mutsuz bir baba tarafından yetiştirilmiş, hep yalnızlık duyan ürkek ve çekingen biri olmuş. Ancak böyle bile olsa, kocasına ilişkin algısı, onun daha güçlü ve daha az kırılgan olduğu yolunda. "Brendan'ın çocukluğu Robert'inki gibi geçsin isterim. Ortalamanın üstünde mutlu bir çocukluk geçirmiş. Hoş anne baba, hoş çocukluk. Brendan daha oturmuş, daha güvenli bir

şekilde yetiştirilmeli. Onun Robert gibi güvenli ve atılgan yetişmesini istiyorum.

Lorna'nın çocukluğu tipik olmayabilir ama kaç kadının kendisini endişeli, nevrotik ve tedirgin, kocasını ise daha dengeli, daha güvenli ve bu yüzden de daha yetkin diye tanımladığını görmek ilginç. İlişkisi çökmüş veya başarısız olmuş kadınlardan çoğunun eşini duygusal yönden dengeli zannederken bunun tam bir yanılgı olduğunu yavaş yavaş veya bazı durumlarda aniden anladıklarını anlatmaları da ilginç. Bu fantezinin çökmesi sonucunda sık sık, bastırılmış içerleme ve öfke yüzeye çıkıyor.

Otuzlu yaşların ortalarında tekrar evlenmiş olan Fiona, ikinci kocası John'a nasıl aşık olduğunu anlatırken onu güvenilir ve ilgili diye idealize etmiş. "On yıldır çocuklarımla tek başıma ilgilenmiştim. Başarılıydım da ama her zaman uzun boylu, güçlü bir erkeğin üzerime düşmesini ve beni gözetmesini hayal ederdim. John'u uzun zamandır tanıyordum, karısı çok hastaydı; ciddi bir akıl hastalığı vardı. Psikoz diye teşhis konulmuştu. Ancak hastalığı süresince, kocasının ona çok iyi baktığını gözledim. Öyle mükemmeldi ki ona aşık olmaya başladım. Karısına karşı öyle şefkat ve aşk doluydu ki, davranışlarına bakarak ona aşık oldum." John en sonunda ilk karısından boşanınca Fiona ile evlenmiş, ama çok geçmeden ilişkilerinde sorunlar çıkmış. "Anlamamış olduğum şuydu; ona öyle davranıyordu çünkü ona acıyordu. O küçük bir çocuktu, John'un çocuğuydu, bakıma muhtaçtı. Bana acımıyordu, o zaman bana aynı nezaketle davranmıyordu. Çok içiyordu. Pek çok sorunu, saplantısı olduğunu elbette biliyordum ama hepsinin korkunç mutsuz evliliğinden kaynaklandığını düşünüyordum. Elbette zannettiğim gibi değildi. O saplantılardan ibaretti ve onlar nedeniyle karısını seçmişti, karısı nedeniyle saplantı sahibi olmamıştı. Hâlâ sorunları var ve ben kendimi çok muhtaç biriyle evli buldum, iki küçük çocuğumuz var, onları hiç dünyaya getirmemeliydim. Sadece ona bakmalıydım! Çocuklara karşı sevecen. Onları kolayca sevebiliyor. Ama diğer yetişkinleri sevemiyor. Herkesten şüpheleniyor."

Aşkta idealize etme özellikle bir insan diğerinin koşulları için "çözüm" olarak görülüyorsa çok sık rastlanan bir şey. Kişisel tarihlerindeki farklılıklara rağmen kadınlar kuracakları ilişkinin ha-

yatlarındaki sorunları çözeceğini düşünmelerine yol açan derin bir koşullanmayı paylaşırlar. Erkekler ise bunun tam aksine, hayatlarındaki önemli değişiklik ve gelişmelerin kariyerleri sayesinde meydana geleceğine inanırlar. Bu, erkekler kadınları idealize etmez veya ilişkilerinde korkunç yanlışlar yapmaz demek değildir, sadece kızların ve kadınların erkeklerin hayatlarını değiştireceğinden daha umutlu olduklarını, onların beklentilerinin daha fazla olduğunu gösterir.

Şimdi boşanmış olan Helen, ailesiyle birlikteyken yaşadığı sorunların çözümü gibi görünen birine nasıl aşık olduğunu yorumluyor. Evlenmek için doğru adamı seçmek yerine, Stephen ile bir ilişkiye "sürüklendiğini" söylüyor. Ancak Bay Doğru'yu aramadığı halde, başlangıçta ilişkileri ona çok iyi gelmiş. Bu, işe duygusal gereksinmeler karışınca erkeklerin olmadıkları şekilde idealize edildiklerinin çok açık bir örneğidir.

Helen yetişme çağını "korkunç, normal değil sadece korkunç" diye nitelendiriyor. New Castle'da güzel, modern, "çok saygın" bir evleri varmış, ancak babası düzenli olarak içiyormuş. "Eve her zaman naralar atarak ve küfürler ederek gelirdi. Ne annem ne de kız kardeşlerim ona karşı durabilirlerdi. Ancak ben denedim. Öyle olduğu için ondan nefret ediyordum, çok uysal ve sabırlı olduğu için annemden de nefret ediyordum. Babam bazen beni döverdi ama genellikle hakaret ederdi. Özgüvenimi yok etti. Hakkımda söylediklerine için için hâlâ inanıyorum.Bende yer ettiler. Kolejde Stephen'la karşılaştığımda benim yanımı tutan birini bulmuş oldum. Stephen çok başına buyruk ve çok akıllıydı ve başarılı olacağı belliydi. Babamı küçümsedi, ona karşı geldi, benimle öyle konuşmasına izin vermedi. Müthiş bir duyguydu. Çok komik, çok akıllı ve güçlü olduğunu düşündüm. Kendimi güvencede hissettim ve bunu Stephen'ın sağladığını düşündüm."

22 yaşına geldiğinde Helen'in iki çocuğu varmış ve babasına karşı gelen Stephen'ın, babalık yapmaktan aciz olduğu gerçeğiyle karşılaşmış. "Hâlâ başına buyruk bir öğrenciydi. Bütün gece arkadaşlarıyla oturmak, içki, sigara içip müzik dinlemek istiyordu. Doğru dürüst bir yerde oturmak istediğimi söylediğimde -iki odanın içindeydik- annem gibi dar kafalı bir ev kadınına dönüştüğümü haykırıyordu. Badana yapmaya çalıştığımda oturup

bana gülüyor veya alay ediyordu. Bir arkadaşımla buluşmak için çocukları parka götürecek olsam 'Tanrım çok sıkıcısın' diyordu. Yaptığım her şeyi giderek kötüler olmuştu."

En küçük çocukları altı aylıkken ayrılmışlar. Beş yıl sonra, Helen olan biteni ancak anlamaya başladığını hissediyor. "Boşanma işlemi bana öyle acı verdi ki, terapi görmek zorunda kaldım. Stephen'ın bütün dediklerine, yani sıkıcı, aptal, kötü bir anne olduğuma içimden inanıyordum.Herkes beni güçlü ve becerikli görmesine rağmen bu sözler, babamın bana kendim hakkında hissettirdiklerini pekiştiriyordu. Nasıl oldu hâlâ anlamıyorum. Babamdan kaçmaya çalışırken daha beterine çatmıştım. Ancak ilk karşılaştığımızda gerçekten Stephen'm değişik biri olduğunu, güçlü ve güvenilir olduğunu düşünmüştüm. Gerçekte onu hâlâ öyle görüyorum ve bu benim için hâlâ bir sorun -şimdi başarılı bir müzisyen olması da bu sorunu iyice çıkmaza sürüklüyor- halbuki onun duygusal açıdan benden daha kötü durumda olduğunu ve çocuklara gerçekten babalık yapması konusundaki beklentilerimden vazgeçmek zorunda kaldığımı biliyorum."

Kadınlar, kendilerindeki bilinçaltına atılmış veya tümüyle kaybolmuş özelliklere sahip olan erkeklere kolayca kapılırlar, Helen'in durumu bunun canlı bir örneği. Helen, babasına karşı gelecek güven ve gurura, ayrıca kendisinde olmadığına inandığı beceriklilik ve yeteneğe sahip bir erkeğe kapılmış. Ancak bunlara sahip olan birini bulmak her zaman çözüm değildir. Stephen bir müddet Helen için bu duyguların taşıyıcısı olmuş ve kurtuluş gibi görünen bu durum giderek başka sorunlar yaratmış. Özgüveni öyle büyük bir yara almıştır ki, Stephen'ın onun moralini düzeltmek yerine kendini iyice değersiz hissetmesini sağlamasından sonra özgüvenini yeniden kazanması için uzun bir zaman gerekmiş.

Bu örnek çok uçta olabilir ama vurguladığı durum çok yaygındır. Kendine güvenememekten, yaratıcılığının engellendiğinden ve kendini kanıtlayamamaktan yakınan kadınlar, en azından bilinçaltında, güvenli, gururlu, becerikli, amaç sahibi, hırslı ve başarılı bir "öteki"ni arayabilirler. Bütün bu özellikleri "taşıyan" bir erkek güvenli bir sığınaktır. Ve eğer kadın-erkek ilişkilerinde bunlar önem taşıyorsa, kadınların eviçi emek konusunda erkeklerden

çok az beklentisi olmasına şaşmamak gerekir. Zaten bilinçsizce erkeklere "minnettardırlar", çünkü onlar daha ciddi başka bir iş yapmaktadırlar.

Kendinde gömülmüş olan özelliklere sahip bir "öteki" bularak kendine güvence sağlamaya çalışmak daima riskli bir çabadır. Akıllı ve sizi sevecek, kuvvetli birini bulmakla özgüveninizi yeniden kazanamazsınız. Bazı sorunlar geçici olarak çözülebilir ancak tümüyle ortadan kalkmaz. Bu temel üzerine oturtulan daha başarılı ve istikrarlı ilişkilerde de tehlikeler vardır. Kadınların erkeklere karşı olan bu karakteristik yaklaşımının içerdiği tuzak ve bedellerin çarpıcı bir örneği, Caroline'in hikayesi.

Caroline, 50'li yaşların başlarında ve üç çocuk annesi. Şu ara ilişkisinde değişiklik yapma gereksinmesi ile karşı karşıya, ancak yine de üniversitede iken tanıştığı kocasının kendisi gibi biri için en iyi seçim olduğuna inanıyor.Daha önce de anlatıldığı gibi, evlendikleri zaman umutsuzca güvencesiz ve acıklı bir çocukluktan henüz tamamen çıkamamış ve annesine karşı koymak istediği halde cesaret bulamamış durumdaymış. "Ian ile karşılaştığımda, duygusal olarak olmasa da, kafaca çok olgun görünüyordu. Becerikliliğinden ve örgütleme yeteneğinden çok etkilenmiştim. Ne yapmak istediğini *biliyordu.* Medya dünyasına girmek istiyordu. O zaman bile insanlarla bağlantı kurup onları kullanmakta, fırsat kollamakta ustaydı. Başarılı olacağı çok açıktı. Hayatla nasıl başa çıkılacağını çok iyi biliyordu ve bana gereken de buydu, böylece ona derinden ve ihtirasla aşık olduğuma emin olmadığım halde, güvenebileceğim ve beni gözetecek birinin varlığını hissettim; buna fena halde ihtiyacım vardı. Evlenmek için kötü bir neden olabilir, ama o zaman durum böyleydi. Bazı problemlere neden olsa da çok akıllıca bir hareketti. İhtiyacım buydu ve hâlâ da öyle. Şimdi bazı gerilimlere neden oluyor -ikimiz de bu gerilimleri yaşıyoruz ve farkındayız- neticede geç de olsa bakılmaya muhtaç bir insan veya küçük ve muhtaç insanları gözeten bir insan olmaktan çıkarak gerçek bir insan olmaya çalışıyorum."

Caroline'in durumunda, üzüntü değil mutluluk ağır basıyor gibi. Başarılı bir erkek bularak güvenini pekiştirmek süreci her zaman başarısızlığa mahkum değildir ve sonuçta rahatlatıcı bir ilişki de ortaya çıkabilir. Ama fantezi ve yansıtmaya dayanan sü-

reçler tehlikelidir; kadınlar için özellikle tehlikeli olan da erkeklerin tutum ve davranışlarını yanlış anlamalarıdır. Kadınlar erkeklerin hırslı ve kararlı davranışlarını sık sık duygusal güvence ile karıştırırlar, erkeklerin o yoğun, tek boyutlu dürtülerini ve kariyer açısından nereye varmak istediklerini bilmelerini, kendilerinin amaç ve duygusal istekleri ile bir tutarlar. Bu şu demektir, kadınlar bütün bir paket alırlar ve eşlerinin duygusal sınırlarıyla karşılaştıklarında bunu ne anlayabilirler ne de bununla başa çıkabilirler.

Bu teşhis abartılıdır çünkü erkeklerin en yaygın hastalıkları, zayıflık ve incinebilirlikleri "normal" davranış sayılır. Özellikle kendi cinsi söz konusu olduğunda mahremiyet korkusu, bir rahatlık kaynağı olarak sekse aşırı bağımlılık, fiziksel ve duygusal zorbalığa başvurma -bütün bu belirtiler, erkeklerin kariyer yapmasına engel oluşturmak bir yana, iş yerlerinde nadiren farkına varılan şeylerdir. Ancak tipik kadınca davranışlarının aşırı biçimleri -duygusal teşhir, seks oyunları, veya güdümleyici davranışlar- çok ağır bir şekilde kadınların zararına işleyebilir. Başka bir deyişle, toplum erkeklerin duygusal zaaf ve kısıtlamalarını onaylar. Feminizm bile erkeklerin çok güçlü ve incinmez olduğu yolundaki bu miti onaylamıştır. O zaman da, kadınların özel ilişkilerinde bazı kişilik özelliklerini başkalarıyla karıştırmaları anlaşılabilir şeydir: şiddeti güç, kariyeristliği amaçlılık, duygusal uzaklığı duygusal denge sanmak gibi. Sonuçta sorunlar belirdiğinde erkeklere yönelik hayal kırıklığı çok şiddetli olur.

Sevgilisi veya eşi kendi bastırılmış hırslarını tatmin edemediği veya özgüvenini kazanmasını sağlayamadığı takdirde pek çok kadın büyük bir hayal kırıklığı ve öfkeye kapılır. Görüştüğüm kadınlardan biri, kocasının işleri bozulunca aralarında çıkan sorunlar nedeniyle boşanma noktasına gelmişti. Anlaşıldı ki kocasına yardım etmek için çok vakit ve enerji harcamıştı ve işler kötüye gitmeye başladığında bu durumla başa çıkamamıştı. "İlk tanıştığımızda iyi yolda gibiydi. Sonra her şey değişti. Bütün gün canı sıkkın bir şekilde evde oturmaya başladı ve ne yapsam, ne desem, yararı olmadı. Ondan utanıyordum." İlginçtir ki bu kadının sadece evde değil, işte de sorunları çıkmaya başlamış. Patronuyla ters düşmüş ve altı ay boyunca "erkeklere" kızgınlık duy-

muş. Ancak kocası yeni bir iş bulunca yatışmış. Fakat ilişkilerinin kurtarılması için çok geç olmuş. "Artık benimle hiç konuşmuyor. İkimiz de ilişkiyi sürdürmeye çalışmakta yarar görmüyoruz. Kötü günlerde ona iyi davranmadığım için bana kızdığını sanıyorum."

Erkeklere bazı özellikler yakıştırıp böylece onları idealize etmek yeni bir şey değildir. Shakespeare bu süreci kocasını yükseltecek cinayeti düşünüp planlayan Lady Macbeth tipinde yakalamıştı. Shakespeare, Macbeth'e "sen yalnız erkek çocuk doğur! Yalnız erkek hamuru yoğurmalı bu amansız gücün senin, " dedirterek bize ipucu verir. Macbeth'in Lady Macbeth'in hırs ve amansızlığını erkeksi bir şey olarak "yüceltmesi" müthiş bir kinaye midir? Yoksa bu, hırs ve saldırganlığın erkeklere özgü bir şey olarak görüldüğünü ima eden bir söz mü? Ne olursa olsun oyun hem o gün, hem de günümüzde geçerli olan bir gerçeğe parmak basar. Kadınlar hâlâ bazı nitelikleri kendi cinslerine yakıştıramazlar -hırs, insafsızlık, saldırganlık- ve bu nitelikleri erkeklere mal ederler.

Bu süreçler evrensel değil ama tipiktir ve kadınların, hattâ çoğu kez en katı feministlerin kendi erkek çocuklarında bu davranışları neden ve nasıl onayladıklarını görmemizi sağlarlar. 4.Bölüm'de yer verdiğim *Guardian*'da yayımlanan Polly Toynbee'nin makalesi bunun en güzel örneği. Makalede oğlanlarla kızlar arasındaki doğal kabul edilen fark üzerinde feminizmin ne kadar az etkisi olduğunu anlatıyor. Makalesinin odak noktası, iki kız bir oğlan olan çocukları ve özellikle de küçük oğlunun He-Man ile her türlü kavga ve savaştan ne kadar hoşlandığı.

Görünüşte çocuk yetiştirmenin güçlüğünü anlatıyor, ancak küçük oğlanın katıksız erkek oluşundan duyduğu haz daha çok göze çarpıyor. Erkek çocuğun farklılığı, sık sık saldırganlık, hırslılık, tek boyutluluk gibi erkeksi davranışlar sergilemesi, tipik bir durumdur ve en beklenmedik kişilerce övülür. Kadınlar büyük bir gururla oğullarının nasıl "tipik erkek" olduğunu anlatırlarken, bunun nelere neden olacağını düşünmezler, sadece karakteristik erkek tavırları sergileyecek küçük bir adam üretmekten duydukları zevki vurgularlar.

TV dizilerinden "Cinselliğin Gizli Dünyası"nda (Kanal 4, 1991) oynayan yaşlı bir kadınla yaptığım görüşmede çarpıcı bir

örnekle karşılaştım. Şimdi 80'lerinde olan Ada, bir kız arkadaşı ve iki denizci ile çıktığı bir gece tecavüze uğramış. Şanssızlığı katmerliymiş. Hamile de kalmış ve gebelik belirtilerini gören annesi onu evden atmış. 1930'da düşkünler evinde bir oğlan doğurmuş, bu sırada annesi çocuğu yetiştirmeye karar verdiğini söylemiş. Annesi Ada'ya "sen işe dön. Ben oğlanı alacağım. Ancak o benim ve herkes bunu böyle bilecek" demiş.

Böylece Ada'nın oğlu 60 yıl Ada'yı ablası, anneannesini ise annesi bilerek yaşamış. Program hazırlanırken televizyon ekibi "oğluyla" görüşmesi için Ada'yı Durham'a götürmüş ve program yayımlanmadan, Ada oğluna gerçeği söylemiş. Oğlu ne şaşırmış ne de konuya ilgi göstermiş; Ada da büyük bir düş kırıklığına uğramış. Daha sonraki evliliğinde çocuğu olmamasına rağmen, Ada'ya oğluna annelik yapamadığı için üzülüp üzülmediğini sordum. "Büyürken zordu tabii, mümkün olduğunca çok yanıma almaya çalıştım. Kocam Jack'le birlikte onu bir yerlere götürdük ve daima giyim parası gönderdim. Ama hayır, şimdi ona baktığımda düş kırıklığı duymuyorum. Öyle büyük, öyle yakışıklı ki, bu adam benim oğlum diye düşününce gururlanıyorum ancak bir ailem olmadığı için üzgünüm."

İnsanların çocuklarının belirgin "erkekliği" ile gururlanması dolaysız bir olgu değildir. İnsanın kendisinde inkar ettiği bütün o "erkeksi" özellikleri çocuğuna vermesi sürekli mutluluk reçetesi değildir. Kadınlar bu niteliklere sahip insanlara ve onların yaydıkları güce düşmanlık ve yıkıcı hisler duymaya başlayabilirler. Eğer kız çocuk hırslılık, rekabetçilik ve tek boyutluluk gibi reddedilen özelliklere sahipse, bu düşmanlık patlak verir. Konuştuğumuz kadınlardan kendini tam bir iş ve meslek kadını olarak tanıtan Frances, konu annesi ile ilişkisine gelince ürkekleşti. "Rekabetçiliğimi sorun ediyor. Küçükken bana 'bak Frances, bu sadece bir oyun. Sadece tenis. Bu kadar iddialı olma' derdi. Ama ben her zaman öyleydim. Sadece bir tenis oyunu da olsa kazanmalıydım."

Kadınların erkekleri nasıl idealize ettiğini incelerken erkekliğin ve kadınlığın inşa edilmesinde hâlâ çok büyük rol oynayan duygusal özellikler arasındaki derin bölünmeye ilişkin başka kanıtlar da buluruz. Kadınlar kendilerindeki bazı duygu ve

tavırları benimsemiyor, sonra bunları başka ilişkilerle -çocukları ve kocaları sayesinde tatmin etmeye çalışıyorlar. Kadınlar eşlerini idealize edince onların da insan olduğunu gözardı ederler; ancak idealleştirme, rekabetçilik, hırslılık, saldırganlık gibi rahatsız edici duyguların doğal ve kaçınılmaz olarak erkeklere özgü duygular olduğu yolundaki inancı pekiştirir. Kısa vadede erkekleri idealleştirme, kadınların kendilerindeki rahatsızlık verici özeliklerle yüzleşmeyi reddetmeleri anlamına da gelir, ancak duyguları kadın-erkek arasında paylaştırmanın sonuçları yıkıcı oluyor. Davranışların "erkeksi" ve "kadınsı" diye ayrılmasının derinlerdeki sebeplerine inmeden önce yıkıcı sonuçlarını ele almak istiyorum.

IX. KADINLAR VE DUYGUSAL MANİPÜLASYON

Kadınlara ayrı erkeklere ayrı davranışların yakıştırılması ve her iki cinste de bazı duyguların reddedilmesinin neden kötü olduğu sorusu akla gelebilir. Sonuçta bu kabuller kadını daha sevecen, daha fedakâr, toplumsal sorumlulukları istekle omuzlayan bir cins olarak "daha mükemmel" gösteriyor. Ancak duyguların böyle yadsınmasının gözle görülmeyen yüklü bir bedeli var. Bu bedel sadece kadınların fazladan yapmak zorunda kaldığı işlerden ibaret değil; yadsıma süreci, kendi gereksinmelerimizin göz ardı edilmesini, çevremizdekilerin gereksinmelerinin yanlış yorumlanmasını da getirirken, gerçek artık yanılsamaya uymaya zorlanamaz hale gelince, kaos ve kargaşa doğması da kesin gibidir.

Bu sürecin kişisel bedelinin yanı sıra, kadınların kendi duy-

guları ile barışık olamamalarının tatsız bir yanı da vardır: gizli ve kabul edilemez isteklerini elde edebilmek için, duygusal manipülasyon yapmaya her an hazır olmaları. Kadınların erkeklere boyun eğmelerinin karşılığını erkekler üzerinde kullandıkları duygusal güçle aldıkları yolunda yaygın bir kanı olduğu için, kadınlarla ilgili en büyük karışıklığın çıktığı alan, bu duygusal manipülasyon alanıdır.

Kadınların bir çeşit dolaylı denetim kurma yöntemi olarak duyguları manipüle ettikleri şeklindeki düşünce, eskidir. 19. yüzyılda biyolojiden üretilen toplumsal teoriler, flörtçülük, edilgenlik, zayıflık ve ahlâk zayıflığı gibi "kadınlara özgü" güdümleyici davranışların, erkeklerin doğaları itibarıyla yerleşik olmadığı ve çok eşli olduğu bir dünyada onları cezbetmeyi amaçladığını öne sürüyorlardı. Değişik kültürlerdeki değişik evlilik biçimleri konusunda, çok eşlilik gibi gelenekleri tek eşliliğe, kadınların gelecek nesiller için en uygun ana babalığı sağladıkları duruma doğru giden yolda ilk basamaklar olarak gören teoriler kuruldu..

Diğer topluluklarla ilgili bu tür evrimci yorumlar artık geçersiz sayılırken, çağdaş sosyal biyologları da içeren birçok kişi, kadınların pek çok davranışını hâlâ çocukların yararı için toplumsal koşulları denetlemeyi amaçlayan stratejiler olarak yorumluyor. Bugün bile, kadınların, toplumsal ve ahlâkî ortamı denetlemek için ekonomik ve politik denetimden kendi istekleriyle ferâgat ettikleri, bunun da çocukların ve bir bütün olarak toplumsal dokunun yararına olan bir değiş tokuş olduğu alışılmadık bir görüş değildir.

Bu tür toplumsal teoriler, 1970'lerin başlarında feminizmin büyümekte olan etkisine karşı çıkmak amacıyla kullanılmıştı. Örneğin 1973'te Arianna Stassinopoulos *The Female Woman*'da kadınların aciz kabul edilemeyeceğini savunur. Ona göre bazı kadınlar, hem erkeğin gücünden yararlanırlar, hem de eviçindeki geleneksel rollerinin getirdiği güçten. O zaman bu görüş neredeyse bütün dünya tarafından kınanmıştı. Kadınların zayıflıkları bu kadar açıkken onların güçlü olduğunu söylemek komikti. Kadınların duygusal yönden hâkim konumda olduğunu ileri sürmek, gerçeklerin çarpıtılmasıydı; kadınlar sadece evdeki geleneksel

rolleri nedeniyle ezilip sınırlandırılmakla kalmıyorlardı, aynı zamanda ailenin dağılması durumunda ekonomik ve toplumsal açıdan savunmasız konumda da kalıyorlardı. Kadınca hilelerin erkeklerin ekonomik ve politik gücüne karşı kadınların yararına kullanılabileceğini düşünmek, büyük bir hataydı. Beden konusunda böylesine katı ve mükemmeliyetçi bir bakışın hakim olduğu ve kadınların yaşlandıkça cazibelerini kaybetme tehditi altında oldukları kültürlerde, kadınların kendilerini güvencesiz hissetmeleri için başka nedenler aramaya gerek yoktu.

Feminizmin kadınlara gerçek fırsatlar ve ekonomik bağımsızlık verilmesi konularındaki ısrarları, etkin bir şekilde yaygınlaştı ve feminist metinler milyonlar tarafından okunurken Stassinopoulos'un *The Female Woman*'ı hiç iz bırakmadan kayboldu. Ancak kadınların duygusal yönden hâkim konumda olduğu ve erkeklere üstü örtülü biçimde bedeller ödettikleri inancı, hiçbir zaman tamamen yok olmadı. İnsanların çoğu -erkek ve kadın- feminizmin kadınların ekonomik bağımsızlıklarının gereğini vurgulamasını onaylıyor. Yine de pek çok insan, bir kadının duygusal alanda aklını kullanarak başarılı olabileceğine inanmayı sürdürüyor. Görüştüğüm bir kadın, böyle düşünenlerdendi. 28 yaşındaki Clare, pazar araştırması yapan bir şirkette müdür yardımcısı. Maaşı yüksek, ancak cinsel ilişkiler konusundaki görüşleri şaşılacak kadar demode. "Kadın arkadaşlarımın hepsi zengin ve güçlü erkeklere ilgi duyuyorlar. Bu biyolojik bir olgu. Çünkü başarılı bir eş peşindeler. Bizler bebeğimiz için en iyi babayı arayan gelişmiş fareleriz ve kadınların çoğu için başarılı bir erkek iyi bir işte çalışmaktan önemlidir."

Son on yıl içinde duygusal "bedel"lere ilişkin fikirler değişik bir şekle büründü. Artık ilişkiler, karşılıklı gereksinme ve bağımlılığın "duygusal dinamiği" terimleriyle açıklanıyor. Bu dil, kadınların erkekler kadar kolayca ilişkileri denetleyip yönetebilecekleri özerk bir duygusal hayat kurmalarını engelleyen; gerçek eşitsizlik ve gerilimleri gizleyen bir dil. Güçlerdeki gerçek eşitsizlikler bir kez daha göz ardı ediliyor. Bu konularda konuşmak bile demode hale geldi.

İlişkilere daha terapik yaklaşımlar geliştirilmesinin nedenini anlamak kolay. Feminizmin yerleşik kadın ve erkek davranışlarını

değiştirmekte başarısızlığa uğramasının nedenlerinden biri, kadınların kurban erkeklerin ise güçlü müstebitler olduğunda ısrar etmesiydi; böylece sıradan kadın ve erkeklerin içinde yaşamakta olanları karşılıklı bağımlılık deneyimini küçümsüyordu. Feminizmin mücadele dilindeki ezilme ve eşitsizlik gibi sözcükler, kadınların yaşadıklarında ve hayal güçlerinde bir yankı buldu. Ancak, feminist söylem, "düşmanın sevilmesi"nin anlamını araştıramadı. Cinslerin karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde hapsoldukları dün de doğruydu, bugün de; kuşkusuz ki taciz, kötü muamele ve baskıyı fark etmek gerekir, ancak bu ilişkinin anlaşılabilmesi için daha incelikli bir yaklaşım gerekir.

Kadın-erkek davranışlarına ilişkin bu yerleşik önyargılar, insanların, kadınla erkek arasındaki karmaşık alışverişle ilgili teorize edilmemiş anlayışlarıyla ve geleneksel aile yapısının vaadettiği ödüllere olan sarsılmaz ve derin inançlarla iç içe geçer. Bu kitap için araştırma yaparken, erkeklerin gizlice ve şiddetle bunlara inandığını görerek şaşırdım. Birçok erkek hâlâ kadınlar tarafından manipüle edildiklerini hissettiklerini, ancak yakınacak bir dil bulamadıklarını, çünkü kurban dilinin kadınların tekelinde olduğunu belirtti. Bazı erkekler, kadınlarla ilişkilerinde hâlâ eski duygusal gündeme tâbî tutulurken, aynı zamanda bu kadınların ekonomik ve politik başarıya ulaşma girişimlerini desteklemelerinin beklenmesine kızıyorlar.

Aslında, birçok kadın ve erkek, içten içe kadınların yetenekli manipülatörler olduğuna inanıyorlar. Ve birçok erkek, kadınların geleneksel güçlerini el altında tutarken, pozitif ayrımcılığın hafif biçiminin nimetlerinden yararlandırıldıklarını düşünüyor. *Bütün* kadınlar için gerçek güvencenin ekonomik ve malî bağımsızlıkla sağlanabileceğini savunan feminist görüşle bir alıp veremediğim yok. Ama aynı zamanda hepimiz, gerçeğin kadınların değişik biçimlerde kurbanlaştırıldığını savunan kimi görüşlerden çok daha karmaşık olduğunu biliyoruz ve bundan rahatsızlık duyuyoruz. Duygusal manevralar hâlâ gündelik hayatımızın bir parçası -amaçları saptırarak, sıkıntı çekerek suçluluk duygusu uyandırarak sonuca varmak. Ancak bu, güç anlamına gelmez, gerçek toplumsal kayıpları da karşılamaz.

Duygusal manipülasyon kadınlarca kullanılsa da sadece ka-

dınlara özgü bir tutum değildir. İnsanların suçluluk nedeniyle belli biçimlerde davranmaya itildiği durumlarda erkekler de en az kadınlar kadar duygusal şantaja başvuracak kapasitededirler. Bir arkadaşım, durmadan içki içen ve ilişkilerinden memnun olmadığını ne zaman gündeme getirse hemen intihar edeceğini söyleyen bir erkekle yıllarca nasıl yaşadığını anlattı. Adam, aralarındaki durumu ele almak yerine, kendi mutluluğundan, sağlığından hattâ hayatından karısının kendisini sorumlu hissetmesini sağlamaya çalışıyormuş. Arkadaşımı dehşete düşüren bir sorumluluktu bu.

Denise yenilerde boşanmış; ve kocasının kendisini cezalandırmak için şimdi de çocuklarını kullandığına inanıyor. "İlişkimizin çok kötü durumda olduğunu kabul edeceğine bile inanmıyorum -evi terk etmesini bu yüzden istedim. Hâlâ kendisini reddettiğimi düşünüyor ve beni cezalandırmak istiyor. Çocukların babalarını düzenli olarak görmesinin önemli olduğuna inandığımı biliyor ve beni sürekli ortadan kaybolmakla tehdit ediyor. Artık aramızda olanlar konusunda hiç tartışmıyorum çünkü çocukları büsbütün reddedeceğinden korkuyorum. Onlarla ilgili ne düşündüğünden asla emin olmamamı sağlıyor. Bu onun silahı."

Çocukların da suçluluk ve korku yaratmak için kullanılmalarına neden olan bu durum, tipik bir şantaj biçimi ve duygusal manipülasyonun bir cinse özgü olmadığını açıkça gösteriyor. Ancak bu örnek, kadınların ve erkeklerin duyguları manipüle etme biçimlerindeki farklılıklar konusunda da ipucu veriyor. Korkutma ve tehdit, erkeklerin davranışlarının temelinde sıklıkla yer alır; ancak erkeklerin manipülasyon sırasında duygusal şantaj ve hattâ zorbalığa başvurmaları, sıradan davranışlar sayılır -cinsel davranışların kabul görmüş normlarına göre de bu çok doğaldır. Erkeklerin kadınları görünüşlerine bakarak övüp yermelerine onları değerlendirirken de görünüşlerini temel almalarına pek az insan karşı çıkar. Ancak bu doğal davranış bile bir tür manipülasyon, hattâ baskıdır. Kadınlar bazı beklentileri karşılamadıkları takdirde önemsenmeyeceklerini ve hiçe sayılacaklarını öğrenmişlerdir.

Duygusal şantaj bir cinse özgü değildir, ama kadınlarda sık sık görülür, çünkü çoğunlukla kendi gereksinmeleri, istek ve hırsları ile dolaysız bir ilişkileri yoktur. Gerçekte, kadınlar bu güçlüğü

hep yaşarlar, çoğumuz bunu hiç fark etmeyiz, muhtemelen fark etseydik de bu konuda bir şey yapmazdık. Kadınlar dünyada daha az etkin olduklarını, duygusal ve ekonomik güvence elde etmek için ve eşlerine daha bağımlı olmaları gerektiğini düşünürler. Küçük yaştan itibaren durumlarını değiştirmek için eylem yapmak yerine, işlerini yürütmek için davranışlarını ayarlamayı, duygusal bir ortam yaratmayı öğrenirler.

Güdümleyici davranışlar çoğunlukla toplumsal güçsüzlük duygusuna tepki olarak gelişir. Tarihte ev idaresine, ödemelere ve kararlara hep erkekler hükmettiğinden, kadınlar etkilerini zaman zaman dolaylı yollardan belirtmek zorunda kalmışlardır. Ancak güdümleyici davranış sadece statü ve güvence sağlamayı değil, kadınların kendi duygularının sorumluluklarını başkalarının -genellikle de erkeklerin- üzerine yıkmayı içerir. Daha önce gördüğümüz gibi, rekabet, hırs ve husumet gibi duygular küçük kızlarda sıklıkla yadsınır bastırılır veya daha da sıklıkla varlıkları yadsınır. Ancak onlar hep bir çıkış ararlar ve çoğunlukla sonuç, duygusal manipülasyon olur.

Pek çok kadın dürüst anlarında, bazı durumlarda kazançlı çıkmak için hastalık veya "zayıflığın" bir çeşidinin arkasına sığındıklarını itiraf edeceklerdir. Kadınlar çoğu kez erkeklerin kendisini suçlu hissetmesini sağlayarak istediklerini elde edebilmek veya kavga etmekten kaçınmak için "koruyucu" davranışlar uyandırmaya çalışırlar. Tanıdığım bir kadın şöyle dedi; "eğer eşim bana karşı anlayışsız ve kaba ise ve ben tartışmayı kazanamayacağımı anlarsam sessiz ve mahzun olurum. Bu tam anlamıyla manipülasyon sayılmaz çünkü gerçekten kendimi mahzun hissederim. Ama bilirim ki ben öyle olunca o 'kendine gelir'. Beni gözetmeye başlar."

Bunlar açıkça manipülasyondur ancak kadınların üzerinde konuşmak istemedikleri başka manipülasyon şekilleri de vardır. Cinsel manipülasyon bazı kadınlarca kolaylıkla kullanılırken, bazılarını da kızdırır -hem de hemcinslerine bu tuzağa düşen erkeklere kızdıklarından daha çok kızarlar. Brenda Polan "kadınları sevmeyen kadınlar" konulu makalesinde, erkeklerin cinsel ilgisini çekmek için kadınların yaptığı rekabetin, çocukların aralarındaki rekabet kadar şiddetli olduğunu yazar. "Bugünün kum

havuzu, işyeridir. Şekerler ise terfi, maaş, güç ve erkeklerin ilgisidir- çünkü erkekler hala ödüldürler, hayatın şekerleridirler". Cinsel manipülasyon bir sonraki bölümde daha dolaysız tartışılacak; bu bölümde odak, manipülatif davranışların daha az ilginç fakat daha yaygın şekilleri.

Bu görüşmeler sonucunda ortaya çıkan çarpıcı gerçek, ne kadar çok kadının dediklerini yaptırabilmek için erkekleri hâlâ manipüle ettiği. Bazı kadınlar, bu konudaki sıradan örnekler konusunda şaka yapıyorlar. Diğerleri, kendilerine daha eleştirel yaklaşıyorlar, mutluluklarının erkeğin tutumuna bağlı olduğunun, erkeğin bekleneni başaramamasıyla birlikte, umutsuzluk ve depresyonun geldiğinin farkındalar. Şimdi altmışlarının sonlarında olan tanıdığım bir çift, bütün hayatlarını gerçek istek veya gereksinmelerini itiraf etmek yerine, birbirlerine bir şeyler yaptırmak veya hissettirmek için uyguladıkları stratejiler içinde tutsak olarak geçirmiş görünüyorlar. Birçok insana bu evlilik ideal gelebilir. Geçenlerde 40. evlilik yıldönümlerini yeni kutladılar, aynı tür gezme ve eğlencelerden zevk alıyorlar, zamanlarının çoğunu birlikte geçiriyorlar. Ama evlilikleri sadakat bağının büyük bir zaferi değil, büyük ölçüde duygusal şantaj ve karşılıklı suçluluğun ne kadar etkili bir çimento olabileceğini gösteren bir abide.

Maddi olanaklarının gelişmeye başladığı son yirmi yıldır, Bayan Williams kocasının ev işleriyle ilgilenmesini istemiş. O şikayet ettikçe, Bay Williams hevesini daha da yitirmiş. Bu şikayetler önce depresyona, daha sonra hastalığa dönüşünce, Bay Williams harekete geçmek zorunda kalmış. İşler yarım yamalak yapılmış -Bay Williams'ın homurdanmaları eşliğinde ve onun da depresyona girmesiyle- ancak yapılmış ve harcanan çabanın bir de bedeli varmış. Bayan Williams dırdırcı ve hırçın, Bay Williams ise nazik ve kibar göründüğünden, çocukları ve arkadaşları onun tarafını tutmuşlar. Tamamlanan odalar memnuniyet kaynağı olmak yerine, karşılıklı üzüntü yaratmışlar. Bay Williams karısının istediği gibi bir koca olamamaktan eziklik, Bayan Williams ise dırdırcılığından ve herkesin kendini öyle tanımasından üzüntü duymuşlar.

İlişkilerindeki bu sürekli çelişkinin çözümü, baştan neden bu

duruma gelindiği konusunda ipucu veriyor. Bayan Williams dekorasyonu kendisi yapabilirdi, yapmaması bu durumun niye ortaya çıktığını büyük ölçüde açıklıyor. Aslında birçok kadın gibi, bazı işleri erkeğe gördürmek için manevra yapmaya çalışıyor. Kocasını manipüle etme isteği, sadece yeterli veya pratik eğitim görmemiş kadınlarda görülmez. Bayan Williams hem dört çocuk yetiştirip hem de bir okul yemekhanesinde çalışmış biri olarak, kendi gücünün ve yeteneklerinin farkında.

Buradaki asıl konu, Bayan Williams'ın kocasına "durumlarını iyileştirmek" konusunda bir *fikir birliği* içinde olduklarını göstermesi için bir şeyler yaptırmak istemesi. Aslında bu konuda duyguları karışık. Yoksul bir ailede yetişmiş ve babası refah içinde yaşamayı tamahkârlık göstergesi sayan fanatik ve ahlâkçı bir sosyalistmiş. Bazı şeyleri istediğini açıkça söylemek ona zor geliyor, ancak diğer insanların evlerini gördüğünde çok büyük ve bazen de yıkıcı bir kıskançlık duyuyor. Kocasının da daha güzel bir ev gibi aslında hiç ilgilenmediği bir konuda sorumluluk üstlenmesini istiyor.

Bu evlilik, bireylerin kendi istek ve gereksinmelerinin sorumluluğunu üstlenmediği, hattâ bunların farkında bile olmadığı ilişkilerde olup bitenlerin uç bir örneği. İnsanlar ya kendi duygularını kabul edilemez bulduklarından ya da isteklerini başkalarına yükleyip onları yönlendirerek bazı ortak çıkmaz ve gereksinmelere çözüm bulduklarından böyle davranırlar. Bay Williams ailesinde acıma, karısında da suçluluk uyandırmayı başardığından, bu durumda her ikisi de çarpık bir doyum sağlamışlardır. Bu erkeklerin ve kadınların içinde yer aldıkları bir oyun, karşılıklı ihtiyaçlar ve bağımlılıkların bir karışımıdır.

Bu iki insan arasındaki suçortaklığı, "manipülatif davranış" teriminin abartma veya yanlış değerlendirme olduğunu düşündürebilir. Ancak Bayan Williams'ın davranışı tipik "kadınsı" bir davranıştır; aslında kadınların istediği bir şey konusunda erkeklerin sorumluluk almasını sağlamaya çalışmaktadır. Kadınların kocalarının veya birlikte oldukları erkeğin kariyerine ilişkin davranışları bunu klasik bir şekilde dışa vurur, bu konuya zaten değinmiştim. Günümüzde kadınların tüm mutluluk ve hırslarını erkeklere *bağlamamaları* istendiğinden, çoğu bunu yad-

sıyacaktır. Ancak kocasının kariyeriyle ilgili karmaşık manevralar yapan pek çok kadın tanıdım.

Kadınlar genellikle içinde bulundukları durumu öyle manipüle eder, istekleri dışardan, başka bir insandan gelirmiş gibi görünerek, sessizce karşılanır. Bu durum Carol'un örneğinde görüldüğü gibi, felakete davetiye çıkarabilir. Carol olağanüstü sert ve güçlü bir kadın gibi görünüyor ama ilişkilerindeki son krizin nedeni olduğunu fark ettiği manipülatif davranışları yüzünden kendine kızıyor. Carol ve Ewan üç yıl önce tanışmışlar. Gallerli mütevazı bir aileden gelen Ewan, o zamanlar geleceği parlak görünen bir gençmiş. Video dağıtım şirketi varmış ve çok para kazanıyormuş. Ancak işini yanlış zamanda büyütmüş ve şirket zor duruma düşmüş.

Ewan'ın zorlukları ve depresyonuna Carol'un tepkisi işini bırakıp Ewan'a işlerini yoluna koymakta yardımcı olmaya çalışmak olmuş. "Onun kendini daha iyi 'satması' için çok vakit harcadım, çünkü bunu yapmayı hiç istemezdi. Ayrıca iş ve ev değiştirmesi için dır dır ettim. Ona asıl istediğinin yeni bir ev ve iş olduğunu, böyle ihtiyatlı davranarak bizleri de kötü duruma düşürdüğünü söyledim." Şirket güç duruma girdiği sırada icra memurları kapıya her geldiğinde, Carol korkunç baş ağrıları ile yatağa düşüyormuş. "En azından işler yönünden bazı gelişmeler oldu. Benim halimden suçluluk duyduğu için daha çok çaba harcadı."

Ancak Ewan'ın işi düzeldiyse de -yeni bir işe geçmiş- ilişkileri gerilemiş. Carol'daki depresyon giderek artmış ve bir kilo sorunu ortaya çıkmış. Ewan öyle kırılmış ki onunla zor konuşuyormuş. Carol'a şunu sordum: tam garantili bir gelir kaynağına ihtiyaçları varken işini neden bırakmıştı? "İtiraf etmeye utanıyorum ama Ewan'ın benim için bir şeyler yapabileceğini kanıtlamasını istedim. Ailem çok zengin ve züppedir. Ewan'ınki öyle değil. Tanıştığımız zaman diğer arkadaşlarımın kocalarına benziyordu. Ama iş bozulunca arkadaşlarımın kocaman evlerine bakarak çok kıskandım, böyle düşündüğüm için de suçluluk duydum. Ewan'ın benim için her şeyi yoluna koymasını istiyordum."

Carol kendini ekonomik yönden bağımlı hale getirip hasta ederek kocasının kendisi için çırpınmasını ve süreç içinde de hiç istemediği bir duruma gelmesini, kıskançlığından utanç duyduğu

için de kendi istediği yaşam biçimine ulaşılabilmeleri konusunda Ewan'ın sorumluluk almasını sağlamaya çalışmış. İstediği değişiklikleri kendisi yapmak yerine, onun yapmasını sağlamak için sağlığı konusunda Ewan'ın duyduğu suçluluğu kullanmış, tipik şantaj stratejisi.

Carol'un hikayesi eşine rastlanmayan bir hikaye değil. İki çocuk annesi Kate, kocasının beklenmedik biçimde bir başka kadınla ilişkisi olduğunu söylediğini ve kendisini terk ettiğini söyledi. "Fakat beni asıl altüst eden ve hiç aklımdan çıkmayan şey öteki kadın değil, kocamın evde hiçbir zaman rahatlayamadığını söylemesiydi. Evde hep onu -çocuklardan, kargaşadan- koruduğumu ve her zaman işini yapabilmesini sağladığımı zannederdim. Şimdi düşünüyorum da acaba bütün bunları isteyen o değil de ben miydim. Belki ben onu en tepeye çıkarmaya çalışırken o sadece evde rahatlamayı istiyordu". İki çocuğu ile kalakalınca Kate zor da olsa ilişkisi ile ilgili bu gerçeği keşfetmiş, bilinen hikâyelerden biri.

Tahmin edilemeyecek kadar çok erkek karılarının beklentilerini bir baskı olarak görüyor ve nasıl yaşayacakları konusunda kendilerine çok az seçme şansı tanındığını düşünüyor. Hattâ zaman zaman kadınlara tanınan fırsatları kıskanıyorlar. Çocuksuz bir işkadını, birlikte olduğu erkekle çocuk sahibi olmak konusunda konuşunca ne kadar şaşırdığını anlattı. "Bazı durumlarda gerçekten işimi bırakıp kurtulmayı çok istediğimi, işimi sinir bozucu bulduğumu söyledim. Bu konudaki güçlü duygularıma sanırım şaşırdı, ancak o beni daha çok şaşırttı. Dedi ki, 'Haksızlık bu. Ben de işimi bırakıvermek isterim. Benim de işimden bazen nefret ettiğimi düşünmüyor musun? Kadınların kolayca işi bırakabilmesini adil bulmuyorum. Ben çalışmaya devam etmek zorundaysam sen neden değilsin anlamıyorum. Sen benden çok kazanıyorsun, herkes seni başarılı buluyor fakat sen bana yaslanmak istiyorsun'. Biz bu gemide birlikteyiz diyordu. Bu konuşma beni şu gerçekle karşı karşıya getirdi; bir bakıma onun daha iyi duruma gelmesini, böylece kendime daha çok fırsat tanıyabilmeyi istiyordum. Eğer 'o benden daha başarılı demek ki işimi bırakmam daha iyi olacak' diyebilsem, hayatım kolaylaşacaktı."

Kendi gereksinme ve duyguları ile başa çıkmaya, onları kavramaya çalışmak yerine başkalarını manipüle etmek sadece, yatak odası veya evde görülen bir durum değildir. Kadınların mesleki ortamlarında zaman zaman güç durumda kalmalarının nedeni, kendi gereksinme, kısıtlama ve hırslarıyla kendileri uğraşmak zorunda kalınca güçlük çekmeleridir. Şimdi her şey değişiyor, kadınlar mesleki alanda daha çok yer alıyor olabilir. Ancak şu da gerçektir ki, kadınlar geçmişte kendilerini güçsüz hissettiler ve mesleki yönden ancak erkeklere geçit veren toplumsal hastalıklar yüzünden dışlandılar.

Kendimle ilgili olarak da geçmişe bakınca, bazen önümdeki sorunla uğraşmak yerine, duygusal manipülasyona başvurmuş olduğumu görüyorum. Çalıştığım üniversitede bölüm başkanının, beni sözleşmede belirtildiğinden daha çok çalıştırarak sömürmesi, buna bir örnekti. Ona karşı geldim mi? Hayır. Karşı gelmek yerine diğer insanları onun aleyhine çevirmek için çeşitli stratejiler uyguladım. Diğer insanların üzüntülerine ilgi gösterdim ve kendimi sevimli, sömürülmüş bir kurban olarak gösterdim. Akıllı davranıp bölüm tarafından istenir hale gelerek ve benim sırtımdan kazandıkları ayrıcalıkları nedeniyle suçluluk duymalarını sağlayarak destek bulmaya çalıştım ve diğerlerini lehimde konuşturmak için yönlendirmeye uğraştım. Bu yöntem tam anlamıyla başarılı olmadı, ben de kırgınlığımla başbaşa kaldım.

Kendime karşı insafsız olduğum doğru, ama anlattıklarım gerçeği yansıtıyor. Davranışlarımın nedeni sadece bölüm başkanının zor ve korkutucu bir insan olmasından ibaret değildi. Birçok kadın gibi, bana da duygusal sahada oynamak açık bir tavır koymaktan daha kolay geliyordu. Biliyorum ki zaman zaman ağlayarak ya da kendimi daha çekici, hattâ arzu edilir hale getirmeye, bu şekilde erkeklerle diğer kadınları istediğimi yaptırmak üzere manipüle etmeye çalışıyordum. Deneyimlerime göre, bunun nedeni kadınların şartlandırılmışlığıdır; açıkça haklarımızı veya gereksinmelerimizi beyan edersek reddedileceğimizden veya hoşnutsuzlukla karşılaşacağımızdan korkuyoruz. Ne hissettiğimizi doğru dürüst bilmiyorsak, özellikle duygularımız öfke ve kıskançlık içeriyorsa işler daha da zorlaşıyor.

Kadınların bu şartlandırılmışlığının üstesinden gelmek kolay

değildir, genellikle ancak yaş ve deneyim sayesinde kırılmaya başlar ve değişmeye uğrar. *A Woman in her own Right*'ın (1986) yazarı Ann Dickson'un belirttiği gibi bu tür duygusal davranışlar, ancak taleplerimizi açıkça dile getirdiğimizde dünyanın paramparça olmadığını gördüğümüz zaman değişebilir. Gazeteci olan Anna', buna çok güzel bir örnek verdi. "Hayır demek bana her zaman zor geldi. İşe gereksinmem olduğu için böyle davrandığımı düşünüyordum. Dilenciler seçici olamaz gibi bahaneler uyduruyordum. Ancak gerçekte bana sadece hayır demek zor geliyordu. "Annem hasta" veya "ben hastayım" gibi özürler buluyordum. Veya "belki" diyordum veya utançla itiraf ediyorum ki, bazen de benim için yalan söyleyecek birini buluyordum. Yerel bir kolejde kadınlar için verilen kendini geliştirme kursuna gittim - klişeleşmiş bir şey söylediğimi biliyorum ama hayatım değişti. Neyi yapabileceğimi neyi yapamayacağımı ve işler umduğum gibi gitmezse sonuçlara nasıl katlanacağımı öğrendim."

Gereksinmeler ve duygular konusunda açık davranamamak kadınların duygusal dünyasında neden önemli bir yer tutar? Kızlar, bir şeyler elde etmenin ve bir şeyler yapmanın bir şekilde (çoğunlukla onların bilmediği bir şekilde) duygusal davranışlarla ilintili olduğunu öğrenirler. Onlara her zaman iyi ve uzlaşmacı olmazlarsa hiçbir şey elde edemeyecekleri kesin bir şekilde anlatılır. Çok küçük yaştan rekabet etmemeyi, hırs ve öfke göstermemeyi öğrenirler, bu duygular da başka şekillerde barınmanın yolunu bulurlar. Ancak pek çok kadında bu duygular hep birlikte gizlenirler. Sonuçta kadınlar bu duygular hakkında kötü şeyler hissetmekle kalmayıp, bunların bizatihi kötü olduğunu düşünürler. Anne ve kız arasında var olan özdeşleşme potansiyeli nedeniyle de bu durum kızlar için çok daha vahimdir. Eğer bir anne kendi duygularını kabul edemiyorsa, kızınınkileri de kabul edemeyecektir. Ve bu duygular gizlenirse, erkek arkadaşlar, sevgililer, kocalar, birlikte yaşanan erkeklerle olan diğer ilişkilerde tekrar su yüzüne çıkar.

Pek çok kişi duygusal manipülasyonun ne zararı var diye sorabilir. Bağımlılık, insanlık durumunun bir parçasıdır her ilişkide, konularda bile gündeme gelir. Üstelik bu bölümde açıklamaya çalıştığım gibi, duygusal manevralar konusunda erkekler de ka-

dınlarla işbirliği yapar. Duygusal manipülasyon birbirini etkilemeye dayanır ve bu nedenle tanımı gereği, eşitsizlikle ilgili bir mesele değildir. Sonuç olarak şantaj ancak diğer eş şantaj yapılmaya elverişliyse başarılı olur; demek ki çıkarlar bir ölçüde çakışıyor.

Konumuz manipülasyonun karşılıklı olup olmaması değil. Asıl konu, bunu yapanların kendini kötü hissetmesi. Özellikle kadınlar "duygusal sahada oynamak"tan hiç memnun değildirler çünkü çoğunluğun sandığının aksine, bu stratejiler nadiren etkili olur ve erkeklerin gerçek gücü karşısında da çok zayıf kalır. Kadınların kendi hırslarını, rekabetçiliklerini ve kıskançlıklarını önlemek için geliştirdikleri çeşitli duygusal stratejiler, çoğunlukla işe yaramaz. Erkekler çiğner geçer, çocuklar isyan eder. Bir gol atmanın kısa süreli doyumu maçı kaybetmenin acısını telafi edemez.

X. İNCE VE SEKSİ: MODERN KADININ ORUCU

Kadınların nasıl ve neden geleneksel cinsel rolleri benimsediği ele alınırken, cinsel davranış konusunun kendisinin de ortaya çıkması kaçınılmazdır. Sonuçta kadınlar ve erkekler bu noktada birleşirler ve gelecekteki cinsel roller bu noktada oluşturulur. Gelenekçilere göre bizim karmaşık toplumsal yapımızın altında basit bir doğal içgüdü yer almaktadır, buna göre, kadınların yerleşik kadın ve erkek davranışları çerçevesine, girmeyi neden benimsediğini açıklamaya çalışmak gereksizdir. Bu tür basit biyolojik açıklamalara meydan okumak kolaydır ancak zamanımızdaki cinsel davranışlara göz atacak olursak bu meydan okuma zorlaşacaktır. Çünkü cinsel davranışlarda, cinsel ilişkileri dönüştürme girişimlerinin geri teptiği ve bu geri tepmenin kadın-

erkek ilişkilerinin tüm diğer yönlerinde gerçekleşenlerden daha büyük olduğu görülmektedir.

Bu sözde feminizm-sonrası devirde kadınların, erkeklerden cinsel onay görmeyi artık umursamadıklarına ilişkin pek bir işaret yoktur. Tam tersine on yıldan fazla bir zamandan beri kadınlar giderek daha çok "seksi" görünmeye çalışmaktadırlar. On yıldan beri "başarılı" kadınların sayısı artmış ancak bu artışla birlikte kadınlara özgü cinsel hile ve tertiplerin reddedilmesi gerçekleşmemiştir. Yani toplumsal prestij, cinsel prestijin yerine geçmemiştir. Tam aksine çağdaş bir kadına yapılacak en büyük övgü sadece başarılı değil üstelik seksi de olduğunu söylemektir.

"Seksi" olma konusunun sürekli kadınların zihnini meşgul etmesi bizim, asıl görevi hâlâ bir eş bulup bebekleri için güvenceli bir ortam sağlamaya çalışmak olan biyolojik yaratıklar olduğumuzu mu kanıtlamaktadır? Yoksa bu, kadınların *insan* olarak kendi ihtiyaç ve duygularının cinsel onaydan önce geldiği bir duruma gelemeyecek kadar erkeklerin onayına muhtaç olduklarının işareti midir? Elbetteki çağdaş kadının erkeklerin tepkisini umursamadığını söyleyenler çıkıyor. Kadın cinselliğinin, zaman zaman sömürünün süslü yularını takmış halini de içeren, çağdaş görüntüsünün, erkekleri memnun etmekle ilişkisi olmadığını, bütün amacın cinsel kimliğin tanımlanması ve kişisel tatmin olduğunu söylüyorlar. Kısacası bizi, kadınların kendi cinsel gereksinme ve tarzlarını kendilerinin tanımlayacakları feminist Ütopyanın gerçekleştiğine ikna etmeye çalışıyorlar.

Kadınların kendi cinsel kimliklerine sahip çıkmaları meselesi feminist hareketin ilk dalgasında odak noktasıydı. Daha sonra kadınların cinsel özgürlük şöyle dursun gerçekte cinsel haklarının bile olmadığı iddia edildi. Cinsel tercihin kadınların ekonomik ve toplumsal yönden erkeğe bağımlılıklarını yansıttığı kabul edildi. Onlara göre kadınlar sadece kendilerine destek olacak bir erkeği cezbetmeye çalışmakla kalmıyorlardı, bunu yapabilmek için erkeklerin istediği kalıba girmeye de hazırdılar. Kadınların erkeklerin tanımladığı cinsellik anlayışına ve yatak odası içinde ve dışında cinselliklerinin gözetim altında tutulmasına rıza gösterdikleri söyleniyordu. Kadınların tek eşli heteroseksüel birlikteliğin sınırlarının ötesinde bir cinsellik sergilemeleri, er-

keklerin öfke ve aşağılamasını uyandırma riski taşıyordu. Feminizmin yükselmeye başladığı 1960'larda bile cinsellik konusunda çifte standarda maruz kalıyorlardı. Cinsel özgürlüğün hakları olduğunu savundukları ve tipik olarak "erkekçe" sayılan biçimde davrandıkları durumlarda, hâlâ "pislik" veya "fahişe" gibi yakıştırmalara maruz kalmaktaydılar.

Feminizm, bütün bunların temelinde kadınların cinsel duygularına yönelik bir düşmanlık bulunduğunu savunuyordu. Erkekler kadınların cinselliğini, denetlemek veya yok etmek veya en azından sadece erkeklerin hizmetine sunmak istiyorlardı. Feminizm hassas bir noktaya dokunmuştu. Kadınlar, bedenlerinin ihmal edildiğini hissettiklerini, cinsel tarihlerinin erkeklerin müdahaleleri tarafından denetlendiğini, cinsel cazibe imajlarının kendilerini küçük düşürdüğünü ve aşağıladığını açıkladılar. Bu hoşnutsuzluk, merkezinde kadınların kendi cinselliklerine sahip çıktıkları ve erkeklerin cinsel fantezi ve hayaller üzerindeki denetimine meydan okunması olan kadın hareketine güç verdi.

Bu meydan okuma bir süre geniş kapsamlı bir "cinsel özgürlük" veya biraz daha dar kapsamlı "kadın özgürlüğü" başlığı altında ifade edildi. Ancak bu durum kısa sürede sorun haline geldi. Kadın özgürlüğü giderek daha "serbestleşen" bir toplumla fazla kolayca uzlaşabilen bir şeydi. Kadınların ekonomik bağımlılığını ve yaygın cinsel standartları hedef alan daha temel bir meydan okuma olmaksızın kadınların cinselliği daha çok dile getirmeleri onları erkeklerin cinsel gereksinmeleri ve çifte standartları karşısında büsbütün savunmasız bıraktı. Kadınlar giderek "özgürlük" kavramının çok sınırlı olduğunu hissettiler. Kendi cinsel gereksinmelerinizi keşfetmeniz, kadınlar için güvencenin gerçek kaynakları olan daha geniş bir toplumsal ve ekonomik bağımsızlığın yalnızca bir parçasıydı.

Kadının kendisinin, özgürce belirlediği cinsel kimliğin ne demek olduğunu hiç kimse tam olarak bilmiyordu, ancak pek çok tahminde bulunuluyordu. Kimileri bir tür tek eşeyli, androjen cinsellik düşlerken, kimileri toprak ananın verici, doğal gövdesi imgesini öne sürüyorlardı. Diğerleri, kadın cinselliğinin özgürce ifade edilmesinin ancak öbür kadınlarla birlikte sağlanabileceğini iddia ediyorlardı. Cinselliğin kadınların hayatında bu kadar mer-

kezi bir yer işgal etmemesi gerektiğini söyleyen daha bulanık fikirler de vardı, bunlara göre kadınlar "kız kardeşlerine" daha yoğun ilgi göstermeleri veya makyaj ve diğer önemsiz şeylere daha az vakit ayırmalıydılar. Ancak bütün bu değişik vurgular bir noktada hemfikirdi: Kadın cinselliği "gerçekten" özgürce ifade edildiğinde eski biçimlerine hiç benzemeyecekti.

"Özgürlük" terimi yerini cinselliğin yeniden tanımlanması meselesine ilişkin binlerce değişik (çoğunlukla birbiriyle çatışan) tanım ve reçeteye bırakarak kaybolurken, cinsellik cephesinde değişiklik talep eden kadın görüşü de zeminini kaybetti. Birçok kadın, feminizmin ekonomik hedefleriyle özdeşleşirken, kendilerini erkeklerle *cinsel* bir çatışmaya girmekten ve "dişiliklerinin" altını oyduğunu düşündükleri cinsel devrimden uzak tutmak kaygısına düştüler. Yeni cinsellik konusundaki feminist görüş bir avuç erkek düşmanını çağrıştırır oldu.

1980'ler boyunca kadınların seksi olmaktan zevk duymalarının, erkekler için seksi olmak istemelerinin ne kadar doğal şeyler olduğunu dinledik. Sadece "asabî lezbiyen feministler" bunu sorun ederlerdi. Bir kadın şöyle demişti: "Elbette erkeklerin beni çekici bulmasını isterim. Hepimiz isteriz, öyle değil mi? Kendimi elimden geldiğince güzelleştirmeye çalışırım ve erkeklerden karşılık görünce sevinirim." Kadınların farklı farklı tarzları olabilir ama erkekler için cazip olmak hâlâ onların kendilerini ortaya koyma biçimlerindeki en önemli etken gibi görünüyor. Kadınlar, erkeklerle karşı karşıya gelmek olarak gördükleri şeyden geri duruyorlar.

Aslında 1980'li yıllarda olanları, kadınların güç kazanmak için cinselliğe başvurmak zorunda kalmadıkları eşitlikçi bir toplum modeliyle hiçbir alakası yoktu. Cinselliğin merkezi önemi azalmadı, aksine daha büyük önem kazandı. Kadınlar kendi cinsel imajlarını belirlerken cinsler arası eşitlikten söz etmek yerine, bir kadın için en önemli şeyin cinsel cazibe olduğunu bir kez daha onaylıyorlar. Madonna kadının kendi cinselliğine sahip çıkmasının bir örneği olarak görülüyor ama kadınlar için *nihaî* güç kaynağının cinsel cazibe olduğunu savunan geleneksel görüşe karşı çıkma yolunda hiçbir şey yapmadı.

Peki, kadın cinselliğinin çağdaş ifadesinin ardındaki gerçek

nedir? Arzu edilmek arzusu kadın cinselliğinin temel gerçeği midir yoksa kadın erkek arasındaki geleneksel ilişkilere karşı çıkmayan kadınların işbirlikçiliğinin bir kanıtı mıdır? Bu soruların cevapları ancak gerçekte kadınların kendi cinselliklerini nasıl ifade ettiklerinin ve nasıl yaşadıklarının ne ölçüde değiştiği, ne kadar kazanım sağlandığı dikkatle irdelenerek verilebilir. Bu soruya ancak, kadınların, hâlâ erkeklerin onayına odaklanmış bir cinsellik çerçevesinde kendilerini mutlu ve özgür hissedip hissetmediklerini araştırarak cevap verebiliriz.

Kadınların cinselliklerini ifade etmeleri konusunda pek çok önemli değişiklik oldu. Tüm sorunlarına karşın "cinsel özgürlük", kadınların cinsel duygularını ve gereksinmelerini, hemen rezil diye damgalanmadan açıklayabilmelerini sağladı. Feminizm, kadınların cinsel gereksinmelerini gösterdikleri zaman çeşitli yöntemlerle denetlenmelerine, aşağılanmalarına ve sömürülmelerine karşı çıktı; bu yöntemlerin en açık olanı, "kaltak", "orospu", "kancık", "amcık", gibi horgörü ve nefretle dolu sıfatları sıralamaktı. Cinsel yönden aktif olan kadına pislikmiş gibi nefretle bakılırdı. Kadınlar ayrıca fizyolojik işlevlerinin iğrenç ve pis olmadığını vurgulayarak kadın bedenine daha açık bir tavır yöneltilmesinde ısrar ettiler.

Kadınlar cinsellikleri üzerinde daha pratik bir denetim de kazandılar. Gebelikten korunma konusundaki gelişmeler, tarihte ilk defa, kadınların cinselliğin gebelikle sonuçlanmayacağından emin olabilmelerini sağladı. Feminizmin ilk taleplerinden biri kürtajın serbest bırakılmasıydı. Bu savaş tümüyle kazanılamadıysa bile en azından kadınların çoğu artık istenmeyen çocuklara katlanmak zorunda kalmıyorlar. Belki de daha önemlisi, yerleşik tıpta kadınlara ve onların cinsel ve üreme işlevlerine yönelik dışlayıcı tutuma cephe alınmasıydı. Kadınlar doğum konusunda söz sahibi oldular ve şimdi bedenleri konusunda bilgi edinme haklarını istiyorlar. Şimdiki genç kadınların hazır bulduğu bu değişiklikler kolay kazanılmadı.

Kadınların fiziksel fonksiyonlarıyla ilgili bilgi ve yaklaşım düzeyinde bile daha alınacak uzun bir yol var, çünkü cinsiyetçi hakaretler hâlâ var, çünkü genç kızlar cinsel imajları ile ilgili olarak hâlâ çok endişeliler. Kızların hâlâ kendi bedenleri ve cinsel tep-

kileri konusunda temel bilgilerden yoksun olduğuna ilişkin veriler var. Örneğin *She* dergisi bugünlerde, pek çok kadının kızlarına, genital organlarının adını söylemeyip onların yerine popo veya "ön popo" dediklerini yazdı. Bir öğretmen Birmingham'daki sınıfında sadece iki çocuğun klitoris'in ne olduğunu bildiği söyledi; çocukların ikisi de oğlanmış! Şöyle devam etti, "Bazı insanlar hâlâ çocukların çok fazla cinsel bilgisi olduğundan yakınıyorlar. Oysa ben tam tersini düşünüyorum. Kızlar kendilerini ve tepkilerini tanımıyorlar. Kızları cinsellik ve cinsel tepkiler konusunda eğitmek gerektiğini kuvvetle hissediyorum."

Ancak her durumda, cinsel baskılara karşı çıkış hiçbir zaman bilgi ve terminoloji düzeyinde olmadı. Aynı şey kendi cinselliğini ifade etme ve cinsel imaj konusunda da geçerli. Kadınlar, feminizmin ilk dönemlerinde yaygın cinsel klişelere uymaya çalışmanın erkeklerin istek ve fantezilerine boyun eğmek demek olduğunu öne sürmüşlerdi; bu, sizin kendinizi diğer kadınlarla rekabet durumuna sokmanıza ve aşağılanmanıza, küçük düşmenize yol açıyordu. Susan Brownmiller *Femininity* (1984) adlı kitabında bu davranışın açık bir örneğini vermişti:

> Niçin etek giymemekte ısrar ediyorum? Çünkü bu yapay cinsel ayrımdan hoşlanmıyorum. Çünkü tekrar bacaklarımı traş etmek istemiyorum. Çünkü tekrar kadın ayakkabılarının rahatsızlığı ile karşılaşmak istemiyorum. Çünkü kadınca giyimin doğası, özünde yüzeyseldir.

Feministler, kadınların cinselliği kullanarak erkekleri çekmek ve böylece başkasının gücünün taşıyıcısı olmak yerine kişisel başarıları yoluyla güç kazanma yollarını aramalarını önerdiler. Kendi tarzlarını bulmak için referans noktası, gene kendileri olmalıydı. Feminizme karşı gösterilen tepkilerin arkasında bu düşünce vardı, hareketin tamamına yöneltilen düşmanlığın odak noktası da yine bu düşünceydi. Feminist kadınlar "aseksüel" veya "erkek düşmanı" diye etiketlendirildiler -yoksa kadınlar neden alışılmış cinsel kodları reddetsinlerdi ki? Klişeleşmiş görüşe göre erkekleri cezbetmeye çalışmayan kadın ya lezbiyen ya da erkek düşmanıydı. Bu feministlerin inandığı şeyin abesleştirilmiş hali

olmasına rağmen bu etiket etkili oldu; günümüzde genç kadınlar hâlâ kendilerini bu karikatürden kurtarmak kaygısındalar.

Birçok kadın, hattâ feminist hareket içindeki kadınlar bile, geleneksel "kadınsı" görünüme karşı çıkmayı rahatsız edici buluyorlar. Val 40'lı yaşların başlarında. Yetişme çağında çocukları var, kendi işinde çalışıyor - pazarlama danışmanlığı. Giyiniş tarzı göz alıcı ve kadınsı. On beş yıl önce feminist politikaya ucundan bulaşmış, küçük bir kampanya broşürünün yayımlanmasına yardım etmiş."'Hiçbir zaman çok faal çalışmadım çünkü yapı olarak politik bir insan değilim. Ancak belediyede ekonomist olarak çalışırken, işyerinde karşılaştığım yanlış önyargılar nedeniyle feministlerin dedikleri bana çok anlamlı gelmeye başlamıştı. Kadın hareketinin bana çok değerli katkıları oldu, özellikle iş konusunda kendime güvenimi kazandım ve erkeklerle olan iş ilişkilerimi düzenledim. Bu vukuf ve deneyim nedeniyle kendimi şanslı sayıyorum."

Ancak Val, daha kişisel bir düzeyde feminizmin bakış açısının kendisine ters geldiğini söylüyor. "İki küçük çocuğum vardı ve kocamdan yeni ayrılmıştım. Değişik erkeklerle maceralar yaşıyordum, birçok erkek beni çekici buluyordu, bu da çok hoşuma gidiyordu. Bu açılardan feminist toplantılara giderken kendimi tuhaf hissediyordum. Kadınlar beni eleştiriyor muydu bilmiyorum ama ben kendimi erkeklerden hoşlanan, giyinip göstermekten zevk alan seksi bir kadın olarak meşrulaştırmak zorunda olduğumu hissediyordum".

Feminizmin genel amaçlarına sempati duyan kadınlar arasında bile var olan erkek düşmanı ya da erkeksi diye tanınmak korkusu, dişi cinsel varlığın erkekler tarafından arzu edilen biri olarak inşa edilmesiyle bağlantılı derin bir benlik bilinci olduğunu gösteriyor. Bunu reddetmek pek çoğuna rahatsızlık verdi, böylece hesaplaşmaya dayanan cinsel politika gerilerken, daha yaygın kadınlık nosyonlarına dönüldü. En ateşli feministler arasında bile süslenmek alışkanlığı yeniden başladı, ama bu her zaman "kendim için yapıyorum, erkekler için değil" diye meşrulaştırılıyor. Bir kadın *Spare Rib*'de şöyle diyor:

"Son zamanlarda kadınlar beni çok eleştiriyor..... çünkü giyinişimi ve

saç modelimi beğenmiyorlar (kızılderili, vs.) Böyle giyinmenin ırkçı ve cinsel imalar yaptığını ve benim bunları göz ardı ettiğimi, davranışımın feminizme uymadığını, moda pazarının beni sömürmesine izin verdiğimi söylüyorlar...Bir kadın makyaj yapıp korse giydiği için özgürlüğünü yitirmiş sayılır mı? Feminizmin bütün amacı, kadınlar kendi hayatlarını denetlemeye ve kendi kararlarını vermeye hakları olduğunu kavratmak değil midir?"

Bunlar tipik tepkiler. Feminizmin politik gücü yok olunca moda ve görünüş konusunda feministler de diğer kadınlar gibi, eklektik bir tavır benimsediler. Feminist çevreler dışındaki feministlerin erkekler konusunda yanıldığı ve kadınların cinsel çekiciliklerini arttırmalarının sakıncalı olmadığı yolunda yaygın bir mutabakat oluştu. Feminist tutuculuğa yönelik eleştirilere modanın ve cinsel düşlerin bir çeşit oyun ve taklit sayılabileceği inanışı eşlik eder. Eğer kadınlar belirli imajları benimsiyorlarsa bu sorun değildi çünkü bu imajlardan kolayca vazgeçilebilirdi. Hiçbir kadın da bir tek yaygın imaj tarafından baskı altına alınamaz kapana kıstırılamazdı.

Madonna'nın pek çok açıdan çağdaş kadınlıkla ilgili bu temel gerçeği vurguladığı yolunda yaygın bir inanış var: artık kurban değiliz. Bize, çağdaş kadınların artık imaj ve ideal tiplerin esiri olmadığı söyleniyor. Ve bunun cisimleşmiş hali olan Madonna, çoğunlukla moda değişikliğinin bir adım önünde ve sürekli bir değişim içinde. İstediği kadın imajını benimseyebiliyor -bir fahişe, bir çıplak model, bir rahibe, Marilyn Monroe- ancak bu görünüşler onu hiçbir zaman sınırlamıyor. Bunlar sadece kostümler, parodi ve oyun amacıyla kullanılan imgeler; bunların Madonna'yı nihai postmodern kadın kıldığı varsayılıyor. Madonna köle kılığına girip sahnede mastürbasyon yaptığında, manipüle edilen sahnedeki güçlü ve zengin kadın değil seyircidir.

Eleştirmenler bizi örneğin Madonna'nın erkeklerin cinsel onayına çok az önem veren, ve daha çok kadınların haz ve tatminiyle ilgilenen bir kadın cinselliği görünüşünü temsil ettiğine inandırmaya çalışırlar. Genç kadınların cinsel fantezilerinde gördüğü önemli değişiklikleri belgeleyen Nancy Friday, Madonna hakkında şöyle diyor:

Eli apış arasında dikiliyor, kardeşlerine vaaz veriyor: mastürbasyon yapın. Madonna erkekler için bir mastürbasyon fantezisi değil..... daha çok seksi kadını/çalışan kadını temsil ediyor ve, evet, sanırım buraya anneyi de koyabiliriz. Madonnayı kollarında bir bebekle ve eli hâlâ apış arasındayken gözümün önüne getirebiliyorum.(*Guardian*, Eylül 1991)

Kadınların böyle taklit edilmesinin, hattâ sado-mazoşist şekilde taklit edilmesinin onaylanması Madonna'yı da aşar. Moda desinatörleri de, sado-mazoşist seksle ilgili aygıtları parodi ve oyun için kullanmış ve bunu aynı şekilde savunmuşlardı. Bize şöyle dendi: bunlar artık köleliği ve aşağılanmayı temsil etmiyor. Bunlar gücü temsil ediyor çünkü kadınlar ruhlarını tutsak etmesine meydan vermeden kölelikle oynayabiliyorlarsa gerçekten özgürdürler.

Yeni bir post-feminist eşitlik çağına geçildiğine, inanıldığında bu fikirler çekici görünebilir ancak bunlar, kadınların görünüşleri ile olan ilişkilerine ilişkin gerçeği gizler. Oyun ve parodi moda dünyasına girmiş olabilir, ama kadın ve erkeklerin cinsel teşhir ve süslenme ile olan ilişkilerindeki temel eşitsizliği ortaya çıkaramazlar. Kadınlar kendilerini cinsel yönden arzu edilir kılmak için hâlâ sarsılmaz bir çaba gösteriyorlar ve ilk bakışta çok ve çeşitli gibi görünse de öyle olmayan geçerli ideallere boyun eğiyorlar. Bedenlerini geçerli cinsel ideallere uymaya zorlayan cins erkekler değil hâlâ kadınlardır. Ve geçerli ideallere uyması, özellikle arzu edilir olması için bedenlerini "geliştirenler" de erkekler değil yadsınamaz şekilde kadınlardır.

Görüntü, bedenin formu ve arzu edilirliğe ilişkin kaygı azalmış değil, aksine büyümüş görünüyor. Kadınların incelik diktatörü tarafından baskı altında tutulduğu yolundaki feminist mesaj sanki ilk kez duyuluyormuş gibi bugün genç kadınlar Naomi Wolf'un *The Beauty Myth*'ini (Güzellik Miti) almak için kuyruk oluyorlar. Sanki *Fat is a Feminist Issue* (Şişmanlık Feminist Bir Sorundur) hiç yazılmamış, sanki beden şekli ve durmadan tekrar edilen ince, göz alıcı seksi kadın ideallerine gerçek bir sistematik başkaldırı hiç olmamış gibi. Onun yerine kadınların seçimlerinde özgür oldukları varsayıldığından, bu imajların kadınların kendilerinden kaynaklandığı söylenebiliyor. Zayıf ve göz alıcı kadın imajı öyle

güçlü devam etti ki, hep bunu konu edinen dergiler bile geri adım atıp bu imajın neden olduğu kısıtlamaları dikkate almaya başladılar. 1988'de *Elle* dergisi sadece belirli bir form ve görüntünün toplumda onaylanıp güç bulabildiğini vurgulayan bu imajın bedene ilişkin bir çeşit faşizmi işaret edip etmediğini düşünmeye başladı.

Kendini estetik cins olarak sunmak, kendini cinsel yönden çekici hale getirmek gibi kadın saplantıları, her zamankinden daha güçlü. Robin Lakoff ve Rachel Scherr'in *Face Value, the Politics of Beauty* (1984) adlı kitaplarında güzellikle uğraşmanın onları yeniyetmelik saplantısına sürüklediğini söylüyorlar. "Gösterişli bir derginin sayfalarını çevirirken içinizi kemiren, TV'deki diyet kola reklamını izlerken sizi dürten budur." Genç kadınlar bile 1950'lerin kadınları gibi görünüşlerine düşkün. Geçenlerde yayımlanan bir Virago kitabı, *How Do I Look?* (der. Jill Dawson, 1990), genç kadınların beden görünüşlerine ilişkin yazılarından oluşan bir derleme. Yazılar 1990'larda büyüyen genç kadınlar için bu baskıların yirmi yıl öncesindeki kadar elle tutulur boyutlarda ve ezici olduğunu gösteriyor.

Bu genç kadınların yazıları, kadınların beden görüntüsüne ilişkin kaygılarının kişisel doyum ve kişisel haz sağlamaktan çok uzak olduğunu hatırlatması açısından yararlı. Her zamanki gibi, kendinizi geçerli bir ideale uydurmaya çalışıp, yetersiz olduğunuzu anlamanız bir tatminsizlik ve mutsuzluk kaynağıdır, özellikle kadının görüntüsüne ve modaya yönelik bu çağdaş ilginin arkasında kilo verme saplantısının yattığı bir düşünülürse. Modadaki değişikliklerin çoğunun ardında hâlâ, giderek daha da kötü bir baskı uygulayan, ince kadın bedeni vardır. Görüştüğüm kadınlardan biri kilosu ve görünüşü ile uğraşmasının kişisel mutluluğunu nasıl etkilediğinin çarpıcı bir örneğini verdi. Lucy her standarda göre çekici bir kadındı. Yirmilerin sonlarındaydı, uzun boylu, gür siyah saçlı ve sevecen biriydi, çekici bir yüzü vardı. Büro yöneticiliği işinde başarılıydı. Yine görünüşte çağdaş, klasik bir "her şeye sahip" kadındı.

Ancak konuşmamız az sonra Lucy'nin görünüşü ile ilgili kaygılarına geldi. "Gerçekten kiloluyum. Bir şeyler yapmalıyım. Korkarım John (iki yıl önce evlendiği erkek) beni böyle be-

ğenmeyecek". Bu kaygıyı bir iki kere geçiştirdikten sonra bunun onu gerçekten üzdüğünü hissettim. "Gerçekten bu konuda kaygılı mısın?" diye sordum. "Evet günümü kilomu düşünerek geçiriyorum. Kahvaltı etmiyorum, sonra bütün sabahı kahve saatinde bürodan biri pasta almaya giderse dayanabilecek miyim diye düşünerek geçiriyorum. Bazen dayanıyorum, böylece bütün günü hiçbir şey yemeden geçiriyorum, ama saat 5 olunca çıldırıyorum ve eve giderken çikolata alıyorum. Onu yiyince ümitsizliğe kapılıyorum. Kendimden nefret ediyorum ve çoğunlukla akşam yemeği yemeyi reddediyorum. John yemek yapmayı sever, ama artık yapmamasını söyledim çünkü başkasının bu şekilde benim yediklerimi denetlemesine dayanamıyorum."

Lucy gibi birinin bu kadar yoğun şekilde bedeninden nefret etmesini inanılmaz buldum. "Herhalde ne kadar çekici olduğunu biliyorsundur" diye sordum. "Sanmıyorum. Gerçekten bedenimden nefret ediyorum. Kalçam çok geniş. Bazen John'un arkamda durmasını istiyorum çünkü kimsenin beni arkadan görmesini istemiyorum. John'un bir gün ince kadınların biriyle gideceğine eminim." Bu özeleştiri ve endişe karşısında bir iş sahibi olup olmamak tümüyle önemsiz görünüyor. Görüştüğüm çalışan kadınlardan çoğu görünüşlerinin önemli olduğuna ve onu ihmal ettikleri, şişmanlamaya izin verdikleri takdirde başarılı olamayacaklarına inanıyorlar. Kadınlara bütün kapılar açıktır, oralardan geçmemek için yan yollara sapmazsanız!

Rejim yapmakla ilgili istatistikler gösteriyor ki kendi görüntülerinden duydukları memnuniyet konusunda kadınlar için hiçbir şey değişmedi. 1980'lerde genç kızlarla ilgili iki araştırma yapıldı ve 10 yaşındaki birçok kızın, hattâ 8 yaşındakilerin bile bir çeşit diyet uyguladıkları ortaya çıktı. Konuştuğum kadınlardan biri üç yaşındaki kızının kilosu ile ilgili aile içi tartışmayı anlattı. Annesi ve kız kardeşi, küçük kızın çok gürbüz olduğunu iştahı şimdi denetlenmezse, gelecek yıllarda kilo sorunuyla karşılaşacağını dert edinmişler. Kadın, kızının ailedeki diğer kişiler gibi iri olduğunu belirtirken, oğlu hakkında böyle sözler duymadığını da ekledi. Onların baskısına karşı durmak gerektiğini biliyordu ancak yine de bu konuda endişe duyuyordu.

Son zamanlarda Amerika'da yapılan araştırmalar, Amerikan

kadınlarının büyük bölümünün devamlı rejim yaptığını ortaya koydu. Aslında Amerikan doktorları, kadınların %80'ini etkileyen diyete-bağlı bir sendroma dikkat çekmeye başladılar. Buna "henüz hastane gerektirmeyen beslenme bozukluğu" diyorlar. Bu beslenme modelleri, mevcut klinik iştahsızlık ve fazla iştah tanımlarına uyacak kadar aşırı değil, ancak beslenme ile bozuk, gıdalar ile de çarpık bir ilişki kurulmasına neden oluyor. Amerikan sendromlarından biri daha işte diyerek bunu da önemsememek isterdik ama sendromların bir kısmı tereddüte yer bırakmayacak kadar tanıdık olduğu gibi, Lucy'nin alışkanlıklarına da uyuyor. Henüz hastane gerektirmeyen beslenme bozuklukları, gıdaları saplantı haline getirmeyi, her an kalori hesapları ve kilo hesapları yapmayı, devamlı bir gün önce ne çok yediğine üzülmeyi ve bugün ne kadar az yiyebileceğini düşünmeyi içeriyor. Kadınlar çoğunlukla katı diyetlere başlıyorlar, birkaç gün kendilerini gerçekten iyice aç bırakıp sonunda özlemlerine yenilerek çikolata, pizza gibi "sağlıksız" gıdalara saldırıyorlar.

Bu özlemlere yenildikten sonra sık sık büyük bir suçluluk duyulur, bu da mazoşist egzersiz nöbetlerini gündeme getirir. Hattâ bazen kendilerini kustururlar veya müshil kullanırlar, bunlar yine de teknik olarak aşırı iştahlı (haftada en az iki kere çok yiyip sonra müshil alanlar kadar) değiller. Ancak bu devamlı az yeme ve arada bazen çok yemenin, âdet düzeninin bozulması veya âdetin tamamen kesilmesi ve metabolik hızın azaldığına dair bazı belirtilerin ortaya çıkması -yorgunluk, soğuğa dayanıksızlık, depresyon, baş dönmesi ve kabızlık- gibi fiziksel etkileri var.

Rejim yapmakla ilgili hemen bütün yazılar, rejim yapmanın sağlıklı olduğunda ısrar ediyorlar. Ancak bu konuda toplum bilinci tıbbî gerçekler temel alınarak oluşmadı. *Şişmanlıkla* erken ölüm arasında bir bağlantı olabilir, ancak kadınların ideal kiloda olanların sağlıklı olacağı yolundaki görüşü kesinlikle kanıtlanmış değildir. Kadınları rejim yapmaya iten idealler estetiktir, sağlıkla bağlantılı değildir ve rejim yapan kadınların çoğu, şişman olmadıkları gibi, fazla kilolu bile değildirler.

Bu kitap için görüşmeler yaparken, 2.5 veya 3.5 kilo vermekle hayatının büyük ölçüde iyileşeceğine inanan ne kadar çok sayıda kadın olduğuna şaştım. Kadınlar rejim yapmayı, fazla kiloların

atılmasıyla varılacak sihirli sonuca giden sonsuz ve ızdıraplı bir yolculuk olarak, bir çeşit Oruç olarak kabul etmiş görünüyorlar. Kadınları çoğu, mutsuzlukla mutluluk arasındaki engelin 3.5 kilo etten ibaret olduğuna inanıyorlar. İki çocuğa bakmak, evin bütün işini yapmak ve haftada üç gün işe gitmek gibi sorunlarını derinlemesine konuştuğumuz Pam şöyle dedi. 'Kendimi iyi hissetmemi sağlayacak tek şey zayıflamak!' Görünüşte şaka yapıyordu, ama ben buna gönülden inandığını hissettim.

Kişisel görünüşle bu kadar çok oynamanın zararlarını düşünebilecek durumdaki kadınlar bu ideallere hâlâ neden geçit veriyorlar? Neden kadınlar kendileri için pek çok şey yapabilecekken, kilo kaybetmekle doyumsuzluklarından kurtulabileceklerine inanıyorlar? Bunun yanıtı, kadınların bedenleri ile sürdürdükleri savaşta gizli. Bizim kültürümüzde şişko sözü hâlâ bir hakarettir ve şişman hattâ tombul insanlar zayıf ve yetersiz görüldüklerini her an hissederler. Sarkmak ve şişmanlamak korkusu öyle büyüktür ki kadınlar yaşlanmakta olan bedenleriyle daima savaş halindedirler. Ve en başarılı kadın bile geçerli incelik sınırları içinde kalmaya özen gösterir.

Kadınlar, bu mesajları reddetmek yerine hayatlarının diğer alanlarını da etkilemesine izin verdiler. En azından savaş öncesi günlerde annelik duygusu kadınların cinsel rekabetten büyük ölçüde uzaklaşmasını sağlıyordu. Kadın şişman bedenine bir önlük takarak anaç bir görüntüye kavuşur ve kendini bıraktığı için suçlanmaktan korkmazdı. Ama şimdi Jane Fonda ve Paula Yates sayesinde, annelerin bedenlerinin doğal yaşlanmasına karşı savaşmaları bekleniyor. Örneğin Paula Yates "*Woman*" dergisinin kendisiyle yaptığı bir söyleşide çok zayıf olduğu için hamilelikten önce doktor tavsiyesi ile kilo almak zorunda kaldığını anlatıyor. Bebek doğar doğmaz, bedeninin normal işleyişine engel olacak kadar düşük bir kiloya inmek için hemen zayıflama çabasına girmiş. Yates'in çalışan annelerin 'bencilliği' konusundaki görüşleri yaygın bir şekilde duyulmuştu. Kendisinin kilo vermek için gün boyu bir hoca tutmasına da neden olan bedenine düşkünlüğü ona bencillik gibi gelmezken, bir kadının çalışmaya olan gereksinmesini bencillik gibi görüyor. Paula Yates'in ahlâki değerleri belli ki karmakarışık ama hiç kimse bunu sorgulamıyor,

çünkü bir kadının narsist saplantıları kabul görürken, çalışmaya olan gereksinmesi kabul görmüyor.

Rejim yapmak konusunda görüştüğüm kadınlar, zayıflamanın belirli bir kişisel çekicilik nosyonu kazanmak için olduğu kadar, irade gücünü kanıtlamak için de önemli olduğunu söylediler. "Bunu yapabileceklerini göstermek" istediklerini belirttiler. İştahlarını denetleme yeteneklerini sergilemek ve kendilerini kısıtlamak çok önemliymiş. Kilo kaybetmek ve zayıf kalmak, kadınların kendilerini istedikleri için "çekici" hale getirme yeteneklerini gösteriyor. Cinsel oyunun kurallarının benimsenmesine böylesine hazır olunması erkeklerin yatağa girdiklerindeki isteklerine tekabül etmese bile, cinselliğin ifadesi sayılıyor. Eğer zayıflama insanın kendi üzerindeki denetiminin bir göstergesi ise kolayca aşırı iştah ve iştahsızlık gibi daha ciddi duygusal hastalıkların da bir parçasını oluşturmasına şaşmamak gerek.

Rejim yapmakla ilgili sürekli saplantı, geçerli estetik tanımlara uymanın kadınlar için ne kadar önemli olduğunu gösterir. Diğer bir deyişle, kadınlar seksi görünmeye ve arzu edilmeye ihtiyaç duymaya devam ediyorlar. Ve daha genç kadınlar, en güçlü dakikalarını hâlâ kendilerini cinsel yönden güçlü hissettiklerinde yaşadıklarını hissediyorlar. Cinsel yönden arzu edilmek (ve diğer kadınlarca da öyle bilinmek), "iyi bir adam kafeslemek"ten çok salt güçle ilgili bir şey. Ancak arzu edilmeye ilişkin eski fantezi ve düşler hâlâ geçerli. Bunlar cinsel heyecanı besler ve kendi gücüyle başarılı olmuş kadınlara bile en kuvvetli güç duygusu verir.

Cinsel açıdan çekici olmak başarılı bir işkadını için de *rigueur* hale geldiğinden, kadınların işyerindeki başarıları erkekleri memnun etmekle ilgili olarak daha da fazla endişeye kapılmalarına neden olur. İşkadınının "çok bilmiş", yani çekici olmayan biri olduğu anlayışı hızla değişti, önce kadınların akıllı *ve* çekici olabilecekleri kabul edildi, hattâ bugün bazı erkeklerin kadınların eğer çekici *değillerse* akıllı da olmadıklarını düşündükleri noktaya gelindi. Bunun kadar ürkütücü bir şey de zaman zaman mazoşizme varan bu erkekleri cezbetme arzusunun statükodan kopmak isteyen başarılı kadınlar için bile ne kadar merkezi önemde olduğu. Madonna sadomazoşist gösterilerinde hem kölelik ve kamçıyı, hem de en arzu edilen kadın sayılan, aynı zamanda tam

bir kurban olan Marilyn Monroe'yu kullanır.

Çalışan kadınların hit kitabı Julie Burchill'in *Ambition*'ında (1991) anlatısal ivme kadın kahramanın işyerindeki ilerleme arayışlarından çok, onu arzu eden gazete patronunun planladığı aşağılamadan kaynaklanır. Patron şöyle der: "Fahişeleri becermekten bıktım zevkli değil, çaba gerektirmiyor. Güçlü sert çalışan kızlar -onlar kadınların yeni *filet mignon*'u (kaymağı). Onlar yeni bir bakir alan. Senin gibi kızlar. Seni becermekten ayrı bir zevk duyacağım, Suzan." Güçlü erkeğin kızı boyun eğmeye zorladığı bu durum beyaz dizi (Mills and Boon) romansının yeni bir türü. Kadınlar için en büyük güç, hâlâ cinsel güçtür, arzu edilmektir. Değişik olan, çalışan kadının kendi gücüyle başarılı, zengin ve etkin olduğunda da mazoşist gömleğini giymiş olacağı ve bu yüzden de kendini baskı altında hissetmeyeceği yolundaki kanı.

Amerikalı psikanalist Jessica Benjamin bu yeni imajın ne kadar etkin görünürse görünsün, aslında derin bir edilgenliğin ifadesi olduğunu belirtiyor:

> Cinsellik bir kez üremeden kopunca (cinsel özgürlük, çağının zihnimize soktuğu bir amaçtı bu) kadınlık artık annelikle bir tutulamazdı. Ancak alternatif kadın imajı olan "meşum kadın" tipi de etkin bir öznelliğe işaret etmiyordu; seksî kadın -uymaya çalışsalar da çalışmasalar da, kadınları sindiren bir imajdır- seksîdir, ama özne olarak değil, nesne olarak. Bu kadın *kendi* arzusundan çok arzulanmaktan duyduğu hazzı ifade eder: asıl zevk aldığı şey diğerinde arzu uyandırmak, cezbetmektir. Gücü, kendi ihtirasından değil, arzu edilirliğinden gelir. Ne annenin, ne de seksî kadının gücü, babanın durumunda olduğu gibi, cinsel öznenin gücü olarak tanımlanabilir. (*The Bonds of Love*, 1990)

Benjamin, bunun hâlâ kadınların arzusu dediği şeyin temelinde yattığına inanır. Kadının en büyük gücü hâlâ sadece cinsellik olarak görüldüğü gibi, cinsel güç de erkeklerin onay ve tepkisi ile değer kazandığından, hâlâ özünde edilgendir. Cinsellik kültürümüzde giderek daha çok yer tutarken, kadın zıt baskılar altındadır: hâlâ edilgen bir öznedir, ancak giderek daha fazla olarak erkekte cinsel tepki uyandırıp onu doyuma ulaştırma konusundaki yeteneği ile tanımlanması beklenir.

Derindeki bu kadınsı özdeşleşme bir kadının tatminine ulaşması açısından güvenilmez bir yoldur. Kadın cinselliğinin erkeklerin gereksinmelerine dayalı tepkilerine bağımlı kılındığı (kilo vermek buna bir işarettir) bir kültürde, yaşlı kadınlara ve yaşlanan bedenlere hiç değer verilmez. Konuştuğum kadınların birkaçı yaşlılık fikrine uyum sağlamakta çok güçlük çektiklerini anlattılar. Bunun nedeni, sadece yaşlanmanın güçlüğü değildi, çünkü yaşlanma bazı doyumları da beraberinde getirir. Bunun nedeni artık değerli olmama korkusuydu, erkeklerce horgörülme korkusu ve arzu edilmeyen bedenleri yüzünden kendilerinden iğrenmeleriydi.

Diana, BBC'de televizyon muhabiri. Otuzlu yaşların sonlarında, bana bütün kurumun yaşlanmakta olan kadınlara karşı nasıl düşmanca bir tutum takındığını şöyle anlattı; "Kadın yapımcıların ve muhabirlerin kırklı yaşlarda esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolduklarını fark ettim. Bunun bir nedeni çocukları yüzünden zaman zaman işten ayrılarak, iş hayatında ilerleyememiş olmaları. Ancak şu da var, BBC -diğer bir çok düzen kurumu gibi- yaşlı kadınlara karşı çok acımasız. Ekranda olanlara bakın. Çok az yaşlı kadın sunuculuk yapabiliyor -talk showlarda ve entellektüel tartışmalarda da çok az yaşlı kadın görebilirsiniz. Programlar sürekli olarak bir önceki yılın modellerini o yılınkilerle değiştiriyorlar. Ekranın arkasında da durum bu. Kendimi güvensiz hissediyorum. Yaşlanmaktan etkileneceğimi sanmıyordum çünkü güçlü bir insanım ve kendime değer veririm. Ancak son iki yıldır tereddütler içindeyim. Geleceği parlak genç erkeklerin çevrelerini çekici genç kadınlarla doldurmak isteyeceklerini sanıyorum. Böyle şeyler söylediğim için dehşete düşüyorum. İş konusundaki kendime güvenimin gençliğime ve çekiciliğime dayandığını sanmıyordum, ancak görüyorum ki öyleymiş."

Bu korku ve kaygıları bağnaz tutucular herkesten iyi anlar ve çıkarları için de kullanırlar. Kadının geleneksel rolüne ilişkin tutucu görüşler, kadınların benliklerinin temelinde cinsel cazibenin olmasına ilişkin korku ve kaygıları beslerler. Konuştuğum daha yaşlı kadınların hepsi kadınlar ve cinselliğin çevresindeki tehlikeli alışveriş konusunda, aynı fikirdeydiler. Yaşlı bir kadın şöyle

dedi, "sizin için üzülüyorum. Birlikte olduğunuz erkeklerle evlenmezseniz veya o erkekler eski ahlâki değerlere inanmıyorlarsa, onları kaçırırsınız. Siz yaşlanırken ve çevreniz genç kızlarla doluyken neden dursunlar?"

Victoria Gillick bu yaklaşımı özetliyor. Gillick kadınların evliliklerin ahlâki ve dini bir temel yerine cinsel temele oturtmaya başlamalarının aptallık olduğunda ısrarlı. Evlilik konusundaki bir makalesinde kendisi ve kocası Gordon ile görüşmeye gelen bir erkek gazeteciyi şöyle anlatıyor:

> "Bu konuyla niçin ilgilendiğini sorduk, bakalım kendisi evli miydi? Hayır, çok utanarak biriyle beraber yaşadığını söyledi.... Kız arkadaşı çalışıyor muydu? Evet. Nerede oturuyorlardı? İki evleri vardı- bir Londra'da, bir de taşrada. Ortak malları mıydı bunlar? Doğallıkla. Banka hesapları ayrı mıydı? Elbette. Çocuk? Hayır, istememişlerdi... Ev işlerini kim yapıyordu? Kadın. Önümüzdeki otuz yılda aynı kadınla kalmayı düşünüyor muydu? Buna cevap veremedi. 'Pekala' dedi. Gordon 'Kazanan sensin, öyle değil mi? İki evin var. İki gelirin, çok az sorumluluğun, seni bağlamayan bir cinsel ilişkin ve bedava bir aşçı ve kahyan-bir erkek daha ne ister?' "

Bütün bağnaz tutucular gibi, Gillick de ahlâki evlilikten cinsel evliliğe kadınlar değil erkekler istedikleri için geçildiğine inanıyor. Kadınlar buna uyuyorsa başka alternatifleri olmadığı içindir. "Hayatlarındaki erkekler onları, kadını ve gelecekte doğabilecek çocukları gözetip hayatlarının sonuna kadar bağırlarına basmayı cemiyet içinde taahhüt etmeye hazır olacak kadar tutkulu ve koşulsuz bir biçimde sevdiğinden hemen hiçbir kadın böylesi onurlu bir teklifi reddetmeyecektir". Tutucu kadınların pek çoğunun cinsel devrime düşman olmalarının nedeni, bunun kadın ve erkek arasındaki geleneksel "anlaşmayı" yok etmesinden korkmalarıdır. Erkekler geleneksel ahlâkçılık ve Hıristiyanlıktan etkilenmez olunca kadınlarla kalmaları için hiçbir neden kalmayacaktır. Cinsellik her şeyden daha önemli olacaktır, erkekler sorumluluklarından kaçacak, kadınlar yalnız kalacaktır. Ama bu durum bile onlara kadınların yalnız yaşamayı isteyebilecekleri olasılığı kadar korkunç gelmez!

Tuhaftır ki erkek cinselliğine ilişkin bu geleneksel anlayışlar,

Gillick gibi gelenekçilerinkinden çok, çağdaş görüşlere yakındır. Aile kurma ve yaşlanma konusundaki değişimleri anladıkları için erkeklerin değişip eşlerine eşitleri olarak davranacaklarını düşünenler olabilir. Bu tip bir erkek ailesine kadınlar gibi bağlı olacaktır. Fakat böyle düşünen kadınların her birine karşı, cinsel çekicilikleri olmazsa erkeklerin etraflarında dolaşmayacağı korkusu içinde telaşla kırışıklarıyla savaşan, yüzlerini gerdiren, aerobik salonlarına giderek kendilerine işkence eden on kadın bulabilirim.

Şaşırtıcı olan kadınların cinsellik cephesinde pek az yol alabilmiş olmaları. Sadece kendi dünyalarının -anneliğin, iş hayatının, yaşlılığın- giderek cinsel bir içerik almasını kabullenmekle kalmadılar, bunu kadınların arzularının tartışılmaz bir parçası da saydılar. Eğer kadınlar en büyük değerlerinin cinsel değer olduğunu düşünmekte devam ederlerse, kendilerinden başka kimsede suç aramamalıdırlar. Kadınların, amaçların durmadan değiştiği bir ortamda bulunduğu gerçek -önce cinsel açıdan özgür olmamız bekleniyor, sonra seksi *ve* kariyerist, sonra seksi *ve* kariyerist *ve* anne- ama çok az kadın buna karşı geliyor. Sadece Naomi Wolf'un *The Beauty Myth*'i (Güzellik Mit) cinsel arzu edilirliğin çok önemli olduğuna ilişkin baskıcı inanca karşı bir direniş olduğunun tek gerçek göstergesi. Ancak o da kadınların, erkeklerin gereksinmelerinin oyuncakları olduğunu ileri süren eski feminist analizi tekrarlıyor. Gerçek sorun, sanki kadınların kullanabileceği tek güç cinsel güçmüş gibi, kadınların kendilerinin de cinsel cazibeyi kadın gücünün nihai kaynağı olarak gören miti kolayca kabullenmelerinde yatıyor.

XI. KURBAN OLARAK KADINLAR

Önceki bölümde, kadınların cinsel gücünün hâlâ, erkekleri memnun etmek ve cezbetmek endişesi ile kendini açığa vuran kadın edilgenliğinin çağdaş bir biçimine odaklanmış durumda olduğunu gördük. Bu edilgenlik, analiz edilmesi bir yana, nadiren kabul edilmektedir. Onun yerine geçen bölümde ele alınan ve reddedilen bir mit, çağdaş kadın cinselliğinin güçlü ve özgür olduğunu savunan mit var. Ancak çağdaş cinsellik tartışmalarında özellikle rahatsız edici bir nokta da var. Cinsel güç kutlanır ve kadınların, erkeklerin eşit olduğu, birlikte cinsel bir oyun oynadıkları savunulurken, açık bir mesaj duyuluyor: Kadınlar kendilerini hâlâ cinsel kurban olarak görüyorlar. Herkesin cinsel ayırımcılığın geçmişte kaldığına inandığı bu dönemde bile, ka-

dınlar kendilerini özgür *hissetmiyorlar;* cinsel saldırılardan korkuyor ve bu saldırıların arttığına inanıyorlar. Post-feminist eşitlik mitine tümüyle inanmış olanlara bile bu durum, kadın-erkek ilişkilerinde her şeyin yolunda olmadığını hatırlatıyor.

Birkaç olay 1980'lerin kendine güvenen kadınına gösterdi ki, çağdaş kadın hayal ettiği güç ve özgürlüğe sahip değildir. Bunlardan biri, New York'taki Central Park'ta gündüz vakti genç bir kadına saldırılmasıydı. Başarılı bir işkadını, her günkü gibi parkta koşarken bir grup erkek çocuğun (en büyüğü ancak 13 yaşında) saldırısı sonucunda toplu tecavüze uğradı ve az daha öldürülüyordu. Bazı insanlar bu saldırıyı New York'un aşırı kalabalığına bağlayarak kendilerini rahatlatabildiler. Her şey bir yana, bu olay, en güçlü çağdaş kadının bile kolayca cinsel kurban haline gelebileceğini hatırlatıyordu. İngiltere'de işbaşında kaçırılan emlakçı Suzy Lamplugh'un ortadan kaybolması da aynı mesajı veriyordu.

Bu saldırılar birçok kadının korkulu rüyasıdır. İş dünyasında oyunun adı post-feminizm olabilir, ancak çok az kadın artık cinsel taciz, vahşet ve tecavüzün potansiyel kurbanları olmadıklarına inandırılabilir. 1980'lerde "kadın sorunları"na yönelik ilgi azalırken, cinsel saldırılara ilişkin endişeler açısından tersi oldu; endişeler değişerek büyüdü. Kampüs tecavüzleri ve kamuoyunda yankı uyandıran bazı tecavüz olayları gazetelere manşet olmaya devam ettiler. Cinsel taciz için için kaynamaya devam etti ve sonuçta ABD'deki çok ünlü Hakim Clarence Thomas olayında yüzeye çıktı. Seri halindeki cinayetlere duyulan vahşi ilgi, filmyapımcılarının da katkısıyla, kadınlar arasında, gerçekten tehlikede olduklarına ilişkin sürekli bir endişe doğmasına neden oldu. Kabul etmek gerekir ki, bu etmenlerin hiçbiri, feminizmin faal zamanlarında olduğu gibi politik kampanyalara yol açmadı ancak zaman zaman endişe ve saldırılar biçiminde ortaya çıkarak, kuşkusuz sinir bozdu.

Ancak kadınların erkeklerce kurban edildiklerine inanmalarını sağlayan faktörler, sadece tecavüz, cinsel cinayet ve tacizden oluşmuyor. 1980'lerin sonunda çocuklara yönelik tecavüzler de önemli bir toplumsal sorun haline geldi. Yerel meclislerin çoğunun sosyal işlere ayrılan bütçeleri, bu tecavüzlerin ortaya çı-

karılması, önlenmesi ve kurbanlarla suçlulara yardımcı olunması gibi amaçlarla kullanılıyordu. Bu alanda oluşan kamusal söylem sorunu ana babanın çocuklara kötü muamelesi çerçevesinde ele almaya yatkındı; ama bunun altında, kuşkusuz gizli, kelimelere dökülmeyen bir erkek korkusu ve erkeklere cinsel varlıklar olarak nereye kadar güvenilebileceği konusunda da yine kelimelere dökülmeyen bir kaygı vardı. Çeşitli "çocuk bakımı kuruluşları", bu üstü örtülü kabul yüzünden, babaları bakıcı olarak çalıştırmaktan vazgeçtiler. Babalar çocuklar için sır kaldıkça otomatik olarak güvenilmez ve potansiyel tecavüzcü sayılıyorlardı.

Bu, cinsel tecavüz skandallarının çoğunun merkezinde, erkek cinselliğinden duyulan endişenin ve güçsüzlerle olan ilişkilerinde erkeklere güvenilmemesinin yer aldığının kesin bir göstergesiydi. İngiltere'de görülen en kötü dava olan Cleveland'da bile bu tür bir endişe hiç dile gelmedi. Ancak çok yaygın olduğu varsayılan bu tecavüzlerle ilgili birkaç yazı yazıldı ve böylece bir kamuoyu oluşturuldu. Yazıların pek çoğu, erkeklerde işsizliğin arttığını ve erkeklerin evde geçirdikleri zamanın çoğaldığını belirtiyordu. Amerika'da erkeklerle ilgili endişe daha ön sırada geliyordu. "Canavarca tecavüz"le ilgili en kötü ve ilk dava Mc.Martin Gündüz Bakımevi'ne, daha doğrusu bakımevindeki bir erkek çalışana karşı açılmıştı; bu adamın binanın altında tüneller kazarak bakımı altında bulunanlara sürekli olarak tecavüz ettiği iddia ediliyordu.

Bu olayların gerçekten meydana gelip gelmediği bir yana, onlarla ilgili toplumsal tutum iki şeyi gösteriyordu. Birincisi, kadınların erkek cinselliğiyle ilgili endişeleri sürüyordu; ikincisi, pek çoğu kabul etmese bile durumu ailenin çocuğa kötü muamelesi ya da "şeytana tapanların" yaptığı kötü muamele olarak açıklamayı tercih ediyorlardı.

Gazetelerdeki istatistiklerin sonuçları 1980'lerden beri tecavüzlerin arttığını gösteriyor, bu sadece tecavüze uğradığını açıklayabilen kadın sayısının eskiye göre artmış olmasına bağlanamaz. Üstelik toplumsal değişikliklerin kadınları kuvvetlendirmek yerine zayıflattığına ilişkin bir kanı da yaygınlaşıyor. Bu değişiklikler kamu taşıma hizmetlerinin azalması, komşuluk ilişkilerinin azalması ve daha fazla toplumsal yalıtım gibi sonuçlar doğuruyor, böylece "hayatın niteliği"ni etkiliyor. Er-

keklerin değişeceği yeni bir çağın öncülüğünü yapmaya çalışan feminizmin amaçlarının aksine, erkeklerin cinsel davranışları nedeniyle kadınlar kendilerini kısıtlanmış -hattâ kurban- hissetmeye devam ediyorlar. Ancak pek çoğu açıklayıcı bir model olarak feminizmi reddediyor, meseleyi özel olarak *erkek* cinselliğiyle ilgili bir şey olarak düşünmeyi kabul etmiyor.

İstenmeyen cinsel ilgiye karşı ne kadar savunmasız olduklarını anlamak için birçok genç kızın yaşadıklarına bakmak yeterli, bu cinsel ilgi, kızların toplumsal davranışları üzerinde olumsuz etkiler yaratıyor. Bir kadın yerel bir gazetede 6 yaşındaki kızının adı da belirtilerek resmi çıkınca, olanları anlattı "Birkaç hafta boyunca bir adam telefon etti ve adını vererek kızımı telefona istedi. Diğer çocuklar her defasında kızımı telefona çağırıyorlardı. Kızım telefona gelince müstehcen tekliflerde bulunuyordu. Soyadımız az bulunduğundan bizi kolayca bulabilmişti." Genç kızlara yöneltilen istenmeyen ilginin bir örneği olarak bu çok hafif kalıyor. Ama tanıdığım pek çok kadın, küçük yaşta, istemediği cinsel ilgi ile karşılaşmış ve kendini korumak zorunda kalmış. Konuştuğum genç bir kadın, cinsel ürkekliğinin nedeninin 14 yaşındayken yaşadığı korkunç bir olayda arıyor; iki arkadaş iki genç adamla buluşmuşlar, onlar da evlerine götürdükleri kızlara önce zorla içki vermişler, sonra da tecavüz etmişler.

Görüştüğüm öğretmenler istenmeyen cinsel ilginin genç kızlara yaygın şekilde yöneltildiğini doğruladılar. Şimdi işi bırakmış ve tüm zamanını anneliğe ayırmış olan Londralı bir öğretmen, her on kız öğrencisinden ortalama yedisinin yaşadıkları cinsel olaylar nedeniyle "korkmuş ya da altüst olmuş" olduğunu anlattı."Günü gelince işimi memnuniyetle bıraktım, çünkü zamanımın çoğunu kızlara güç cinsel deneyimler hakkında öğüt vererek geçiriyordum. Ve önüme çıkan sorunların hepsiyle başa çıkacak niteliklere sahip değildim".

Öğrenci kızlara yönelik cinsel taciz konusunda *Talking of Silence* (1991) adlı bir kitap yazan Carrie Herbert, genç kızların devamlı taciz edilmesinin ciddi olarak ele alınmasının son derece güç bir şey olduğunu söylüyor. "Çoğu insan, hâlâ oğlanlarla kızlar arasında olanların eşek şakasından veya 'normal' gençlik davranışlarından ibaret olduğunu savunuyor". Herbert bu "normal"

davranış mitinin, kızların kendilerine ne olduğunu anlamasını engellediğini söylüyor. Bazen olanları söylemelerini de engelliyor. "Herkes, kızları itip kakmanın, eteklerinin altına bakmanın, çimdik atmanın, imalı konuşmanın sadece oğlanların oğlan gibi davranmasından ibaret olduğunu kabul ettiği için kimse tavır almıyor. Bu demektir ki okullar da güvenli değil ve kızlar devamlı ve sistematik tacizden korunmuyor.

Herbert cinsel tacizin ciddi bir eğitim sorunu olduğunu söylüyor:

> Eğer kızlar korkuyor ve utanıyorlarsa, doğru dürüst bir şey öğrenemezler. Ne yaptıkları, ne dedikleri, nasıl giyindikleri konusunda her an tetikte olurlarsa, gerektiği gibi yoğunlaşamazlar. Öğretmenlere 12 veya 13 yaşından sonra kızlara neler olduğunu incelemelerini söylüyorum. Özgüvenlerini yitiriyorlar, oğlanlar gibi oyun sahasında oynamıyorlar, ders dışı faaliyetlere katılmıyorlar, erkenden gidiyorlar. Eğer işçilerden yarısı böyle olsa o işyerinde bir problem olduğu düşünülürdü.

Ergenlik çağında kızların pek çoğunun kendine güvenini yitirdiği, belgelenmiş bir gerçektir. Güney Londra ilkokullarından on yaşındaki iki grupla görüştüğümde onların heves ve idealizmine şaşırdım. Çoğu yoksul ve sorunlu evlerden olduğu halde çok hırslı ve çok güçlüydüler, bunları gazetedeki makalemde belirttim. Makaleme pek çok yanıt geldi hepsi de bana, kızların, kızlar ve oğlanlar arasındaki cinsel farklılığın iyice bilincine vardıkları ve tedirginlik duydukları, 10 yaşından ergenlik çağına kadar olan dönemde çok acıklı değişiklikler geçirdiklerini hatırlattılar.

10 yaşındaki kızlar bir ölçüde hırs ve istek gösteriyorlar ancak onlar bile oğlanların kendilerine yönelttiği cinsel ilgiden rahatsızlar. Hemen hepsi, sürekli sokakta izlenmeye ve laf atılmasına kızdıklarını belirttiler. Bazılarının cinsel saldırıya ilişkin üzücü anıları var. Bir kıza asansörde saldırılmış ve daha sonra da ailesi tarafından oğlanları kışkırtmakla suçlanmış. Batı Hindistanlı olan Rhea ve Charlotte oğlanların onlara söz hakkı vermediklerini ve saygı göstermediklerini anlattılar. Annesi babası ayrılmış olan ve babasıyla kalan Emma, oğlanların devamlı ta-

cizine dayanabilmek için kızların çok kuvvetli olması gerektiğini savundu. "Daha güçlü olmalıyız, çünkü oğlanların iğrençlikleri ile başa çıkmak zorundayız."

Anne-babası ayrı ırklardan olan ve ergenlik çağına girmiş olan 10 yaşındaki Lavinia, ergenlik çağındaki bir kızı bekleyen sorunları özetledi. Sürekli cinsiyetinin gündeme getirilmesinden rahatsız, çünkü onun asıl tutkusu atlar ve binicilik. Jokey olmayı ve boş vakitlerini binicilik okulunda geçirmeyi istiyor. "Kız olmak çok utanç verici bir şey. Oğlanlar çok hızlı. Sokakta yürüdüğümüz kadar bize ıslık çalınıyor ve başka şeyler de yapılıyor. Gerçekten bunların hiçbirinden hoşlanmıyorum." Durum, aşırı erkek cinselliğinin masum ve edilgen kızlara yönelttiği tacizden fazlasını içeriyor. Konuştuğum genç kızların çoğu, daha önce dediğim gibi, görünüşlerine çok düşkünler, her şeyden çok çirkin görünmekten korkuyorlar. Görüştüğüm genç kızların çoğu, kendilerinde değişmesini en çok istedikleri şeyin görünüşleri olduğunu belirttiler. Olağanüstü güzel bir kız olan Emma da bunlardan biriydi, "kız olmaktan çok memnunum ancak biraz daha güzel olmak isterdim" diyor. Kızların birkaçı görünüşleri ile çok meşguldüler ve birçoğu da kuaförlük, moda desinatörlüğü gibi kadın güzelliğini temel alan işlerde çalışmayı amaçlıyorlardı.

Bütün bunları anlamak hassas ve güç bir iş. Hem tacizin kendisini, hem de kızların geçerli cinsel değerleri içselleştirmesini kadın cinselliği üzerindeki toplumsal denetimin bir çeşidi sayan eski bir feminist görüş var. Bu görüşe göre kızlar ve kadınlar taciz ve hattâ şiddet korkusuyla, erkeklerin ve oğlanların cinsel tutumlarını "kabullenmek" zorunda kalıyorlar. Eğer kendi gelişme tarzlarında ve kendi isteklerinde direnecek olsalar utandırılma ve saldırıya uğrama tehlikesi var. Bu yaklaşıma göre, kadınların kurban haline gelmesi sorununun giderek daha fazla kaygı uyandırması da çok önemliydi. Durum iyice kötüye gidiyordu, çünkü erkekler kadınların bağımsızlık isteğinden iyice tedirgin oluyor ve toplumsal denetim adına şiddet uyguluyorlardı. Ancak bu anlayış, "oğlanlar oğlandır ve taciz 'doğal' cinsel tutumun bir parçasıdır" diyen karşı yaklaşım kadar sınırlıdır. Kadın kimliğinin ve ortaya çıkan cinselliğe karşı kadınların tipik tepkilerinin şekillendirildiği derinlikler ise yine söz konusu edilmez.

Genç kızları okutan hemen tüm öğretmenler sorunun farkında olduğu halde pek çoğu "cinsel taciz" terimini kullanmaktan kaçınıyorlar. Büyük bir kız okulunun müdürü olan Pat, bu terimi neden sevmediğini açıkladı. Ona göre bu terim tüm kızları değişik düzeylerde etkileyen cinsiyetçiliği yeterince vurgulamaz; kadınların istenmeyen ilgi karşısında, öğretildiği şekilde kadınlara uygun bir davranış sergilemelerinin beklenmesi gibi. Bu terimi sevmemesinin bir nedeni de cinsel taciz sözünün sorunla ilgili olarak erkek ve kızların etkileşim yollarını dikkate almak yerine sorunu erkek cinselliğinin denetlenmesi gereken bir taşkınlığı diye geçiştirmesi. "Seks çevresinde bir sürü 'aptallık' var ancak bu her iki cins için de bilgi eksikliğinden kaynaklanıyor. Oğlanlar kuşkusuz tam anlamıyla birer başbelası olabilirler ancak bu durum, kızların iddiasız ve cinsel tepkilerini denetleyemez halde oldukları cinsiyetçi bir bağlamda sorun haline gelir."

Pat'ın kadınların edilgenliğinin ve denetimsizliğinin istenmeyen cinsel ilgi sorununu nasıl canlandırdığı konusundaki yorumu bizi bu kitabın asıl amacına getiriyor. Onun yorumu bizi kadın cinselliğinin günümüzdeki iki görüntüsünün -güçlü ve tehlikeli kadın ve istenmeyen erkek ilgisinin kurbanı- temelde aynı sorun olduğu konusunda uyarıyor: Kadın edilgenliği, yem olarak kadın cinselliği ve kadınların özne olduklarını anlamamaları. Kızlar açısından, "olağan" deneyler ile istenmeyen cinsel ilgi birbirine karışır. Büyümekte olan kızlar çoğunlukla cinsel duyguları konusunda sorumluluk alacak cesarete sahip değildirler, böylece zevkli deneyimler bile, "dışarıdan" empoze edilmiş gibi görünürler. Ve oğlanlar da hâlâ seks konusunda inisiyatifi ele almak için koşullandırılırlar. Böylece kızların gerçekten istemedikleri ilgi nedeniyle suçluluk duydukları, oğlanların ise yanıltıcı işaretler yüzünden mağdur oldukları durum ortaya çıkar.

Benim kanım edilgenlik konusunda tam bir kafa karışıklığı yaşandığı yolunda. Kızlar bugün bazı cinsel duygularını fark edecek kadar cesaretlendiriliyorlarsa da, duygularının sorumluluğunu almayı hâlâ öğrenemediler -en azından arkalarında pek çok acı deneyim bırakarak büyüyünceye kadar. Cinsel inisiyatif ve cinsel sorumluluk (cidden hayır demek dışında) hâlâ oğlanların ayrıcalığı halinde. Bu durum normal cinsel deneyler veya ge-

lişmeyle taciz veya saldırı arasında çok ince bir çizgi oluşturuyor. Birçok kadın hâlâ, inisiyatif göstermek yerine sadece tepki verdikleri, dışarıdan gelen bir cinsellik hayal etmeyi tercih ediyorlar. Sonuçta romantik edebiyatın ve bize karşı duydukları arzuyu denetleyemeyen erkekler fantezisinin arkasındaki itki budur. Bu fanteziler, seksi oldukları ve kadınların cinsel zevk aldığını kabul ettikleri halde, etkin cinselliği erkeğe atfederler. Kadınların cinsel heyecan ve zevki, özünde edilgen tepkiler olarak kalır.

Görünüşte kapsamlı değişimler olmasına rağmen -"cinsel devrim"e rağmen- psikolojik yapılar hâlâ sapasağlam, cinsellik ise, erkek gereksinmesi, erkek dürtüsü ve erkek inisiyatifi olarak dışsallaştırılmakta. Bu demektir ki, en baştan beri, cinsel istek ve gereksinmelerinin farkında olsalar bile, kızlar ve kadınlar erkeklerden farklı olarak cinselliklerini kabul etmek veya seçtikleri nesne için diğerleriyle rekabete girmek (çekici olmaya çalışmak gibi edilgen yolların dışında) gibi süreçleri yaşamazlar; reddedilme riskine girmezler; ve cinsel gereksinmelerini karşılamak üzere birini seçebilecekleri durumlarla da ender olarak karşılaşırlar. Cinsel rol ve sorumlulukların böyle bölüşülmesi, kadın ve erkekler arasındaki korkunç cinsel duygu uyuşmazlığını pekiştirir. Şimdilik bunu bir kenara bırakalım, burada asıl bilinmesi gereken, cinselliğin hâlâ kaç genç kız ve kadın için akıl karıştırıcı bir şey olduğudur. Pek çok insan, ancak kendilerini isteyen ve cinsel gereksinmeleriyle kendilerindeki karışıklık ve belirsizlikleri unutturabilen bir eş bulunca rahatlıyor.

Genç erkeklerin palazlanmakta olan cinsel ihtiyaçlarıyla rahatça başa çıktıklarını, bunların sorumluluğunu memnuniyetle üstlendiklerini söylemek istiyorum. Tam tersine, gençlik dönemi her iki cins için de en oturmamış dönemdir. Ancak cinsel "deneyler" kızlar için çok tehlikelidir. Bu, cinsler arasındaki ayrımın kritik noktasıdır. Kızlar cinsel duyguları pahasına ahlâki duygular geliştirirken; oğlanlar ahlâki duyguları pahasına cinsel duygular geliştirirler. Kadın edilgenliğinin potansiyel olarak yaralayıcı ve yıkıcı olan dinamiklerinde bizzat kendi oynadıkları rolle çok az kadın hesaplaşabilmektedir. Bu cinsel ayrım, bazı rahatsız edici duyguların -bu durumda güçlü cinsel duygular- kadınlarca erkeklerin sırtına yüklenmesi sürecinin bir parçasıdır. Bu noktada

tehlikeli bir mantığın ortaya çıkabileceğinin farkındayım. Tecavüz veya çocukların cinsel anlamda taciz edilmesi gibi erkeklere özgü cinsel şiddet görüntülerini cinsel sorumlulukların kadınların da katkısıyla karmaşık ve çok işlevsel olarak bölünmesinin bir parçası gibi mi ele alıyorum? Hayır tam öyle değil. Bunlar suçtur ve kurbanlar hiçbir zaman suçtan sorumlu tutulamaz. Ancak göz önüne alınması gereken bir çeşit süreklilik de vardır.

1990'da *Understanding Rape* (Tecavüzü Anlamak) adlı bir kitap yayımlandı. Kitap mahkum olmuş tecavüzcülerle yapılan görüşmeleri temel almış, tecavüzün nedenleri uzun uzadıya incelenmiş, ayrıca erkeklerin tecavüze ilişkin tutumlarının özünde son derece rahatsız edici bir duygu olduğu da belirtilmişti. Erkeklerin çoğu, kurbanlarının gerçekte bu deneyimden zevk aldığına inanıyorlardı. Tecavüz, insana karşı işlenen vahşi bir suçtur ve kurbanının insanlığının ve ihtiyaçlarının reddedilmesini içerir. Ama bu tecavüzcülerin davranışları rahatsız edici biçimde değişik bağlamlarda ifade edilen cinsellikle ilgili görüşlerle çakışıyor. Carrie Herbert'in kitabı, örnek olarak bir okulda meydana gelen çarpıcı bir cinsel taciz olayını veriyor; bu olayda saldırgan, kızın saldırıyı davet etmediğine kesinlikle inanmıyor.

Tecavüz, erkeklerin inisiyatif, faaliyet ve cinsel iktidarla birlikte anıldıkları, kadınların ise cinselliğini hâlâ tümüyle denetleyemedikleri fiili bir durumun uç bir görüntüsüdür. Aynı zamanda kültürümüz, genç kızlara, cinsel çekiciliğin kadınların en büyük başarılarından biri olduğuna inandıracak telkinlerde bulunuyor. Bu ölümcül bir bileşimdir, çünkü erkekler, çok büyük cinsel sorumluluk taşıdıklarına zorla inandırılırlar ve çoğunlukla kadınları ve kızları gerçek insan olarak değil de, cinsel gereksinmelerini karşılamanın araçları olarak görürler. Aklından iyice zoru olan tecavüzcülerin kurbanları genellikle psikolojik açıdan mahvolmuş durumdadırlar. Yani tecavüzcüleri tedavi etmeye çalışanlar, onlara kurbanlarının duyguları olduğunu ve onların bu duyguları yaraladıklarını anlatmak üzerinde önemle durmalıdırlar.

Görüştüğüm kadınlardan biri bana "normal" cinsel alışveriş ile tecavüz arasındaki çizginin ne kadar ince olabileceğini kanıtladı. Kocasıyla zevk almadan seks yaparken ne olduğunu anlamadan,

tecavüze uğramaya başlamıştı. Geçmişi ve bu durumdaki sorumluluğu konusundaki şaşkınlığı, derin kadın edilgenliği ve gerçekten kurban olma arasındaki bağlantıya ilişkin bazı soruları gündeme getiriyor. Valerie şimdi kocası Owen'dan boşanmış ve ona büyük bir öfke duyuyor. Ama daha şaşırtıcı olan aynı zamanda, kendini de suçlu hissetmesi.

Valerie şimdi 36 yaşında ve yaşları 7'den küçük üç kızı var. Kocasını 28 yaşındayken kendi ifadesine göre "çok yoğun bir ilişkiden daha yeni çıktığı bir zamanda" tanımış. "Üç yıldır başka biriyle yaşıyordum. Onu çok 'sevdiğimi' sanıyordum ama o çocuk istemiyordu, ben istiyordum. Evlilik, bağlılık ve çocuklar konusunda hep kavga ediyorduk. Sonunda hap almayı bıraktım ve hamile kaldım. On hafta sonra düşük yaptığımda Peter rahatladı. Çok kırıldım, bu ilişkinin hiçbir yere varmayacağından emin oldum. Oradan taşındım, sonra hemen Owen'la karşılaştım. Benimle gerçekten uğraştı, ben de tekrar kendimi iyi hissetmeye başladım. Peter'in tam tersi gibi görünüyordu. Çıkmaya başladıktan üç ay sonra evlilik konusunu açtı, hayatının bundan sonrasını birlikte geçireceği ve birlikte çocuk sahibi olacağı insanı bulduğunu söylüyordu."

Valerie Owen'la karşılaşmasından sonra bir yıl içinde gebe kalmış ve bunu anlar anlamaz da evlenmişler. Acaba Owen'ı seviyor muydu diye sordum. "Emin değilim. Hatırlayamıyorum. En iyi bildiğim, bir çocuğum olmasını ne çok istediğimdi. Düşükten sonra, gerçekten saplantı haline gelmişti." Birinci çocuklarının doğumundan sonra Valerie'nin sekse duyduğu ilgi diğer birçok kadın gibi azalmış. "Sevişmek istemiyordum ve doğumdan beri de sancım vardı. Dikişlerim iyi olmamıştı ve seks gerçekten canımı yakıyordu. Başta çok ısrar etmedi, ama o her gece seks istediği ben de hep reddettiğim için kendimi kötü hissetmeme neden oluyordu. Bazen bunu yapmak için kendimi zorluyordum ama canım acıyordu, zevk almıyordum ve sık sık onu tam sevişirken durdurmaya çalışıyordum."

İlk bebeği daha dört aylıkken Valerie yine gebe kalmış. Gebeliğinin Owen'ın isteklerine son vereceğini umuyormuş ama olmamış. "Sanırım o noktada ondan nefret etmeye başladım. Onun gitmesini istiyordum. İş için yurtdışına gittiği zamanları öz-

lüyordum. Bazen kendimi sekse razı olmaya zorluyordum. Bazen buna dayanamıyordum. İkinci çocuk bir yaşına geldiğinde öyle yorulmuştum ki, daha ilgisiz olamazdım. Ona sürekli 'Defol! Git, seninle sevişmek isteyen bir başkasını bul. Seni kimse burada tutmuyor' diyordum. Gitmedi, başka yerde yaşamaya param yetmez diyordu, sonra bana tecavüz etmeye başladı. Sonunda şöyle diyordu, 'sen benim karımsın, ben de seks istiyorum.' Korkunç, çok korkunç şeyler yaşadık. Beni yataktan ve merdivenlerden aşağı bile sürükledi. Halının üzerinde sürüklenirken kolum yanmıştı."

"Çocuklarım daha 3 ve 2 yaşındayken, bana tecavüz etti ve tekrar gebe kaldım. Bu gebeliğim sırasında, doğacak çocuğun Owen ile hiç ilgisi olmamasına karar verdim. O zaman bir şeyler yapmam gerektiğini anladım. Bu bebek benim olacaktı ve Owen'ı onun yanına yaklaştırmayacaktım. Sonunda bir arkadaş beni kurtardı. Owen'ın evden gitmesi koşuluyla ipoteği kaldırmam için para verdi. Şimdi bir kız arkadaşıyla kalıyor, haftada bir kere çocuklarla oynamaya geliyor. O da bir kardeş gibi, büyük ağabey; sanki aramızda hiçbir şey olmamış gibi."

Valerie'ye şimdi o döneme ilişkin ikisinin de neler hissettiklerini sordum, yine tecavüz eder diye korkuyor muydu veya bu olanların sadece o zamana özgü olduğunu mu düşünüyordu. "Bu konuda konuşmuyoruz. Ondan hâlâ nefret ediyorum. Olan biten sırasında o kadar çok nefret ettim ki, eğer bıçağım olsa onu öldürürdüm. Ciddi söylüyorum. Tekrar tecavüz edeceğini sanmıyorum, çünkü temelde vahşi değildir. Bilmiyorum. Şiddet göstermesi mümkün, çünkü bana gösterdi. Ancak sanırım bu durum sadece ilişkimize özgüydü. Sanırım nedeni, ilişkimizin seks yönünden iyi gitmemesi ve benim onunla sevişmek istemeyişimdi. Her tecavüzde, onunla sevişmediğim için bu benim suçum diye düşünürdüm. İçin için hâlâ öyle düşünüyorum. Şimdi yasaların evlilikte tecavüzü suç sayması kendimi biraz iyi hissetmeme neden oluyor ama yine de olanların bir şekilde benim suçum olduğunu düşünüyorum."

Valerie, gerçek bir suçun kurbanı olduğunu bildiği halde hâlâ tecavüz konusunda kendini sorumlu hissediyor. Irza tecavüz, taciz, sarkıntılık gibi suçların kurbanları ile ilgilenen terapistlerin çoğu, kurbanların olaydan sonra suçluluk duyduğuna çok sık tanık

olurlar. Hiç tanımadıkları birinin saldırısına veya tecavüzüne uğrayan kadınlar bile kendilerini yaralanmış, aşağılanmış, kirlenmiş hissederlerken bir taraftan da yoğun şekilde kendilerinden kuşkulanırlar ve bu olanlara ne dereceye kadar kendi tutumlarının neden olduğunu sorgularlar. Bu duygu, suçu kadınlara atmaya çalışan ve onları belirsiz cinsel mesajlar vermekle suçlayan savunma avukatlarınca güçlendirilir.

Fakat Valerie gibi bir kadın, niçin sadece suç değil, çoğunlukla aklından zoru olan, psikolojik açıdan rahatsız erkeklerin işlediği düşünülen bir suç yüzünden kendini suçlu hissetsin? Cevap, neredeyse kesinlikle, kadınların cinselliğe ilişkin duygularını çevreleyen şaşkınlıkta yatar. Valerie, kendi seks hayatında bir belirsizlik olduğunu belki de herkesten önce kendisi kabul edecektir. "Cinsellikle aram pek iyi değil. Doyurucu ilişkilerim oldu ama çocuklardan önce bile seksi sık sık reddederdim. Geçmişim benden daha çok seks isteyen erkeklerle kurduğum ilişkilerle dolu". Eğer bir kadın seksi gönülsüz kabul etmeyi alışkanlık haline getirmişse ve bazen bu gönülsüz başlangıca rağmen uyarılabiliyorsa, bu dinamiğin aşırı ve suç oluşturan bir şekliyle karşılaştığında bu işte kendisinin ne kadar payı olduğunu sorgulaması şaşırtıcı değildir.

Kendi payı derken, kadınların muğlak cinsel mesajlar verdiğini veya tecavüzü davet ettiğini söylemiyorum. Ancak kadınların, cinsel olarak ne istedikleri ve istediklerini nasıl alacakları, diğer şeyler karşılığında erkeklere ne "borçlu" oldukları konularında bir karmaşa içinde olduklarına inanıyorum. "Normal" seks karşısındaki bu karmaşa, kendilerine karşı bir suç işlendiğinde gereksiz yere suçluluk duymalarına yol açar. Valerie Owen'ı bebek istediği için kullandı mı, daha sonra bebeği ondan daha çok istediği ve daha çok sevdiği için ona cinsel hizmet vermeye zorunlu muydu diye düşünüp suçluluk duyuyor. Başka bir genç kadın, Valerie'ninkine benzer fakat daha hafif bir olay anlattı. Birlikte olduğu erkek onu sekse zorlamak için kendisini bırakıp, "istediğini veren birini" bulmakla tehdit ediyormuş. Genç kadın artan bir isteksizlikle ona izin veriyormuş çünkü onu bebeği ile terk edeceğinden korkuyormuş. Ayrıca bebekten büyük bir doyum sağladığı için ona bir şeyler borçlu olduğunu da dü-

şünüyormuş. O da bebeğini çok fazla sevdiği için kendini suçlu görüyormuş.

Niçin bu kadar çok erkeğin, duygusal gereksinmelerini seks yoluyla doyuma ulaştırmaya çalıştığı sorusu bir yana, burada vurguladığım şey kadınların, hâlâ cinsellikten ne istedikleri ve karşılığında ne "vermeyi" bekledikleri konularında kararsız oldukları. Ve bu da cinsel gereksinmelerinin belirlenmesinde aktif şekilde yer almamayı alışkanlık haline getirmelerinden kaynaklanıyor. Kadınların, ilişkileri sırasında cinsel dinamiğin belirlenmesini hâlâ erkeklere bıraktıklarına inanıyorum. Gereksinmeleri uygun bulunduğu sürece, ilişki iyi gidecektir; gereksinmeleri değiştiği anda özellikle de çocukların doğumundan sonra, her türlü karşılıklı anlaşma ruhu, çoğunlukla kötü sonuçlar doğurarak, yıkılır.

Böylece kadınlar iki güçlü baskı arasında kalıyorlar: bir taraftan "seksi" olma mecburiyeti, diğer taraftan, cinsel gereksinmelerin ısrarla reddedilmesi. Bu ikisi bir araya gelerek, arzu edilir olmayı, erkeklerin arzu ettiği nesne haline gelmeyi merkez alan bir kimlik oluştururlar. Kültür giderek cinselleşirken, kadının erkeklerde cinsel tepki uyandırıp doyurmayı becererek kendini kanıtlaması daha çok beklenir olur ve bu kesinlikle edilgen bir amaçtır. Kadınların, erkeklerin cinsel saldırısının kurbanı olma konusundaki hiç de temelsiz olmayan korkuları gösterir ki, bu edilgenlik memnuniyet doğurmamaktadır. Son bölümde, kadın ruhunda bu derin edilgenliğin hâlâ neden hüküm sürdüğünü ele alacağım.

XII. KADINLAR DOĞALARI GEREĞİ EDİLGEN MİDİRLER?

Bu kitap boyunca, son yirmi yıldır kadınlar için büyük değişiklikler olduğu halde, pek çok noktada hâlâ geleneksel kadın davranışlarının geçerli olduğunu belirttim. Geçen bölüm kadın edilgenliğinin, arzu edilmek arzusunun ve denetimi erkeklere bırakma eğiliminin çok küçük yaşlarda başladığını ve bütün bunların kadınların cinsel davranış ve cinsel roller açısından en önemli beklentilerinin bir bölümünü oluşturduğunu gösterdi. Bu noktada rahatsız edici bir soru, kadınların doğaları gereği edilgen olup olmadığı sorusu ortaya çıkıyor, bu iddia eğer doğruysa, bu kitabın araştırdığı bazı duygusal yapılar açıklanabilir.

Kadınların doğaları gereği daha edilgen olduğu görüşünün, Batı kültüründe uzun bir geçmişi vardır. Aslında Freud'dan önce

orta sınıf ahlâkçılığı kadın cinselliği gibi bir şeyin varlığını da inkâr etme eğilimindeydi. Kadınların cinsellikteki rolü tamamen edilgen görülüyordu, onların seksle olan tek ilgisi üremekti. Freud bu varsayımlara karşı çıkarken, hem çocuklarda cinselliğin daha bebekken başladığında hem de bu cinselliğin baştan her iki cinste de aynı olduğunda ısrar etmiştir. Freud, kız ve erkek çocukların aynı şekilde, hem aktif hem pasif cinsel dürtü ve amaçlarla yola çıktıklarını, ancak giderek, toplumsal baskıların sonucunda, "erkek"(aktif) ve "kadın" (pasif) olarak şekillendiklerini söyler. Freud olgun bir cinsel kimlik edinmeye giden yolun zor ve güvenilmez olduğuna ilişkin kanıtları bilinçdışında bulmuştu.

Freud'un fikirleri devrimciydi. Erkeklik ve kadınlıkla ilgili biyolojik açıklamaları reddedip onun yerine "erkekliği" ve "kadınlığı" yaratan karmaşık gelişmeyi izlemişti. Freud, kadın mazoşizmini, "kadınsı" edilgen amaçlara ulaşma sürecinin uç bir sonucu olarak görüyordu. Kız çocuk aktif cinsel dürtülerini bastırmaya ve arzusunu edilgenliğe dönüştürmeye zorlanıyordu. Freud'a göre bu, cinsel farklılaşma sürecinin gerçekleşmesi, oğlanlarda iğdiş edilme endişesi, kızlarda ise iğdiş edilme kompleksi ile sağlanır. Özetle, bu durum, babası tarafından iğdiş edilmekten korkan oğlanı babasıyla özdeşleşmeye, annesine duyduğu arzuyu da askıya almaya yöneltir. Kız ise annesi "iğdiş" edilmiş olduğu için düş kırıklığına uğrar ve arzusunu babasına, sonra da kendine ait bir erkeğe yöneltir, bu erkek de sonuçta ona istediği penisin yerini tutacak şeyi bebek olarak verir.

1950'lerde Amerika'da Freud'un fikirleri, erkek egemenliği ve kadın edilgenliğini haklı çıkarır gibi görülmeye başladı. Freud kadınlığı ve erkekliği *kurulan* şeyler diye tanımlamış olabilirdi, ancak o zamanın terapistlerini ilgilendiren şey *sonuçtu* -edilgen amaçları, sevilmek arzusu ve en aşırı haliyle acıdan zevk almasıyla, gerçek ya da asıl kadınlık. Bu dönemde Amerika'da bireysel psikanalizin genişlemesiyle aşırı edilgen ve evcil kadınlık klişesi çakıştı.

Edilgen kadınlık klişeleri, 1950'ler sonları ve 1960 başlarında Amerika'daki feministlerin saldırılarına uğradıklarında, birincil hedefler psikanalizin teorisi ve uygulamasıydı. Psikanaliz, kısıtlı klişelerin dışına çıkan kadınları nevrotik diye damgalama komp-

losunun bir parçası olarak görülüyordu. Doyumsuz ev kadını -ve 1950'lerde onlardan çok vardı- çözümlenmemiş iğdiş edilme kompleksi olan kadındı. Çalışan kadın fallik babayla özdeşleşen kadındı vb. Ancak erkeklerin arzuları ile edilgen bir şekilde işbirliği yaparak neredeyse kendini silmeye hazır olan mazoşist kadının hali normal kadınlığın aşırı bir şekli gibi görülmekteydi.

İlk dönemlerin öncü feminist yazarları dikkatlerini birer birer Freudcu mit dedikleri şeye çevirdiler. Shulamith Firestone *The Dialectic of Sex*'de (Cinselliğin Diyalektiği), Kate Millet *Sexual Politics*'de (Cinsel Politika), Eva Figes *Patriarchal Attitudes*'de (Babaerkil Davranışlar)" ve Germanie Greer *The Female Eunuch*'da (Hadım Kadın)," babaerkil kadın anlayışı ve özellikle de kadın mazoşizmi nosyonu nedeniyle Freud'a hücum ettiler.

İşe kadınların toplumdaki ikinci sınıf konumlarının organlarıyla ilgisi bulunmadığını kanıtlayarak başladılar. Aslında bu konumun nedeni, kadınların hayatlarını en çok etkileyen toplumsal yapılar ve olaylar olan aile ve doğum üzerinde erkeklerin güç kullanması ve denetim kurmasıydı.

Bu yazarların her biri, erkeklerin yüzyıllardır kadınları dışlamak, yönlendirmek ve ezmek için kullandıkları yöntemleri ayrıntılarıyla anlatmışlardı. Greer'in *Female Eunuch*'ı, kadınların ezilmesinin kökeninin veraset ve mülk birikiminin kadınların üreme kapasitelerinin denetlenmesini gerektirdiği babaerkil kapitalist aile düzeni olduğunu iddia eder. Şimdi demektedir, kadınlar bütün cinsel baskı zincirlerinden kurtulup, cinsel kimliklerini bulmalıdırlar. Kate Millet, Freud gibi erkeklerin kadınları cinselliklerinin gerçeği konusunda aldatmak için yarattığı kadın imajlarına karşı çıkmıştır. İstatistikler, kadınlara baskı yapılmasının kadınların itaatkârlığından kaynaklandığını kanıtlamak için ayarlanmışlardır.

Feministlerin hepsi benzer bir soru sormuştur: Kadınların kendilerini tanıma şansı bile yokken, Freud nasıl olur da kadınların arzularının edilgenliğinden söz açar. Kadınlar erkeklerin kanunları, erkeklerin kuralları, erkeklerin arzuları ile baskı altına alınıp denetlenmişler ve Tanrı'nın görüntüsüyle değil, erkek görüntüsüyle tanımlanmışlardır. Belli ki, pek çok cinsel fantezi kadınların gerçekte ne istediğine göre değil, erkeklerin kadın cin-

selliğinin nasıl olması gerektiğine ilişkin hayal ve isteklerine göre biçimlendirilmiştir. Böylece mazoşizm sık sık erkeklerin fantezilerinde, kadınların isteği olarak yer alır, Norman Mailer'in kadın kahramanlarını ısrarla, şiddet ve bazen de acı ister şekilde çizmesi gibi. Kadınların dilinden ve kaleminden bu kadar az bilgi gelmişken, insanlar kadınların düş gücü veya gereksinmeleri veya arzuları konularında gerçeği nasıl bilebilirlerdi? Kuşkusuz Fransız feminist teorisyen Julia Kristeva, kadınlardan söz edilemeyeceğini çünkü onların henüz var olmadığını belirtmekte haklıydı.(*Desire in Language*,1984)

Ancak feminizmin bu en güçlü zamanlarında bile, çatlak sesler duyuldu. Belki de bunların en önemlisi, *Psychoanalysis and Feminism*'de (1974) kadınların yüzyıllarca önyargılarla karşılaştığını kabul eden, ancak aynı zamanda kadınlığın bazı özelliklerinin vazgeçilmez olduğunun ve politik irade ile kolayca bir kenara atılamayacak kadar inatçı olduğunun anlaşıldığını belirten Juliet Mitchell'di. Mitchell kadın davranışlarının rahatsızlık veren noktalarını atlamamış ve Freud'un bunları incelemek için yine de en makul başlangıç noktasını sunduğunda ısrar etmiştir. Kadın edilgenliğinin en geniş şekliyle kadın ve erkeklerin imgelemlerinde oluşturduğu büyük engeli sadece Freud'un perspektifi açıklayabilirdi. Feminizm içinde kadın ve kadınlık iyice idealize edilirken, bu cesur bir iddia idi.

"Kız kardeşlik" ve ana-kız sevgisi, kadın kişiliğindeki doğal olarak destekleyici ve eşitlikçi bir nitelikte olan sevginin örneği olarak sık sık kullanılsa da bu feminist idealizasyon sadece kadınlar arasındaki bağlarla ilgili değildi. Kadınların erkeklere kıyasla yapı olarak daha özenli, daha verici ve daha az rekabetçi oldukları da iddia ediliyordu. Dişi değerlerin zaferi daha iyi, daha ilgili daha eşitlikçi bir toplum demek olacaktı. Buna ilaveten, kadınların doğal cinselliği sonunda özgür bırakıldığında, bütünleyici ve eşitlikçi bir toplum demek olacaktı. Babaerkil baskının ve şiddetin zincirlerinden boşandığında, aşk, artık hükmetmeyi ve boyun eğmeyi de, elbetteki sadistliği ve mazoşistliği de içermeyecekti.

Juliet Mitchell'in "kadınlığın" feministlerin zannettiğinden daha derin kökleri olabileceği yolundaki tesbiti, olaylar sonunda

doğrulandı. 1980'lere gelindiğinde bazı feminist ütopyaların gerçekte yanılsama olduğu anlaşıldı. Sadece feminizmin içinden yükselen acı politik uyuşmazlıklar nedeniyle değil, bazı feministlerin, politik doğrulukla ilgili isteklerinin anlamsızlığını "itiraf etmeye" başladıkları dürüst tartışmalar nedeniyle de hayal kırıklığı büyüdü. Batılı kadınların tümünün, geleneksel rolleri terk etmeyi öneren feminizm çağrısına kulak vermeye hazır olmadıkları anlaşıldığı gibi, en ateşli feministlerin bile "düşmanı sevmek" konusunda kendilerini iyice şaşkın hissettikleri de ortaya çıktı. Bu kafa karışıklığı geleneksel ailenin desteklenmesinden ve erkeklerin sevilmesinden, hükmetme ve itaatin lezbiyen ilişkileri bile içeren birçok cinsel ilişkinin parçası olduğu sonucuna varmaya kadar birçok alanda görüldü.

1980'lerde bazı feministler politik reçeteleri takip etmeyen arzu "sorununu" analiz etmeye başladılar. Özellikle, kadınların derin edilgenlikten ve kendilerini bir başkasının içinde, zaman zaman mazoşizme varacak şekilde kaybetmekten nasıl zevk alabildiklerini sordular. Bu tartışmalar daha çok tatsızlık ve bölünme kaynağı oldu. Eşitlikçi, verici kadın cinselliği fikrini benimsemiş bazı kadınlar (hem heteroseksüeller hem de lezbiyenler) için, bu sorular yeterince yaralayıcıydı. Bu senaryoların bazı lezbiyenlerce fiiliyata geçirilmesi feminist hareketin içindeki bitmez tükenmez bölünme ve çekişmelerden yorulmuş olanlar için bardağı taşıran son damla oldu. Politika cephesindeki ilgisizliğin yanı sıra, bölünmeler, birçok kadın için feminizm hareketine aktif şekilde katılmanın sonunun geldiğini ilan etti.

1980'ler boyunca verici, eşitlikçi kadın cinsi görüşünü savunanlar yeniçağın, benzer politikası -alternatif sağlık hareketi, hümanist psikoloji ve yeşilci politikanın mistik kısmı- çerçevesinde kendilerine yeni bir yer buldular. Başka her yerde kadın cinselliğinin istikrarsız yönleri öne çıkmaya başladığı halde, burada barışsever kadın fikri yeni bir merkeziyet kazandı. Mazoşizm ve tahakküm kadınların yazdığı cinsel içerikli hikayelerde ve Hollywood filmlerinde sürekli yer aldı ; aynı zamanda zincirler, kırbaçlar ve deri giysilerle dolup taşan sado-mazoşist senaryolar da kadın modası tarafından tekrar canlandırıldı. 1980'lerin sonlarında kadın cinselliği -filmlerde, romanlarda veya modada- en

çok kadın mazoşizmi olarak temsil edildi. En çok görülen şekli, kösnül, mazoşist cinsel ilişkilere girmiş başarılı "modern" kadındı.

Bir bakıma bu modalar, bütün modalar gibi "kültürel alıntı"lardan ibaretti. Sado-mazoşizmin artık sadece teorik bir olasılık olmaktan çıkıp yaygın bir pratik haline geldiği cinsel altkültürleri taklit etmişlerdi. Ve moda sanayii de her zamanki gibi, şok yaratacak, tahrik edecek ve "yeni" görünecek şeyler peşindeydi. Bu modaların, seks, ölüm ve tehlikenin Aids çerçevesinde bir kez daha bir araya geldiği dönemin nesli için başka bir çekiciliği de vardı. Ancak bu faktörlerin hiçbiri, kadın mazoşizmine ait fantezilerin, neden başarılı kadın çağına girdiğimiz söylenen bir zamanda kabul edilir bulunduğuna yeterince açıklık getirememektedir. Kadınların kendi cinsel gereksinmelerini kendilerinin belirlemek istemelerinden ve bu gereksinmelerin güç ve itaat içermeyeceğini belirtmelerinden yıllar sonra, seksi, sadece hükmetmek ve itaatten ibaretmiş gibi ele alan filmler ve romanlar ortaya çıktı.

Bu imgeler ve modalar, erkeklerin hâlâ boş vakitlere ve eğlence endüstrilerine hükmettiğinin kanıtı olarak alınabilir. Ancak bu imgeler çok da az protesto edilmiş değildir. Post-feminist bir çağda, bizzat kadınlar bu protestoların gereksiz olduğunu savunmuşlardır. Ama bu direniş yokluğu, "sıradan" kadınların, kendi gerçek cinsel ilişkilerini, edilgen ve mazoşist bir şekilde yaşadıklarını mı gösterir? Yanıt, elbetteki hayırdır veya dolaysız cinsel durumlar söz konusu olduğunda hayırdır. Bu kitaptaki görüşmeler kadınlar da erkekler de çözüm üretmek konusunda pek yaratıcı olmasalar da kadınların boyun eğme sorunundan haberdardırlar.

Bağla Beni veya *9.5 Hafta* gibi filmlerdeki, ille de jartiyer giyen ve aldıkları mazoşist zevkten nefesleri kesilen gözalıcı işkadınlarının yaşadıklarının, anlattığımız gerçek kadınların yaşamı ile ilgisi yoktur.

Çok açıktır ki, insanların hayatlarındaki gerçek veya bu fantezilere göre "gerçekten" ne istedikleri gibi konularda sonuçlara varırken çok dikkatli olmalıyız. Fanteziler böyledir, dolaysız bir isteği belirttikleri varsayılmamalıdır. Freud'a göre bilinçdışı, bilinçliyken kabul edemeyeceğimiz istek ve fantezilerden meydana gelir. Psikanalizde, rüyaları gerçekleşen kimse psikotik diye ta-

nımlanır. Ancak bu imgeler kadınların gerçek hayatlarına uymuyorsa, bu fantezinin özellikle bu zamanda neden bu kadar rağbet gördüğü konusu hâlâ bir soru olarak karşımızda demektir. Bu kadınlık "karikatürü"-cinsel itaate meyilli başarılı kadın- neden bu zamanda cazip gelmektedir insanlara?

Daha incelikli bazı teorisyenler, hükmetme ve boyun eğmeye ilişkin fantezilerin, seyirciye/okuyucuya her iki konumu da (hükmeden ve hükmedilen veya pasif ve aktif cinsel özne) yaşama imkânı sunduklarını belirtmektedirler. Örneğin bir lezbiyen teorisyen bazı "erotik" romanlarda bazı sado-mazoşist klişelerin kullanılmasını savundu çünkü bu senaryolar sayesinde kadınların, saldırganlık ve edilgenlik, hükmetme ve boyun eğme arasındaki gidişgelişleri göreceklerine inanıyordu. Bu duyguların, seksten soyutlanamayacağını ama toplumdaki cinsiyet normlarına göre, normalde iki cinsten biriyle sınırlandırıldıklarını da belirtti. Kadınların bu fantezileri izlemeyi istediklerinde normalde kadınlarda bastırılmış olan saldırganlığı, hükmetmeyi ve denetlememeyi tadarak zevk aldıklarını da iddia etti. Böyle bir iddia, kadınların zaman zaman pornografi ve erotik filmlere karşı çıkmakta neden gönülsüz davrandıklarını açıklayabilir. Kadınların bu fantezilerle olan ilişkilerinin, itaat rollerinin edilgen bir şekilde onaylanmasından daha karmaşık olduğu söylenebilir.

Ancak fanteziler teoride erkek ve kadınları hem hükmeden ve hem de hükmedilen konumlarında gösterirken, uygulamada durum bu kadar kolay ve rahat değildir. Sonuçta, çoğunlukla en klişe biçimlerde, mazoşist durumda gösterilenler değişmez şekilde kadınlardır, ve kadınlar hâlâ cinsel saldırıya uğrayıp, gerçekten cinsel kurban olurken, bu konu bir sorun oluşturmaktadır. Üstelik, mazoşist fanteziler-bazı çağdaş kadın romancıların yaptığı gibi-daha derin ve analitik yöntemlerle araştırılırsa anlaşılır ki kadın mazoşizminin arkasındaki gerçek acı, umutsuzluk ve kendini harap etmedir. Artık kadınların cinsel aşırılıkları zararlı sonuçlara uğramadan, araştırmalarının olası olduğunu savunan postfeminist mit, sadece bir mit olarak kalacaktır.

Margaret bu konularda çok düşünmüş bir kadın. Kendinden epey yaşlı erkeklerle kurduğu iki ilişkiden sonra yine kendinden yirmi yaş büyük biriyle evlenmiştir. Ancak 30'lu yaşların or-

talarındayken önceki evliliğinden zaten üç çocuğu olan kocasının çocuk istemediğini keşfedince birçok sorun ortaya çıkmış. Margaret bu noktada evliliği konusunda bir danışmana başvurmuş. Danışmana gitmeye başladığında "kocası Mike'a çok kızgın olduğunu" seanslar bittiğinde ise kendisini "neden hep belli tipteki erkeklere ilgi duyduğunu" anlamaya çalışırken bulduğunu anlatıyor. "Danışmanla görüşmeye başlarken, bu adamlarla benden, daha ilginç oldukları; dünyayı benden çok gördükleri için ilgilendiğimi düşünüyordum. Bunun bir model olduğu hiç aklıma gelmemişti. Giderek anladım ki beni beğenen ve küçük bir kızmışım gibi bana bakacak birini istiyordum. Ancak bu yolla kendimi güvencede hissedebiliyordum."

Margaret çocukluğunu "mutsuz" diye niteliyor. Margaret'in çocukluğu ve gençliği boyunca annesi çok bunalımlıymış ve sık sık hastalanıyormuş. "Annem babamla ve bizimle çok mutsuzdu diye düşünüyorum. Uğraştığı halde beş çocukla gerçekten başa çıkamıyordu. Babaannnem -bizimle oturuyordu ve hepimizin iyi bakılması için çalışıyordu. Ancak annem korkunç dengesizdi. Bizimle oyuna başlar, en ufak bir aksilikte bize bağırırdı. Düşünüyorum da kendimizi hep karmaşa içinde hissetmiş olmalıyız. Bize sık sık çok acımasız davranmasına karşın, babam işten eve gelince yine de bir ferahlama duyuyorduk. O gelmeden babaannem bizi hazırlardı. Sonra olaylar başlardı -'şunu al, bunu yap!' 'Ödevlerinizi yaptınız mı?' 'Sınıf birincisi kim oldu? ' "

Margaret evden ayrılır ayrılmaz yaşlı bir adamla -kolejdeki öğretmenlerden biriyle-ilişki kurmuş ve böylece bir model yerleşmiş. Margaret bütün hayal ve arzularının daha yaşlı, daha güçlü erkeklere odaklandığını anlatıyor. "Yaşıtlarımı toy buluyordum. Benden yaşlı erkeklerin ihtiyarlayacaklarını ve gereksinmelerinin benimkilerden çok farklı olacağını hiç düşünmedim. Cinsel açıdan onları çok çekici buluyordum; güçleri beni heyecanlandırıyordu. Hiç durup düşünmüyordum çünkü, hocalardan biri ile birlikte olduğum için belli bir prestij kazanmıştım. Şimdi anlıyorum ki kim olduğumu hiç bilmiyormuşum. Kendimi hiçbir zaman aile içinde hissetmemiştim, sadece hayatta kalmaya çalışmışım. Tony(hoca) ile kendimi sağlam hissettim. Karmaşa içindeki tek güvenceli nokta oydu sanki."

Ancak seksin kendisini daha da sorunlu bulmuş. "Bütün ilişkilerim yine bir modeli izliyordu. Başta hepsi yoğun bir cinsellik doluydu ama ben seks söz konusu olunca paniğe kapılıyordum. Sonra aniden ilişkilerimin cinsel yönü sona erdi. Şimdi görüyorum ki ilişkilerime hep hayaller hükmetmiş ve gerçek karşısında da hepsi hemen yıkılmış. Bunu çocuk isteyince anladım. Bana çocuk isteği yavaş yavaş geldi, o zaman da neredeyse 60 yaşına gelmiş biriyle evliydim. Aniden hiçbir zaman büyümeyeceğimi düşünmeye başladım." Margaret'in çocukluğu hiçbir yönüyle tipik değil ama arzu ve hayalleri toplumda normal kabul edilenlerin uç biçimleri sadece -kadının aynı anda kendini kaybedip bulmasına olanak veren güçlü erkek fantezisi.

Peki, büyük toplumsal değişikliklere ve kadınlara tanınan yeni olanaklara karşın neden kadınlar hâlâ edilgenliğe cinsel bir eğilim duyuyorlar? Bununla, sekste özellikle edilgen bir konumda olmayı kabul etmekten çok, denetim ve sorumluluğu erkeğe devretmeyi yeğleyen genel eğilimi belirtmek istiyorum. Jessica Benjamin bunu "tahakküm sorunu" olarak tanımlıyor. Ona göre, hem kız çocuktaki hem de oğlan çocuktaki sadizm ve mazoşizm, çocuğun bebekliğinde annesi ile olan erotik ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Benjamin'e göre anneyle kurulan bu duygusal ilişki, iki şeyin karışımıdır, biri hayati, mahrem ve zorunlu bir bağımlılık ilişkisi, diğeri ise yönetim ve denetim sorunlarını ortaya çıkaran bir ayrılma çabasıdır.

Benjamin çok küçük çocukta iki fantezinin belirleyici olduğunu öne sürmektedir. Biri kadiri mutlak, edilgen çocuk için her şeyi yapacak, onu tümüyle denetleyecek ve hiçbir zaman bırakmayacak anne fantezisi. Bu "gerçekten" olsaydı çocuk hiçbir zaman özerk bir birey olamaz, bu yüzden de yok olurdu. Aynı ölçüde güçlü ikinci fantezi ise her şeye gücü yeten annedir. Çocuk, annesinden her şeyi isteyebileceğini, bu isteklerin her zaman karşılanacağını ve annesinden hiç ayrılmayacağını düşünür, çünkü bu fantezide çocuk anneyi tümüyle kontrol altında tutmaktadır. Yine bu "gerçekten" olsaydı, felakete yol açardı, çünkü anne mecazi olarak yok olduğunda çocuk kendini terk edilmiş hissederdi.

"Sağlıklı" bir çocuğun bu iki fantezinin arasından bir yol bulup çıkması beklenir. Çocuğun her şeye gücü yeten birine du-

yacağı gereksinme yeterince karşılanarak kendisini güvencede hissetmesi sağlanmalı, ancak çocuğun annesini tüketmesini engellemek için anne yeterince güçlü olmalıdır. Bu dengeyi bulmak için çocuk, kullanabileceği kadar güçlü bir ebeveyne gereksinme duyar, bu tam bir paradoks değilse tabii. Bunun için, çocuğun gereksinmelerini, sempati duyarak anlayacak ve karşılayacak ancak ne köle haline gelecek kadar zayıf, ne de çocuğu ezecek kadar kuvvetli olan bir ebeveyn, çoğunlukla anne gerekmektedir. Diğer bir deyişle, çağdaş psikoterapistlerin dilini kullanırsak annenin güçlü "sınırları" olmalıdır. Margaret'in durumunda, düzensiz ve hasta anne, korkuların ve hayallerin gelişmesi için zemin oluşturmuş, bu kötü durumda kendi sınırlarını da bulamamıştır.

Benjamin, bu hükmetme ve boyun eğme fantezilerinin, bilinçdışında kalıp tam da ayrım ve sınırlar koyup bunları ortadan kaldırmaktan ibaret olan yetişkin cinselliğinde hayati bir rol oynadıklarına inanmaktadır. Benjamin şöyle demektedir: Yetişkin cinselliği, tüm denetimin diğerinin elinde olması isteği (mazoşizm) ile diğerini harap etme isteği (sadizm) arasındaki gerilimle yoğrulmuştur; kendi ayrımınızı ve kontrolünüzü ancak bu gerilimle baş ederek oluşturabilirsiniz. "Sağlıklı" seks, iki kutup arasındaki oyun ve dengedir; "normal" cinsel ilişkilerde kadınlar bir yöne erkekler ise diğer yöne gittikleri halde erkekler de kadınlar da bu duyguları eşit oranlarda barındırırlar.

Benjamin, aynı noktadaki kadın ve erkeklerin neden bir yolu diğerine yeğ tuttuklarına da açıklama getirmiştir. Cinsel sorumlulukların geleneksel bölünmesi arkasındaki nedenin, cinslerin alışılmış pozisyonlarının çocuğa her şeye gücü yeten anneden bir "kaçma imkânı" sunması olduğunu iddia etmektedir. Çocukların annelerini iğdiş edilmiş ve güçsüz gördüklerini savunan Freud'un aksine, Benjamin çocukların gün boyu bakımından büyük ölçüde sorumlu olduğu için anne çok güçlü görünmektedir, demektedir. Ancak bu itiraza rağmen, Benjamin, Freud'un normal "erkek" ve "kadın" konumlarının benimsenmesinin nedeninin iğdiş korkusu ve iğdiş edilme kompleksi olduğunu savunan özgün görüşlerini, hâlâ geçerli görür.

Çocuğun kendini yeni bir yere yerleştirmesini ve anneden ayrı bir kimlik geliştirmesini sağlayan şey, babanın annesinden fark-

lılığını ve onun üzerindeki öncelikli hak iddiasını zamanla anlamasıdır. Çocuk kendini özellikle cinsel farklılık kutupları çevresinde yeni bir yere oturtur.

Oğlan çocuk anne baba arasındaki farkı ve babanın temsil ettiği, dış dünyanın gücünü sezer ve baba ile özdeşleşirse anneden ayrılma ve kurtulma şansını elde edeceğini anlar (gerçi bu geçicidir, çünkü heteroseksüel erkeğin her zaman kadına "dönme" fantezisini barındırdığı bilinmektedir). Kız çocuk için de babanın penisiyle simgelenen dış dünyaya ait değişik gücü, bir kaçış olanağı sunmaktadır. Kız çocuk da penisin önemini kavramakta, ancak ona sahip olmamanın yarattığı düş kırıklığı ile baş etmek zorunda kalmaktadır. Kızın "çözümü"-Freud tarafından ortaya atılan, bebeğin penisi simgelediği şeklindeki ünlü bağlantıyı kabul edersek penis "edinmeyi" kendi bebeği oluncaya kadar ertelemektir. Sonuç olarak da arzu, etkenlik ve edilgenlik, hükmetme ve itaat etmeden oluşan erkek ve kadın kutuplarına göre bölünmektedir.

Cinsler arasında gerçekten nitelik farkı gözetilmeyen, ideal bir dünyada, erkek ve kadın rolleri arasındaki farklılık katı veya saplantılı olmayacaktır. Anneden kurtulup özerklik kazanma mücadelesinin kültürel "çözüm"ü yine o tipik "erkeklik" ve "kadınlık" (etkenlik ve edilgenlik) olarak kalacaktır, ama çocuk etkenlik ve edilgenlik denetleme ve itaat arasında gidip gelebileceği kendi sınırları ve annesinin sınırları konularında yeterince güvenli bir duygu geliştirmiş olacaktır. Ancak şu açıktır ki, ailede meydana gelen çağdaş değişikliklere rağmen, kızlar ve oğlanlar, köklü kadın ve erkek özdeşleşmelerinden kurtulamamaktadırlar.

Cinsel kimlik oluşurken babanın arzusu çerçevesinde konumlanılması, ayırıma karşı tarafsız kalınmadığını gösterir. Oğlanların güçle özdeşleşmesi ve kızların da gücü başkasına devretmesi hâlâ önem taşımaktadır. Kadın ruhunun nasıl hâlâ, güç ve sorumluluğu başkasına bırakarak "güçsüz" kişiliği "daha güçlü" bir kişilikle birleştirme arzusu etrafında döndüğünü, bu kitapta tekrar tekrar anlattım.Duygulardaki ayrılmanın ve güçlü babanın (veya adamın) idealize edilmesinin temelinde bu vardır. Cinsellik düzeyinde bu, arzu edilme arzusudur. Annesi gerçekten kaos için-

de olduğu için Margaret'in durumu aşırı olabilir ancak bu durum tipiktir de çünkü birçok anne çocuğa "sahip çıkmak" için gereken özgüvenden yoksundur. O zaman görünürdeki çözüm babadır. Margaret'in durumunda bu otoriter bir baba arayışı haline gelmiştir. Daha hafif durumlarda, kendini arzu edilmekte, güçlü babayı da kadın adına çeşitli rahatsız edici duyguları taşıyabilecek diğer erkeklerde bulmak söz konusudur.

Ailedeki çağdaş değişiklikler bu köklü yapıya karşı çıkma adına çok az şey yapmışlardır. Aslında eğer çocuğun geleneksel cinsiyet özdeşleşmelerinin belirlenmesinde hem çok güçlü hem de güvensiz anneden kaçış arayışı hayati önem taşıyorsa, o zaman işleri daha iyiye götürmek yerine daha beter eden değişiklikler olabilir demektir. Birçok toplumsal değişiklik kadınları aile içinde daha az değil daha çok merkezi duruma getirdi -bekar annelerin artması, alışılmış çocuk bakımı yöntemlerinin bırakılması, çocukların çoğuna hâlâ annelerinin bakması, babaerkil ve dış otoritelerin reddedilmesi. Paradoks şudur, kadın -hem parasal hem duygusal yönden- olağanüstü güçlü olmadığı sürece, kazanmış gibi göründüğü güç aldatıcıdır. Bu değişiklikler kadını, çocuğun gelişmekte olan kimliğini temellendirip yapılandırma konusunda yalnız bırakarak, fırtınanın tam ortasına atmaktadır.

Güçlü bir anne toplumsal yönden etkili bir anne değil, sadece çocuk bakımından sorumlu ve çocuğun gelişmesini büyük ölçüde tek başına üstlenmiş annedir artık. Babanın adı artık uzak bir otorite olarak bile anılmadığı veya hiç ortalıkta görünmediği için anne çocuğa psikolojik olarak daha da güçlü görünür. Anne ne kadar güçlüyse, çocuğun kendini bulabilmek için anneden sembolik olarak uzaklaşma gereksinmesi de o kadar güçlenir. Bu değişikliklerin ortasında yer alan anneler güçlü, destekleri sağlam ve kendi sınırlarını tam olarak belirlemiş olsalar, bu süreç iyi ve güzel olacaktı. Ancak bu kitap için görüşmeler yaptığım dönemde anladım ki, çağdaş anneler de kendilerine güvenmeme, kendilerini eleştirme ve endişelenme konularında önceki kuşaklardan hiç de aşağı kalmamaktalar. Aslında eski nesillerde, annelikle ilgili bazı gelenekler kadınlara belli bir korunma sağlıyordu. 1950'lerde, en azından çocuklar belli rutinler içinde yetişiyor ve anneden çok az şey bekleniyordu. Ayrıca destek ve disiplin sağ-

lamak için başvurulabilecek "dış" otoriteler de -kilise, okul, babavardı; şimdi çocuğun, eğitimi, disipline edilmesi, teşvik görmesi ve rahatlaması konularında giderek artan sorumluluklar üstlenen kadınlar kendi kişisel sınırlarını iyice yitirmekten mustariptirler; anne olarak başarı veya başarısızlıkları çok önemlidir, ancak dışardan hâlâ çok az destek alabilmektedirler.

Hiçbir zaman 40 yıl öncesinin uygulamalarına -çoğunlukla çocukların duygusal gelişmesine hiç önem vermeyen ve sert disipline dayanan uygulamalara- dönmeye taraftar değilim, ancak o zamanlar kadınlar çocuklarla ilgili olarak en azından eski kalıp ve geleneklere başvurabiliyorlardı. Örneğin çocukların belli zamanlarda yemek yemesi ve uyuması bekleniyordu. Bu kalıplar anneye zaman zaman çocuktan ayrılma olanağı tanıyordu, ve kadınlar dış dünyada çalışma konusunda olmasa da bu konuda aile ve komşulardan onay alıyorlardı. Artık birçok kadın bu kalıpları da, dış otorite kaynaklarını da kabul etmiyor. Bunun için öne sürdükleri gerekçeler çoğunlukla mükemmeldir, ancak bunlar, çocuk kendi sınırlarını oluştururken annelerin dış destekten tamamen yoksun kalmasına da yol açarlar. Gerçek şudur ki çocukları doğduğunda, çağdaş anneler, kalıplar, otorite ve sınırlar açısından tekerleği yeniden icat etmek gibi bir durumda kalırlar. Böylece her şeyin kestirmeden belirlendiği zamanlara kıyasla yolculukları çok daha yoğun ve yorucudur.

Suçluluk duyan kadınlarla ilgili bölümde, genç kızı ile olan sorunlu ilişkisini anlatan Catherine'nin durumu burada da açıklayıcıdır. Catherine kendisiyle kızı arasında gerçek sınırlar olmadığını fark etmişti, sadece işe ve toplantılara gitmek gibi dış sınırlar vardır. Kızının sızlanmalarını ve sürekli isteklerini çıldırtıcı buluyor ve sık sık çok öfkeleniyordu. Tam şiddete başvuracakken "ebeveynlik" derslerine giderek, kendini kontrol edebilmişti. Orada öğrendiği en önemli şey "umduğum gibi çocuğumu yetiştirirken başvurabileceğim hileler olmadı. Onun yerine kendi gereksinme ve kısıtlamalarımı anlamam gerektiğini fark ettim. Benim için en önemli şey, çocuk kadar benim de gereksinmelerim olması yüzünden suçluluk duymamayı öğrenmemdi. Ondan önce, belli sınırlar koymak için sadece işi kullanıyordum. Evdeyken kızımın bana tümüyle sahip olması

gerektiğini düşünüyordum, ancak bu durumla başa çıkamıyordum."

Geleneksel çocuk yetiştirme tarzlarında meydana gelen çöküş, özellikle annenin zihinsel teşvik edildiğine ilişkin giderek güçlenen ideoloji bağlamında, anne ile çocuk arasındaki dinamiğin potansiyel olarak sanıldığından çok daha yoğun olduğunu göstermektedir. Bu da paradoksal olarak, çocuğun artık annesinin güvensizliklerini ve endişelerini bütünüyle hissedeceği anlamına gelmektedir. Kadınların kimlikleri iş sayesinde güçlendirilmiş olabilir, ancak bu çoğunlukla içsel bir güçlendirme değildir -aile içinde annelik gerçekte sınırsızken, iş artık dışarıdan dayatılan bir sınır olabilir. Çalışan annelere ancak yetersiz olanaklar ve çok küçük yardımlar sağlanan kültürümüzde, çalışarak kimliğinizi bulmanız da başka bir baskıdır.

Geleneksel cinsel kimliklerin son yıllarda yine gündeme gelmesi boşuna değildir. Babaya ait otorite çevresinde geleneksel erkek ve kadın rollerinin benimsenmesi anne ile çocuğun belirsiz ve karmakarışık ilişkisine çözüm getirmenin bir yoludur. Sadece annenin olduğu ailelerde bile, baba hâlâ önemlidir, çünkü bu gerçek değil, simgesel bir olaydır. Babanın rolü ile oluşan cinsel kutupların ayrı bir kimlik edinmeye giden bir yol sunduğunu çocuğun anlaması için babanın gerçekten var olması gerekmez. Ancak keskin cinsel ayrımların çok yaygın olması, durumun hiçbir zaman değişmeyeceğini göstermez. Çok açıktır ki; kültürümüzün özünde, gelecek kuşakların yetiştirilmesinde aslan payını hâlâ kadının,-desteksiz, aşağılanmış, güvensiz- olarak omuzlaması beklenmektedir. Böyle bir durumda kadınlar, geleneksel bir rolü benimsemeden, kızlarının ayrılıp gitmesine izin verecek güveni kendilerinde duyamazlar.

Kadınların çalışma tarzında meydana gelen değişiklikler, kuşkusuz önemli ölçüde gelecekte yeni "kadın" olasılıkları doğmasına, yol açmışlardır. Örneğin, çalışan annelerin kızları annesi evde olanlara göre, daha hırslı ve daha az gelenekseldir. Ancak diğer değişiklikler daha belirsizdir. Kadına verilen ve aile içinde kadının kazandığı "güç" -bütün kuralları kendi başına saptanmaktan gelen güç- ironik bir biçimde geri tepebilmektedir. Kızlar için anneden bağımsız olma çabası, özellikle tehlikelidir

çünkü sınırlar belli değildir ve annenin kimliği istikrarsız olabilmektedir. Baba otoritesi ile özdeşleşmek ve edilgen kadınlığı benimsemek, bunu çözmenin yoludur. Belki kadınlar ailede yanlış bir gücü benimsemişlerdir. Duygusal gücü benimseyerek, kendilerin, duygusal sorumluluğun yükü altına sokmuşlardır. Bu durum kadınların, edilgen kadınlığın mirasını yok etmesinin zor olmaya devam edeceği anlamına gelebilir.

SONUÇ: KADINLARIN SUÇORTAKLIĞI

Toplumsal yorumcular, kadınların ezildiği, eski kötü günlerin geride kaldığını söylemeye devam edecekler. Bizi kadınların yaşam biçimlerini seçmekte artık özgür olduklarına ve eğer bu kadınlar geleneksel biçimi seçmişlerse, bu yaşam biçimini onları mutlu ettiği için yaptıklarına inandırmaya çalışacaklar. Onlar bunları söylerken, bu kitap için görüşülen kadınların endişe ve ikilemlerini anımsamak yararlı olabilir -iş ve evin farklı etiğini birlikte idare etmekteki zorlukları, olanaksız idealler karşısındaki güvensizlikleri, işleri yoluna koyamadıkları için duydukları suçluluk, bastırılmış duygu ve heyecanların yüze çıkmasından duydukları rahatsızlıklar ve geleneksel aile çöktüğünde yaşadıkları ekonomik ve toplumsal sıkıntılar. Birçok erkek kendini hâlâ sa-

dece ailenin geçindirilmesinden sorumlu tuttuğu için, bu tür tasaları pek bilmezler. 1990'ların kadınları medyanın bizleri inandırmaya çalıştığı kadar mutlu olmaktan çok uzaklar.

Kadınlarla ilgili pek çok "eski kötü şey" hâlâ geçerli -kadının kendini kurban etmeye kadar varan edilgenliği, erkeğin onayını alma endişesi, diğerlerinin gereksinmeleri için kendininkileri bastırmaya (çoğunlukla başarısızlıkla) hazır olunması ve erkeğin destek ve onayı sağlanamadığında duyulan incinme. Ancak yeni gerilimler de var. İş ve anneliği hem pratik hem de psikolojik yönden birleştirmek son derece güç. Ve yeni orta sınıf ideallerinin yarattığı, anneliğin çocuklara köle olmaya dönüşebilmesine, rekabet ve endişenin ölümcül olabilmesine yol açan gerilimler.

Kadınların kendileri için saptadıkları idealler çok tatsız duygular yaratabilirler. Örneğin suçluluk, kıskançlık ve haset ile başa çıkmak kadınlar için pek kolay değildir. Arkadaşlarının çocuklarının başarılarını kıskanırken, bir davet akşamı kaçık bir canavar gibi davranırken veya -bu kez- biraz ileri gittiler diye çocuklara çığlık çığlığa bağırırken "daha hoş" insanlar olduklarına kadınların kendilerinin bile inanmaları kolay değildir. Bu hisleri, özellikle bu hislerin kendinde olduğunu hayatı boyunca yadsımış bir insanın duyması hoş değildir. Kadınların hayatlarını gelecek endişesi içinde geçirmeleri de tatsızdır. Hep şunları merak edeceklerdir: Çalışırsam çocuklarım ihmal edilmiş olur mu? Çalışmazsam çıldırır mıyım? Semtimizdeki okul çocuğum için yeterince iyi mi? Evden ayrıldıklarında çocuklara ne olacak? Daha önemlisi bana ne olacak?

Günümüzde insanın gerçek gereksinme ve duyguları ile yüzleşmekten kaçınması zor bir iştir, ancak kadınlar devamlı geleceği düşünerek bunu yaşamaktan kurtulurlar. Kadınların şu anki karar ve zorlukların sorun olmayacağı bir geleceği düşlemeleri alışkanlık haline gelmiştir. Kadınları daima oyalayan gelecek miti, mükemmel, kusursuz, çok parlak, yetişmiş çocuk görüntüleri içerir: doğru geçirilmiş yılların ürünleri. Germaine Greer, bu mitin kendine özgü bir versiyonunu geliştirmiştir. Artık kadınlar "Değişim"den sonraki hayatı düşleyebilirler, der. Çocuklar evden ayrıldıktan ve hormonları artık kadınları erkeklerin kollarına atmaz olduktan sonra, kadınlar emeklilikte okumak için ayırdıkları ki-

taplarına sarılarak, kendi başlarına attıkları ilk adımlarda tökezleyerek, nihayet kendileri olabilirler.

Bu arada kadınların endişe ve ikilemleri her zamanki kadar büyük olduğu halde, toplumsal yakınma dilinden de yoksunlar. Yakınmak utanılacak bir feminist alışkanlık gibi görülüyor, çünkü 1980'ler ve 1990'ların "gerçek" kadınları, kadınca kaderleriyle barışıklar. Şimdi, kadınlar başlarına gelen şeylerin, ikilemleriyle mücadele etmek için kullandıkları *bireysel* yöntemlerden kaynaklandığına inanıyorlar. Eğer kadınlar erkekleri seviyor ve çocuk istiyorlarsa o zaman dünyadaki kurallara uymak, üzerlerine düşen eviçi ve ahlâki sorumlulukları üstlenmek zorundadırlar. Eğer hem çalışıp hem çocuk sahibi olmak istiyorlarsa, çelişkili duygularını çözüp doğacak sorunlara kendi çözümlerini bulmaları gerekir. Eğer çocukları için iyi şeyler istiyorlarsa, başka birinin geleceği için ümitler besleyip hayaller kurmanın kendilerine getireceği ek yükün sonuçlarına katlanmayı göze alıp çaba sarfetmeleri gerekir. Ailelerinin işlerini yolunda götürmek, yine bireysel olarak halletmeleri gereken bir şeydir.

Ancak 1990'ların kadını yakınmak istemiyorsa da nasıl kaygılanacağını kesinlikle biliyor. Kaygılanmak, 1990'ların kendini kanıtlamış "gerçek" kadınının yapmayı en iyi bildiği şey.Kocaları evi terk ettiği zaman da kendileri ve görünüşleri için kaygılanırlar. Çocuklarının davranışlarını ve iyi bir anne olup olamadıklarını düşünerek kaygılanırlar. Çok kızdıkları zaman kendileri için kaygılanırlar. Çocuklarının okulu için kaygılanırlar. Bu arada kendi kendilerine ve birbirlerine sürekli, en azından annelerinin kuşağından daha başarılı olduklarını, çünkü bir meslekleri ve yarım günlük işleri olduğunu ve kaderlerini kendilerinin seçtiğini söylerler. Bunları, bir de büyümekte olan çocuklara anlatmayı deneyin. Çocuklar keman dersinden özel derse, oradan Fransızca kulüplerine koşarken, son kuşağın yaptığı gibi, onlar da anne babaların üzerlerine yığdığı bunca yüke karşı bir tepki geliştiriyorlar.

Bütün bu kaygılara rağmen kadınların çoğu, kaderlerinin kaçınılmaz olduğunu düşünürler. Feminizm eski kaçınılmazlıklara karşı çıkmıştı ama kadercilik dönüp intikamını aldı. Artık insanlar, kadınların feminist görüşlere sırt çevirmelerinin nedeninin

eski hayat tarzını istemeleri olduğuna inanıyorlar. Kadınlar da sağladıkları doyumun, kayıplarından çok daha fazla olduğunu söylüyorlar. Seçme hakkı verilse, erkek olmaktansa gene kadın olurlardı. Birçok kadının çok önemli ve anlamlı işler olan çocuk bakımı ve gelecek nesilleri yetiştirme yanında iş hayatını önemsiz gördükleri anlaşılıyor. En başarılı çalışan kadın bile kritik durumda kalınca, çalışan insan kimliğini erkeklerden çok daha kolay terk edebilir gibi görünüyor. Ve birçoğu da eve ait diğer sorumlulukları erkeklerle paylaşmak yerine kendileri omuzlamaya hazır gibiler.

Bu, bir ölçüde kadınlar kendilerini diğerkâm ve verici görmek istedikleri içindir: çocuk bakımı bu niteliklerin en çok ortaya çıktığı alandır. Diğerlerinin -özellikle size muhtaç olanların- gereksinmelerini karşılamak kendi gereksinmelerinizi susturmanın bir yolu da sayılabilir. İş hayatının bazı talepleri -uzun saatler, kendini "bencil" ve bazen de acımasız bir kuruma adamak- kendilerine ilişkin bu imgeyle çelişir. Ve iki ayrı yükümlülük çarpıştığında, birçok kadın ikisini birbiriyle uyumlu hale getirmenin bir yolunu aramak yerine, işi bırakırlar ya da beklentilerini ya tamamen unuturlar ya da azaltırlar. İş dünyasından çekilmeyenler başka kadınlar bulurlar -dadılar, çocuk bakıcıları veya kreş öğretmenleri- böylece kendilerinin ancak zaman zaman verebildikleri ilgiyi, başkasının yardımıyla sağlamış olurlar. Çok azı ev hayatını kocasıyla yardımlaşarak yürütmekte ısrarlıdır.

Bu kitap boyunca kadınların iş ve kariyere karşı olan belirsiz ve kararsız tutumlarının fark edilmesi halinde radikal şekilde kullanılabileceğini savundum. Bu sayede katı istekleri ve insafsız saatleri ile birçok kadının zorluk çekmesine ve ikilem yaşamasına neden olan iş ahlâkına karşı daha yaygın bir muhalefet yaratılabilir. "Yaşamın niteliği" konusunda duyarlık yaratılması sağlanabilir (bazen sağlanmaktadır da) -çevrecilik kampanyaları, sadece çocukların iyi bakılması anlamında değil, kadınları hayatın nimetlerinden yararlandıracak bir toplumsal gelişme sağlanması anlamında da kamusal çocuk yardımı vs. Erkeklerin işyerinde ahlâki ve insani değerlerle duyguları zaman zaman hiçe saymalarına da karşı çıkılabilir. Ancak bu radikallik neredeyse hiç yoktur. Onun yerine kadınlar geleneksel kadın-erkek rollerine

bağlılıklarını ve çalışmayla ilgili kararsız tutumlarını ya annelik bağının ne kadar özel bir şey olduğunu ya da hayatın daha önemli, daha ciddi, daha gerçek şeyleri ile ilgilendikleri için kendilerinin daha iyi olduğunu söyleyerek meşrulaştırıyorlar.

Annelik bağının özel bir şey olduğu ve kadınların daha iyi olduğu anlayışlarının her ikisi de tartışmayı anne ve çocukların birbirine, insanlığın da kadınca değerlere ne çok gereksinme duyduğu düzeyinde sürdürerek gerçek toplumsal ilişkilerin eleştirilmesini engelliyor. Annelik bağı ve kadınca değerler kadınlara kısa dönem güç sağlayabilir, ama bunlar statükonun meşruiyet kazanması için çocuk yetiştirme süreci idealize edildiği ve iş hayatının erkeksi yapısına karşı çıkılmadığı sürece, istenmeyen bir bütünün birer parçasını oluştururlar. Kadınların kazandığı güç yanlış bir güçtür, onları tekrar ailenin merkezi haline getirir, ama orada güç kazanmakta olan yeni baskılara karşı savunmasız bırakır.

Çocuklar sahneye çıkınca tek yönlü bir mesleğin çekiciliğini yitirmesini ve geleneksel ailenin cazibe kazanmasını anlayabiliyorum. Ben de üniversitedeki mesleğimi serbest çalışmak üzere bıraktım çünkü bu bana çocuklara bakabilmem için daha çok esneklik sağlıyordu. Şanslıydım, çünkü seçme imkanım ve kazancı bunu yapabilmemi sağlayan bir eşim vardı. Çocuk doğmadan önce hayal ettiğimden daha büyük doyumlara ulaştım -kendi işimi kurma, kendi önceliklerimi belirleyebilme ve hepsinden önemlisi de çocuklar bana gereksinme duyduğunda orada olabilme olanaklarını elde etmiştim. Ancak bu rutinin tehlikelerini de yaşadım. Bağımlılık korkusu, geleceğe dönük ekonomik güvensizlik, bir şeylerin "üstesinden gelmek" ile beş parasız, mesleksiz, kimliksiz kalma olasılıkları arasında gidip gelme duygusu. Ayrıca politik iradenin yokoluşunu da ilk elden yaşadım: önceleri daha iyiyi elde etmeye harcanan enerji, kolayca çocukların başarılarıyla ilgili verimsiz endişelere kanalize edilebiliyordu.

Para, kadınları bir ölçüye kadar ailenin tehlikelerinden koruyabilir ama bu tehlikeleri tümüyle yok edemez. Ekonomik güvence için erkeğe bağımlı olan bir kadın, potansiyel olarak savunmasız haldedir. Ve bütün kadınlar, çağdaş ailenin duygusal

düş kırıklıklarına karşı savunmasız durumdalar. Bugünün kadınları rahatsız edici duyguları ya erkeklere yükleyerek ya da tamamen yadsıyarak aile dışına atmak için gösterdikleri büyük çaba açısından eski kuşakların kadınlarından hiç geri kalmıyorlar. Ancak uzun vadede bu çabalar pek işe yaramaz. Bastırılan duygular sonuçta patlar; üstelik haset, kıskançlık, öfke ve rekabet aile içinde ve aileler arasında işyerinde olduğundan çok daha kötü sonuçlar doğurur. Bazı kadınlar uyum bulacaklarını düşleyerek işyerini terk ederler ama bu kez de aile içindeki kaos ve çelişkiler nedeniyle bunalıma düşerler. Çocuklar kendi hayatlarını yaşarlar ve sizin bitmez tükenmez yaratıcılık, zeka ve minnet gösterileri ile kendinizi onlara adama çabalarınıza pek karşılık vermezler. Sonuç, ideallerine uymayan ailelerdeki kadınlar için, suçluluk duygusudur.

Bir yanılsamayı yaşamak kolay değildir ve kadınlar çoğunlukla hayatlarındaki yanılsamayla yüzleşecekleri eşikte kalakalırlar. Ancak çoğu, kişisel değişimin zorluğu yerine yanılsamaları yeğleyip geri çekilirler. İşte benim suçortaklığı derken anlatmak istediğim de budur. Suçortaklığı doğruyu söylememektir -diğer kadınlara ve kendi kendimize- ve hayatımızın yanılsamalara uymayan alanlarıyla ilgili olarak erkeklerle yüzleşmemektir. Bu suçortaklığı, kadınların kendi durumları hakkında bilgi alışverişi yapmadıkları gibi bunu yapmaya çalışanları da kötülemeleri demektir. Suçortakığı, kendi kendinizi aldatmaya devam etmeniz ve neyin içeriden neyin dışarıdan geldiğini ayıramamanızdır. Bu demektir ki kadınlar gerçekte kim olduklarını anlamak yerine kendilerinde hakkıyla baş edemedikleri şeyleri erkek ve çocuklara yansıtmayı sürdürmektedirler. Bu demektir ki kendilerini mutlu etmek için erkeklerin ne yapabilecekleri ve kendilerini iyi hissetmeleri için çocukların neler başarması gerektiği konularındaki sefil saplantıları devam etmektedir. Parası olmayanlar çocuk bakımını başkasına bırakarak zaman satın alamaz, iş hayatlarını kolaylaştıramazlar. Seçenek olmayınca, mistifikasyon için sebep de kalmaz. Ancak zengin olmayanların kamusal alanda güçleri yoktur. Orada kendilerine devamlı yalanlarla söylenen ve onlara inanmaya çalışan kadınların sesleri duyulur.

Londra'da aynı çevrede oturan iki kadınla yaptığım görüşmeler sonunda bütün bu suçortaklığını özetliyor, neden bazı kadınlar hayallerle yaşayıp giderken diğerlerinin evlerindeki durum hakkında düşünüp değiştirebildiklerini de açıklıyor gibi. İlk görüşme otuzlu yaşların ortalarında, 9 ve 7 yaşlarında iki kızı olan Elizabeth ile idi. Üniversitede faal bir feminist olmadığı halde, kendilerini sosyalist ve feminist sayan bir arkadaş grubunun içindeymiş. O gruptan solcu liberal Ian ile evlenmiş. 1980'lerde gazetecilik yapan Ian, çok başarılı olmuş. İlaç araştırmacısı olan Elizabeth ise ilk gebeliğinde işi bırakmış ve daha altı ay önce başladığı haftada iki yarım günlük araştırma işine kadar da hiç çalışmamış.

Elizabeth bir bakıcı tutmuş, iki yıl önce de çocuklarını çevredeki ilkokuldan küçük bir özel okula almış. Bunların önceden savunduğu şeylerle olan ilişkisini sordum. "Bakıcı tuttum çünkü çocukların okulu uzak ve yardımcım olmazsa bütün hayatım otomobilde geçecek. Özel okul yüzünden suçluluk duyuyorum ama diğer okulda Sophie başarılı değildi. Onun için daha iyi olan özel okulu gidip gördüm ve sonra oraya geçirdik." Sophie öbür okulunda mutsuz muydu diye sordum. "Hayır, ancak çok akıllı bir çocuk olduğu halde okuması iyi değildi." Bazı kadınlar para ile her istediğini yapabilirken diğerlerinin kaderine terk edilmesi böylece sınıf farkının devam ettirilmesi konusunda ne düşünüyordu? "Herkesin iyi bir eğitim görmeye hakkı olmalıdır ve bir gün bunu sağlayabileceğimizi umuyorum ama benim çocuğum için çok geç olabilir." Çocuğunu siyahların bulunduğu bir okuldan alarak korumak mı istemişti? Sonunda "bakın" dedi, "Sophie'yi okuldan almaya karar verdiğimizde sabrımın sonuna gelmiştim, her akşam içiyordum. Kocamın bir başka kadınla ilişkisi vardı. Geceleri üzüntüden uyuyamıyordum. İş bulmam gerektiğini biliyordum. Ancak eğer Sophie o okulda kalsaydı çalışamayacaktım. Suçluluk duyacaktım. Ona okuyup yazmakta, okula alışmakta yardım etmem gerekecekti. *Kendime* zaman bulmak zorundaydım".

İşte 1990'ların suçortaklığı özetle bu. Ailenin iç ve çözülmez gerilimleri var -bu hikayede evde hiçbir şeye yardımcı olmayan ve bir başka kadınla ilişki kuran başarılı koca-. Kadın kendini batakta hissediyor. İşi kişiliğinin parçalanması konusunda bir

"çözüm" ve özel okulu da çalışan bir anne olmaktan duyduğu kaygı ve suçluluk konularında bir "çözüm" olarak görüyor. Kendini daha iyi hissediyor. Ancak kocasıyla yüzleşemiyor: Kocasının başarısı Elizabeth için evin *içinde* farklı bir işbölümü yapmayı tartışmaktan daha önemli. Ve ikincisi problemi aşmak için kendisini kaygı konularından uzak tutacak bir düzen satın alıyor. Çocuklarını özel okula göndererek kaygılarından birinden olsun kurtulmak istiyor -ki büyük olasılıkla yararı olmayacaktır- ama bunu yaparak bütün kadınlar için yardım sağlanması meselesinde toplumsal bir iyileştirmeye gidilmesi şansını kaçınılmaz şekilde engelliyor.

Linda Elizabeth'ten yaklaşık bir mil uzakta yaşıyor, suçlulukla ilgili bölümde ona geniş yer verilmişti. İki kadının durumları arasındaki karşıtlık daha keskin olamazdı. Linda tüm gün anneliği iyi beceremediği ve bu nedenle büyük sıkıntı çektiği için bırakmış. Okuldaki sekreterliğine geri dönmüş ve oradan da şimdiki görevi olan bilgisayar eğitimciliğine yükselmiş. Ancak evdeki ilişkilere, çocuğunun eğitimine ve suçluluk duygusuna karşı tavrı, Elizabeth'inkinden çok farklı. Çözümler "satın almak" yerine Linda evde değişiklikler yapmış. İşe başlar başlamaz suçluluk duygusu geçmiş. Suçluluk duygusu, annelikten zevk almamasından kaynaklanıyormuş ve o bunu kabullenebilmiş, böylece başka çocuk istemediğine de karar vermiş. "Ancak sorumsuz davranmadım. Claudio'ya hep iyi bakıldı ve o okula başlayıncaya kadar da tamgün çalışmadım. Kocam da çok yardımcı oldu. Baştan her şeyin üzerine gittim çünkü kocam bana hiçbir zaman başarılı olamayacağımı söylüyordu. Ancak gerçekte benimle gurur duyuyor; işi konusunda da pek çok fedakârlık yaptı. Daha çok yolculuk yapması gerekiyordu ancak bunun Claudio'yu çok inciteceğini hissederek yapmadı. Böylece belki de yapabileceğinin en iyisini yapamadı. Ancak bence hepimiz bu kararın doğru karar olduğunu düşünüyoruz".

Daha önce aktarıldığı gibi, Linda oğlunun kendisiyle övündüğünü söylüyor, "bilgisayar canavarı". Linda da aynı ölçüde onunla gurur duyuyor. "Çevredeki okullara gitti ve buralarda bir çok arkadaş edindi -her sınıftan. Kendi kendine Londra'da gezmesine izin verebilirim -nereye gittiğini her zaman bana söyler.

Beni hiçbir zaman meraklandırmaz ve aslında ben de fazla meraklanmam çünkü çok aklı başında bir çocuktur. Babasıyla da çok güzel bir ilişkisi var. Birbirlerini gerçekten seviyorlar ve sanırım bunun nedeni kocamın küçükken ona çok bakmış olması." Linda, var olan duruma uymak yerine, kendini erkeklerin beklentilerini ve değerlerini değiştirirken bulmuş. Bu duruma ilişkin gerçek duygularını fark etmiş ve onlara göre davranmış. Kısacası, görüştüklerimden birinin dediği gibi, "en önemli şeyi" yapmış, sorumluluklarını ihmal etmeden, kendi gereksinmelerinin üzerine eğilmiş. Şunu ekleyebiliriz: erkeklerin boşvermesine izin vermemiş.

Eğer kadınlar izin verseler erkeklerin -çocuk bakımına çok az vakit ayırarak, çalışma saatlerini aşırı uzun tutarak, evin sorumluluğunu çok az üstlenerek- boşvereceklerini söylemeye gerek yok. Erkekler ailenin bütün hırs, rekabet ve öfkesinin taşıyıcısı olmaktan hoşnut olmayabilirler ancak bunun denklemin suçluluk duygusu, ahlâk ve endişeleri içeren kadın tarafına kıyasla daha az gerilim ve sorumluluk getirdiğinin de farkındadırlar. Kadınların anlattıklarından çıkan izlenim, erkeklerin davranışlarında gerçek değişiklikler yapmalarına ilişkin tablonun karanlık olduğu. Kadınlar onların boşvermelerine gerçekten izin vermişler. Bir televizyon yöneticisi, kadın izleyicilerden biri kendisine neden kadınlarla ilgili ve kadınlarca yapılan filmler göstermediğini sorunca durumu özetledi. "Çünkü" dedi, "yeterince ısrar etmediniz".

Kadınlar erkeklerin boşvermelerine izin veriyorlar. Pek çoğu erkeklerle çatışmak istemediklerini belirtiyorlar. Rahatsız ve öfkeli insanların yaptıkları bir şey olarak gördükleri çatışma yerine, kendileri ile hesaplaşmamak anlamına gelse bile, kendi durumlarını erkek ve çocuklara bağlamak anlamına gelse bile, daha çok çalışmak ve baskı altında kalmak anlamına gelse bile, tamamen geleneksel erkeklik ve kadınlık yapılarını korumayı tercih ediyorlar. Bunun karşılığında, doğum, annelik ve çocuk yetiştirmeyle ilgili yeni bir mitolojiyi kabul ederek, görünürde aile içinde daha çok güç elde ediyorlar. Ama "armağanın" ne olduğu belirsiz. Anne olarak önemleri arttıkça, herhangi bir güvenilir dışsal otorite de olmayınca, çocuklarıyla ilgili tüm karar ve so-

rumlulukların ağırlığını yüklenirken aynı zamanda onların eğiticisi, terapisti ve arkadaşı olma ideallerini gerçekleştirmeleri yolundaki baskılar da artar.

Çağdaş kadınlar bir tür karmaşa içinde. Eskinin mirası olan yükümlülükler, suçluluk ve rahatsız edici duyguların yarattığı parçalanmanın yanı sıra, fazlasını da üstleniyorlar. Gerçek bir toplumsal değişim gerçekleştirme olanağı belirdiğinde bir yandan gerçek duygu ve gereksinmelerini, diğer yandan da durumlarındaki gerçek çelişki ve güçlükleri ele almayı başaramadılar. Tersine, kadınlar ya mükemmel anneliği, kusursuz bir meslek ile birleştirecekler veya her şeyi bir yana bırakarak sadece kadınca değerlere önem vereceklerdi. Büyük olasılıkla suçluluk duyarak her ikisini de deneyecekler ve her iki konuda da kendilerini yetersiz hissedeceklerdir. Konuştuğum kadınların hepsi gerçek toplumsal sorunları yansıtan ikilem ve endişelerin cevabının toplumsal ve siyasal çözümlerde olduğunu fark etmek yerine, kendilerinde olduğunu düşünüyorlardı.

Feminizm bu çözümleri sağlardı ama kadınlar feminizmden kaçtılar demiyorum. İçindeki öfke, bölünme, suçlama ve suçluluk duyguları yüzeye çıkınca feminizm dağıldı; pek çok feminist için -özellikle de kadınlığı "idealize eden" feministler- bu duygular hoş görülemez şeylerdi. Üstelik feminizm bir hareket olarak kendi kendisini yoldan çıkartmıştır. Feministler tipik kadınsı davranışların bir parodisini sahnelercesine, biraz güçlendiklerinde hemen birbirlerine düştüler. "Ütopik" ve "eşitlikçi" hareket dağılırken yerine feminizmin gülünç bir taklidini bıraktı -medyadaki feminizm eşittir kariyerizm denklemi.

Eski tarz feminizmi onarmaktan söz etmiyorum. Ancak feminizmin söylediği basit şeylerin bazıları önemliydi diye düşünüyorum -destek ve onaydan yoksun olmaları nedeniyle anneler üzerinde kurulan baskı, kadınların kendilerine dayatılan ideallere teslim olmak yerine kim olduklarını anlamalarının gerektiği, kadınların kaderinde herhangi bir gerçek iyileşme olması için toplumsal, ekonomik ve politik önceliklerin de değişmesi gerektiği konusunda söyledikleri. Belki o kaçınılmaz "sosyalist" mesaj kadınları erkeklerle hesaplaşmaya kalkışmak kadar korkutmuştur. Sebebi ne olursa olsun, kadınlar feminizmin gösterdiği yoldan

geri döndüler ve onun yerine yeni bir mite yöneldiler -bu mit kadınların karşı karşıya oldukları sorunların toplumsal değil bireysel olduğunu iddia ediyordu. Kadınlarla ilgili diğer tüm mitler gibi bu da onları ezmeye devam edecektir.

Kadınların kim olduklarını anlamaları ve çevrelerindekilere karşı yükümlülüklerini terk etmeden duygularının sorumluluğunu almaları gereklidir. Bu hem çalışan kadınlar hem de ücretli çalışmayı bırakmış olan kadınlar için geçerlidir. Ve ahlâkî bir yapı geliştirebilmek için kadınların "kadınca" konum almasına gereksinme duyan bizimki gibi bir toplumda kadınların bu işbirliğini reddetmesi son derece önemlidir. Açıktır ki, kadınların sorumluluklarının zevkli olanları da vardır ve feminizm bunlara gereken değeri vermemiştir, ancak bunlar kadınların içinde boğulduğu kadınlık kaderinin çok küçük bir bölümüdürler. Kadınlar kendilerini, bireysel güç ve gereksinmelerini, diğerlerine ne verebileceklerini anlayabilmek için özgür olmalıdırlar. Eğer bu, örneğin hiç çocuk sahibi olmamayı veya hep evde kalıp annelik yapmayı gerektiriyorsa öyle olur. Kadınlar geçerli kadınlık ideallerinin gerektirdiği toplumsal ve psikolojik egzersizleri yapmak için kendilerini zorlamak yerine bu seçimi yaparlarsa hem kendilerine karşı daha dürüst davranmış hem de topluma daha çok katkıda bulunmuş olacaklardır.

Kadınlar bu egzersizleri yapmak için biraz fazla gönüllü olmuşlardır. Sadece egemen idealin çelişkili beklentilerini uzlaştırmak için çabalamakla kalmazlar, ayrıca toplumsal sorunları bireysel çözümlerle savuşturmaya da çalışırlar. Bir yönden bu çırpınmalar kahramancadır. Ancak diğer bir yönden iradenin iflas ettiğini, statükonun benimsendiğini ve erkeklerin beklentileriyle suç ortaklığı yapıldığını gösterir. Bir kadına bu kitabın konusunun kadınların erkeklerle suçortaklığı yapmaları olduğunu söyledim. "Tanrım!" dedi "beni yazacaksınız değil mi? Benim ne kadar korkunç olduğumu yazacaksınız!"

Kitabı bu kadına verdiğim yanıtla bitireceğim. Ona dedim ki, bu kitap bir reçete değil ve diğer bütün kadınlarla olduğu kadar benimle de ilgili. Bu kitapta bize hakim olan inançlarımızın hangilerinin kendi seçimimiz hangilerinin de dışarıdan dayatılanlar olduğunun anlaşılması için kadınlık durumunu tanımlamaya ça-

lışıyorum. Kadınların gereksinme duyduğu son şey hayatlarını nasıl yaşayacaklarıyla ilgili yeni reçetelerdir. Bu kitap bir şey sağlayacaksa, bu umarım ki kadınların diğer insanların reçetelerinin yükünden kurtulmaları olacaktır. Ancak her şeyden çok, umarım insanları bireysel değil toplumsal çözümler bulmaya teşvik eder. Çünkü kadınlar toplumun dayattığı sorumlulukları bireysel olarak hafifletmeye çalışırlarsa, bunun bedelini diğer kadınlar ödeyecektir.

Şu Hain Kalplerimiz, daha önce yayımladığımız ve büyük ilgi gören *Kadınlık Arzuları*'nın yazarı Rosalind Coward'ın son kitabı. Kitabın temel kaygısı Batı'da kadınların son dönemlerde geleneksel değer ve rolleri giderek daha fazla benimsemelerinin, başka bir deyişle kendi ezilmişliklerinin sürdürülmesindeki suçortaklıklarının nedenlerini incelemek. Birçok başarılı işkadınının birden her şeyden vazgeçip "anneliğe" dönmeye karar vermeleri kadınların aslında geleneksel rollerine dönmek istediklerinin, "annelik içgüdüsü"nün kanıtı olarak sunuluyor. Cinsler arasında temel bir eşitliğin sağlandığı, bu yüzden de feminizmin artık fazlalık haline geldiği post-feminist bir döneme geçildiği iddia ediliyor.

Coward birçok kadınla, erkekler, çocuklar ve çalışma hakkında yaptığı görüşmelere dayanarak bu iddiaları sorguluyor. Ona göre kadınlar işlerinden ayrılıyorlar, çünkü işyerlerinde hakim olan bireyci ve rekabetçi etiği benimsemekte güçlük çekiyorlar; çünkü modern toplumların şizofrenisi sonucu sevgi ve diğerkâmlık gibi değerlerin ifade bulduğu tek ortamın aile olduğunu düşünüyorlar; çünkü çocukların yetiştirilmesi hâlâ esasen kadınların sorumluluğu sayılıyor. Ama aile bir cennet olmak şöyle dursun bastırılmış rekabet duygularının sık sık patlak verdiği, çocuğun karakterinin, zihinsel gelişiminin bile annenin sürekli ilgisine bağlı görüldüğü, "iyi anne ideali"nin kadınlara sürekli suçluluk duyguları yaşattığı bir mayın tarlası. Yazara göre kadınlar, çocuğun eğitsel ve psikolojik sorumluluğunun bu ölçüde kendi üzerlerine yıkılmasına karşı çıkıp toplumsal çözümler aramaktansa, bunu kabullenerek suça ortak oluyorlar. Erkekleri idealize ederek, hâlâ onlara cazip görünmeyi her şeyden önemli görerek, bu uğurda bitmek tükenmez rejimlere girerek, kendi ihtiyaç ve arzularını açıkça ifade etmek yerine duygusal manipülasyonlara başvurarak bu suçortaklığını sürdürüyorlar. Coward, bütün bunlar kadın-erkek ilişkilerinin gerçekten eşitlikçi ve özgürlükçü bir doğrultuda dönüştürülebilmesini engelliyor, diyor.

Coward geleneksel bir feminist perspektiften yargılamıyor kadınları. Aksine bu perspektifin yetersizliklerini göstererek kadınları *içerden* anlamaya çalışıyor. Gerçekten değişmek isteyen ve kendileriyle hesaplaşmaktan korkmayan kadınlar için!...

AYRINTI • İNCELEME
ISBN 975-539-081-2
9 789755 390819

